

Honvédségi Szemle

146. ÉVFOLYAM
2018/6. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Honvédségi Szemle

146. ÉVFOLYAM
2018/6. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalom

Tisztelt Olvasó!	3
SZOCIOLÓGIA	
<i>Rácz Attila ömt. őrnagy:</i> A Magyar Honvédség lakossági megítélése a 2016-os mikrocenzus és más reprezentatív adatfelvételek tükrében.	4
<i>Balogh Péter:</i> Kihívások és lehetőségek – a jelenkori magyar honvédelem a társadalmi dimenzióban	10
<i>Kun Szabó István vezérőrnagy:</i> A katona a társadalom különleges tagja	26
OKTATÁS-NEVELÉS	
<i>Berkecz Gábor:</i> A Magyar Honvédség és a társadalom kapcsolata a debreceni Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium létrejöttének és működésének tapasztalatai alapján	41
<i>Szabó Zoltán István alezredes:</i> Aktuális-e a honvédelmi nevelés, jó-e az iránytűnk?	45
PSZICHOLÓGIA	
<i>Andó Sándor ezredes:</i> A határrendészeti feladatok pszichológiai biztosítása	58
<i>Borbély Zsuzsanna – Fridrich Andrea Cecília – Tózsér Erzsébet:</i> Az ideiglenes biztonsági határzár menti feladatellátás hatása a határzárat védők magánéletére	65
<i>Sajtos Szilárd őrnagy:</i> Egzisztencialista vetületek a katonai pasztorációban és lelkigondozásban	80

HADTUDOMÁNY

Bérces Viktor:

A társadalom flexibilitásával kapcsolatos elvárhatósági mérce
honvédelmi kérdésekben 94

Bokros Tünde Ibolya hadnagy – Varga Csilla ömt. őrnagy:

A civil-katonai együttműködés képessége az Európai Unió vezette műveletekben
és fejlődése hazánkban 104

Ferencz Zoltán:

A katasztrófák társadalmi hatásainak értékelése – a honvédség
szerepének megítélése 123

Mógor Tamás alezredes:

A légierő tevékenységének jelentősége Magyarország szuverenitásának és
biztonságának fenntartásában 134

HADTÖRTÉNELEM, TÖRTÉNETI SZOCIOGRÁFIA

Tóth Gergely százados:

Katonai hagyományörzés
a honvédség társadalmi kapcsolatainak szolgálatában 140

Nagy-L. István:

Tábornoki kar, tisztikar és társadalom
a francia háborúk időszakában (1787–1815) 154

Vizi László Tamás:

A napóleoni armádia elleni magyar nemesi felkelés az 1796 és 1805
közötti koalíciós háborúkban 166

Szelke László:

Katonák, kémek, kalandorok 179

Kázmér László százados:

A vereség, ahogy a frontkatona látta, és ahogy a sajtón keresztül
a lakosság láthatta. 198

Murinkó Attila ezredes:

Emlékek és gondolatok:
a professzionális haderőre való áttérés útján... 212

ABSTRACT. 221

TISZTELT OLVASÓ!

A Honvédségi Szemle 2018/6. számát tartja a kezében, ami – tematikus összeállításként – a 2017. novemberben megtartott, Társadalom és honvédelem című konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatait adja közre. A tanácskozást a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Történet-tudományi Szakbizottságával együttműködve szervezte abból a célból, hogy erősödjön a honvédelem támogatottsága hazánk lakosságának körében.

Az utóbbi évek történései ismételten rávilágítottak arra, hogy hazánk fegyveres védelme kiemelt feladat. Az önkéntes tartalékos rendszer létrehozása országunk szempontjából elsődleges, ezért minden olyan tényező, ami ezt a folyamatot támogatja, üdvözlendő. Az önkéntes tartalékos rendszer feltöltése jelenleg is zajlik a Zrínyi 2026 honvédelmi és haderőfejlesztési program részeként, ezért külön köszönet azoknak a szakembereknek, akik ennek a folyamatnak a hatékonyabbá tételén fáradoznak. A Társadalom és honvédelem című konferencián a különböző szakterületek művelői, kutatói, szakemberei remélhetően megismerték egymás tevékenységét, és ezen ismeretek tükrében a jövőben jobban, még összehangoltabban tudják támogatni egymás munkáját.

Bízunk benne, hogy a tanácskozás, valamint az ott elhangzottak nyilvánosságra hozása hozzájárul egy pozitív folyamat elindulásához, a Magyar Honvédség társadalmi elfogadottságának növekedéséhez.

A Honvédségi Szemle Szerkesztőbizottsága

Rácz Attila ömt. őrnagy:

A MAGYAR HONVÉDSÉG LAKOSSÁGI MEGÍTÉLÉSE A 2016-OS MIKROCENZUS ÉS MÁS REPRESENTATÍV ADATFELVÉTELEK TÜKRÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: *A társadalomban minden tevékenység rendelkezik egyfajta presztízzsel, amellyel a közösség felruházza, így a katonai hivatás is. Jóllehet, a korábbi kutatások azt mutatták, hogy Magyarországon az önkéntes haderőre való áttérés jelentős társadalmi támogatottsággal bírt,¹ mára már megfigyelhető az az általános tendencia, amely szerint folyamatosan csökken a fegyveres szervezetek és szakmák presztízse.² A társadalmi presztízsvetés további csökkenésének és a honvédség erkölcsi amortizációjának megállítása a mindenkori védelmi vezetési célkitűzéseként jelenik meg a Magyar Honvédség stratégiai dokumentumaiban is.³*

KULCSSZAVAK: *Magyar Honvédség, migrációs válság, társadalmi megítélés, Mikrocenzus 2016, bizalom, presztízsz*

A Magyar Honvédséggel kapcsolatos társadalmi vélekedések folyamatos mérése és kutatása fontos eleme a stratégiai tervezésnek. Az utóbbi években ezért a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely által kezdeményezett számos olyan társadalomtudományi kutatópartneri együttműködés jött létre, amely több tudományterületen gyűjt adatokat.⁴

A magyar lakosság honvédségbe vetett bizalmának mérésére korábban már zajlottak empirikus kutatások, amelyek azt mutatják, hogy a Magyar Honvédség társadalmi megítélése 1991 óta csökkenő tendenciát mutat, amely egyrészt abból adódhat, hogy a közvélemény számára a katonai biztonság a szociális és a közbiztonság mögötti harmadik helyre szorult az utóbbi 25 évben, másrészt pedig a civil lakosság nem, vagy csak nagyon ritkán találkozik feladatvégzés közben katonával. Az eddigi legnagyobb mintás adatgyűjtés a Központi Statisztikai Hivatal által végzett 2016-os mikrocenzus során történt, a mérési eredményekkel kapcsolatos várakozásokat pedig különösen izgalmassá tette az, hogy a civil lakosság hosszú idő óta 2015 szeptemberében láthatott újra nagy számban feladatvégzés közben magyar katonákat, mikor a Magyar Honvédség erőit a migrációs válsághelyzet kezelésére vezényelték.

¹ TÁRKI: Zsoldosok 2003. Az önkéntes hivatásos haderőre való áttérés társadalmi fogadtatása. Kutatási jelentés, kutatásvezető: Medgyesi Márton, letétbe helyező: Miniszterelnöki Hivatal, 2003, 18.

² Krizbai János: A kihívások negyedszázada az önkéntes haderő szemszögéből. *Hadtudomány*, 24 (3–4), 2014, 78–93.

³ 3/2016. (I. 22.) HM utasítás a honvédelmi szervezetek 2016. évi fő célkitűzéseinek és fő feladatainak, valamint a 2017–2018. évi tevékenysége fő irányainak meghatározásáról.

⁴ A Központi Statisztikai Hivatallal (KSH) kialakított hasonló együttműködésnek köszönhetően és a KSH kormánytisztviselői karából ÖMT-szolgálatot teljesítő statisztikusok kutatásba és elemzésbe való bevonásával nyílt lehetőség arra, hogy a 2016-os mikrocenzus adatai elemzésre hozzáférhetővé váljanak a Honvéd Vezérkar kutatói számára.

Tanulmányomban két kérdéskört járok körül:

1. Mennyire bízunk a magyar felnőtt lakosság a Magyar Honvédségben?
2. Kimutatható-e a bizalom mértékében valamilyen társadalmi, demográfiai, területi különbség, ami a Magyar Honvédség erőinek a migrációs válsághelyzettel kapcsolatos megjelenéséhez, láthatóvá válásához köthető?

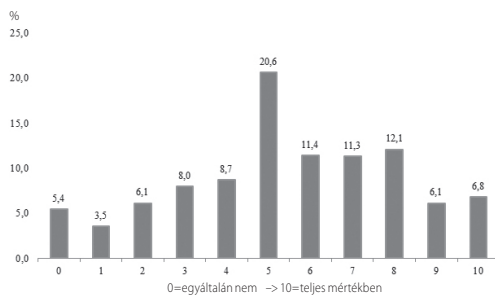
MÓDSZERTAN

Magyarországon 1869 óta vannak népszámlálások, ezeket a cenzusokat rendszerint tízévente tartják, a legutóbbi 2011-ben volt. Az egyre növekvő adatigény miatt azonban a 20. század közepe óta a két népszámlálás közötti időszakban mikrocentzust, azaz „kis népszámlálást” is tartanak. Az első mikrocentzust 1963-ban tartotta a KSH, ezt követően 1968-ban, majd minden évtized közepén végeztek ilyen népesség-összeírást. 2016-ban a hetedik mikrocentzusra került sor. A mikrocentzus olyan népesség-összeírás, amely két teljes körű népszámlálás között mintavételes eljárással követi nyomon a társadalmi folyamatokat. A mikrocentzus megtartását a népszámláláshoz hasonlóan törvény rendeli el.⁵ Az alapfelvétel kérdőíveihez hagyományosan ún. kiegészítő kérdőívek csatlakoznak. A kiegészítő kérdőívekre a válaszadás önkéntes, és ezek a kérdéssorok mindig aktuálisan érdekes és fontos társadalmi kérdéseket feszegetnek.

2016-ban először ezekbe a kérdéssorokba ennek okán került be a Magyar Honvédségbe vetett bizalom kérdésköre is. A 2016. évi mikrocentzusra 2016. október 1. – november 8. között került sor. Az összeírás az ország 2148 településén mintegy 440 ezer címen zajlott, ami a magyar háztartások 10%-át érintette.

MENNYIRE BÍZUNK A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN?

A kérdést egy 11 fokú skálán mérte a mikrocentzus Szubjektív jóllét címet viselő kiegészítő kérdőíve, ahol a 0 érték jelentette a teljes bizalomhiányt és a 10-es érték a maximális bizalmat. A Magyar Honvédségbe vetett bizalom átlagos értéke 2016-ban 5,44, ami közepes bizalmi szintet jelent.⁶

1. ábra *Mennyire bízunk a Magyar Honvédségben?*

Forrás: KSH, Mikrocentzus 2016.

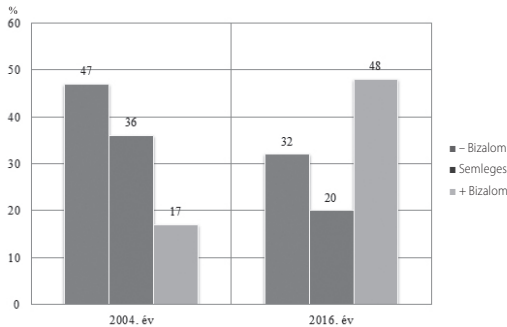
⁵ Mikrocentzus, KSH. https://www.ksh.hu/mikrocentzus2016/mikrocentzus_fogalma (Letöltés időpontja: 2018. 03. 18.)

⁶ 2016 tavaszán a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által készült, Szeged felnőtt lakosságára reprezentatív kutatásban ugyanerre a kérdésre adott válaszok átlaga 5,51, ami az országoshoz hasonló eredmény.

A válaszadók egyötöde a középő értéket választotta, ami azt jelenti, hogy a magyar lakosság 20,6%-ára sem a bizalomhiány, sem pedig a bizalom nem jellemző a honvédséggel kapcsolatosan.

A válaszok megoszlása azonban a nagyobb bizalom irányába mutat, azaz, ha a középő érték mentén kettéválasztjuk a válaszokat, többségben vannak azok, akik inkább bíznak a Magyar Honvédségben (47,7%), mint akik inkább nem (31,7%).

Egy 2004-ben készült, a magyar felnőtt lakosság körében végzett mintavételes felmérés ugyanezt a kérdést vizsgálta, és az akkor kapott eredmények azt mutatták, hogy arányaiban hasonlóan, de éppen ellenkezőleg – azok aránya volt a magasabb (47%), akik inkább nem bíztak Magyar Honvédségben, mint akik inkább igen (17%). A semleges választ adók aránya ekkor 36% volt.⁷

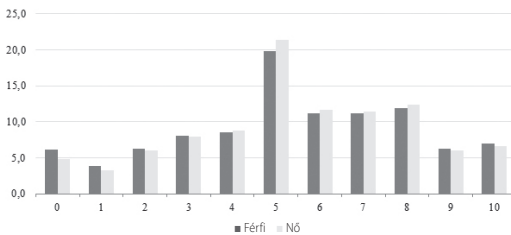

2. ábra A Magyar Honvédségbe vetett bizalom értékei (Szerkesztette a szerző)

Ha összevetjük a két felmérés eredményeit, akkor megállapíthatjuk: a két adatfelvétel között eltelt 12 év alatt a magyar lakosság honvédségbe vetett bizalma polarizálódott. A polarizáció erőssége a pozitív oldalon nagyobb. A negatív és semleges bizalmi attitűd csökkent, a pozitív növekedett.

A BIZALOM MÉRTÉKÉBEN MÉRHETŐ KÜLÖNBBSÉGEK A SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK SZERINT

Amennyiben demográfiai háttérváltozók mentén vizsgáljuk a Magyar Honvédségbe vetett bizalom mértékét, az alábbi különbségeket figyelhetjük meg:

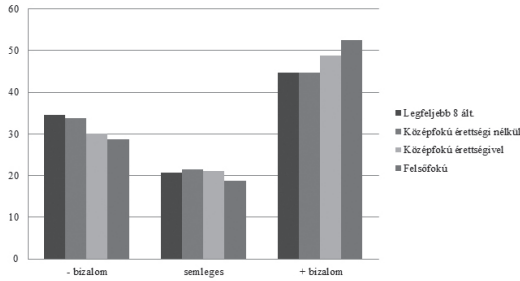
3. ábra Mennyire bízik a Magyar Honvédségben? (nemek szerint, %)

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016.

⁷ A Magyar Honvédség lakossági megítélése, 2004. november 25. Kutatási beszámoló. ECHO Survey Szociológiai Kutatóintézet Közhasznú Társaság.

A nemek szerinti bizalom mértékének eltérése nem számottevő, de megfigyelhető, hogy a férfiak azok, akik inkább nem bíznak a honvédségben (33%). Ez az arány a nőknél 31%.

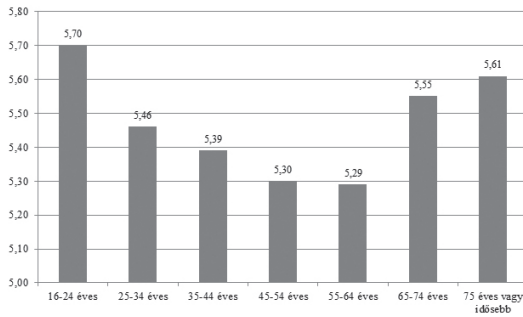
Az alábbi ábrán jól látható, hogy az iskolai végzettség növekedésével együtt a negatív bizalmi attitűddel rendelkezők aránya csökken, azaz a magasabb iskolai végzettséggel növekszik a Magyar Honvédségbe vetett bizalom mértéke is.

4. ábra A Magyar Honvédségbe vetett bizalom polarizáltsága iskolai végzett szerint

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők 52,5%-a pozitív bizalmi attitűddel rendelkezik a Magyar Honvédséggel kapcsolatosan, míg ez az arány az érettségivel nem rendelkezők körében és a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségűeknél is egyaránt 44,7%.

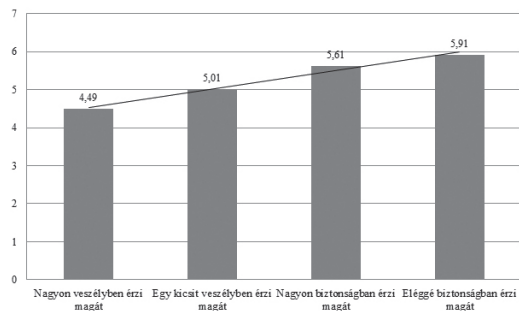
5. ábra A Magyar Honvédségbe vetett bizalom korcsoportok szerint (átlag 0–10)

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016.

A korcsoportok szerinti bizalom mértékének átlagát ábrázoló diagramot szándékosan skáláztuk 5–5,5 értékek közötti 0,1-es léptékű intervallumra azért, hogy markánsabban be tudjuk mutatni azt, hogy a 25–64 éves korosztály – mondhatjuk a gazdaságilag aktívak – az, amely körében a legalacsonyabb a honvédség iránti bizalom.

A SZUBJEKTÍV BIZTONSÁGÉRZET ÉS A HONVÉDSÉGBE VETETT BIZALOM

A *Mikrocenzus 2016* Szubjektív jóllét című kiegészítő kérdőívében szerepelt egy olyan kérdés is, amely a lakóhellyel kapcsolatos szubjektív biztonságérzetet mérte. A szubjektív biztonságérzet-kategóriák és a honvédségbe vetett bizalom átlagai alapján végzett kereszt-táblás elemzés eredményei azt mutatják, hogy az alacsonyabb biztonságérzet kisebb, míg a magasabb nyagjobb bizalommal jár.

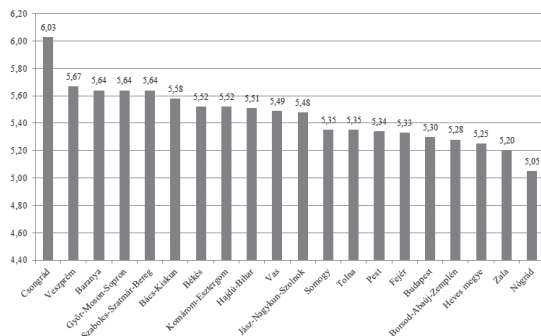
6. ábra Szubjektív biztonságérzet és a Magyar Honvédségbe vetett bizalom összefüggései (átlag 0–10)

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016.

Mivel a mért értékek egy egyenes mentén fekszenek, és a korrelációs együttható értéke ($R=0,983$) közel van 1-hez, azt mondjuk, hogy a két változó között szoros kapcsolat van.

A HONVÉDSÉGBE VETETT BIZALOM MÉRTÉKÉNEK TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEI

A mikrocenzus területi háttérváltozói a megyénkénti és főváros területi összehasonlításban adnak lehetőséget az elemzésre.

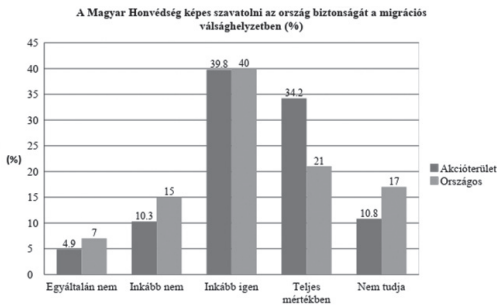
7. ábra A Magyar Honvédségbe vetett bizalom területi különböző megyénként (0–10 átlag)

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016.

A Magyar Honvédségbe vetett bizalom átlagértékeinek megyénkénti összevetése kapcsán jól láthatóan kiemelkedik Csongrád megye. A Csongrád megyében élők kiemelkedően magas honvédségbe vetett bizalmával kapcsolatosan megfogalmazható az alábbi hipotézis: a honvédség tevékenységének láthatósága hatással van az iránta való bizalom mértékére. A fenti hipotézist látszik igazolni a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely által 2016 tavaszán Csongrád megye határ menti településein, valamint a Nézőpont Intézet által végzett kérdőíves vizsgálatban⁸ feltett, egyazon kérdésre kapott válaszok eredményei.

⁸ A Nézőpont Intézet 2016. február 1–5. között végzett 1000 fős, telefonos, országos reprezentatív közvélemény-kutatása.

Az adatfelvétel azonos kérdése volt: Értékelje egy 5 fokozatú skálán, hogy ön szerint a Magyar Honvédség mennyire képes szavatolni az ország biztonságát a migrációs válsághelyzetben?

8. ábra A Magyar Honvédség képes szavatolni az ország biztonságát a migrációs válsághelyzetben (%)

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016.

Az adatfelvételek idején Csongrád megye déli határszakaszán az irreguláris migráció által közvetlenül érintett területen (akcióterületen) a honvédség határrendészeti műveleteket hajtott végre. A kérdésre adott válaszokból jól látható, hogy az akcióterületen élők, akik számára láthatóak a honvédségi műveletek, és közvetlenül látják a katonák munkáját, lényegesen jobban bíznak a Magyar Honvédségben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 3/2016. (I. 22.) HM utasítás a honvédelmi szervezetek 2016. évi fő célkitűzéseinek és fő feladatainak, valamint a 2017–2018. évi tevékenysége fő irányainak meghatározásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16U0003.HM×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT>
- A Magyar Honvédség lakossági megítélése, 2004. november 25. Kutatási beszámoló. ECHO Survey Szociológiai Kutatóintézet Közhasznú Társaság.
- A Nézőpont Intézet 2016. február 1–5. között végzett 1000 fős telefonos országos reprezentatív közvélemény-kutatása.
- Krizsbai János: *A kihívások negyedszázada az önkéntes haderő szemszögéből*. Hadtudomány, 24 (3–4), 2014.
- Mikrocenzus, KSH. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/mikrocenzus_fogalma
- TÁRKI: *Zsoldosok 2003. Az önkéntes hivatásos haderőre való áttérés társadalmi fogadtatása*. Kutatási jelentés, kutatásvezető: Medgyesi Márton, letétbe helyező: Miniszterelnöki Hivatal, 2003.

Balogh Péter:

KIHÍVÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK – A JELENKORI MAGYAR HONVÉDELEM A TÁRSADALMI DIMENZIÓBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Jelen munka keretében a társadalom és a honvédelem kérdésköre közötti kölcsönkapcsolatokkal foglalkozunk. Célunk olyan esettanulmányok – részben előzetes – eredményeinek bemutatása, melyeken keresztül – reményeink szerint – illusztrálható, hogy mennyire sokrétűen jelenhet meg a társadalomban, illetve ágyazódhat be annak széles tartományába a honvédelem ügye. Kutatásaink alapgondolatát a társadalmi beágyazottság koncepciója adja.¹ Ennek fényében a honvédelem problematikájára mint egy, a társadalmi élet megannyi szegmensével – szorosabban vagy lazábban – összekapcsolódó kérdésre tekintünk.² Az empirikus áttekintés során a honvédelem sajtóbeli megjelenéséről, a honvédség iránti lakossági bizalom jellegzetességeiről, valamint a társadalmi szféra alulról szerveződő formáiról alkotunk képet. Valamint előbbieik jellegzetességein keresztül arról is, hogy mennyiben tekinthető a honvédelem társadalmi beágyazottsága egyfajta sajátos erőforrásnak, lehetőségnek vagy éppen kihívásnak.

KULCSSZAVAK: Magyar Honvédség, civil társadalom, kihívások

A HONVÉDELEM MEGJELENÉSE A MÉDIÁBAN

Az esettanulmány keretében fogalomhálós elemzést végzünk, mely kutatási módszer lehetőséget biztosít annak feltárására, hogy milyen fogalmi környezetben jelenik meg a honvédelem

¹ A társadalmi beágyazottság – itt jelentősen leegyszerűsítve és általánosan megfogalmazott – koncepciója alapján a társadalmi élet egyes, első ránézésre elkülönülőnek tűnő, sajátos funkciók betöltéséért felelős területei, alrendszerei más területekkel összekapcsolódva vannak jelen (lásd ehhez pl. Polányi Károly: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976, 232–251.), illetve működésük során a társadalom tagjai között meglévő kapcsolatok viszonyaiba illeszkednek (lásd ehhez pl. Mark Granovetter: A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Gazdaságszociológia. Aula Kiadó, Budapest, 2006).

² Ezen szemléletmód mellett szól a hadviselés jellegének az utóbbi időben zajló átalakulása, generációváltása – a társadalmi dimenzióknak különös jelentőséget kölcsönző irreguláris hadviselés, az aszimmetrikus és szürkezóna-konfliktusok (lásd ehhez pl. Kiss Álmos Péter: Háború a nép között. Esztanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016) – és a biztonság fogalmának szélesebb körű értelmezésekor a társadalmi szegmens külön értelmezése (lásd ehhez pl. Rada Péter: Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói. 8–9. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KZQSCF>). (Letöltés időpontja: 2017. 11. 03.)

témája.³ Az adatok⁴ feldolgozásába bevont mindösszesen 116 online cikk, illetve híradás keretében összesen 248 olyan kifejezést találtunk, mely a honvédelem témájához valamilyen formában hozzákapcsolódott, s ezáltal a vizsgált téma szűkebb és tágabb kontextusát adja. Ezen kifejezések összesített előfordulási gyakorisága 673 – vagyis minden fogalmi elem átlagosan több mint két és félszer jelenik meg –, azonban meglehetősen markáns eltérések mutathatók ki mind az egyes fogalmi elemek gyakoriságában, mind az azok közötti kapcsolatok eloszlásában. Egészen pontosan ugyanis a 248 kifejezés 673 előfordulásának egymáshoz kapcsolódási mintázata – a kifejezések közötti kapcsolatok száma mindösszesen 3856 – adja azt a fogalmi hálózatot (*1. melléklet; MI*), illetve azt a kommunikációs kontextust, melyben a nyilvánosság számára – a vizsgált médiaforrások viszonylatában a lefedett időszakban – a honvédelem kérdésköre megjelent.

Az egyes kontextuális elemek eloszlásában – s így azoknak a téma szempontjából mutató hangúlyosságában – megmutató eltéréseket jól tükrözi egyrészt az említések gyakorisága: akad olyan kifejezés, mely mindösszesen 82 említéssel fordul elő (ami 12,2 százalékos relatív gyakoriságnak felel meg), ugyanakkor összesen 184 olyan címke is található a fogalmi hálóban, melyek mindössze egyszeri említéssel vannak jelen (0,1 százalék). Ez egyrészt azt szemlélteti, hogy a honvédelem rendkívül *szerteágazó* – koncepcionális – keretben jelenik meg a nyilvánosság számára. Másrészt az előbbi aránytalanságokat talán célszerűbb a – jelen elemzés szempontjából relevánsabbnak tekinthető – kapcsolódások száma (fokszám), illetve aránya alapján rekonstruálni,⁵ hiszen ez a mutatószám ebben az esetben azt jeleníti meg, hogy melyek a téma szempontjából legmeghatározóbb – egyszerre többfelé is kötődő – kifejezések. Ezen adatok alapján egyrészt megfogalmazható, hogy a külön-külön legalább a kapcsolatok egy százalékát kitevő 13 kifejezés (*1. táblázat*) az összes kapcsolódásnak mindösszesen 32,7 százalékát⁶ fedi le, vagyis a fogalmi hálóban található összes kifejezés 5,2 százaléka felelős a kapcsolódások egyharmadáért, ami meglehetősen magas koncentrátságot jelent. Ezen relatív tekintetben meghatározó kifejezések, címkék tartalmi összetétele egyrészt – s nem meglepő módon – visszatükrözi a honvédelem általános szakmai dimenzióját mint jellemzően inkább *belföldi, a katona(ság)gal és a hadsereggel, hadkötelezettséggel, honvédséggel* összefüggő jelenséget. Másrészt a honvédelem nemzetközi relevanciája (*nagyvilág, külföld, Afganisztán*) és intézményi háttere (*Magyar Honvédség,*

³ E kutatási módszer lényegében a tartalomelemzés és a kapcsolatháló-elemzés ötvözeteként értelmezhető, lásd ehhez pl. Vicsek Lilla: Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 300.; Vedres Balázs: Milyen fogalmi környezetben jelent meg az Investel a magyar sajtóban? Fogalomháló-elemzés. In: Szántó Zoltán – Vedres Balázs (szerk.): Kapcsolathálók, szervezeti kultúra, pénzügyi teljesítmény. Szerveztiszociológiai tanulmányok a magyar távközlésfejlesztés finanszírozásáról. Aula Kiadó, Budapest, 2002, 309.

⁴ Az elemzéshez felhasznált adatbázist önálló adatgyűjtés keretében alakítottuk ki két online napi hírportálon, a honvédelem témájára rákeresve kapott találatok kódolása és adatbázisba rendezése révén. A hírportálokban közös, hogy a hazai online hírversenben meglehetősen előkelő helyet foglalnak el: 2017-es őszi kimutatás alapján 2,3 és 2,8 közötti – dobogós helyet biztosító – havi látogatottsági adatokkal, illetve hasonlóan előkelő helyezés jellemző rájuk a mobiltelefonos felhasználók vonatkozásában. Továbbá jellemző, hogy a két online hírforrás együttes vizsgálatával az eltérőnek, ellentétesnek tekinthető megközelítésmódok, beállítottságok kiegyensúlyozottsága biztosítható. A vizsgált híroldalokon összesen 116 db híradás, cikk felelt meg a keresési feltételnek, s került be a kódolási folyamatba. Az adatbázis által lefedett időszak: 2002. 05. 15. – 2017. 02. 11.

⁵ Ez természetesen szorosan összefügg – bár nem tökéletesen képezi le, előfordulnak nem túl meghatározó sorrendbeli eltérések – a kifejezések gyakorisági eloszlásával.

⁶ A honvédelem címszó természetesen a lista élén áll minden mutató – az abszolút és relatív gyakoriság, illetve a kapcsolatok száma (fokszám) és aránya – szempontjából, így azt itt nem számolva.

törvény) is megmutatkozik. További sajátos tematikus keretként jelenik meg a honvédelemmel összekapcsolódó *politikai dimenzió a Honvédelmi Minisztérium* és honvédelmi miniszterek megnevezésével.

1. táblázat *A honvédelem médiabeli kontextusának legfőbb kifejezései*

	fokszám	%
Belföld_Itthon	395	10,2
Honvédelmi Minisztérium	120	3,1
katona	113	2,9
Hende Csaba	91	2,4
honvédség	84	2,2
Külföld_Nagyvilág	79	2,0
Afganisztán	75	1,9
katonaság	74	1,9
Magyar Honvédség	51	1,3
hadsereg	50	1,3
Szekeres Imre	47	1,2
törvény	43	1,1
hadkötelezettség	39	1,0

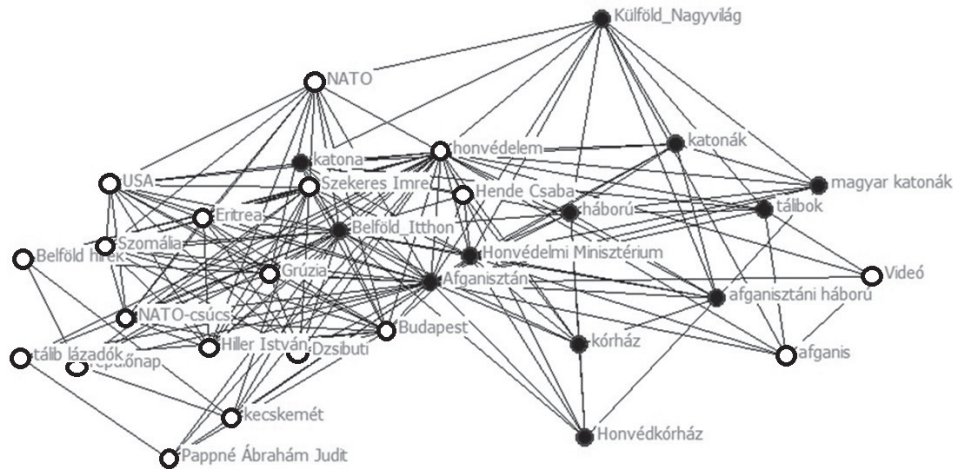
Forrás: Saját számítás és szerkesztés.

A fogalmi keret szerteágazósága kisebb léptékben is visszatükröződik: a *katonaság* – mint a honvédelem egy kulcseleme – kifejezés körül például ugyancsak meglehetősen sokrétű témahálózat alakul ki (*M2*), megjelenítve számos eltérő területet a törvényi környezettől a képzésen át egészen életmódbeli, egészségügyi kérdésekig. Sajátos és érdekes mintázat bizonyos témák egymásba ágyazódása: a *háború* körül kialakuló fogalmi keret – mely az előfordulásoknak és a lefedett kapcsolatoknak is mindössze csak 0,7 százalékát teszi ki – teljes egészében az *Afganisztán* kulcsszóval kapcsolatban létrejött alhálózatba illeszkedve jelenik meg.⁷

Az arányait tekintve a fogalmi hálóban relatíve marginális tématerületként megmutatkozó háborúhoz hasonlóan például a *biztonság* (az előfordulások 0,6 és a kapcsolatok 0,5 százalékával), a *menekültválság* (az előfordulások 0,3 és a kapcsolatok 0,2 százalékával) és a *tartalékos* (az előfordulások és a kapcsolatok egyaránt 0,1 százalékával) kifejezések is jellemzően kevésbé hangsúlyos területekként azonosíthatók (lásd *M2*). S ugyancsak tanulságos, hogy a hadviselés jelenlegi formái szempontjából meglehetősen relevánsnak tekinthető *információs hadviselés* és *lélektani műveletek* kifejezések például ki is maradnak ebből az összképből.

Összességében tehát egyrészt megfogalmazható, hogy a honvédelem kérdésköre a széles nyilvánosság számára könnyen hozzáférhető fogalmi keretet tekintve egy rendkívül szerteágazó kontextusban mutatkozik meg. A témához közvetlenül kapcsolódó szűkebb szakmai elemek mellett a társadalmi élet megannyi további aspektusa is visszatükröződik a

⁷ Mely pedig összességében az előfordulások 2,7 és a kapcsolatok 1,9 százalékát teszi ki.

1. ábra A háború téma (elemei fekete ponttal feltüntetve) beilleszkedése az Afganisztán kulcsszó körüli fogalmi hálózatba

Forrás: Saját szerkesztés.

kulcsszavak hálózatában, ami alapvetően előnyösnek tekinthető, hiszen a honvédelem nagymértékű és széles körű láthatóságára utalhat. Ugyanakkor ezt a kedvező eredményt némileg árnyalja egyrészt az újszerű kihívások reflektálatlansága, másrészt, hogy a honvédelem általános kérdésköre jelentős mértékben összekapcsolódik a közvetlen politikai dimenzióval.

AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM MÉRTÉKE ÉS MINTÁZATA

A második esettanulmányban a lakossági attitűdök feltérképezésére vállalkozunk: a honvédelem szervezeti letéteményese, a honvédség iránti intézményi bizalmat⁸ vizsgáljuk. A 2016-os évre vonatkozó, a *Magyar Ifjúság Kutatás 2016* felmérés keretében mért adatok tanúsága szerint a fiatalság körében a honvédség iránt mutatkozik a legmagasabb szintű intézményi bizalom:⁹ a vizsgált területek¹⁰ tekintetében ezen intézmény esetében mérhető a

⁸ Az intézményi bizalom a társadalmi tőke egy sajátos formájának tekinthető (lásd ehhez pl. Robert D. Putnam: Egyedül tekézni: Amerika csökkenő társadalmi tőkéeje. In: Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): Gazdaságszociológia. Aula Kiadó, Budapest, 2006, 207–218.).

⁹ A kibővített szempontú összehasonlítás eredményei alapján a sorrendben a személyközi bizalom alábbi elemei előzik meg az intézményi bizalom tekintetében első helyen lévő honvédséget: család; ismerős; szomszédok; általában az emberek; munkatársak. (Bauer Béla et al.: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságtudás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok! 73. http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf.) (Letöltés időpontja: 2017. 11. 03.)

¹⁰ Az egyes bizalmi területekkel kapcsolatos válaszokból képzett összefoglaló átlagos értékek előállításakor – lévén hogy az adatok közvetlen elemzésre nem álltak rendelkezésre – az alábbiak szerint jártunk el: a 2016-os kutatás első eredményeit összefoglaló tanulmányban (73. oldal) közölt ábra megoszlási értékeit – a feltüntetett N=2000-es mintaelemszámot használva – újrászámoltuk az ábrán megadott „nem tudja”, „nem válaszol” kategóriák nélkül. Majd pedig az ily módon kapott relatív gyakoriságokkal rendre besúlyozva adtuk össze az egyes válaszkategóriákhoz tartozó számmértékeket (rendre 4=„teljes mértékben”; 3=„inkább igen”; 2=„inkább nem”; 1=„egyáltalán nem”). Az így kapott átlagértékek természetesen valamelyest szükségszerűen torzítottak, azonban a primer adatok elérhetetlensége esetében ily módon legalábbis becsülhetővé váltak a releváns értékek.

legmagasabb átlagos érték (2,92¹¹). Ez nyilvánvalóan egy alapvetően kedvező eredményként értelmezhető a Magyar Honvédség társadalmi megítélése szempontjából, s éppen ezért talán érdemes lehet kissé mögé tekinteni ennek az adatnak, és megkísérelni feltárni, hogy milyen esetleges mintázatok fedezhetők fel ezen összefoglaló érték kapcsán, milyen törésvonalak mentén tagolódik az intézményi bizalom eme dimenziója.

A háttérelmzés kivitelezéséhez azonban az ifjúságkutatások korábbi, 2012-es hullámának adatait fogjuk felhasználni, mivel a 2016-os felmérés primer adatai nem hozzáférhetők.¹² Ez egyrészt természetesen problematikus abban a tekintetben, hogy nem a legnaprakészebb adatok alapján rajzoljuk fel a kérdéses problémát, ugyanakkor bízhatunk abban, hogy a korábbi adatok alapján esetlegesen feltárt összefüggések legalábbis döntően informatívak, s alapvetően helytállóan tekinthetők a későbbi helyzetre is – annál is inkább, mivel a 2012-es évre vonatkozó adatbázis összesített eredményei alapján is a honvédség található az intézményi bizalmi sorrend élén (2. táblázat). Az egyes intézmények, területek iránti bizalom alakulása tekintetében továbbá az is megfogalmazható, hogy a sorrend előkelőbb helyein álló elemek összetételében nincs érdemi változás: a legmagasabb bizalmi szintet elérő honvédséget mindkét adatfelvételi évben a rendőrség, a bíróságok és a polgármesterek követik. Ugyanakkor figyelemre méltó változás 2012-ről 2016-ra, hogy a bizalom átlagos szintje minden egyes dimenzió esetében megnövekedett, s így az is elmondható, hogy az általános intézményi bizalom mértéke is magasabbnak mutatkozik.

2. táblázat *Az intézményi bizalom 2012-ben és 2016-ban*

Mennyire bízik Ön a következőkben...?	1–4 átlag ¹ (2012)	1–4 átlag (2016)
a honvédségben	2,52	2,92
a rendőrségben	2,50	2,83
a bíróságokban	2,48	2,79
a település (kerület) polgármesterében	2,40	2,86
az Alkotmánybíróságban	2,30	2,76
az egyházakban általában	2,23	2,55
a köztársasági elnökben	2,21	2,76
az Országgyűlésben	2,03	2,54
a bankokban, biztosítóknál	1,99	2,41
a kormányban	1,91	2,44

Forrás: *Saját számítás és szerkesztés a Magyar Ifjúság Kutatások adatai alapján.*

¹ A magasabb átlagérték magasabb bizalmi szintet fejez ki, mivel a válaszkategóriák kódolása az alábbiaképpen történt: 4=„teljes mértékben”; 3=„inkább igen”; 2=„inkább nem”; 1=„egyáltalán nem”.

A honvédség előkelő helyezéseinek háttere mögé tekintve elsőként a szociológiai adatelemzésekben hagyományosnak tekinthető szociodemográfiai tényezőket vizsgáljuk, majd pedig néhány – az elemzés szempontjából relevánsnak vagy érdekesnek tekinthető – attitűd

¹¹ 1-től 4-ig terjedő skálán, ahol az 1=„egyáltalán nem” és 4=„teljes mértékben” válaszopciók közül lehetett választani a „Mennyire bízik Ön a következőkben...?” formában megfogalmazott kérdés esetében.

¹² https://kimittud.atlatszo.hu/request/a_magyar_ifjusag_kutatas_2016_ad_3 (Letöltés időpontja: 2017. 11. 03.)

kérdésre adott válasz mentén tekintjük át a bizalom alakulását.¹³ A kérdezettek neme és családi állapota szerint vizsgálva nem mutatható ki statisztikailag jelentős eltérés az intézményi bizalom szintjében, vagyis a fiatal nők és férfiak, illetve például a házasok és egyedül élők azonos mértékben táplálnak bizalmat a honvédség iránt. Az *iskolai végzettség* ugyanakkor már differenciálól tényezőnek bizonyul: minél magasabb a kérdezettek iskolai végzettsége, annál magasabb szintű intézményi bizalom mérhető a körükben (3. táblázat). Pontosabban a középfokúak – lényegében a teljes mintára számított átlagos bizalmi szinttel (=2,53) jellemezhető – csoportjához képest az alapfokú iskolai végzettségűek esetében alacsonyabb mértékű, míg a felsőfokúak körében átlagon felüli bizalom jelenik meg. Hasonló mintázat rajzolódik ki a *foglalkozási csoport* szempontjából: a kedvezőbb helyzetben lévők – a vezető¹⁴ vagy szellemi foglalkozást betöltők – körében magasabb a honvédség iránti bizalom, s a fizikai munkát végző fiatalok kevésbé – átlag alatti mértékben – bíznak az intézményben.

3. táblázat A honvédség iránti intézményi bizalom bizonyos szociodemográfiai tényezők mentén

A honvédség iránti bizalom szintje (1–4 átlag)							
iskolai végzettség	alapfok		középfok		felsőfok	teljes minta	
	2,47		2,53		2,60	2,52	
foglalkozás	fizikai		szellemi		vezető	teljes minta	
	2,44		2,64		2,57	2,52	
szubjektív társadalmi helyzet	alsó	alsó közép		középső	felső közép	felső	teljes minta
	...társadalmi csoport						
2,32		2,57		2,54	2,87	2,58	2,52
megtakarításra való képesség	rendszeresen		esetenként		nem tudnak félretenni	tudnának, de nem akarnak	teljes minta
	2,76		2,6		2,45	2,39	2,52

Forrás: saját számítás és szerkesztés a Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján

Bár nem függvényyszerű, de alapvetően pozitív irányú kapcsolat mutatkozik meg a társadalmi helyzet egy másik dimenziója, a *szubjektív társadalmi helyzet* meghatározása esetében is. Azon kérdezettek körében, akik a társadalmi tagozódás magasabb szintjére helyezték magukat az ezt vizsgáló kérdésben,¹⁵ a honvédség iránt mutató bizalom szintje is magasabb; illetve fordítva: az önmagukat a társadalmi hierarchia kedvezőtlenebb helyzetű csoportjaihoz sorolók kevésbé bíznak a honvédségben (3. táblázat). A szubjektív megíté-

¹³ Jelen esettanulmány alábbi következő kifejtésében tehát a Magyar Ifjúság 2012 című nagymintás survey kutatás primer adatbázisának felhasználásával végzünk statisztikai másodelemzést. A kutatás alappopulációja a magyar társadalom 15–29 év közötti életkori csoportja (hozzávetőlegesen kétmillió magyar fiatal), a felmérés mintanagysága N=8000 fő. A többlépcsős rétegzett mintavételi módszerrel kiválasztott mintában szereplő adatok területileg, településtípusonként, korcsoportok és nemek szerint reprezentatívak (Székely Levente (szerk.): 10 kérdés az ifjúságról. Magyar Ifjúság 2012 kutatás első eredményei. 44–45. http://kutatapont.hu/files/2012/02/magyar_ifjusag_2012.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 03.).

¹⁴ A vezetők kategóriájába tartozók száma meglehetősen alacsony (n=54), így ez az adat inkább csak tájékoztató jelleggel jeleníti meg a bizalom megosztottságát.

¹⁵ A szubjektív társadalmi helyzet meghatározásához felhasznált kérdést a kutatók az alábbiaként fogalmazták meg: „Kérem, mondja meg, hogy az alábbiak közül Ön melyik csoportba sorolná saját magát?”

lés mellett az anyagi életkörülmények egy objektívebbnek tekinthető aspektusa szintén a korábbiak alapján kirajzolódó mintázatot támasztja alá: *a megtakarításra való képesség*¹⁶ szempontjából a legkedvezőbb helyzetben lévőkötől – a pénzt rendszeresen félre tenni tudók csoportjától – a legrosszabb helyzetűek felé – akik nem tudnak, illetve nem akarnak félretenni – haladva csökken az intézményi bizalom átlagos szintje (3. táblázat). Összességében tehát az alábbi, általánosnak tekinthető mintázat rajzolódik ki a társadalmi helyzet mentén: az ifjúság kedvezőbb körülményekkel jellemezhető csoportjai körében a honvédség iránti bizalom mértéke jelentősebb, a társadalmi tér alsóbb szegmenseiben található fiatalok esetében azonban jelentősebb mértékben mutatkozik meg a bizalomhiány.

Sajátos törésvonalat képez a kérdezettek életkora.¹⁷ Alaptendenciaként az fogalmazható meg, hogy – az egyelemű életkori kategóriák, vagyis eltérő évben születettek mentén vizsgálva – a fiataloktól az idősebbek felé haladva csökken¹⁸ a honvédség iránti bizalom átlagos szintje (2. ábra: *pontsor*). Közelebről tekintve – az adatokban rejlő esetleges tendenciát jobban láthatóvá tevő mozgó átlagolás alapján számított értékeket¹⁹ figyelembe véve – azonban úgy tűnik, hogy a csökkenő trend az idősebbek pólusát mindinkább közelítve egy ponton megtörik, majd pedig ellentétébe fordul. Ezen trendösszetevők szétválasztása és külön-külön történő szemléltetése céljából az összesített adatokat két részre osztottuk, a választóvonalat pedig a sorkötelezettség felfüggesztésének évében határoztuk meg.²⁰ Az ily módon láthatóvá tett trendvonalak tanúsága szerint az ifjúság azon legidősebb csoportján belül, melynek tagjai még – legalábbis elvileg – lehetnek sorkatonák, a honvédség iránti bizalom növekedése mutatkozik meg az általános trenddel szemben (2. ábra: *sötétszürke adatok és trendvonal*). Ez mindenesetre érdekes – bár korántsem minden tekintetben meggyőző²¹ – és további kutatásra

¹⁶ Illetve szándék, amennyiben a kérdést az alábbiéppen fogalmazták meg a kutatók: „Abban a háztartásban, ahol él, a napi megélhetésen túl tudnak-e félretenni pénzt rendszeresen vagy esetenként?”

¹⁷ Az alábbi összevetés szempontjából lényeges (új) felhívni a figyelmet arra, hogy az itt felhasznált kutatás a társadalom egy adott szegmensét, a fiatalokat – egész pontosan a 15–29 év közöttieket – fedi le, ily módon az életkornak mint statisztikai értelemben meghatározó strukturáló tényezőnek kiemelt jelentőséget tulajdonítani természetesen nem tanácsos, a lefedett értéktartomány szűkössége miatt. Ugyanakkor azt is könnyű belátni, hogy – éppen ezen sajátos, a felnőtté váláshoz kapcsolódó számos változás által meghatározott életrészekben – az életkor eltérései mutató jellegűnek tekinthetők.

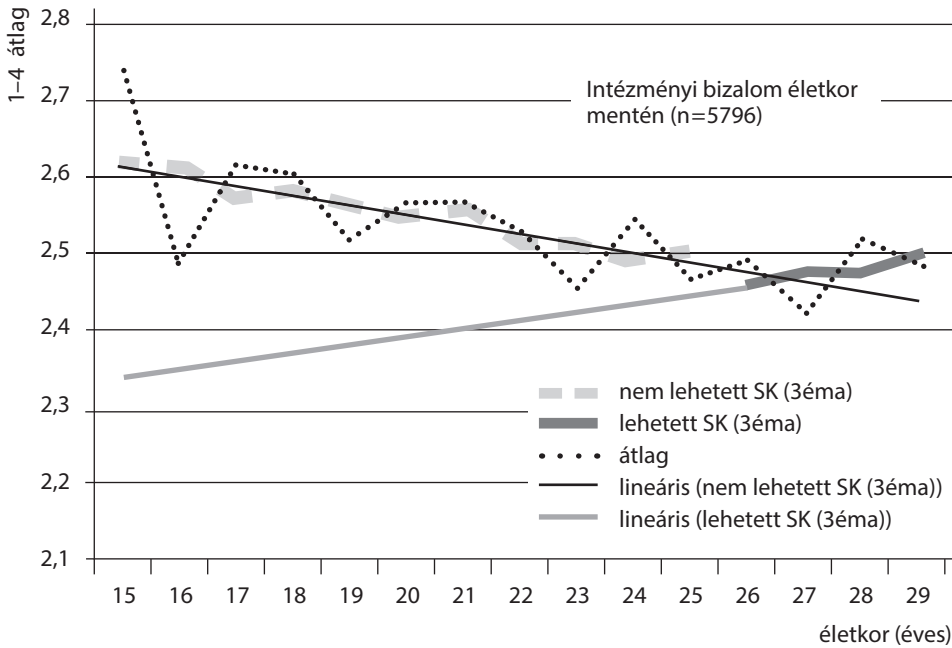
¹⁸ A becslés pontosságát az is árnyalja, hogy az egyes életkori kategóriák elemszámai között jelentősebb eltérések vannak, mindazonáltal adott életkori kategóriához tartozó megfigyelési egységek száma sehol sem kisebb 244-nél, a legmagasabb elemszám pedig 473 főt jelent.

¹⁹ Az elemzésben hároméves időintervallumot lefedő mozgó átlagértékek kiszámítására került sor, vagyis az adott (életkorú) kategória értékét a két szomszédos – azaz egy évvel fiatalabb és idősebb kategória – értékekkel kiegészített számtani átlag alapján határoztuk meg. Az ily módon kialakított értékekre az ábrán „háromévesnyi mozgó átlag”-ként („3émá”) hivatkozunk.

²⁰ Ennek megfelelően külön vizsgáljuk a legkésőbb 1986-ban vagy annál korábban, illetve a legalább 1987-ben vagy azt követően születettek összevont korcsoportjait, s az elemzésben úgy hivatkozunk rájuk, mint akik még lehetnek sorkatonák, illetve mint akik esetében már nem volt elvárás a sorozóbizottság előtti megjelenés, illetve az esetleges felszerelés. A becslés pontosságát csökkentheti, hogy a születési év adatával számoltunk oly módon, hogy ez alapján 2004-ben legalább 18 éves volt-e az illető, s – alkalmassága, illetve egyéb tényezők figyelembevételével – sor kerülhetett bevonulására.

²¹ A pontosabb következtetések levonásához alapszinten is legalább arra volna szükség, hogy a megkérdezettek nagyobb része esetében legyen feltételezhető, hogy lehetett sorkatonára, vagyis olyan kérdezetteknek kellene rendelkezésre állni az adatoknak, akik korábban születettek, s nagyobb arányban esnek abba a generációba, amely tagjainak idején még nem volt felfüggesztve a sorozás. Elviekben ebben a tekintetben jelen kutatási eredmények validálására lehetőséget biztosíthatna egy, a lakosság teljes populációját lefedő felmérés adatbázisa, vagy akár az ifjúságkutatások egy korábbi hullámának megfelelő adathalmaza. Az adatokhoz való hozzáférés nehézségei miatt azonban jelen munka keretében erre sajnos nincs módunk.

érdemes összefüggésként értékelhető, a részletesebb adatok hiánya²² miatt azonban a jelen elemzés keretében feltárt mintázat döntően mindössze egy empirikusan alátámaszthatónak tűnő kutatási hipotézis kiindulási alapjának tekinthető.

2. ábra A honvédség iránti intézményi bizalom az életkor függvényében

Forrás: Saját számítás és szerkesztés a Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján.

A világnézeti és különféle beállítottságokhoz kötődő szempontok körében elsőként a hagyományos szemléletmód és az intézményi bizalom közötti pozitív kapcsolatra utalunk a *vallásosság* mentén kimutatható eltérések felvázolásával. Alapösszefüggésként megfogalmazható, hogy a hagyományos értelemben önmagukat vallásosnak mondók felől a nem vallásos, határozottan más meggyőződést vallók felé haladva csökken a honvédség intézménye iránti bizalom (4. táblázat). Az egyház tanításait követő vallásos fiatalok adnak számot a legmagasabb – átlag feletti – mértékű bizalomról, a maguk módján vallásosak és a kérdés megítélésében bizonytalanok körében az átlag körüli érték jellemző. A nem vallásosak körében sem oly jelentős mértékű az elmaradás, de a bizalmi szint már átlag alatti, s a határozottan más meggyőződésük körében mutatkozik a legelenyészőbb szintű bizalom. Az ideológiai hatások egy eltérő dimenzióját jeleníti meg a politikai beállítódás, mely szintén összefüggést mutat a honvédség megítélésével. Pontosabban már önmagában a politika iránti fogékonyság, a *politikai érdeklődés* is egyfajta törésvonalat képez a vizsgált téma szempontjából (4. táblázat): az általánosságban a politika iránti jelentősebb érdeklődés

²² Lásd előző lábjegyzet, továbbá azon megfontolás, hogy az összefüggések belső érvényessége szempontjából az volna az ideális adathalmaz, mely annak szempontja mentén is valós adatok alapján történő összevetést tenne lehetővé, hogy ténylegesen volt-e az adott válaszadó sorkatona, avagy sem. Persze ebben az esetben szintén további dimenziók merülhetnek fel (pl. szolgálat hossza, helye, jellege stb.) a honvédség iránti bizalom és a sorkötelezettség közti összefüggés viszonylatában.

magasabb bizalmi szinttel jár együtt. Pontosabban az alsó póluson, vagyis a politika iránt egyáltalán nem érdeklődők körében az átlagos szinthez képest elmarad a honvédség iránti bizalom szintje, ami azonban hirtelen ugrik fel az átlagot meghaladó mértékűre már a skála következő értékénél, majd pedig növekszik fokozatosan, a politika iránt nagyon érdeklődők pólusához érve némileg ellaposodva.

A politikához kapcsolódó bizonyos tartalmi kérdések mentén ugyancsak kirajzolódik a bizalom eltérése. A *politikai berendezkedés formájának megítélése* esetében például a demokráciát minden más politikai rendszernél jobbnak tekintők körében mérhető átlagon felüli bizalom, ellentétben a többi véleményt preferáló – diktatúra elfogadása, egyfajta közömbösség álláspontja – választókhoz képest (4. táblázat). A *politikai oldalhoz* való viszony tekintetében szintén az egyes pólusok által megjelenített szemléletmódok orientálják a honvédséggel kapcsolatos véleményeket is: a két szélső érték esetében egyaránt magasabb az intézményi bizalom, ugyanakkor arányaiban jelentős különbség rajzolódik ki (4. táblázat). Az önmagukat a baloldali szélső pólushoz sorolók körében az átlagot mindössze csak nagyon mérsékeltlen haladja meg az intézményi bizalom szintje, ami az ezt követő harmadban jelentősen visszaesik, majd pedig a skála középső értékétől kezdve markáns emelkedéssel – a jobboldali szélső pólusig eljutva – az átlagot jelentősebben meghaladó bizalmi értéket mutat. A politikai spektrumon való elhelyezkedés előbbi mintázatával egybehangzó összefüggést mutat a kérdészetek *mérsékeltységének*, illetve *radikáltságának* szubjektív megítélése: tendenciájában csökkenő bizalom mérhető a mérsékelték felől a radikálisok felé haladva (4. táblázat). Jóllehet

4. táblázat *A honvédség iránti intézményi bizalom bizonyos attitűdkérdések mentén*

vallásosság	Vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	Vallásos vagyok a magam módján	Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e, vagy sem	Nem vagyok vallásos	Nem vagyok vallásos, határozotlan más a meggyőződésem	teljes minta		
	2,66	2,57	2,55	2,49	2,31	2,52		
politikai érdeklődés	1 egyáltalán nem érdekli	2	3	4	5 nagyon érdekli	teljes minta		
	2,39	2,62	2,66	2,71	2,7	2,52		
politikai berendezkedés	a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer			a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik	teljes minta		
	2,62	2,46			2,46	2,52		
politikai elhelyezkedés	1 baloldali	2	3	4	5	6	7 jobboldali	teljes minta
	2,54	2,44	2,44	2,5	2,59	2,60	2,64	2,52
mérsékelt-radikális tengely	1 mérsékelt	2	3	4	5	6	7 radikális	teljes minta
	2,59	2,63	2,52	2,51	2,53	2,38	2,33	2,52

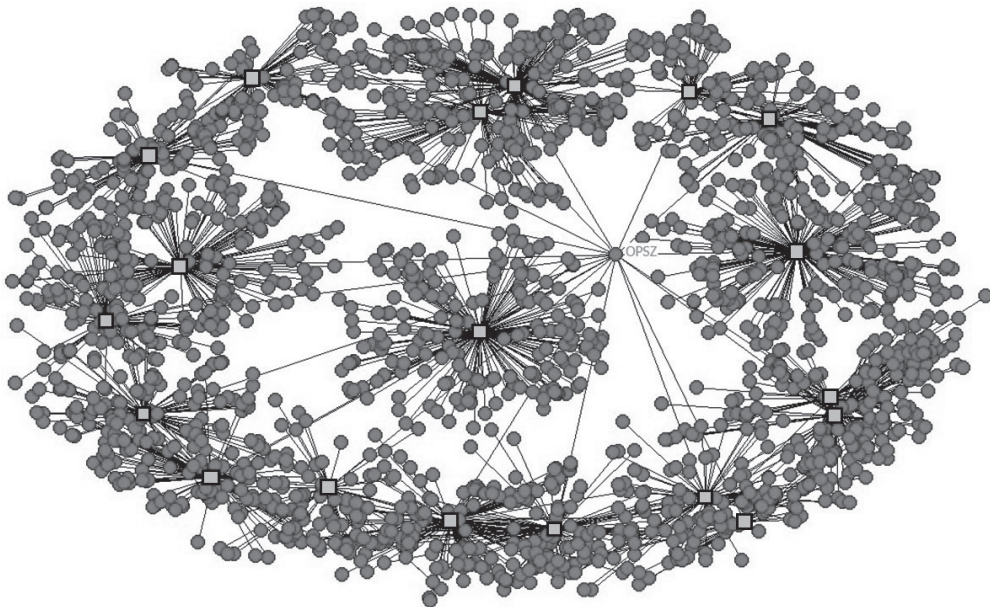
Forrás: Saját számítás és szerkesztés a Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján.

a bizalom visszaesése nem fokozatos, sokkal inkább arról beszélhetünk, hogy a jellemzően mérsékelt fiatalok átlag feletti bizalmi szinttel jellemezhetők, a skála középső tartományában elhelyezkedőket a teljes mintára vonatkozó átlag értékekkel ragadhatjuk meg, s az önmagukat döntően inkább radikálisnak tartók táplálnak legkisebb bizalmat a honvédség iránt.

ALULRÓL SZERVEZŐDŐ TÁRSADALMI HÁLÓZATOK

A harmadik esettanulmány keretében a társadalmi erőforrások relevanciáját igyekszünk illusztrálni a honvédelmi, vagy sokkal inkább általánosságban a védelmi kapacitások szempontjából. Feltáró munkánk során olyan, a társadalom kisebb közösségeinek bevonódásával, alulról szerveződő csoportosulásokat mutatunk be, melyek által kijelölt célok közvetlenül vagy közvetetten kapcsolódnak a honvédelem tágabb vagy szűkebb kérdésköréhez.²³

A polgárőr szervezetek országos rendszere egy meglehetősen széles körű hálózatnak tekinthető: az ország minden megyéjében számos településen található meg az önszerveződés ezen formája. A lokális közösségek tagjaiból rekrutálódó szervezetek sokrétű célrendszer mentén jönnek létre és végzik tevékenységeiket, melyek közös jellemzője a (köz)biztonság²⁴

3. ábra Polgárőr szervezetek országos hálózata

Forrás: Saját szerkesztés.

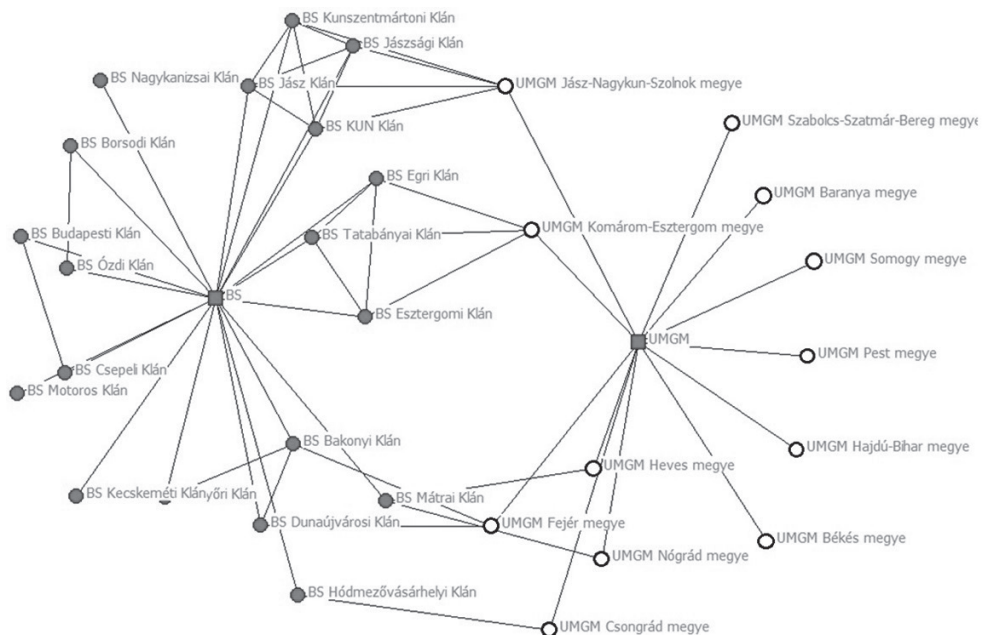
²³ Az elemzéshez felhasznált adatbázisokat saját gyűjtés alapján építettük fel internetes források felhasználásával. A polgárőr szervezetek esetében ez az Országos Polgárőr Szövetség honlapján (<http://www.opsz.hu/>) elérhető hivatalos nyilvántartás egységes adattáblába rendezésével történt, kiegészítve némi szükséges adattisztítási tevékenységgel (az inaktív és törlés alatt lévő szervezeteket kihagytuk). Az Új Magyar Gárda Mozgalom esetében bemutatott adatokat a mozgalom központi honlapjáról (<http://ujmagyargardamozgalom.com>) elérhető megyei weboldalak alapján állítottuk össze. A Betyárseregrel vonatkozó adatokat szintén a szervezet központi weboldalán (<http://betyarsereg.hu>) elérhető tartalmak alapján alakítottuk ki.

²⁴ Jól tükrözi ezt a központi honlapon látható mottó – „Polgárőrök a biztonságos Magyarországért” –, melynek megfogalmazása azt is kifejezi, hogy a helyi szerveződések összessége révén az ország egésze szempontjából (is) értelmezhető a polgárőri tevékenység biztonsággal összefüggő relevanciája.

valamely – elsősorban a helyi jellemzők szempontjából releváns – aspektusához, dimenzióhoz²⁵ való kapcsolódás. Ezen szervezeteknek a biztonság fenntartása, a biztonságérzet növelése, a problémás helyzetek kialakulásának megelőzése, illetve az esetlegesen fellépő kihívások kezelése terén a helyi társadalomba való beágyazottság, a helyismeret, a hozzáértés és a tapasztalatok kölcsönöznek kiemelt szerepet és jelentőséget – amit jól mutat például az is, hogy számos településen speciális bűnmegelőzési mintaprogramot hajtottak végre a rendőrséggel együttműködésben.²⁶

Az itt bemutatott összesített adatok alapján mindösszesen 2069 lokálisan működő polgárőrszervezet alkotja a teljes hálózatot, melynek szerkezetére jellemző, hogy formálisan is hierarchizált és egyben területileg is decentralizált. A helyi csoportok szempontjából ugyanis egyrészt központi ernyőszervezetként működik az Országos Polgárőr Szövetség, mely sokrétű tevékenysége révén – a polgárőri tevékenység céljaitól, ahhoz kapcsolódó normáktól egészen a tevékenységek ellátásához kapcsolódó törvényi szabályozásig – átfogó keretet ad a lokális szerveződés folyamatainak. Másrészt a struktúra többszintűségét, hierarchikus jellegét mutatja, hogy a központi szervezet és a helyi szervezetek között formálisan is megjelenik egy köztes szervezeti szint a megyei szervezetek formájában.

Valószínűsíthetően hasonló szerkezet és részben hasonló tartalom jellemezheti az Új Magyar Gárda Mozgalmat, melyről azonban csak meglehetősen hiányos képet lehet alkotni

4. ábra A Betyársereg 19 klánjának (sötét szín) és az Új Magyar Gárda Mozgalom (világos szín) megyei szinten összekapcsolt hálózata

Forrás: saját szerkesztés

²⁵ Például bűnmegelőzés, betörésmegelőzés, iskolai programok, közösségi szolgálat, tanyás térségekben külterületi biztonság, urbanizált területeken nagyvárosi bűnmegelőzés (lásd a <http://www.opsz.hu/> oldalon a Kiemelt program menüpontot).

²⁶ „300x100 BIZTONSÁG” – A Rendőrség és a Polgárőrség kiemelt bűnmegelőzési mintaprogramja (2016–2017). Lásd <http://www.opsz.hu/300x100-programleiras> (Letöltés időpontja: 2018. 11. 06.)

a nyilvánosan elérhető források felhasználásával. A szerveződés szempontjából a hasonlóság abban érhető tetten, hogy a megyei szintű tagozódásnak formailag ebben az esetben is van szerepe. A mozgalom alapelemeit jelentő helyi csoportok ugyanis – legalábbis a honlapon elérhető, meglehetősen kevés információ alapján – megyék szerint is összetartoznak, pontosabban az országos mozgalom nyilvántartja külön a megyei szintű honlapokat is. A felépítés terén ennél több azonban nem derül ki – többek között az sem, hogy mely megyékben, mely településeken működnek helyi szerveződések, illetve milyen számban.²⁷ Összességében tehát ebben az esetben is egy alapvetően háromszintű tagozódás feltételezhető (4. ábra): az országos központ, a megyei köztes szint és a gárdatagok helyi csoportjai, melyek számáról és elhelyezkedéséről érdemleges információ nem lelhető fel a honlapon.

A polgárőrségi szervezetekhez kapcsolódó tartalmi hasonlóságot pedig az jelentheti, hogy gárdisták részvételével is megszerveződik egy, jellemzően lokális közbiztonsági célokhoz kapcsolódó Csendőrség,²⁸ melynek tagjai közé csak azok kerülhetnek, akik részt vettek egy ehhez kapcsolódó elméleti és fizikai felkészítésen, kiképzésen, illetve ezt követően vizsgán adtak számot megfelelő felkészültségükről. Különösen érdekes ezen tevékenység kapcsán egy beszámoló, mely oly módon mutatja be a rendszer működésének sikerességét, hogy egy konkrét eseten keresztül leírja, miként működtek együtt a helyi polgárőrséggel a csendőrök egy betörőbanda elfogásában.²⁹

Az Új Magyar Gárda Mozgalom területi szerveződési mintázatához képest eltérőnek mutatkozik a Betyársereg országos hálózata. Ebben az esetben ugyanis éppenséggel a mozgalom alapegységei, a klánok jelennek meg kizárólagosan;³⁰ nincs a szervezet tagozódásában köztes szint. Ez valószínűsíthetően a sereg sajátos szerveződési módszeréből fakadhat: a csatlakozni kívánó közösségek ugyanis nem a mozgalom valamely – a csatlakozni szándékozó csoport esetében releváns – területileg decentralizált köztes szervezetével való kapcsolatfelvételen keresztül fejezhetik ki ebbéli szándékukat, hanem közvetlenül a mozgalom vezetőjével való személyes kapcsolatfelvételre, illetve egyeztetésre van szükség.³¹ Mindezek fényében rajzolódik ki tehát a sajátosan – az előbbieken bemutatottakhoz képest jóval – központosított(abb)nak látszó struktúra, ugyanakkor a szerveződés ezen jellegzetessége további szempontok miatt is figyelemre méltó. Mivel a mozgalom nyíltan el kívánja kerülni a tömegszervezetté válást, s erejét nem a létszámban, hanem a képességekben jelöli meg,³² meglehetősen hosszú és szigorú kiválasztási folyamatra számíthatnak a csatlakozni vágyók. Teljes odaadással, önfeláldozással jellemzett hét hónapos próbaidőt követően válhat valaki a közösség részé-

²⁷ Elsősorban ezen hiányos – illetve több esetben hosszú ideje nem is frissített vagy eleve nem működő – webes tartalmak miatt pusztán megyei szinten ragadható meg a mozgalom területi kiterjedtsége.

²⁸ Ezzel kapcsolatosan is mindössze szűkös információk érhetők el. <http://ujmagyargardamozgalom.com/hirek/csendorség> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

²⁹ Az eredeti közlés szerint a település polgárőrei kérték a gárda csendőreinek segítségét. http://ujmagyargardamozgalom.com/gardisták_fogtak_el_betörő_bandát (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁰ A Betyársereg klánjairól a szervezet honlapján nem áll rendelkezésre összesített nyilvántartás, azokat a weboldal egyéb tartalmainak áttekintése során gyűjtöttük össze.

³¹ Maga a kapcsolatfelvétel nem minden esetben közvetlenül történik meg, hanem az is előfordul, hogy az érintett felek valamely közös ismerőse közvetít közöttük. Ezt követően azonban a csatlakozással kapcsolatos egyeztetés már közvetlenül a vezető és a csatlakozni kívánók – képviselője – között folytatódik. <http://betyarsereg.hu/életunk-kozeppontja-a-sport-es-a-hazaszeretet-interju-a-gyori-klan-vezetojével/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³² „Nem a létszámunkkal, hanem a jelenlévők fizikális, harci teljesítményével járunk elől.” <http://betyarsereg.hu/a-betyarsereg-uzenete-a-jelentkezőknek/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

vé.³³ Azonban talán a kiválasztási kritériumok teszik a Betyársereget különösen relevánssá a honvédelem kérdésköre szempontjából: az elhivatottság és a szervezet szellemisége iránti elkötelezettség mellett ugyanis – előbbieik fényében – a fizikai felkészültség és képzettség³⁴ hangsúlyos elem,³⁵ ahogy ugyancsak lényeges az előélet, beleértve az illető esetleges korábbi, hasonló profillal jellemezhető szervezetbeli tagságát.³⁶ A kiválasztási folyamat sikeres lezárulását követően a tagokkal szemben továbbra is elvárás a fejlődés mind gondolati-szellemi, mind pedig fizikai értelemben. Ennek elősegítése érdekében a honlapon különféle témákban cikkek jelennek meg,³⁷ képzést szerveznek és bonyolítanak le,³⁸ illetve rendszeresen látogatnak küzdősport-foglalkozásokat,³⁹ edzőtermeket, harcászati és fizikai szintfelmérőn⁴⁰ vagy – tematikusan a hadrafoghatóságot középpontba állító – sportcentrikus hétvégén⁴¹ vesznek részt. Mindent figyelembe véve a Betyársereg a kijelölt célok, a kiválasztás és a fizikai rátermettség kritériumai alapján sajátos példáját adja egy, a honvédelem ügye mentén alulról szerveződő, a társadalmi beágyazottság magas szintjét mutató mozgalomnak.⁴²

ZÁRSZÓ

Talán már maguk az esettanulmányok alátámasztják, hogy a honvédelem kérdéskörének vizsgálata szempontjából a társadalom több szempontból is releváns. A felvázolt kutatási eredmények fényében egyrészt több területen is *kedvező tanulságokat* lehet megfogalmazni, sajátos *lehetőségeket* lehet bemutatni: az, hogy a honvédelem egy rendkívül *sokrétű és szerteágazó kontextusban* jelenik meg a médiában, illetve hogy a fiatalok körében a *legma-*

³³ „[...] a válogatás jogát fenntartjuk. A 7 hónapos próbaidő pedig embert próbáló. A jelentkező teljes életet kívánjuk, önfeláldozó módon, cserébe pedig ha kiállja a próbát egy új családot is nyer. [...] Nehéz időszak ez, amelyben csak a legkiválóbb harcosok maradhatnak fent a szűrőn.” <http://betyarsereg.hu/a-betyarsereg-uzenete-a-jelentkezőknek/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁴ „Az alapfeltételek között van, hogy a jelentkező aktívan sportoljon. Előny, de nem feltétel, hogy harcművészetekben is jártas, küzdősportot/sportokat űző személyről legyen szó.” <http://betyarsereg.hu/a-betyarsereg-uzenete-a-jelentkezőknek/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁵ S valóban: a Betyársereg honlapján rendszeresen számol be a közösségbe tartozó tagok kimagasló eredményeiről különféle – jellemzően full-kontakt szabályrendszerben lebonyolított – küzdősport, testépítő és erős ember jellegű versenyeken. Lásd ehhez a honlap „Harcosok klubja” című részét. <http://betyarsereg.hu/harcosok-klubja/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁶ „Az is kérdés, hogy tagja-e már az adott ember nemzeti szervezetnek, vagy sem. Ez az illető háttere, előélete miatt is szükséges.” <http://betyarsereg.hu/a-betyarsereg-uzenete-a-jelentkezőknek/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁷ A honvédelem kérdésköre szempontjából különösen érdekes, hogy a honlap egy bejegyzésében egy, a gerillahadviseléssel foglalkozó, frissen megjelent tudományos könyvet, illetve az annak szerzőjével készített interjút ajánl a tagság figyelmébe a sereg vezetője. <http://betyarsereg.hu/europa-nem-vallja-be-hogy-haboruban-all-interju-tyirityan-zsolt-uzenetevel/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁸ A Betyársereghez kapcsolódó Erő és Elszántság mozgalom tagjai számára. <http://betyarsereg.hu/a-tudaszfegyver-elindult-a-patriota-ismeretfejlesztési-program/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

³⁹ <http://betyarsereg.hu/bepillantás-a-betyarsereg-harcos-hetkoznapjaiba-a-nagykanizsai-klan-kepek/> és <http://betyarsereg.hu/harcászati-es-fizikai-szintfelméron-a-csepeli-klan-betyarjai-kepek/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

⁴⁰ <http://betyarsereg.hu/harcászati-es-fizikai-szintfelméron-a-csepeli-klan-betyarjai-kepek/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

⁴¹ Páros küzdelmi gyakorlatokkal, technikai és erőnléti edzésekkel. <http://betyarsereg.hu/sportcentrikus-hetvege-a-betyarseregnel-kozeppontban-a-hadrafoghatóság/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 20.)

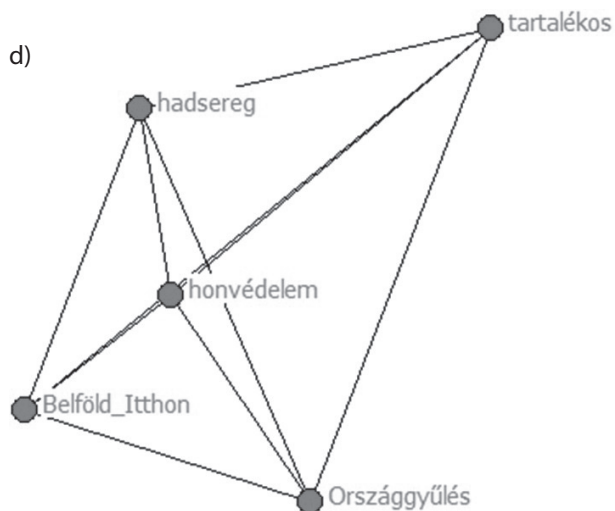
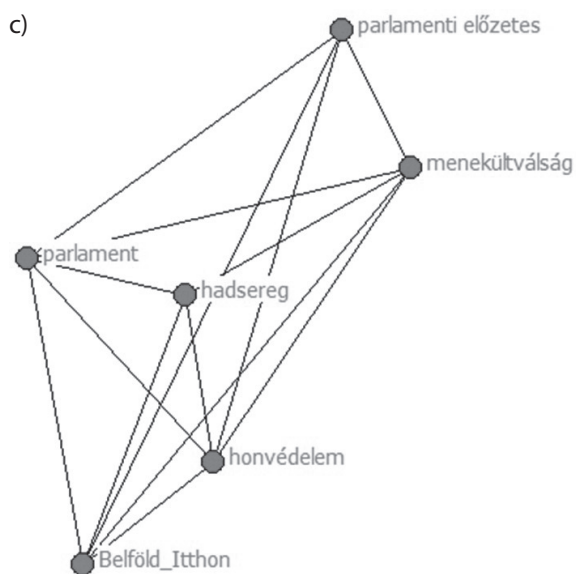
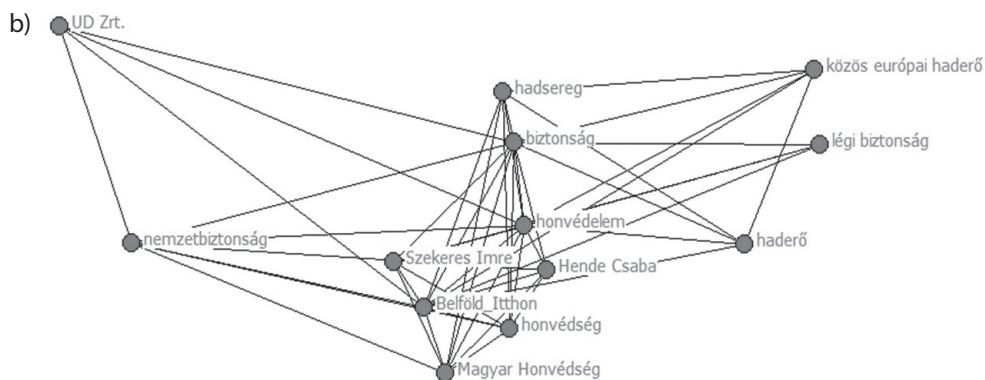
⁴² Összességében akár a honvédség egyfajta alulról szerveződő alternatívájának is tekinthető – az erőszak monopóliumhoz való – legitím – hozzáférés nélkül.

gasabb szintű intézményi bizalom a honvédséget övezi, s hogy ez sajátos feltételek között még magasabb szintet ér el, nyilvánvalóan pozitívumként értelmezhető. Ahogyan – bizonyos tekintetben – az is, hogy a biztonság és védelmi célok megvalósítása mentén több közösségi kezdeményezés is hatékonyan képes – akár országos hálózattá – megszerveződni.

Ugyanakkor az esettanulmányok bizonyos kedvezőtlen tendenciákra, lehetséges kihívásokra is rávilágítanak: az intézményi bizalom szintjének visszaesése a *kedvezőtlenebb társadalmi háttérű csoportok* esetében a magasabb fokú *sérülékenység* kockázatát jelentheti. A *politikai dimenzió* és az *ideológiai polarizáltság* ugyancsak meghatározó szerepe a bizalom alakulásában és – kisebb súllyal – a honvédelem médiabeli megjelenése terén, valamint az egyes önszerveződő csoportok által képviselt szellemi háttér és célok tekintetében szintén figyelmet érdemel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bauer Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi F. Eleonóra – Székely Levente: *Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok!* http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf
- Betyársereg központi weboldala. <http://betyarsereg.hu>
- Granovetter, Mark: *A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája.* In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Gazdaságszociológia.* Aula Kiadó, Budapest, 2006.
- Kiss Álmos Péter: *Háború a nép között. Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Országos Polgárőr Szövetség honlapja. <http://www.opsz.hu/>
- Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.
- Putnam, Robert D.: *Egyedül tekézni: Amerika csökkenő társadalmi tőkéje.* In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Gazdaságszociológia.* Aula Kiadó, Budapest, 2006, 207–218.
- Rada Péter: *Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói.* <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KZQSCF>
- Székely Levente (szerk.): *10 kérdés az ifjúságról. Magyar Ifjúság 2012 kutatás első eredményei.* http://kutatopont.hu/files/2012/02/magyar_ifjusag_2012.pdf
- Új Magyar Gárda Mozgalom központi honlapja. <http://ujmagyargardamozgalom.com>
- Vedres Balázs: *Milyen fogalmi környezetben jelent meg az Investel a magyar sajtóban? Fogalomhálóelemzés.* In: Szántó Zoltán – Vedres Balázs (szerk.): *Kapcsolathálók, szervezeti kultúra, pénzügyi teljesítmény. Szervezetsszociológiai tanulmányok a magyar távközlésfejlesztés finanszírozásáról.* Aula Kiadó, Budapest, 2002, 309–320.
- Vicsek Lilla: *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás.* Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- https://kimitud.atlatszo.hu/request/a_magyar_ifjusag_kutatasi_2016_ad_3

Kun Szabó István vezérőrnagy:

A KATONA A TÁRSADALOM KÜLÖNLEGES TAGJA

ÖSSZEFOGLALÓ: *A tanulmány áttekintést ad a magyar társadalom és a honvédelem kapcsolatrendszerének alakulásáról a haderő szervezése és a honvédelmi nevelés szempontjából, valamint bemutatja a társadalom és a honvédelem kapcsolatát erősíteni hivatott jelenlegi intézményrendszert és a fejlesztések jövőbeli irányait.*

KULCSSZAVAK: *haderőszervezés, Magyar Honvédség, honvédelmi nevelés*

BEVEZETÉS

Bronisław Kasper Malinowski lengyel származású antropológus szerint „a társadalom fontosabb intézményei az emberi lények elsődleges (biológiai) szükségleteivel vannak összhangban, ezért egy társadalmi tény funkcionális magyarázatának fel kell tárnia a szóban forgó tény értékét a fennmaradás szempontjából, kimutatva szerepét az emberi lények elsődleges szükségleteinek kielégítésében”.¹ Ennek figyelembevételével nem meglepő, hogy a rendszerváltozást követő időszakban a biztonsági kihívások közötti hangsúly-áthelyeződés eredményeképpen a honvédelem ügye és azzal együtt a haderő fontossága háttérbe szorult a társadalom tagjai számára.

Ugyanakkor a korábbi klasszikus háborúsfenyegetettség-érzethez képest a jelenlegi biztonságérzet is csak viszonylagos, hiszen az újonnan előtérbe kerülő biztonsági kihívások a meglévő rendszerek folyamatos újragondolását teszik szükségessé. A haderő mindenkori méretének és kapacitásainak meghatározásán túlmenően – a 2004 óta eltelt közel másfél évtized változásainak okán – a társadalom szélesebb rétegeinek bevonása is feladatként jelentkezik mind az utánpótlás biztosítása, mind a tartalékképzés, mind pedig az általános nemzeti önvédelmi képesség kialakítása szempontjából.

A honvédelmi öngondoskodás, a társadalom tagjainak honvédelem ügye iránti érzékenyítése éppen ezért kiemelt jelentőségű, és az évszázados múltra visszatekintő honvédelmi nevelési tevékenységet korunk kihívásaihoz és igényeihez igazítva kell végezni.

ÖNKÉNTESSÉGTŐL AZ ÖNKÉNTESSÉGIG – AZ ELMÚLT 170 ÉV

A (hon)védelem ügyének letéteményese minden időben a hadsereg volt, amelynek felállítása és működtetése folyamatosan komoly kihívásokat okozott.²

Az állandó magyar katonaság felállításáról, a nemesi felkelésről és adózásról szóló 1715. évi VIII. törvénycikk rendelkezett. Eszerint „a nemesek, és mindazok, kiket a törvény Magyarországon ez elnevezés alatt összefoglal (bármely tisztségű, méltóságu s állásu sze-

¹ Idézi Harai Dénes: *A katona antropológiája*. Balassi Kiadó, Budapest, 2014, 9.

² Bővebben lásd Csikány Tamás: „Nem kerestek engemet kötéllel, Zászló alá magam csaptam én fel.” Önkéntesség és kötelező szolgálat a 19. század első felében és az 1848–49-es magyar honvédseregben. *Korall*, 33. 2008. november, 22–40.

mélyek legyenek) az ország védelmére katonáskodni, tehát személyesen felkelni s illetőleg saját bandériumaikat előállítani és kiindítani tartoznak. [...] Minthogy azonban csupán ezzel emez országot elegendőképen megvédelmezni nem lehetne, sőt inkább minden eshetőségre erősebb és úgy bennszülöttekből, mint külföldiekből álló rendes katonaságot kell tartani”.³ A Habsburg Birodalom állandó hadseregének részét képezték a megalakuló állandó gyalog- és lovasezredek. Ezen ezredek legénységét szabad toborzással lehetett biztosítani, míg az örökös tartományokban a conscriptios-rendszer⁴ bevezetésével.

Később, a növekvő bajor, porosz és francia katonai fenyegetettség miatt Mária Terézia általános nemesi felkelésről határozott, amelynek részleteit az 1741. évi LXIII. törvény szabályozta.⁵ Eszerint országszerte 21 622 gyalogost kellett kiállítani, akiket hat ezredbe szerveztek, emellett részletezték azt is, hogy lehetőségei és képességei függvényében kinek hány lovaszt és lovat kell biztosítani, illetve milyen módon kell hozzájárulnia a terhek viseléséhez. A felkelés azonban csak határozott időre és egyszeri alkalomra szólt, és bár több ezred átalakult önálló ezreddé, a nemesi felkelés mégsem jelentett állandó katonai erőt és képességet.

A napóleoni háborúk idején ugyancsak komoly problémát jelentett a magyarországi gyalogosezredek feltöltése és az újoncok biztosítása.⁶ Bár a növekvő hadiigények miatt az országgyűlés időről időre nagy létszámú újoncot ajánlott meg a Monarchia számára, az újoncállítás módja szabályozatlan volt, így a megfelelő mennyiségű és minőségű katona biztosítása jelentős problémákba ütközött. Az egyik ok a szolgálat alól mentességet élvezők nagy létszáma volt, mert „mentességet élveztek a nemesek, azok hozzátartozói, jobbágyai és cselédei, az állami és közigazgatási tisztségviselők, az értelmiségiek, az iparosok, minden polgár, akinek saját háza vagy üzlete volt, minden földműves, aki saját vagy bérelt, legalább negyed telken gazdálkodott, valamint a nős vagy özvegy férfiak, akiknek ellátásra szoruló gyermekeik voltak. Vagyis csupán a szolgaként, alkalmi vagy bémunkákból élők jöhettek számításba, akik közül éppen a rendkívül rossz életminőség miatt sokan nem felelhettek meg az egészségügyi és fizikai kritériumoknak”.⁷ Ennek következtében sok törvénytelen-ségre, gyakorta kényszersorozásra került sor az újonclétszám feltöltése érdekében. Egyedül a huszárezredekbe lehetett könnyen utánpótlást találni a nemzeti hagyományok és a lóhoz való kötődés miatt.

A napóleoni háborúkat követően a magyar országgyűlés még két alkalommal, 1830-ban és 1840-ben ajánlott újoncokat a császári haderő számára, és az újoncállítást sorshúzással történt. Ez a rendszer azonban lehetővé tette azt is, „hogya a »rövidebbet húzó« 100-200 forintért mást állítson maga helyett”.⁸ További problémát jelentett, hogy a törvény nem tette lehetővé a hadkötelesek összeírását, így a sorshúzáshoz nem állt rendelkezésre egy korrekt névsor.

³ Corpus Juris Hungarici. 1715. évi VIII. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=71500008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D23> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

⁴ A katonakötelesek közül a törvény szerint sorshúzással választották ki az újoncokat. Csikány (2008): i. m. 25.

⁵ Corpus Juris Hungarici. 1741. évi LXIII. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=74100063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D25> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

⁶ Csikány (2008): i. m. 24–26.

⁷ Csikány (2008): i. m. 25.

⁸ Csikány (2008): i. m. 26.

Eközben a haderő szervezésében külföldön még jelentősebb változások történtek. „Az általános hadkötelezettség 1793-as franciaországi ideiglenes meghirdetése, majd 1813-ban Poroszországban ugyanennek törvényi bevezetése megmutatta a haderőállítás jövőjét.”⁹

Az önálló magyar honvédsereg felállítása – bár kezdetben csak bújtatva indulhatott meg – az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc időszakában kezdődött. Ahogyan azt egy gróf Batthyány Lajos életéről szóló korabeli gyűjtemény megfogalmazza, „a nemzetőrség szervezése, mely az ország védelmi rendszerének első csiráit rejtette magában, mindjárt az első napokban szintén megindított, azon rendeletekkel, melyeket eziránt Batthyány már ápril 20-kán kibocsátott”.¹⁰ A nemzetőrség tehát egy rendvédelmi szervnek indult, ezt szabályozza a 22. törvénycikk. Azonban, mivel hadseregszervezésre a magyar kormány-nak nem volt törvényi felhatalmazása, a 22. törvénycikk mögé bújva indult meg a „rendes” katonaság felállítása.

A „független felelős magyar ministerium felállításáról” szóló 1848. évi III. törvénycikk lehetővé tette a honvédelmi osztály felállítását, így a magyarországi állandó katonaság feletti intézkedési jog megszerzését.¹¹ Ugyanakkor a Monarchia Magyarországon állomásozó hadseregének egyes egységei (például Josip Jellačić horvát bán csapatai) nem fogadták el a magyar kormány primátusát, így szükségszerűen megkezdődött a nemzeti haderő megszervezése.

Jó alapot jelentettek a már a 18. századtól kezdve működő és napóleoni háborúk után is fennmaradt polgárőr erők, akik a hadseregtől függetlenül a helyi rendfenntartásban vettek részt.¹²

A nemzeti őrsereg felállításáról szóló 1848. évi XXII. törvénycikk – szakítva az addigi feudális-rendi hagyományokkal – előírta, hogy „mindazon honlakosok, kik városokban, vagy rendezett tanácsal ellátott községekben, 200 pengő forint értékű házat, vagy földet, egyéb községekben féltelket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak, vagy ha illy birtokot nem bírnak is, de 100 pengő forint évenkénti tiszta jövedelmök van, húsz éves koruktól ötven éves korukig – ha gazdai hatalom alatt nincsenek – a nemzetőrségbe beirandók, és fegyveres szolgálatot tenni tartoznak”.¹³ A törvénycikk kimondta, hogy az őrsereg tagjainak békeidőben csak a helyi rend fenntartására korlátozódik a tevékenysége, ugyanakkor azt is kilátásba helyezte, hogy rendkívüli esetekben „minden besorozott nemzeti őr, akár következik reá sor szerint a szolgálat, akár nem, fegyvert fogni köteles”.¹⁴ A szervezés az 1848. április 20-án ideiglenesen létrehozott Országos Nemzetőrségi Haditanács irányítása alatt történt, amely viszonylag rövid idő alatt komoly eredményeket tudott felmutatni azáltal, hogy korábban több helyen megalakultak önkéntes szerveződéssel nemzetőr-alakulatok.¹⁵

A nemzetiségi fenyegetés, valamint az arra adott udvari reakció miatt szükségessé vált a magyarországi birodalmi haderő mellett egy, a magyar kormány alárendeltségébe tartozó katonai erő felállítása. A bécsi lázadás hírére így a minisztertanács május 15-én rendeletben hívta fel a lakosságot, hogy önkéntesen vállaljanak szolgálatot a honvédszázaljakban.

⁹ Csikány Tamás: A szabadságharc hadművészete 1848–1849. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015, 5–6.

¹⁰ Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élete és halála. Hiteles kuttfökből s kortársak emlékezéseiből összeállítva. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv, 1870, 65.

¹¹ Csikány (2008): i. m. 27.

¹² Csikány (2008): i. m. 28.

¹³ Corpus Juris Hungarici. 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrsereg felállításáról. 1. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800022.TV&searchUrl=ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

¹⁴ Uo. 21. §.

¹⁵ Csikány (2008): i. m. 28.

Ahogy másnap Batthyány Lajos fogalmazott: „Felszólítjuk a hon polgárait, hogy azon önkénytes seregnek, mely iránt a rendelet már kibocsátatott, minél nagyobb számban s minél gyorsabban állítását minden módon segítsék elő.”¹⁶

Az önálló magyar katonai erő felállítása tehát önkéntes alapon kezdődött meg 1848 tavaszán. A forradalmi lelkesedés továbbéltetése, valamint az újonnan bevezetett társadalmat érintő változások miatti közhangulat az önkéntesek tömeges jelentkezését hozta magával. Ugyancsak motivációs erőként hatott, hogy a honvédszászlóaljok ruházata teljesen más volt, mint a császári-királyi csapatoké, valamint a vezénylet nyelve is a magyar lett.¹⁷

Az önkéntességi alapú szerveződés hátrányai ugyanakkor már a nyár végén megmutatkoztak, és miközben szembe kellett nézni az egyre növekvő hadiigényekkel, az eredetileg tízezer főre tervezett katonai erő csak jelentős hiányokkal állt rendelkezésre. Ezt orvosolva a kormány már a nyár folyamán elrendelte a helyi nemzetőrök kötelező mobilizációját. Mivel azonban a kényszer jelentős problémákat okozott a nemzetőrök hozzáállásában, augusztusban az ő körükben is önkéntes mobilizációt rendelt el a miniszterelnök. Az általános magyarországi hadkötelezettség bevezetését indítványozó törvényjavaslatot pedig az uralkodó érthető módon nem hagyta jóvá. A miniszterelnök és az országgyűlés így aztán újabb és újabb intézkedésekkel igyekezett a honvédszászlóaljok kiegészítését és utánpótlását biztosítani. A nyílt toborzásra és sorozásra csak a pákozdi és a schwechati csatát követően kerülhetett sor.¹⁸

A szabadságharcot követően két évtized telt el, amikor Ferenc József 1868-ban szentesítette a véderőről szóló XL., a honvédségről alkotott XLI. és a népfelkelésre vonatkozó XLII. törvénycikket. A véderőtörvény általános és személyes védkötelezettséget írt elő a Monarchia állampolgárai számára, és a fegyveres erő részeinek tekintette a hadsereget (azaz a szárazföldi haderőt), a haditengerészetet, a honvédséget és a népfelkelést.¹⁹

A szervezettség, a kiképzettség és a bevetetőség alapján három vonalat lehetett megkülönböztetni.²⁰ Az első vonalat a német vezényleti nyelvű császári és királyi hadsereg alkotta, amely a közös hadügyminiszter irányítása alá tartozott, valamint az adriai partvidéket védő császári és királyi haditengerészet. A második vonalba tartozott a Magyar Királyi Honvédség, valamint a Lajtán inneni területekről feltöltött császári-királyi Landwehr, amelyek a saját honvédelmi miniszterei alárendeltségében működtek. Ezek békeidőben csak kis létszámú csapatokkal rendelkeztek, feladatuk kivételes esetekben a belső rend fenntartása, háború esetén pedig a közös hadsereg támogatása és a honvédelem volt. A harmadik vonalat pedig a kizárólag háború idején megalakításra kerülő magyar királyi népfelkelés és annak osztrák megfelelője, a Landsturm képezte, amelyek célja a háborús veszteségek pótlása volt.

A hadkötelezettség 20 éves korban kezdődött. A szolgálati kötelezettség (sorkötelezettség) ideje eltérő volt. A szárazföldi erőknél és a haditengerészetnél három évet kellett eltölteni sorállományban és további hét évet tartalékban. A honvédségnél két évet kellett szolgálniuk azoknak, akiket a hadseregben letöltött szolgálatuk végeztével oda áthelyeztek, és tizenkét év szolgálatot teljesítettek azok, akik közvetlen sorozással kerültek a honvédek közé.

¹⁶ Idézi Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élete és halála. 70.

¹⁷ Csikány (2008): i. m. 31.

¹⁸ Csikány (2008): i. m. 32.

¹⁹ 1868. évi XL. törvény a véderőről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800040.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XL.+törvénycikk&referer=1000ev> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

²⁰ Bővebben lásd Balla Tibor: Magyar katonák a dualizmus korabeli haderőben. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): A magyar hadtörténelem évszázadai. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003, 199–200.

Ezzel szemben a népfelkelést önkéntesekből állították fel háborús fenyegetettség esetén. Rendeltetését tekintve a következő feladatokat kellett ellátni: „a sorhadat és a honvédsereget támogatni az által, hogy a harc szintér előkészítésénél alkalmaztassék, az ellenséget minél több oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, a közlekedést megszakítsa vagy helyreállítsa, akadályokat vessen, végre, hogy a küldöncz- és a hadi czélok által igényelt egyéb szolgáltatásokat teljesítse.”²¹

A sorozást évenként hajtották végre, és sorshúzás útján dőlt el, hogy az újonc a fegyveres erők mely egységénél fog szolgálni. Mivel nem volt szükség arra, hogy minden huszadik életévét betöltött férfi állományban legyen, bevezették a póttartalék intézményét, ahol csupán nyolchetes kiképzésben részesültek az emberek, és 1886 után olyanok is voltak, akiket a népfelkelésbe osztottak be. A kiegyezés és az első világháború között eltelt időszakban mintegy 8 millió férfit soroztak be, közülük közel 5 millióan teljesítettek 2–5 év közötti tényleges katonai szolgálatot, és 3 millió vett részt a nyolchetes kiképzésen póttartalékosként.²² Látható tehát, hogy meglehetősen nagy volt a fegyverforgatásban jártas lakosság létszáma az első világháborút megelőzően.

Az 1912. évi véderőről szóló XXX., valamint a honvédségről szóló XXXI. törvénycikk a hadkötelezettséget állítási, szolgálati és népfelkelési kötelezettségre differenciálta. E törvénycikkek a korábbiakhoz képest már részletekbe menően szabályozták a közös haderő és a honvédség ügyeit.

A Nagy Háború éveit követően az áldozatok és a sebesültek nagy száma mellett óriási volt a haditapasztalatokkal rendelkezők száma: a kutatók szerint 1918 végére mintegy 1,2 millió volt a hazatérő, leszerelt katonák száma.²³ A bevonultatás és a haderő újrászervezése ugyanakkor nehézségekbe ütközött. „Ennek oka részben a behívott öt legfiatalabb korosztályba tartozó egyének [ti. az 1896 és 1900 között születettek – K. Sz. I.] hazafiatlansága, kötelességtudás-hiánya, és sok helyen a tisztikar egy részének passzív magatartása”²⁴ volt.

Az első világháborút követő zavaros időszakon végül Horthy Miklósnak sikerült felülkerekedni. 1919. június 6-án a kommunista erők leküzdése érdekében rendeletet adott ki a Magyar Nemzeti Hadsereg felállítására. Augusztus elején megalakította a Fővezérséget, és – legitimitását biztosítandó – fővezérré nevezte ki magát József főherceggel. A hadsereg szervezését toborzással kezdték, de ezt hamar felváltotta a sorozás. Emellett természetesen önkéntesek jelentkezésére is számított, elsősorban a középosztály és a parasztság köréből.²⁵

A trianoni békediktátum rendelkezéseit az 1921. évi XXXIII. törvénycikk tartalmazta, melynek V. részében található a katonai vonatkozások. Ez alapján törvényi előírás volt az általános hadkötelezettség megszüntetése, és kimondták, hogy csak önkéntes belépés alapján lehet a honvédséget feltölteni és kiegészíteni. A feladatrendszert is világosan meghatározták: „a magyar hadsereget kizárólag a rendnek Magyarország területén történő fenntartására és

²¹ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 3. §. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800042.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XLII.+törvénycikk&referer=1000ev> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

²² Balla: i. m. 202.

²³ Csikány Tamás (szerk.): A Hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006, 144.

²⁴ Csikány (szerk.): i. m. 146.

²⁵ Csikány (szerk.): i. m. 158–159.

határrendőr szolgálatra szabad alkalmazni.”²⁶ A mindösszesen harmincötezer fős haderőben meghatározták a felállított egységek létszámát, a tisztek és altisztek számának arányát, emellett azt is kikötötték, hogy a nem katonai „tanintézetek, valamint a sport- és egyéb egyesületek katonai kérdésekkel nem foglalkozhatnak”.²⁷ Ennek szellemében fogadták el az 1921. évi XLIX. törvénycikket a magyar királyi honvédségről, amely meghatározta az új hadsereg kereteit.

A revizionista törekvések és a harmincas évek elején beállt politikai változásoknak köszönhetően 1932-ben – a tiltások ellenére – ismét bevezették az általános hadkötelezettséget, és két évvel később megkezdődött a tartalékosok képzése is.²⁸ Az újabb háború lehetőségének növekedése pedig ismételt haderőfejlesztést tett lehetővé. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk már úgy fogalmazott, hogy „a honvédelem a legszentebb állampolgári kötelesség, amelyet mindenkinek önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie”.²⁹

A második világhégés végén ismét újra kellett szervezni a nemzeti haderőt. Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény ugyanakkor olyan kritériumokat határozott meg (ti. nyolc nehézfegyverzettel ellátott gyaloghadosztály kiállítás), amelyet a magyar politikai és katonai vezetés nem tudott teljesíteni a személyi állomány, a fegyverzet és a felszerelés hiánya miatt.³⁰ Az önkéntes alapú szerveződést ismét rövid időn belül felváltotta a sorozás elrendelése, de még így sem sikerült az előírt egységek létrehozása.

A világháború befejezésekor a demokratikus honvédség létszáma mintegy ötvenezer fős volt, ennek a csökkentése kezdődött meg. 1946-ban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság huszonötezer főben maximalizálta a honvédség létszámát, amely kötelezettség ismét haderőcsökkentést eredményezett. A következő évi választásokon győztes Magyar Kommunista Párt viszont szovjet támogatással megkezdte a haderő átpolitikálását, sőt az egész lakosságot mozgósították „a honvédelmi felkészülés komplex feladatainak eredményes teljesítésére”.³¹ Az ambiciózus terveknek a párizsi békeszerződés rendelkezései szabtak határt, amelyet az 1947. évi XVIII. törvényben rögzítettek. A jogszabály legfeljebb hetvenezer főben maximalta a haderő létszámát, amely a politikai tisztogatások miatti tényleges létszámok tekintetében nagyvonalú lehetőségnek számított. Az 1948 januárjában összeülő haderőfejlesztési bizottság javaslata alapján azt a célkitűzést fogalmazták meg, hogy a húszezer fős létszámot 1949-re harmincezer, 4-5 év alatt pedig hetvenezer főre emelik.³²

A hidegháború azután tovább fokozta a haderőszervezés volumenét. A honvédelmi tárca költségvetése 1949-ben a tízszeresére nőtt, és a szovjet elvárásoknak megfelelően erőltetett ütemben folytatódott a honvédség (1951-től Magyar Néphadsereg) fejlesztése. Az elrugaskodott célkitűzéseket jól szemlélteti a háborús mozgósításra vonatkozó elgondolás, amely szerint „háború esetén Magyarország három hadsereget – 30 hadosztályt – tud felál-

²⁶ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. <https://docplayer.hu/26050432-1921-evi-xxxiii-torvenycikk.html> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

²⁷ 1921. évi XXXIII. törvénycikk, 112. Cikk.

²⁸ Csikány (szerk.): i. m. 195.

²⁹ 1939. évi II. törvény a honvédelemről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

³⁰ Csikány (szerk.): i. m. 292.

³¹ Csikány (szerk.): i. m. 299.

³² Uo.

lítani, és összesen 850 ezer embert képes mozgósítani, de végszükség esetén akár 1 millió fős haderő is megszervezhető”.³³ A gyors ütemű mennyiségi fejlesztés a minőség háttérbe szorulásához vezetett, a korábban már alaposan megtisztogatott tisztikar képzése rövid idejű tanfolyamokkal valósult meg, a legfontosabb megfelelési kritérium a politikai megbízhatóság volt; további problémákat okozott az alacsony fizetés, valamint a rendezetlen lakhatási viszonyok miatti elégedetlenség is.³⁴ Ezzel együtt 1953 elején mintegy 210 ezer főt számlált a Magyar Néphadsereg.³⁵

A Sztálin halálát követő időszakban a gazdasági nehézségek és a politikai feszültségek egyaránt szükségessé tették a haderő méretének és ezzel együtt a katonai kiadásoknak a csökkentését. 1956-ig a rendszeresített létszám 135 ezer főre csökkent, viszont szervezeti és minőségi korszerűsítés ezzel egyidejűleg nem valósult meg. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején pedig kettészakadt a Magyar Néphadsereg, így a bevonuló szovjet csapatokkal szemben a haderő magyar népet támogató része nem bizonyult sikeresnek.

Az 1956 utáni időszak néphadseregét ismételten a politikai megbízhatóságnak alárendelve szervezték újjá, de az ország gazdasági teljesítőképességéhez mérten a korábbiaknál realisabb méretekben. 1956 decemberében a Magyar Néphadsereg rendszeresített létszáma 50 ezer katona és mintegy 14 ezer polgári alkalmazott volt. Ezt a keretszámot a későbbiekben megemelték, így 1959-ben több mint 65 ezer katona és közel 14 ezer polgári alkalmazott szolgált a hadseregben.³⁶ A technikai fejlesztések és a meglévő technika fenntartása ugyanakkor továbbra is forráshiányos volt, és a korszerűbb eszközöket nem a saját hadiipar, hanem a Szovjetunió biztosította.

A rendszerváltozásig két honvédelmi törvényt fogadtak el, az 1960. évi IV., valamint az 1976. évi I. törvényt. Az előbbi jogszabály bevezette a fegyveres erők kifejezést, amelyet a néphadsereg, a karhatalom, a határőrség és a polgári védelem katonai szervezetei alkottak. A 15 évvel később elfogadott törvény azt is rögzítette, hogy „a honvédelmi kötelezettségek teljesítésére való nevelés és felkészítés céljából az ifjúság honvédelmi oktatásban vesz részt”.³⁷

A nemzetközi környezet és a politikai ambíciószintek változásai, valamint a hazai körülmények a néphadsereg többszöri átszervezését tették szükségessé; 1989 elején a Magyar Néphadsereg békelétszáma 155 700 fő volt.³⁸

A rendszerváltozás időszakát értékelve Tóth Péter egy tanulmányában azt a megállapítást tette, hogy a kelet-közép-európai régió vonatkozásában, így Magyarországon is három döntő tényező, „a rendszerváltásokkal együtt járó radikális politikai átalakulás, illetve a gazdasági visszaesés és a forráshiány”³⁹ határozta meg a haderők átalakításának folyamatát. Ugyanakkor „a védelmi szférát szinte mindenütt rendre prioritáslistájának végére sorolta az akkori politikai vezetés”,⁴⁰ ami a honvédelem és a társadalom kapcsolatrendszerének alakulására nézve jelentős hatással volt.

³³ Csikány (szerk.): i. m. 305.

³⁴ Csikány (szerk.): i. m. 307.

³⁵ Csikány (szerk.): i. m. 315.

³⁶ Csikány (szerk.): i. m. 369.

³⁷ Idézi Kovács István: A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2014. évi 1. szám, 242.

³⁸ Csikány (szerk.): i. m. 394.

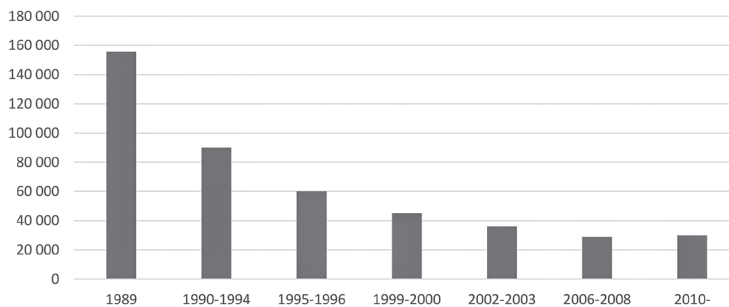
³⁹ Tóth Péter: Negyedszázad magyar haderőreform-kísérleteinek vizsgálódási kereteiről. In: Tóth Péter – Csiki Tamás (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989–2014. Tanulmányok*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 9.

⁴⁰ Uo.

1989-ben a kb. 155 ezer fős katonai költségvetési létszám „megöröklése” azonnali beavatkozást igényelt, és megkezdődött egy nagy volumenű haderőcsökkentés, amely jelentős létszámleépítést és szervezeti változásokat hozott magával. Az 1994-ben rendszeresített alig 100 ezer fős létszámot 1996-ra újabb több mint 30 000 fővel csökkentették, és az ezredfordulót követően már csupán ennek is csak a kétharmada, kb. 43 000 fő volt rendszeresítve.⁴¹

A létszámcsoökkentésen túl az alakulatok és objektumok számát is redukálni kellett. Számos laktanya és katonai szervezet kapujára került lakat, ami azt eredményezte, hogy a társadalomban egyre kevésbé vált láthatóvá a haderő és annak a tevékenysége. Egy idő után szinte már csak a kötelező sorkatonai szolgálat intézménye biztosította az állandó kapcsolatot a Magyar Honvédség és a társadalom szélesebb rétegei között. 2004 novemberétől azonban, az általános hadkötelezettség békeidőszaki felfüggesztésével és az önkéntes alapon szerveződő haderőre történő áttéréssel ez a kapcsolat jelentősen meglazult.

Ugyancsak fontos, az ország biztonság- és katonapolitikáját alapvetően meghatározó tényező volt az Észak-atlanti Szerződés Szervezete felé történő nyitásunk, majd csatlakozásunk hozzá az ezredforduló előtt, valamint öt évvel később az Európai Unióba történő tagfelvételünk. Ezt követően a Magyar Honvédség békelétszámának maximuma nagyságrendileg 30 ezer főben állapodott meg, azonban a létszámhiány már 2012-ben közel ötezer főre rúgott,⁴² és napjainkban is jelentős.

1. ábra A magyar haderő-átalakítás volumene a rendszeresített létszám adatok tükrében (Szerkesztette a szerző).

Forrás: Dr. Földesi Ferenc – Kiss Zoltán – Dr. Isaszegi János et al.: *A Magyar Honvédség negyedszázada. A rendszerváltástól napjainkig.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.

HONVÉDELMI NEVELÉS EGYKOR ÉS MOST

A fiatalok hazaszeretetre nevelésének fontossága már az 1848-as forradalom és szabadságharc időszakában is tetten érhető. Gróf Batthyány Lajos úgy fogalmazott: „Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek úgy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.”⁴³ Megfigyelhető, hogy a hadsereg tiszti állományának utánpótlási bázisát alkotó katonai oktatási intézmények mellett időről időre jelen volt az ifjúság szélesebb körének hazafias és honvédelmi nevelése is.

⁴¹ Dr. Földesi Ferenc – Kiss Zoltán – Dr. Isaszegi János: *A Magyar Honvédség negyedszázada. A rendszerváltástól napjainkig.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016, 53.

⁴² Földesi–Kiss–Isaszegi: i. m. 100.

⁴³ Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élete és halála. 29.

Az ifjúság nevelésének állami szintű szabályozása a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. törvénycikk által történt meg. A tankötelezettség hattól tizenkettő, illetve tizenöt éves korig tartott. A jogszabály a kötelezően elsajátítandó tantárgyak körét is meghatározta, amelyek között egyebek mellett szerepelt a polgári jogok és köteleességek rövid ismertetése, valamint „a testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatra”.⁴⁴

A XX. század elején hazánkban is megjelent a cserkészlet, amelynek első szervezetét brit mintára ifj. Szilassy Aladár doktor és Megyericsy Béla református lelkész alapította a Budapesti Ifjúsági Egyesületen belül. A szerveződés valláserkölcsi alapokra építve zászlajára tűzte a fiatalok életre nevelését, amely a természet ismeretén és szeretetén keresztül számos, a gyakorlati életben is hasznosítható tudást adott át, amely által a cél a közösségépítés és a jobb állampolgárrá történő nevelés volt.⁴⁵

Tekintettel arra, hogy a trianoni békediktátumot követően nem lehetett sorozást és kiképzést folytatni, megoldást kellett találni a felnövekvő generációk és a fiatal lakosság honvédelmi előképzettségének a kialakítására.

Lövészegyleteket működtettek, emellett az Országos Testnevelési Tanács III. szakosztályának vezetésével létrejött a leventemozgalom.⁴⁶ Kihirdették az 1921. évi LIII. törvénycikket a testnevelésről, amely a 21. életév betöltéséig minden férfi számára előírta a testnevelési foglalkozásokon történő kötelező részvételt. Ennek érdekében előírták az iskolák, a települések és a vállalatok, üzemek részére a sportolási lehetőség biztosításának kötelezettségét, és támogatták a testneveléssel foglalkozó társadalmi szervezeteket.⁴⁷

A leventeintézmény megalakításának szükségességét a korabeli újságban így magyarázták: „Törvényhozásunkat hazánk rossz egészségügyi viszonyai kényszerítették ennek az intézménynek törvényileg való biztosítására. Belátták, hogy az egyre rosszabbodó általános egészségügyi állapotnak, különösen az Alföldön hatalmas mértékben terjedő tüdővésznek, nem drága kórházak építésével és berendezésével, hanem a polgárság, az ifjúság testének és szervezetének edzésével lehet gátat vetni. Így gyökerében szűnik meg a baj, sőt az talajt sem találhat, melybe befészkelődve megkezdheti roncsoló munkáját.”⁴⁸

Országsszerte alakultak leventeegyesületek, ahol a törvény erejénél fogva minden 12–21 év közötti fiúnak heti kettő, 1938-tól pedig heti négy órában kötelező volt a foglalkozásokon történő részvétel, ha nem járt rendszeres testnevelési foglalkozást biztosító oktatási intézménybe. A kötelezettek nyilvántartásba vették, és amennyiben igazolatlanul elmulasztották a foglalkozásokon történő részvételt, a szülőknek, hozzátartozóknak pénzbüntetést kellett fizetniük.

A leventeegyesületekben a szakmai munkát bújtatott aktív, valamint tartalékos tiszték és altisztek végezték. Ennek megfelelően a cserkészethez képest jóval militánsabb légkör jellemezte a foglalkozásokat.

⁴⁴ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XXXVIII.+törvénycikk&referer=1000ev> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

⁴⁵ G. Merva Mária (szerk.): A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2009, 7–8.

⁴⁶ Csikány (szerk.): i. m. 168.

⁴⁷ 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100053.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 10.)

⁴⁸ Schiller Károly (főszerk.): Levente. A Leventeegyesületek hivatalos lapja. V. évf. 6. szám, Budapest, 1926. június. 17.

Már 1920-tól megjelent a *Levente* című nyomtatott újság, amely a leventeegyesületek hivatalos lapjaként járult hozzá a fiatalok szellemi neveléséhez. A kiadvány általában havi, majd 1927-től kétheti rendszerességgel látott napvilágot, időnként különszámokkal. Témáját tekintve kiemelt figyelmet fordítottak a nevelés-tesztelés, a gyakorlati ismeretek (pl. lövészet), a történelem, az irodalom és a szépirodalom területeire, ezen kívül közzétették a mindenkorai versenyeredményeket és versenykiírásokat is. 1929-től kezdve már színes elő- és hátlappal nyomtatták, a harmincas években pedig rejtvényekkel, találós kérdésekkel is gazdagították a lapot a fiatalok igényeinek figyelembevételével. Az újságok lapjain számos nevelő szándékú írás, tanulságos történet is megjelent, valamint egészségügyi és elsősegélynyújtási ismereteket, kulturális híreket és nemzetközi kitekintéseket is lehetett olvasni. Emellett a Leventeegyesületek Országos Központja külön kiadványokat, könyveket, segédleteket adott ki, amelyek részletesen tartalmazták az egyes szakterületekre vonatkozó tudnivalókat a versenyszervezéstől a sportgyakorlatok végrehajtásáig.

Az 1939. évi honvédelmi törvény már deklarálta a honvédelmi kötelezettségek közé sorolta a leventekötelezettséget. A szervezet nagyságrendjét jól szemlélteti, hogy egy 1943-ban kiadott előadás-gyűjtemény szerint „10 600 leventecsapatban – melynek 90%-a iskolán kívüli, 7%-a iskolai és 3%-a vállalati – tömörül 1 300 000 levente, azaz Magyarország férfilakosságának 18%-a; Magyarország 6690 községének 84%-ában működik leventeegyesület”.⁴⁹

A második világháború azonban végül elsodorta a leventemozgalmat is. 1944-ben kiterjesztették a kötelező katonai szolgálatot a leventékre is: „november közepe táján falragaszok adták tudtul, hogy 16-tól 50 évesig a férfi lakosság azon része, mely nem tölt katonai szolgálatot, köteles jelentkezni az illetékes kerületi eljáróságoknál.”⁵⁰ A leventék a védelmi munkák ellátása mellett együtt harcoltak a honvédséggel. A mintegy 15 ezer halott mellett sokuk került ausztriai és németországi hadifogságba. Később, 1945-ben Pozsony közelében irreguláris csapatok mészárolták le a német hadifogságból hazatérő leventék egy csoportját, másokat pedig a szovjet csapatok hurcoltak el a Gulag-táborokba.⁵¹

A második világháborút követő időszakban rövidesen új szerveződés kezdődött. 1948. február 29-én a Magyar Partizánok Bajtársi Szövetsége és a Magyar Partizánbarátok Szövetsége a Magyar Szabadságharcos Szövetségben (MSZHSZ) egyesült.⁵² Felhívásukban az egész magyar néphez, de különösen az ifjúsághoz szóltak. Céljaik között határozták meg a tagok szabadságharcos szellemének növelését, a testedzést, a népi kultúra terjesztését és a népi demokrácia továbbfejlesztéséhez és védelméhez szükséges képességek és tudás átadását. Országsszerte megalakultak a szövetség szervezetei, céllövő, motoros, sí- és lovas szakosztályokat, színjátszó csoportokat, ének- és zenekarokat hoztak létre. A lakosság, különösen a nagyüzemi dolgozók honvédelmi felkészítése érdekében úgynevezett „százas csoportokat” hoztak létre. Kezdeményezték a különböző versenyszámokból álló küzdőjátékok hazai bevezetését, ahogyan az MHK (Munkára, Harcra Kész) tömegsportmozgalom elindítását is, melynek keretében különböző honvédelmi és technikai sportágakkal ismerkedhettek meg

⁴⁹ Vitéz Solymosy Ulászló vezérőrnagy: A nemzetnevelés rendszere, különös tekintettel a leventeintézményre. In: A Központi Iránytadó Tanfolyam előadásainak gyűjteménye. Kiadja: A Leventék Országos Parancsnoka (H. M. 137.642/eln. 40.k. – 1943. sz. rendelettel), Attila-nyomda részvénytársaság, Budapest, 1943, 13.

⁵⁰ Hadifoglyok írnák. Bizony Ottó visszaemlékezése. <http://mek.niif.hu/02200/02237/html/f01.htm> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 15.)

⁵¹ Főhajtás a leventék előtt. Múlt-kor Történelmi Magazin. https://mult-kor.hu/20091207_fohajtas_a_leventek_elott (Letöltés időpontja: 2017. 10. 25.)

⁵² Bötkös Ferenc: Múlt és jelen... Az MHSZ négy évtizedes története. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988, 9.

a tagok. 1948. február 14-én az addig önálló egyesületekben működő sportrepülőket az Országos Magyar Repülő Egyesület (OMRE) tömörítette. Az OMRE ötvenórás repülővezetőképzést nyújtott a fiataloknak, akik így már felkészülten vonultak be a hadsereg légieréjéhez. Az OMRE 1951-es megszűnését követően a Magyar Repülő Szövetség (MRSZ) vette át a repülőklubok központi irányítását, 1952-ben az ejtőernyőzés szervezése is hozzájuk került. Az MSZHSZ és az MRSZ 1955-ig párhuzamosan végezte a fiatalok hazafias, honvédelmi nevelését és a katonai előképzést, mígnem a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének titkársága a két szervezet egyesítéséről határozott, és létrejött a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség (MÖHOSZ). A MÖHOSZ alapszervezetei szakkörök, tanfolyamok és tanulócsoporthoz szervezésével adták át az általános katonai és szakmai ismereteket a bevonulás előtt álló fiataloknak, sportcsapatokat, valamint harci túsákat és tömegversenyeket szerveztek. Sportklubokat hoztak létre a lövészek, motorkerékpárosok, modellezők, rádiósok, vitorlázó- és motorosrepülők, az ejtőernyős, lovas és a különböző vízi sportok legjobb képviselői számára, akik a minősített versenyzői utánpótlást biztosították. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei kettészakították a MÖHOSZ-t, és csak 1957-ben egyesült újra a két rész Magyar Honvédelmi Sportszövetség néven. Az új szervezet eredményeit mutatták a számok, mely szerint az 1963 nyarán megrendezett kongresszus idején 3337 alapszervezetben és 185 klubban több mint 143 ezer tag dolgozott.⁵³

A kormány 1967. augusztus 8-i határozatában elrendelte az MHS átalakítását egy egyszemélyi vezetés és felelősség elve mentén felépített, társadalmi alapokon álló szervezetté. Így jött létre a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ), amely majdnem három évtizednyi működés után a rendszerváltozást követően szűnt meg. Az MHSZ-ben alapszervezetek helyett klubok alakultak, amelyek élére nem választott, hanem kinevezett vezetők kerültek, az országos szervezet élén a főtitkárral, biztosítva a központi akarat érvényesülését. A már korábban is meglévő sportági szervezetek mellé létrehozták az MHSZ gépjárművezető-képző iskoláit is. A klubokban a politikai propagandatevékenység mellett általános és szakhonvédelmi oktatás, valamint minőségi és tömegsport egyaránt folyt. Az 1976. évi honvédelemről szóló I. törvény kötelezővé tette a fiatalok számára a honvédelmi nevelésben történő részvételt, így 1978-ban 4912 klubban 197 ezer klubtagot és 25 ezer pártoló tagot számlált a szervezet. Ez a létszám 1987-re – a különböző szervezeti átalakítások miatt – 4579 klubban 334 776 főre változott. A rendszerváltást követő időszak politikai, gazdasági és társadalmi változásai azonban az 1990-es évek elején az MHSZ megszűnéséhez vezettek.

A rendszerváltozás óta eltelt több mint negyedszázad alatt számos sarkalatos változás történt a nemzeti biztonság és ezzel együtt a honvédelem szempontjából. E folyamat legfontosabb mérföldkövei közé sorolhatjuk a Varsói Szerződés felbomlását követő új geopolitikai és biztonságpolitikai környezet kialakulását, hazánk NATO-hoz, majd az Európai Unióhoz történő csatlakozását, az önkéntes professzionális haderőre történő áttérést és ehhez kapcsolódóan az általános sorkatonai szolgálat békeidőben történő felfüggesztését.

A honvédelmi nevelés szempontjából a legfontosabb változást az általános sorkatonai szolgálati kötelezettség békeidőben történő felfüggesztése jelentette. A hazafias és a honvédelmi nevelés fogalmi köre elkülönült. Az 1997-ben kiadott Pedagógiai lexikon tisztázza a hazafias és a honvédelmi nevelés tartalmi kereteit. Eszerint a hazafiasra nevelés „a hazához (szülőföld, anyanyelv, az ország lakói, az azonos nemzethez tartozók, a nemzeti hagyományok és kultúra) való pozitív viszony kialakítására és megszilárdítására irányuló nevelési

⁵³ Bővebben lásd Bötökös: i. m.

toerkvés. [...] érzelmi és akarati nevelés”.⁵⁴ A kiadvány szerint „a közvetlen környezetben, kisközösségekben kifejtett aktivitás az a bázis, melyről el lehet jutni az országos érdekeket szolgáló cselekvő hazafisáig. A kisgyermek számára az a haza, amit a környezetéből érzékel, ezért a hazafias nevelés kezdeti fokán a közvetlen környezet élményszerű megfigyeltetése a legfontosabb. A műveltségi körök szerint (tantárgyi keretek között) végbemenő tanulási folyamatokban – elsősorban a magyar történelem és irodalom, Magyarország földrajza és néprajza, művészete – táplálhatja a haza reális ismeretét és szeretetét”.⁵⁵

A honvédelmi nevelés a lexikon szerint „a fiatalok fizikai, érzelmi és szellemi felkészítése a katonai szolgálatra, helyesebben a hazafias nevelésnek az az oldala, mely mindkét nemre kiterjedően elsajátíttatja az országban élő emberek és a nemzeti értékek megóvásához szükséges tudást és attitűdöket”.⁵⁶ Itt kell megjegyezni, hogy az 1997-ben megalkotott fogalom, az akkori viszonyoknak megfelelően, a kötelező sorkatonai szolgálatra történő felkészítést, előképzést helyezi fókuszba. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy „a honvédelmi nevelés természetes módon előnyben részesíti az iskolai, intézményi, ifjúságmozgalmi élet katonás formáit, de ezekből nem feltétlenül következtethetünk a nevelés militarista céljaira, mivel a katonás fegyelem és külsőségek számos élethelyzetben fontos szerepet játszó beállítódásokat gyökereztetnek meg, dologi és személyek közti rendre, önfegyelemre nevelnek”.⁵⁷

A hazafias nevelés tehát a haza értékeihez való érzelmi kötődés kialakítását és megszilárdítását szolgálja, melynek eredményeként kialakul a hazaszeretet érzése. Az egyénben megjelenik a haza védelme iránti igény, amely találkozik a haza védelmére irányuló állampolgári kötelezettséggel. A honvédelmi nevelés ennek az igénynek a kielégítéséhez és az állampolgári kötelezettség teljesítéséhez, „aprópénzre váltásához” kínál eszközöket és biztosít tudást, képességet. Összefoglalva: a hazafias nevelés „ágyaz meg” annak az igénynek, amely a honvédelmi ismeretek befogadására alkalmassá és nyitottá tesz az egyént. Ugyanakkor az is jól látható, hogy a honvédelmi nevelés a hazafias nevelésnél gyakorlatiasabb elemekből áll. Fizikai, értelmi és érzelmi tudást egyaránt biztosít, és ezek együttes birtoklásával válik a fiatal tudatos, a hazáját megvédeni is kész állampolgárrá.

Napjainkra a hazafias és a honvédelmi nevelés feladatrendszerét két tárca, az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe tartozik. Az előbbi különösen a hazafias nevelés területén aktív, míg az utóbbi a honvédelmi nevelés gyakorlati-szakmai oldalát biztosítja.

Az önkéntes haderőre való áttérést követően KatonaSuli néven honvédelmi nevelési program indult el a középiskolákban. Az elmúlt több mint egy évtizedben a program több ezer diákot ért el, és a *katonai alapismeretek* tantárgy választható érettségi tantárgyként jelent meg. Ezzel párhuzamosan – ugyancsak választható formában – bevezették a *honvédelmi alapismeretek* tantárgyat a felsőoktatásban.

Bár a rendszerváltozást követően a honvédtiszti és honvéd altiszti utánpótlást biztosítani hivatott katonai középiskolák és kollégiumok hálózata is megszűnt, 2013 augusztusában létrejött a Kratochvil Károly Honvéd Középiszkola és Kollégium, amely a honvédelmi nevelés programját zárt pedagógiai környezetben valósítja meg. Emellett 2017-től megkezdődött

⁵⁴ Báthory Zoltán – Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai lexikon A–H. I. kötet*. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997, 649.

⁵⁵ Báthory–Falus: i. m. 649.

⁵⁶ Báthory–Falus: i. m. 677.

⁵⁷ Uo.

a honvédelmi ágazati szakképzés bevezetése is, a korábbi KatonaSuli Program pedig Honvéd Kadét Programmá alakult át.

Az iskolarendszeren kívül a Magyar Honvédség folyamatosan szervez programokat az érdeklődő fiatalok számára, ezenfelül a honvédelem ügyéért tevékenykedő társadalmi szervezetek és hagyományörző egyesületek is aktívan részt vesznek az ifjúság honvédelmi nevelésében.

A Magyar Országgyűlés 2016. november 22-én fogadta el a Honvédelmi Sportszövetségről szóló CXXXII. törvényt. A Honvédelmi Sportszövetség (HS) köztestület, amelyet a Magyar Sportlövő Szövetség, a Magyar Judo Szövetség, a Magyar Technikai és Tömegsportklubok Országos Szabadidősport Szövetsége, a Magyar Vívó Szövetség, a Honvédségi Sportegyesületek Országos Szövetsége, a Budapesti Honvéd Sportegyesület és a Magyar Tartalékosok Országos Szövetsége 2017. január 11-én alapított meg. A szervezet tevékenységének célja, hogy „Magyarország állampolgárainak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségét és áldozatkészségét az önkéntesség figyelembevételével Magyarország nemzeti védelmi képességének fenntartásába és fejlesztésébe minél szélesebb körben bevonja, valamint a társadalom és a honvédelem kapcsolatát erősítse”.⁵⁸ A HS a szabadidőben történő honvédelmi nevelésben vállal szerepet, amelyet a sportokon keresztül valósít meg elméleti és gyakorlati honvédelmi ismeretek átadásával.⁵⁹

ÖSSZEFOGLALÁS

Alaptörvényünk kimondja, hogy „minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére”,⁶⁰ azaz a honvédelem a nemzet alapvető ügye. Egy olyan komplex rendszer, amely a haza védelmére létesült állami szervezet vezetésével, a nemzetközi szervezetekben vállalt tagság adta jogokkal és kötelezettségekkel összhangban, az állampolgárok tudatos és felelősségteljes közreműködésével válik hatékonnyá.

A Magyar Honvédség elsődlegesen nemzeti hadsereg, amely számára fontos kérdés a tudati megalapozottsága, tagjainak elköteleződése, hivatástudata, szakmai ismeretei. A haderő szervezeti kultúrája, amelyet egyebek mellett meghatároz története, mérete, technológiája, mint kohéziós erő hangsúlyozhatja tagjai számára az identitástudat jelentőségét, biztosíthatja a hovatartozást.

A magyar haderő számára is felértékelődött a humán erőforrás, amely az egyik legfontosabb befektetésé válhat a jelenben és a jövőben egyaránt. A honvédelemhez szükséges kompetenciákkal rendelkező minél nagyobb számú jelentkező és azok felkészítése, kiképzése, alkalmazása alapvető érdeke a szervezetnek és az államnak egyaránt.

A felkészítésre, kiképzésre fordított energia megtérülése, illetve hogy a haza védelméért felelős társadalmi szervezet vonzó legyen a munkaerőpiacon, szükséges, hogy a hivatás megtartóképességét maximalizáljuk, ennek érdekében az anyagi ösztönzés és elismerés mellett a szolgálatot teljesítők elkötelezettségének megteremtésére, identitásuk kialakítására is hangsúlyt kell fektetni.

⁵⁸ 2016. évi CXXXII. törvény a Honvédelmi Sportszövetségről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1600132.tv (Letöltés időpontja: 2017. 10. 15.)

⁵⁹ Bővebben lásd honvedelmisport.hu (Letöltés időpontja: 2017. 01. 10.)

⁶⁰ Magyarország Alaptörvénye. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (Letöltés időpontja: 2017. 04. 10.)

A társadalom tagjai a bennük kialakult értékrendszerüknek, képességüknek, elvárásainak megfelelően, érzéseik által vezérelve választják ki saját szerepüket a közösségben. A köztudatban ma is jelen vannak azok a szimbólumok, amelyeket az emberek összekapcsolnak a „katonasággal”, mint például a dicsőség, a megbecsülés vagy az önvédelem képessége.

A társadalomban mindig is voltak és vannak olyan elkötelezett emberek, akik belső indítástól vezérelve választották, választják a katonai hivatást. Az ő számuk azonban soha nem volt elegendő a hatékony működéshez, így a haderő feltöltését, kiegészítését különböző módszerekkel az államnak kellett megoldania időről időre. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a történelem folyamán a társadalom tagjainak a honvédelmi feladatok ellátására történő felkészítése is fontos volt. Ez a tevékenység egyfelől megkönnyítette a katonai utánpótlás biztosítását, másfelől pedig megerősített egy olyan társadalmi bázist, amely szükség esetén a honvédelmi előképzettségnek köszönhetően rövidebb idő alatt bevonható a honvédelembe.

A jelenlegi fejlesztések abba az irányba hatnak, hogy az önkéntes haderő utánpótlásának biztosítása, a tartalékos rendszer működtetése mellett megerősödjön az ország önvédelmi képessége. Ebben – a kormányzat, a Magyar Honvédség és a társadalmi szervezetek mellett – az újonnan létrehozott Honvédelmi Sportszövetségnek is oroszlárnérsze van.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1868. évi XL. törvény a véderőről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800040.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XL.+törvenycikk&referer=1000ev>
1868. évi XLII. törvenycikk a népfelkelésről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800042.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XLII.+törvenycikk&referer=1000ev>
1868. évi XXXVIII. törvenycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XXXVIII.+törvenycikk&referer=1000ev>
1921. évi XXXIII. törvenycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. <https://docplayer.hu/26050432-1921-évi-xxxiii-torvenycikk.html>
1921. évi LIII. törvenycikk a testnevelésről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100053.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39>
1939. évi II. törvény a honvédelemről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42>
2016. évi CXXXII. törvény a Honvédelmi Sportszövetségről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1600132.tv
- Balla Tibor: *Magyar katonák a dualizmus korabeli haderőben*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Báthory Zoltán – Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai lexikon A–H*. I. kötet. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Bötkös Ferenc: *Múlt és jelen... Az MHSZ négy évtizedes története*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
- Corpus Juris Hungarici. 1715. évi VIII. törvenycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=71500008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D23>

- Corpus Juris Hungarici. 1741. évi LXIII. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=74100063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D25>
- Corpus Juris Hungarici. 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrsereg felállításáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27>
- Csikány Tamás: *A szabadságharc hadművészete 1848–1849*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
- Csikány Tamás: „Nem kerestek engemet kötéllel, Zászló alá magam csaptam én fel.” *Önkéntesség és kötelező szolgálat a 19. század első felében és az 1848–49-es magyar honvédseregben*. Korall, 33. 2008. november.
- Csikány Tamás (szerk.): *A Hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006.
- Főhajtás a leventék előtt. *Múlt-kor Történelmi Magazin*. https://mult-kor.hu/20091207_fohajtas_a_leventek_elott
- Dr. Földesi Ferenc – Kiss Zoltán – Dr. Isaszegi János: *A Magyar Honvédség negyedszázada. A rendszerváltástól napjainkig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- G. Merva Mária (szerk.): *A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig*. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 2009.
- Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élete és halála. Hiteles kutfőkből s kortársak emlékezéseiből összeállítva. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv, 1870.
- Hadifoglyok írják. Bizony Ottó visszaemlékezése. <http://mek.niif.hu/02200/02237/html/f01.htm>
- Harai Dénes: *A katona antropológiája*. Balassi Kiadó, Budapest, 2014.
- Kovács István: *A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai*. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2014/ 1.
- Magyarország Alaptörvénye. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV
- Schiller Károly (főszerk.): *Levente*. A Leventeegyesületek hivatalos lapja. V. évf. 6. szám, Budapest, 1926. június.
- Solymosy Ulászló vezérőrnagy: *A nemzetnevelés rendszere, különös tekintettel a leventeintézményre*. In: A Központi Iránytadó Tanfolyam előadásainak gyűjteménye. Kiadja: A Leventék Országos Parancsnoka (H. M. 137.642/eln. 40.k. – 1943. sz. rendelettel), Attila-nyomda részvénytársaság, Budapest, 1943.
- Tálás Péter: *Negyedszázad magyar haderőreform-kísérleteinek vizsgálódási kereteiről*. In: Tálás Péter – Csiki Tamás (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989–2014. Tanulmányok*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.

Berkecz Gábor:

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÉS A TÁRSADALOM KAPCSOLATA A DEBRECENI KRATOCHVIL KÁROLY HONVÉD KÖZÉPISKOLA ÉS KOLLÉGIUM LÉTREJÖTTÉNEK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK TAPASZTALATAI ALAPJÁN

ÖSSZEFOGLALÓ: A honvédelmi nevelés és középfokú oktatás az 1867-es kiegyezést követően a magyar oktatási rendszer egyik speciális színtere lett. Az egymást váltó történelmi korszakok mindegyike megpróbálta a saját igényei és lehetőségei szerint adaptálni a honvédelmi nevelés rendszerét.¹ Néhány rövid évtizedtől eltekintve a honvédelmi nevelés és oktatás folyamatosan jelen volt a magyar nevelés- és iskolatörténetben. Az ezredforduló utáni nagy törés 2007-ben következett be, amikor bezárták a Magyar Honvédség fenntartói irányítása alatt lévő utolsó katonai középiskolát, a Béri Balogh Ádám Katonai Középiskolát. Bekövetkezett a klasszikus, „fürdővízzel együtt kiöntöttük a gyereket” szindróma. Az ezredforduló második évtizedének a kezdetekor ismét lehetőség nyílt a honvéd középiskolai rendszer újraindítására.²

KULCSSZAVAK: honvédelem, középiskola, honvédelmi nevelés, honvéd középiskola, motiváció, „Z” generáció

A HONVÉD KÖZÉPISKOLÁHOZ VEZETŐ ÚT

A debreceni Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium jogelőd intézményében a Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégiumban 2009 őszén indult el a honvédelmi szakkör, majd 2010. szeptember 1-jétől a kilencedik és tizenegyedik évfolyamon szabadon választható tantárgyként a katonai alapismeretek oktatása.³ A helyi adottságok, Debrecen iskolaváros léte, a Magyar Honvédség legnagyobb szárazföldi alakulatának, az MH 5. Bocskai István Lövészdandárnak a közelsége, a meglévő infrastrukturális alapok (tanítási épület, kollégium, szakmai műhelytermek) és a bátor kezdeményezőképeség lehetőséget teremtettek arra, hogy 2011. február 3-án egy bemutató óra után Debrecen főterén ünnepélyesen bejelentésük: Debrecenben honvéd középiskola fog létrejönni.⁴ A tényleges

¹ Holló József: *Növendékek, hadapródok, hallgatók 1868–2004*. HM HIM, Budapest, 2009, 11–36.

² Berkecz Gábor: *A honvéd középiskolai rendszer újjászületése és a képzés kialakítása a debreceni Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégiumban*. Szak- és Felnőttképzés, II. évfolyam, 9–10. szám, 2013, 9.

³ Debrecen Megyei Jogú Város Közgyűlésének 199/2009. (IX. 24.) önkormányzati határozata.

⁴ Jeles bemutató óra katonai alapismeretekből. HM HIM. <http://2010-2014.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/fotok/jeles-bemutato-ora-katonai-alapismeretek-tantargybol-debrecenben> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

átalakulásig, a fenntartóváltásig több mint két év telt el, mely lehetőséget biztosított a szervezeti és működési keretek kialakítására.

A nevében még nem, de szervezetenként már honvéd középiskola az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ és a Honvédelmi Minisztérium együttes megállapodásával 2013. augusztus 1-jén jött létre. A megállapodás értelmében a működési költségeket Magyarország éves költségvetésében, a Honvédelmi Minisztérium fejezet külön címsorán tervezik be. 2014. augusztus 1-jével az intézmény felvette az első világháború méltatlanul elfeledett parancsnokának, Kratochvil Károlynak a nevét.⁵

BEISKOLÁZÁS, MŰKÖDÉSI KERETEK

Az iskolaalapítás kezdetétől óriási volt az érdeklődés a speciális oktatás iránt a pályaválasztó nyolcadikosok és szülei részéről. Az iskola növendékei által az elmúlt években elért kiemelkedő tanulmányi eredmények és az országos versenyeken elért sikerek komoly hírnevet hoztak a honvéd középiskolának.⁶ A működési keretek kialakításánál figyelembe vették az intézmény infrastrukturális adottságait és a korábbi időszakok honvédelmi nevelési és oktatási tapasztalatait. A kötelező kollégiumi bentlakás mellett évfolyamonként két, 25-25 fős osztály indítására került sor, mely próbajelleggel 2015-ben három 20 fős osztály beiskolázásával egészült ki. A törvényi keretek lehetőséget biztosítanak a „civil” iskoláktól eltérő osztály- és csoportlétszámok kialakítására.⁷ Mivel a növendéki generáció számára elengedhetetlenül fontos a személyes törődés és egyéni nevelés, ezért a 20-25 fős osztálylétszámok kialakítása volt ideális, melyet az eltelt évek igazoltak. A tanulóknak nincs katonai jogállásuk, az érettségit követően nem kötelező számukra a katonai pályaválasztás.

Az iskola fenntartói irányítását és felügyeletét Magyarország honvédelmi minisztere látja el a minisztérium parlamenti államtitkárságán keresztül. A logisztikai, gazdasági feladatokat pedig az MH 5. Bocskai István Lövészdzandár logisztikai és pénzügyi referatúrája a meghatározott logisztikai utaltsági rend alapján. Az így kialakított rugalmas fenntartói környezet szakmailag rendkívül szabad mozgásteret és kiszámítható gazdálkodási környezetet biztosít az intézmény számára.

Az iskola napirendjének kialakításakor figyelembe vettük a nemzedékre jellemző legújabb kutatási eredményeket is.

Az első tanítási órák az életkori sajátosságoknak megfelelően reggel 08.30-kor kezdődnek, míg a tanulók éjszakai pihenőideje 21.30–07.00 között történik.

Pedagógiaiul nagyon szoros együttműködés jött létre az osztályfőnökök, katonai oktatók és nevelőtanárok között. A honvéd középiskola kötelező bentlakásos rendszeréből adódóan az iskolavezetés részéről egyértelmű elvárás volt a tanári kar irányában, hogy ne csak szimplán pedagógusok legyenek a kollégák, hanem egyéni törődéssel, neveléssel sok esetben pótolják a szülői ház távollétét is.

Az intézmény elsődleges célja a minőségi nevelés. Olyan fiatalok oktatása és nevelése, akik hazájuk, keresztény nemzeti értékeink és a Magyar Honvédség iránt elkötelezett fiatal

⁵ Kratochvil Károly nevét vette fel a honvéd középiskola. <https://www.hirado.hu/2014/08/02/kratochvil-karoly-nevet-vette-fel-a-debreceni-honved-kozepiskola/> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

⁶ Újabb sikeres év a Kratochvilban. http://www.honvedelem.hu/cikk/66726_ujabb_sikeres_ev_a_kratochvilban (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

⁷ 2011. évi CXCV. törvény – a nemzeti köznevelésről 36. § (4) bekezdés.

felnőttként fogják megkezdeni életüket.⁸ Az iskolapadból a közép- és felsőfokú katonai tanulmányokat választó növendékek pedig a Magyar Honvédség minőségi utánpótlásai lesznek.

„Az intézmény eddigi eredményei és működése alapján kijelenthető, hogy azok messze túlszárnyalták az előzetes várakozásokat. Az akkor megfogalmazott célok nem változtak: az iskola legfőbb feladata, hogy kapocs legyen a szülők, a növendékek és a Magyar Honvédség között. Az itt alakított értékkövetítés az évek folyamán példaértékű lett. Az iskola végzett növendékei nemcsak a civil életben, hanem a katonai pályán is maximálisan megállják és meg fogják állni a helyüket, mert az itt dolgozó civil és katonai pedagógusoktól értékes alapokat kaptak a fiatalok” – hangsúlyozta Vargha Tamás, a HM parlamenti államtitkára a 2017–2018-as tanév megnyitóján.⁹

EREDMÉNYESSÉGI MUTATÓK

2017-ben az iskola ötödik tanévét kezdte meg a Honvédelmi Minisztérium fenntartásában. A 2016/2017-es tanév végére az iskola átlaga megközelítette a 4,0-s iskolai átlagot. A növendékek fele 4,0 vagy a feletti eredményt ért el, és közel negyven tanuló részesült miniszteri ösztöndíjban. 2014 és 2016-ban az ország legjobb elektronikai középiskolája lettünk. Mindkét évben első helyezést értünk el az Országos Szakmai Tanulmányi Versenyek döntőjében. A tanulók sorra nyerik meg az országos honvédelmi versenyeket, kimagaslóan szerepelnek a diákolimpián, megyei matematika- és országos fizikaversenyeken, megyei és városi crossfitt-versenyeken.¹⁰

2016-ban iskolánk tanulója, Fodor Elek egy tüzeset kapcsán tanúsított kimagasló hősiességéért dr. Simicskó István honvédelmi minisztertől megkapta a Magyarország honvédelmi minisztere által adományozható legmagasabb elismerést, a Hazáért Érdemjelet.¹¹ Ugyanabban az évben egy növendékünk elnyerte a „Magyarország Jó tanulója – Jó sportolója” elismerést.¹²

Rendkívül fontosak a szülői és diák vélemények is:

„Nagyon jó érzés, hogy tudom: a fiam jó helyen van! Igen, jó helyen; mert amit a »KATKÓ« ad, azt nem találják meg más helyen!”¹³

„Szoros baráti kapcsolatok alakultak ki a bajtársiasság és a kollégium révén. A honvéd középiskola lehetőséget biztosított számomra, hogy a legjobbat hozzam ki magamból mind a tanulás, mind a sport terén. Nagyon sok élménnyel és tapasztalattal gazdagodtam az itteni évek alatt, még ha voltak igazán kemény napok is. Azt gondolom, hogy a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium volt a legjobb választás a továbbtanulás terén, és ha újra kellene kezdenem, nem lenne kérdés számomra, hogy hová adjam be a jelentkezésemet!”¹⁴

„A honvéd középiskola számomra egy szimbólum. Annak szimbóluma, hogy Magyarországon nem minden fiatal szeretné erősíteni a tizenévesekről sajnos már elfogadott

⁸ Ahol első a növendék. <http://www.honvedelem.hu/cikk/60617> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

⁹ Az oktatás a kormányzati politika hátterében van. <http://www.honvedelem.hu/cikk/65160> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

¹⁰ Téli sikerek a Kratochvilban. <http://www.magyarhonved.hu/cikk/61980> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

¹¹ Hazáért érdemjel a debreceni középiskolásnak. <http://www.honvedelem.hu/cikk/56736> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

¹² Újabb debreceni siker. <http://www.honvedelem.hu/cikk/57304> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

¹³ Egy 11. évfolyamos növendék édesapjának Facebook-üzenete.

¹⁴ Csernák Martin Dániel 11. évfolyamos növendék iskolai visszaemlékezése.

és általánossá vált képet. Azt a képet, hogy ez a korosztály célok és elhatározások nélkül néz a jövője felé, és a legfontosabb számára, hogy estére időben odaérjen a szórakozóhelyére.”¹⁵

VEZETŐI HITVALLÁS

A köznevelési törvény bevezető sorainak értelmében a köznevelés közszolgálat, ez kiégszülve a honvédelmi neveléssel pedig az egyik legfontosabb és legnemesebb feladat. Az ezredfordulón megszületett „Z” nemzedéket már nem lehet a hagyományos – „20 éve így csináljuk, miért változtassunk! Akkor jó volt, most is jó! Örüljön, hogy idejárhat! Az a dolga, hogy tanuljon!” –, sokszor nagyon egyszerűnek tűnő, de a modern világban annál használhatatlanabb gondolkodásmóddal nevelni.

A mai fiatal nemzedéket mindennap meg kell nyerni a közösen választott és kitzűzött cél érdekében. Vezetőként, katonai és civil tanárként mindennap bizonyítani kell elhivatottságunkat és rátermettségünket.

A Kratochvilban egy olyan nemzeti hagyományainkon, keresztény-történelmi, katonai értékeinken, hazafiságon és hazaszereteten alapuló rendszert kívántunk létrehozni, ahol a hagyomány a modern, „céges” szemlélettel, szilárd hittel és rendkívüli rugalmassággal párosul. Egy olyan rendszert, ahol tényleg első a növendék!

És, hogy miért is csináljuk? Mert látjuk bennük a holnap Hősét!¹⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

2011. évi CXCV. törvény – a nemzeti köznevelésről 36. § (4) bekezdés. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100190.TV>

Ahol első a növendék. <http://www.honvedelem.hu/cikk/60617>

Az oktatás a kormányzati politika hátterében van. <http://www.honvedelem.hu/cikk/65160>

Berkecz Gábor: *A honvéd középiskolai rendszer újjászületése és a képzés kialakítása a debreceni Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégiumban*. Szak- és Felnőttképzés, II. évf., 9–10. szám, 2013.

Debrecen Megyei Jogú Város Közgyűlésének 199/2009. (IX. 24.) önkormányzati határozata.

Hazáért érdemjel a debreceni középiskolásnak. <http://www.honvedelem.hu/cikk/56736>

Holló József: *Növendékek, hadapródok, hallgatók 1868–2004*. HM HIM, Budapest, 2009.

Jeles bemutató óra katonai alapismeretekből. <http://2010-2014.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/fotok/jeles-bemutato-ora-katonai-alapismeretek-tantargybol-debrecenben>

Kratochvil Károly nevét vette fel a honvéd középiskola. <https://www.hirado.hu/2014/08/02/kratochvil-karoly-nevet-vette-fel-a-debreceni-honved-kozepiskola/>

Téli sikerek a Kratochvilban. <http://www.magyarhonved.hu/cikk/61980>

Újabb debreceni siker. <http://www.honvedelem.hu/cikk/57304>

Újabb sikeres év a Kratochvilban. http://www.honvedelem.hu/cikk/66726_ujabb_sikeres_ev_a_kratochvilban

Volt növendékek honvédesküje. http://www.honvedelem.hu/cikk/65995_volt_novendek_honvedeskuje

¹⁵ Pocsai Péter 12. évfolyamos növendék iskolai visszaemlékezése.

¹⁶ Volt növendékek honvédesküje. http://www.honvedelem.hu/cikk/65995_volt_novendek_honvedeskuje (Le-
töltés időpontja: 2018. 01. 08.)

Szabó Zoltán István alezredes:

AKTUÁLIS-E A HONVÉDELMI NEVELÉS, JÓ-E AZ IRÁNYTŰNK?

ÖSSZEFOGLALÓ: Természetes, hogy minden társadalom a saját jellegének, fejlettségének és céljainak leginkább megfelelő embereszmény kialakítására törekszik. A globalizáció, a társadalmi, politikai, gazdasági és biztonságpolitikai viszonyok alakulása olyan egyének nevelését igénylik, akik tudatos és aktív részesei a társadalmat formáló folyamatoknak. A nevelés pontos céljának meghatározása nélkül ez a nevelői tevékenység elképzelhetetlen. Ebből is látható, hogy a nevelési folyamat nem lehet független a társadalomtól, sőt a nevelés célját, formáit, elveit és eszközeit is a társadalom igényei, szükségletei szabják meg. Írásomban arra keresem a választ, hogy van-e helye a honvédelmi nevelésnek a mai globalizálódó társadalomban és az ennek következtében változó nevelési célok között.

KULCSSZAVAK: hazafias nevelés, honvédelmi nevelés, ifjúságpolitika, honvédség és társadalom

A HONVÉDELMI NEVELÉS SZÜKSÉGESSÉGE

A *nevelés* szó a különböző népeknél mást és más jelentéssel bír, de a fogalmi meghatározások közös vonása, hogy mindegyik megközelítésben a személyiség fejlődésébe való beavatkozás jelenik meg. Tehát a nevelés olyan tevékenység, mellyel valaki(k) úgy kívánnak hatni másokra, hogy azok optimálisan fejlődjenek, erősödjenek abban, amit a nevelők kívánatosnak tartanak, és maradandóan változzanak abban, ami nem kívánatos.¹

Felismerhető, hogy a nevelés egy céltudatos és tervszerű, a családban, az oktatásban, az ifjúsági szervezetekben zajló olyan tevékenységgé vált, amely arra irányul, hogy a fiatalokat a társadalom hasznos, annak további építését végző tagjaivá alakítsa.

Az emberiség története minden túlzás nélkül nevezhető a háborúk történetének. Több mint kétezer éves az a tanítás is, amely így szól: „*Si vis pacem, para bellum.*”²

Ha a hadtörténetet csak felületesen ismerjük, akkor is hamar belátható, hogy a történelem hosszú távon nem ismer stabilitást.³ Egyesek szerint a *béke* az atipikus állapot. A történelmet tanulmányozva korán felismerhetjük azt is, hogy egy fegyveres konfliktusban, háborúban a katonai erő sikeres alkalmazása az adott társadalom szempontjából élet-halál kérdése. Ha pedig a biztonságpolitikát kezdjük tanulmányozni, hamar megérthetjük azt a tételt is, hogy egy ország katonai és politikai erejét a mindenkori nemzetközi erőviszonyok, a gazdasági lehetőségek és a társadalom morális állapota együttesen adja.⁴

¹ Zsinszky László: Nevelélmélet. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2002, 14.

² Latin közmondás: Ha békét akarsz, készülj a háborúra.

³ Igazi értékek a fiatalok számára. <http://www.honvedelem.hu/cikk/24460/igazi-ertekek-a-fiatalok-szamara> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.)

⁴ Hermann Róbert: Kis magyar hadtörténet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 11.

A fentiekből levezethető, hogy a honvédelmi nevelés egy társadalom vitális igényeként jelentkezik, és azt a célt szolgálja, hogy a társadalom továbbra is erős maradjon, biztosítsa saját értékeinek fennmaradását, vagyis a saját jövőjét. Ennél a pontnál talán érdemes egy kitérőt tennünk: röviden tekintsük át, hogy a fenti igények milyen mértékben és formában jelennek meg társadalmunkban, illetve a hazai szabályzásokban.

JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET

A jogi hierarchiában a legfelsőbb szintű jogforrás szabályozza az állampolgárok alapvető jogait és kötelezettségeit, meghatározza a társadalmi-politikai-gazdasági berendezkedés legfontosabb szegmenseit. Vizsgálódásunk tárgyához Magyarország Alaptörvényének XXXI. cikke nyújt kiindulási pontot, mely szerint: *Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.*⁵

Ugyanakkor joggal vetődik fel a kérdés: miként gondoskodik az állam arról, hogy az állampolgárok eleget tudjanak tenni ennek a kötelezettségüknek? A választ erre a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény. 1. § (5) szakasza adja meg: *Az állampolgárok honvédelmi feladatokra való felkészülése békében az önkéntes vállaláson alapszik, melyhez az állam biztosítja – különösen a honvédelmi nevelés keretein belül – a szükséges felkészítő ismeretek elsajátításának szervezett feltételeit.*

A jogszabály 21. § (1) j) pontja pedig a kormány feladatai között említi, hogy *a köz- és a felsőoktatás keretein belül gondoskodik a honvédelmi nevelés programjának végrehajtásáról.*⁶

Megnyugtatónak találhatjuk, hogy az oktatáspolitikai – amely azoknak az elveknek, céloknak a meghatározása, amelyek összefoglalják az adott állam céljait, politikai akarátát az oktatás szervezetről, tartalmáról, szellemiségéről, működéséről – törvényi szinten rögzíti a társadalmi igényt a honvédelmi nevelésre. Ugyanakkor vizsgálandó az is, hogy ez hogyan valósul meg a gyakorlatban.

Megfigyelhető, hogy amint a honvédelmi nevelés kérdése napirendre kerül, két ellentétes nézet összecsapásává válik a vita. A legszélsőségebb álláspontok szerint a „katonai jellegű” nevelés egyenesen társadalomellenes és nincs helye az iskolában; a másik pólus pedig úgy gondolja, a mai kor kihívásaira kizárólag az jelenthet megoldást, ha a fegyelmet, a rendet és a tiszteletet, bajtársiasságot és a sportot, különösen pedig a hazafiságot állítjuk középpontba, erre pedig a honvédelmi nevelés biztosít nagyszerű lehetőséget. Ez a megosztottság természetesen nehéz helyzetbe hozza a döntéshozókat is, akiket már akkor is gyakran tekintélyuralmi vádakkal támadnak, ha csak felvetik a honvédelmi nevelés vagy esetleg a katonai előképzés társadalmi hasznosságát.

Saját nézőpontunk kialakításához érdemes tisztázni, hogy a hazafias nevelés és a honvédelmi nevelés fogalma alatt valójában mit is kell értenünk.

⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.)

⁶ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100113.TV> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.)

FOGALMAK

Ehhez a 1997-ben kiadott *Pedagógiai lexikonban* a *hazafias* és a *honvédelmi nevelés* címszavak adnak fogódzót, amikor így fogalmaznak: *A hazafiasságra nevelés „a hazához (szülőföld, anyanyelv, az ország lakói, az azonos nemzethez tartozók, a nemzeti hagyományok és kultúra) való pozitív viszony kialakítására és megszilárdítására irányuló nevelési törekvés. [...] érzelmi és akarati nevelés”.*

A honvédelmi nevelés a lexikon szerint *„a fiatalok fizikai, érzelmi és szellemi felkészítése a katonai szolgálatra, helyesebben a hazafias nevelésnek az az oldala, mely mindkét nemre kiterjedően elsajátíttatja az országban élő emberek és a nemzeti értékek megóvásához szükséges tudást és attitűdöket”.*⁷

Jól látszik, hogy a honvédelmi nevelést nem lehet egyszerűen katonai előképzésnek tekinteni; valamiféle katonai jellegű, honvédelmi ismeretekre minden állampolgárnak szüksége van, még akkor is, ha nem lesz katona. *„A nemzetet szolgálni a túléléssel is lehet, az életfeltételek kritikus helyzetek közti megteremtésének képessége az egyik legfontosabb mindennapi kultúraelem. A honvédelem így tágul ki, s a katonai szolgálat helyett egyre inkább identitásbeli készenlélet jelent. Ez pedig az iskola szerepét hangsúlyozza, hiszen az iskola a legfontosabb identitást alakító tényező.”*⁸

Félremagyarázhatatlan tény, hogy a nevelés tevékeny beavatkozást jelent a személyiség fejlődésébe, amely komoly felelősséggel jár, *„a nevelés lényege az érték közvetítés vagy értékteremtés”*,⁹ éppen ezért kell szakemberekre bízni.

Az én szememben a korszerű nevelés egy olyan értékátadó, értékrendszert kialakító, személyiségfejlesztő folyamat, melynek célja, hogy a diákokat majdani életfeladataik megoldására alkalmassá tegyük.

Ebben a megközelítésben a honvédelmi nevelés kiváló eszköz lehet, ugyanis sajátos módon előnyben részesíti az iskolai, ifjúságmozgalmi élet katonás vonásait. Viszont ezekből nem feltétlenül következik a nevelés militarista jellege, mivel a katonás rend, a fegyelem és határozott megjelenés a felnőttéletben is hasznos – az önérvényesítés alapját képző – tulajdonságokat, jellemvonásokat alapoznak meg. A nevelési programban részt vevők kipróbálhatnak különböző szerepeket, és kihívásokkal találkoznak; ezek a kitartásra, személyek közti rendre és önfegyelmre nevelnek, eközben fejlesztik a kreativitást. Sok ország neveléspolitikájában – felismerve a honvédelmi nevelés jelentős társadalmi értékét – a komplex személyiségkibontakoztatás modern eszközeként alkalmazzák, és semmiképp sem tekintik nagy értékkel az állampolgárok militarizálásának.

Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a honvédelmi nevelés fogalma nem összetévesztendő és nem összemosandó a katonai neveléssel, így a honvédelmi nevelés célja sem lehet a katonává nevelés, ugyanakkor a legjobb eszköz arra, hogy a fiatalok figyelmét a haderő által kínált karrierlehetőségekre irányítsa.

Izgalmasabb dilemma, hogy ezt az élet mely területein tehetjük meg igazán eredményesen. A társadalom és az iskola kapcsolatát már fentebb érintettük. Viszont nem esett még szó a társadalom alapsajtjéről, a családról. A család és a nemzet is egyfajta „természetes” formáció, nem helyettesíthetők mással, ugyanakkor mindkettő sajátos módon kötődik

⁷ Báthory Zoltán – Falus Iván: *Pedagógiai lexikon A–H. I. kötet.* Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997, 649.

⁸ Miklósy Gyula: *Hazaszeretetre, honvédelemre nevelés a honvéd gimnáziumban.* Iskolakultúra, 1998/4.

⁹ Bábosik István: *Neveléstudomány.* http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_neveleselmélet/ch02.html (Letöltés időpontja: 2017. 11. 01.)

magához az emberi léthez. A család a gyermek legkorábbi, gyakran az egész életre kiható élményeinek forrása, de a családnak szoros, szerteágazó kapcsolata van a társadalom más rendszereivel is, ezért társadalmi igényeket képes közvetíteni a gyerekekhez. Tulajdonképpen tekinthető a világra vonatkozó információk összegyűjtőjének és terjesztőjének, ezért minden nevelő hatás közül ez a legjelentősebb.

Kutatásaim szerint a honvédelmi nevelés ezen a három jelentősebb szintéren folyhat eredményesen, úgymint: a család, az iskola és a társadalom, pontosabban annak erre alkalmas intézményei. Viszont ezek egymásra épülő és építő, egymást kiegészítő egységességének megteremtése is szükséges, ugyanis önállóan egyik sem lehet hiteles vagy hosszú távon eredményes. Néhány kiragadott hazai előzmény is jól szemlélteti ennek fontosságát.

A HONVÉDELMI NEVELÉS RÉGEN ÉS MA

Kemény Ferenc: „*Minden nagy háború után mind jobban katonásítják az iskolát... a porosz-francia, az angol–búr, az orosz–japán háború után újabb erőre kap a katonai szellem az iskolában.*”¹⁰ És ehhez hozzátehetjük, hogy az iskolán kívül az egyesületek terén is.

A kutatásomnak ebben a szegmensében a honvédelmi nevelés történetének áttekintésével, a történelmi korszakok biztonságpolitikai és társadalmi változásaival párhuzamba állítva kerestem arra a választ: igazolható-e a fenti állítás ma is, illetve, hogy a „boldog békeidők” háttérbe szorítják-e a honvédelem, illetve a honvédelmi nevelés kérdését?

Magyarországon az 1868. évi véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló törvények életbe lépése után hamarosan jelentkeztek a katonai előképzés megvalósítását szorgalmazó törekvések is. A népoktatási törvény a test- és fegyvergyakorlatok oktatását a népiskolai, a felsőbb népiskolai, a polgári iskolai és tanítóképző intézeti tantárgyak között írta elő, de a gyakorlatot tekintve csak a testgyakorlás és a tornafoglalkozás vált az iskolai oktatás részévé.¹¹

Az 1870-es éveket, majd az ezt követő évtizedeket is a katonai jellegű ifjúsági szervezetek megalakítási kísérletei jellemezték, például az Ifjúsági Véderő (1872), az iskolai zászlóalj (1882–83), a Nemzeti Falanx (1907), illetve az ismét elindított iskolai zászlóalj szervezésének (1903) mozgalma. Központi támogatás hiányában ezek nem teljeseztek ki, így nem tudták kielégíteni a katonai vezetés várákozásait sem.¹²

A szaporodó próbálkozásokat látva, valamint a honvédelmi miniszter kérésére tekintettel Apponyi Albert kultuszminiszter 1907-ben elrendelte a 7. és a 8. osztályos tanulók katonai jellegű felkészítését. Erre a középiskolai játékdélutánok keretében nyílt mód, ahol katonai test- és fegyvergyakorlatokkal foglalkoztak.¹³

Hasonló céllal, a Honvédelmi Minisztérium szervezett ifjúsági lövésztanfolyamokat is, például 1914-ben már több ezer fő vett részt a képzésen; a szervezésében Hazai Samu, Szurmay Sándor, Sárói Szabó János is közreműködött.¹⁴

¹⁰ P. Miklós Tamás: A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek a dualizmus kori Magyarországon (1867–1918). http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=31&rid=1&id=143 (Letöltés időpontja: 2017. 11. 01.)

¹¹ 1868. évi XXXVIII. tc. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XXXVIII.+törvénycikk&referer=1000ev> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.)

¹² P. Miklós Tamás: i. m.

¹³ A VKM 25.954/1900. és a 30.603/1900. sz. rendeletei.

¹⁴ Galambos Ede: Ifjúsági Honvéd Egyesületek. Budapest, 1917, 24.

Az 1920-as évektől ezek a korábban említett kezdeményezések, továbbá a HM, illetve a VKM által kidolgozott katonai előképzési koncepciók képezték az ifjúságpolitika alapját. A megcsontított országban ehhez kiváló érzelmi katalizátort jelentett a teret nyerő revizionista törekvés, amely találkozott a haderő rejtett fejlesztésének igényével is.

Ezeknek köszönhetően az első világháborút követő időszak ifjúságpolitikájának jelentős állomása volt a leventefoglalkozások bevezetése, majd a 1930-as évek oktatási reformjában – elsősorban az akkori olasz és német példákat követve – tananyagba kerülhetett a katonai előképzés. A háborús helyzet fokozódásával ezt a rendszert szinte minden akkori köznevelési intézménytípusra, még az egyházi fenntartású leányiskolákra is kiterjesztették, ezzel együtt a leventeszervezet pedig egyre inkább a hadsereg bújtatott kiképzőterepé lett. 1945-ben ezt a rendszert teljesen eltörölték.

A Kádár-rendszerben 1968-tól újra kötelező lett a honvédelmi ismeretek oktatása, az általános iskolák 7. és 8. évfolyamában tanévenként 6 órában, a középfokú és felsőfokú intézményekben pedig 20 órában. Az ehhez tartozó gyakorlati kiegészítő képzést – az oktatási intézmény falain kívül – a Magyar Honvédelmi Szövetségben kellett behívás előtt elsajátítani.¹⁵

A rendszerváltást követően a nevelési feladatokkal kapcsolatos elvárások is nagyot változtak, az erkölcsi nevelés, s ezen belül különösképpen a hazafias, honvédelmi nevelés is más megítélés alá esett. Néhány év alatt a honvédelmi nevelési funkció szinte teljesen „kiiktatódott” a köznevelés rendszeréből, a folyamatot „felerősítette” az MHSZ megszűnése, majd a sorkatonai szolgálat felfüggesztése.

A múlt néhány állomását kiemelve és ezeket a háborús és biztonságpolitikai helyzetekkel, eseményekkel összevetve az derül ki, hogy a hazafias, honvédelmi nevelési törekvések azért valósultak meg lassan és bukdácsolva, mert az állam vonakodott magára vállalni a jelentős kiadásokat és az azzal járó feladatokat. A háborús készülődés fokozódásával azonban ez a helyzet megváltozott. Látható az is, hogy idehaza nem jellemző, hogy a nagy háborúkat követően központilag „katonásítják” az iskolákat, inkább a biztonságpolitikai feszültség növekedésével lesz egyre kiterjedtebb és szigorúbb a honvédelmi nevelés, a katonai szolgálatra történő előkészítés rendje. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a háborút követő időszakokban ez teljesen kiiktatódik. Ezekben az időkben jobbra néhány elhivatott nevelő, hazafi kezdeményezése figyelhető meg, akik hosszú távú eredményeket központi támogatás nélkül nem tudtak elérni.

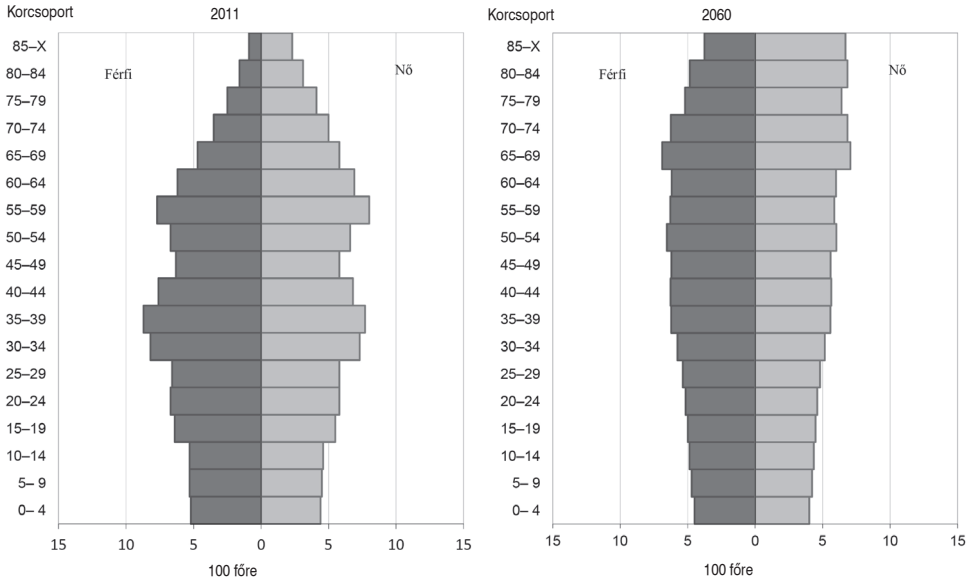
KINEK IS SZÓLJON MA A HONVÉDELMI NEVELÉS?

A haderővezetésnek azt is tisztán kell látnia, hogy – akár mennyiségi, akár minőségi szempontból – milyen utánpótlással számolhat a honvédelmi nevelésben részesülő vagy éppenséggel az abban nem részt vevő fiatalok köréből.

Ehhez és a honvédelmi nevelés mai viszonyok közötti értelmezéséhez bizonyos mértékben a mai magyar társadalom és különösen a mai fiatalok helyzetével és jövőjével is foglalkoznunk kell, erről néhány aktuális kutatási eredményre támaszkodva kaphatunk pontosabb képet.

Elsőként a társadalom jövőjét demográfiai oldalról célszerű vizsgálni. A Magyarországon élő népesség korösszetételének változásait tanulmányozva a 2011. év és a 2060. évre vonatkozó népesség-előreszámítás adatai alapján rajzolt korfák képe ún. koporsó-

¹⁵ 164/1968 [M. K. 15.] MM utasítás.

1. ábra A Magyarországon élő népesség korösszetételének változásai

Forrás: Kapitány Balázs: *Demográfiai Fogalomtár*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2015.

vagy urnaszerű mintát mutat, a számok és a formák szimbolikája alapján is ezek egy öregedő társadalom képét jelzik!¹⁶

Ezek alapján nem meglepő a diákok számának alakulása: a KSH adataiból konkrét számokra fordítva elmondható, hogy a köznevelésben a nappali képzésben részt vevő diákok száma 10 év alatt kb. 90 000 fő csökkenést mutat.¹⁷

Az egy szülővel működő családok számának növekedése következtében a felnövekvő fiatalok apaképe jellemzően hiányos. Ennek egyik következménye az is, hogy a honvédelem ügyéről vagy a hadsereg társadalmi szerepéről sem esik szó odahaza, de a személyes példák, katonatörténetek izgalmas, humoros fordulatai sem merülnek fel a családokban.

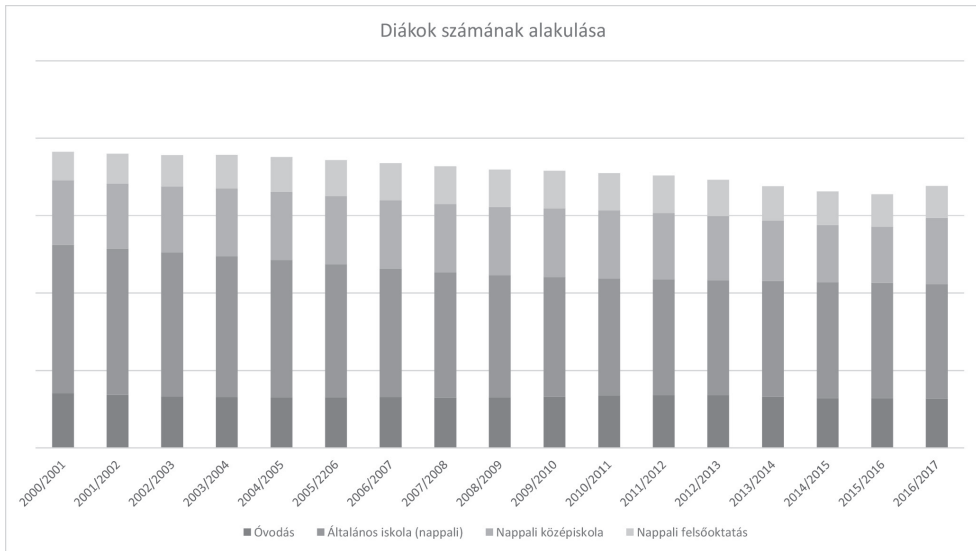
A társadalmi változások nyomán a családban betöltött férfiszerep ezektől függetlenül is nagy változáson ment keresztül az elmúlt évtizedek alatt. Az egykor egyértelmű normák helyébe tisztázatlan elvárások kerültek, a hagyományos férfiértékek képviselése erőteljes hanyatlásban van.

A honvédelmi nevelés szempontjából ezek a folyamatok, a sorkatonai szolgálat felfüggesztése, vagy éppen a tanári pálya elnöiesedése mind kihívásokat jelent.

Ez pedig azért sem elhanyagolható, mert fejlődéslélektani szempontból elemezve a középiskolás életkori szakasz a leoptimálisabb a fiatalok honvédelmi nevelésére és a katonai pályára orientálására. A 10–14 éves életkori szakasz inkább az érdeklődési kör kiszélesítése és a képességek finomodásának időszaka, míg az ezt követő serdülőkor a személyiség kiteljesedése és a társadalmi kérdések felé fordulás időszakának nevezhető.

¹⁶ Kapitány Balázs: *Demográfiai Fogalomtár*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2015.

¹⁷ KSH-adatbázis alapján saját adatfeldolgozás.

2. ábra A diákok számának alakulása

Forrás: KSH-adatbázis alapján saját adatfeldolgozás.

A William Strauss és Neil Howe amerikai történészek nevéhez fűződő generációs elmélet szerint az egymást követő emberi generációk világlátásában, értékrendjében és viselkedésében egy mintázat fedezhető fel, ami ciklikusan ismétlődik. Egy ilyen ciklus (*saeculum*) hozzávetőleg kb. 80 évig tart, mely négy ismétlődő szakaszból áll. Egy-egy ilyen szakasz körülbelül 20 évig tart, és eközben az aktuálisan ereje teljében lévő generáció aktivitása alakítja a társadalmi folyamatokat.¹⁸

A kutatók szerint ezeknek az időszakoknak megvannak a jellemző embertípusai: a felemelkedés embertípusa az új értékek felé vágyó próféta, az azt követő ébredés a szabadságkereső nomádoké, akiket a kibontakozás során a vagyongyarapító domináns hősök

3. ábra Az egyszülős családok számának alakulása

Forrás: KSH-adatbázis alapján saját adatfeldolgozás.

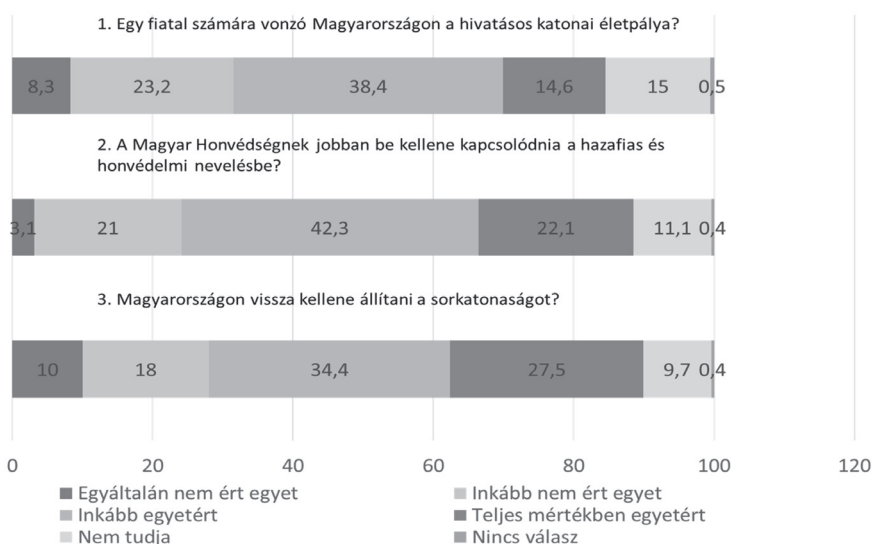
¹⁸ William Strauss – Neil Howe: Generations: The History of America’s Future, 1584 to 2069. William Morrow Paperbacks, New York, NY, 1992.

követnek. Ők azok, akik meghatározzák a ciklus kimenetelét. Így a fordulópont békés vagy viharos jellegének befolyásolásában a legnagyobb felelősség ezé a generációé. Az utánuk következő művészek érdemben már nem fogják befolyásolni a folyamat kimenetelét, ők a túlélésre fognak koncentrálni.¹⁹

Az ezredfordulón született Z generáció tagjai zömmel jelenleg még gyermekek. Gyakran „ugrálóknak” is hívják őket, mivel ha nem tetszik neki valami, azonnal és átmenet nélkül odébbállnak. Kis létszámú, csonka vagy mozaikcsaládban nőnek fel. Identitásuk kifejezéséhez több élettérhez, közösséghez is kötődnek. Életüket a gyors ritmus, a globalitás, a terror-, ökológiai, szociális stb. fenyegetettség határozza majd meg. Az elméleti modell szerint ők élik majd meg a nagy fordulópontot.

A generációs elmélet arra is felhívja a figyelmünket, hogy adott generáció világnézeti-értékrendi fejlődésében meghatározó szerepet játszik az, hogy az őt felnevelő generáció milyen fejlettségi szinten áll. Ennek az összefüggésnek a jelentősége a társadalom és az iskola kapcsolatának vizsgálatánál már megjelent.

Egy friss kutatás, a *Jó Állam Jelentés* nemrég publikált kutatási eredményei, kb. 1200 fős minta alapján a 4. ábrán látható eredményeket mutatják.

4. ábra A *Jó Állam Jelentés* részeredményei

Forrás: *Jó Állam Jelentés* 2017.

A megkérdezettek igen jelentős része (10–15%) nem tudott véleményt formálni; ez jól mutatja, hogy az átlagpolgárok informáltsága alacsony a honvédségről, alig van közvetlen tapasztalatuk erről a területről. Meglepően kiugró az állampolgárok igénye arra, hogy a Magyar Honvédség a hazafias és honvédelmi nevelésbe bekapcsolódjon – itt közel 65% volt az ezt szorgalmazók, és viszonylag alacsony a kérdést teljesen elutasítók aránya (3,1%).

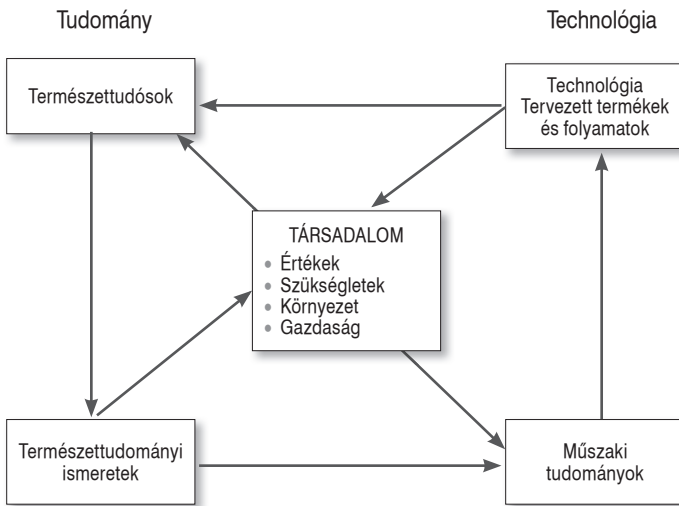
¹⁹ Szabó Attila: A generációs elmélet spiráldinamikai értelmezése. <http://blog.integralakademia.hu/a-generacios-elmélet-spiráldinamikai-ertelmezese/> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 01.)

Szintén sokak szerint célszerű lenne visszavezetni a sorkatonaságot (61,9%); ez a kérdés mégis eléggé ellentmondásos, ugyanis a válaszadók 10%-a teljes mértékben elutasítja ezt az állítást. A részletes adatsorból pedig az olvasható ki, hogy minél idősebb valaki, annál valószínűbb, hogy támogatja a sorkatonaság visszaállítását. Szintén a legidősebbek támogatták azt a gondolatot, amely szerint a honvédségnek jobban be kellene kapcsolódnia a fiatalok hazafias nevelésébe: közöttük a támogatók aránya közel 85,0%, míg a legfiatalabbak között csak 62,7% volt.²⁰

A fenti adatok is igazolják a változtatás igényét. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy a kötelező sorkatonai szolgálat intézményének felfüggesztésével nem járt együtt a társadalom széles körében jelen lévő, a honvédelemről folyamatos, hiteles, pontos információt adó, vagy az önkéntességen alapuló tartalékos szolgálatvállalást rugalmas formában biztosító rendszerek kiépítése. Ennek következményeként a társadalom egyre inkább távolodott a Magyar Honvédségtől, a haza iránti aktív tenni akarás, a hazafiasság érzése, a társadalmi felelősségvállalás több szempontból kikopó tendenciát mutat a társadalmi értékek közül. Az idősebb generáció tagjai pedig hiányolják ezeket az értékeket a mai fiatalok kapcsán.

TUDOMÁNY, TECHNOLÓGIA ÉS TÁRSADALOM

A mai kor társadalmának legfontosabb jellemzője a fejlődés, ami a mindennapi életünket átalakító technikai újításokban érezhető leginkább. Jó példa erre az internet és a mobiltelefonok megjelenése.

5. ábra A tudomány, a technológia és a társadalom kapcsolata (Szerkesztette a szerző)

Ez a technológiai fejlődés az emberi civilizáció legfőbb hajtóereje. A műszaki tudományok, a technológia és a természettudományok is befolyásolják a társadalmi fejlődést, de egyben befolyásolva is vannak a társadalom által. A fejlődésnek elsősorban az emberek javát kell szolgálnia. De milyen hatással van ez a fejlődés magára a társadalomra, és rejtje veszélyeket, vagy csak a boldogulásunkat könnyíti meg?

²⁰ Dr. Kaiser Tamás (szerk.): Jó Állam Jelentés 2017. akfi-dl.uni-nke.hu/jo_allam_jelentes_2017/JoAllamJelentes_2017_web.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 01.)

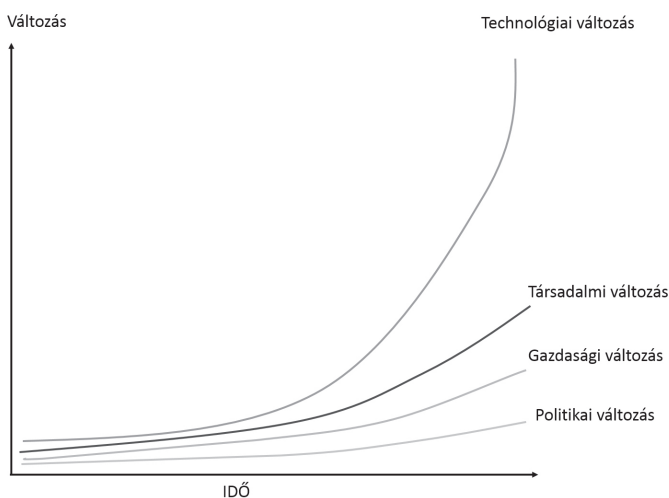
A közgazdászok, a politikusok és a közvélemény egyaránt alábecsüli az automatizáció²¹ sebességét és hatását. A munkavállalók negyven százaléka ma olyan feladatot végez, amely részben vagy egészben átadható a gépeknek.²² Kényes helyzetben vagyunk, ugyanis a technológiai fejlődés nem visszafordítható a társadalmi berendezkedés jelentős (valószínűleg katasztrofális) megváltoztatása nélkül.

De akkor hogyan lehet lépést tartani a fejlődéssel egy olyan világban, amelyben pár évente megduplázódik az információ mennyisége? Átveszik-e a robotok a munkát az emberektől? Milyen újfajta emberi képességekre, készségekre van szükség ahhoz, hogy a harmadik évezred világában létezni tudjunk? Mire kell tanítani a gyerekeinket? Milyen szakmát válasszanak? Milyen iskolába járjanak? Milyen lesz a jövő, amiben élniük, érvényesülniük kell? Szükség van-e a jövőben is olyan értékekre, amik a honvédelmi nevelésben jelennek?

Jól érezhető egyfajta bizonytalanság ezekben a kérdésekben. Ennek elsődleges oka, hogy a tudásalapú, információs társadalom és gazdaság olyan hihetetlen gyorsasággal termeli a tudást, az új ismereteket, hogy ezeket a hagyományos szemléletmóddal képtelen követni az oktatás.

„Ray Kurzweil amerikai tudós szerint a tudományos fejlődés jelenlegi üteme mellett tizennégy év alatt haladunk annyit, mint az egész 20. században, azt követően pedig hét év alatt. Ez a múlt évszázadban megfigyelhetőnél ezerszer gyorsabb ütemű fejlődés. Azt is jóslja, hogy tizenöt éven belül minden publikus ismeret megtalálható lesz az interneten. A tudás tehát gyorsuló ütemben bővül.”²³

A kölcsönhatás miatt a technológiai fejlődés kétségtelenül egyre gyorsuló ütemben zajlik. De mi lesz ennek a fejlődésnek a végeredménye? Pontosan erre mutat rá a technológiai szingularitás elmélete: a fejlődés gyorsulásának egy bizonyos pontjától kezdve lehetetlen

6. ábra A változások időhorizontjai és a szingularitás (Szerkesztette a szerző)

²¹ A nemzetközi irodalom arra hívja fel a figyelmet, hogy az automatizáció elterjedése jelentős változásokat hozhat a munkaerőpiacon. Az új technológiák terjedése egyes szakmák teljes automatizációját, más szakmákban pedig a szakma feladatainak átalakulását eredményezhetik.

²² Kriston László: Elkerülhető a robotgeddon, vagy kivált minket a technológia? http://www.piacessprofit.hu/kkv_cegblog/elkerulhető-a-robotgeddon-vagy-kivált-minket-a-technologia/ (Letöltés időpontja: 2017. 11. 01.)

²³ Steven D'Souza – Diana Renner: A nemtudás. HVG Könyvek, 2016, 78.

megjósolni a fejlődés további kimenetelét. Nem véletlen, hogy egyre többen aggódnak a jelenség miatt.

Az önműködő gépek teljesen átalakítják majd a társadalmat, sőt, már most is láthatjuk ennek jeleit, elég csak az önvezető autókra, a maguktól bevásárló hűtőkre és az intelligens otthonokra gondolni. Képzeljük csak el, hogy akkor milyen gyorsá válna, ha megjelenne egy olyan mesterséges intelligencia, ami további mesterséges intelligenciákat és technológiákat lenne képes létrehozni. A technológiai szingularitás így azt jelenti, hogy az emberfeletti intelligencia megjelenése miatt a technológiai fejlődés olyan gyorsá válik, hogy annak jövőbeli kimenetele egyszerűen megjósolhatatlan lesz, és az emberek egy jelentős részének a hagyományos szemléletmóddal érthetlenné válik a világ, amiben majd él. A társadalmi, gazdasági és politikai változások nem képesek lépést tartani ezzel a fejlődési ütemmel, ami kétségtelenül új kihívások felé sodorja a társadalmat.

Összességben azt kell látni, hogy az utóbbi évtizedek technológiai változásai egymástól sokkal inkább függővé és gyorsabbá tették a világot, ami a komplexitás állapotát hozta létre. Ennek a komplexitásnak a lényege az, hogy a megnövekedett nyomonkövetési és mérlegelési képességek dacára a világ sok szempontból jóval kiszámíthatatlanabbá vált. Ezért a mai kihívások különböznek a múlt bonyolult, de sok munkával kiszámítható kihívásaitól. Következtetésem az, hogy ez a kiszámíthatatlanság összeegyeztethetetlen a tervezésen és előrejelzésen alapuló redukcionista menedzseri modellel. Az új környezetben, a siker érdekében új megközelítést kell alkalmaznunk.²⁴

A világban zajló gyors változások ellenére gyakran meglévő tudásunkra támaszkodunk annak érdekében, hogy megpróbáljuk megérteni az új dolgokat, hiába nem hasznosak és nem pontosak ezek a korábban szerzett ismereteink. A világgal kapcsolatos megfigyeléseink és tapasztalataink elménkben statikusak, bár a valóságban folyamatosan és jelentősen változnak.

A jövőt kifürkészni nehéz, nem láthatunk előre, ha nem ismerjük a múltat sem. Viszont a múlt ismerete önmagában nem teszi lehetővé, hogy megismerjük a jövőt, de a múlt ismerete az, amely kellő szakértelemmel segíthet megmutatni, felismerni nekünk az előttünk álló lehetőségeket.

A kiszámíthatatlanságban történő útkeresés buktatóira és kihívásaira egy nemrég megjelent kötet szerzői is rávilágítanak. Hatalmas rajtunk a nyomás, hogy elrejtjük hozzá nem értésünket, bizonytalanságunkat, hogy azt színleljük, tudjuk a választ, még ha ez nem is igaz – másik oldalról nézve pedig valami biztos fogódzót szeretnénk, ezért fontos azt hinnünk, hogy valaki más tudja az irányt. Jelen világunk nagyon könnyen dogmatizál, néhány „szakértőben” bízunk, feltételezzük, ők értenek a dolgukhoz. Néha az ellenkező bizonyíték dacára is inkább hiszünk a más hamis bizonyosságában, minthogy megkérdőjelezzük azt és saját józan ítélőképességünket használnánk. Egyfajta függőségbe kerülünk, és ez a függőség a kutatók szerint legélesebben a vezetőinkhez fűződő viszonyunkban érthető tetten leginkább.²⁵

Eközben tudjuk azt is, hogy a vezetők cselekedetei nagy hatással vannak az emberekre, nagyban hozzájárulhatnak a jó terjesztéséhez; néha a nagy nyomás miatt mégis születhet felelőtlen döntés, ha a bürokraták és döntéshozó menedzserek felülbírálják a szakértőket. Vállalható-e ez a kockázat a társadalom jövőjét jelentősen meghatározó kérdésekben? A jövő iránti felelősségünk, hogy az ifjúságot tekintve mindenképp egy, a valódi társadalmi igényeken és szakmai alapokon nyugvó, hosszabb időhorizontot átölelő, rugalmas stratégia

²⁴ Stanley A. McChrystal: Team of teams. Penguin Random House, New York, NY, 2015.

²⁵ D'Souza–Renner: i. m. 48.

következetes megvalósításában érjünk el sikert. A szüntelenül változó perspektívák ellenére annyira kell előre tekintenünk, amennyire csak lehetséges.

Mindezek alapján a honvédelmi nevelést a jövőbe történő befektetésnek kell tekinteni. Nem nehéz belátni, hogy azok a személyek, akik vezetőként, szakemberként vagy akár tartalékos katonaként a Zrínyi 2026 program által fejlődő Magyar Honvédséget működtetni, irányítani fogják, most még iskoláskorúak. Őket most kell megnyerni, és tudatosan, a minőségi oktatáson keresztül kell felépíteni azt a generációt, melynek tagjai akár a katonai pályájuk során, a Zrínyi 2026 program keretében fejlődésnek induló honvédelmi ügyeket, képességeket életben fogják tartani, és tovább tudják majd vinni a lendületet a jövőben. Sokkal könnyebb tartósan kiváló eredményt elérni, ha mi neveljük ki a fiatalokat, segítünk a fejlődésükben, és irányítjuk őket a sikerhez vezető úton.

Ehhez lépést és gondolkodásmódot kell váltani, a társadalmi célokat az egyéni célok elé kell helyezni. *Jót és jól* kell cselekedni! Viszont a jövő nemcsak a vezetőkön múlik, hanem az emberek világlátásán is: ha olyan fiatalokat nevelünk, akik másokat személyként kezelnek és önmagukra pedig a közösség részeként tekintenek, tehát aktívan részt vesznek annak alakításában, akkor a honvédelmi nevelés programja valóban az egész társadalmat és a jövőt fogja szolgálni.

ÖSSZEZGÉS

Tanulmányom kapcsán arra a következtetésre jutottam, hogy a hosszú távú és fenntartható társadalmi fejlődéshez a honvédelmi nevelés programja akkor járul hozzá a legeredményesebben, ha azt a köznevelési és felsőoktatási intézményekre alapozva, elsősorban a Magyar Honvédség és más arra alkalmas szereplők aktív közreműködésével valósítjuk meg. Hangsúlyoznám, hogy nevelésről beszélünk, a honvédelmi nevelés keretében is. Ebben a folyamatban a fő cél a személyiség fejlődése, fejlesztése. Sokkal többről van szó, mint egy személytelen képzésről vagy egy bizonyítvány megszerzéséről.

A felnövekvő nemzedéknek valódi értékeket átadó, a társadalmi változásokhoz rugalmasan alkalmazkodó programot kell kínálnunk, ezzel téve lehetővé számukra a fejlődést, annak érdekében, hogy a mai kor és a jövő ma még nem is látható kihívásaira megfelelően felkészülve léphessenek a felnőttkorba. Társadalmi igény, hogy váljanak a hazájukért tenni is képes és akaró felelős állampolgárokká, eközben ismerjék meg a Magyar Honvédség szerepét és a katonai karrier által kínált lehetőségeket is. A fiatalok elképesztő lendületet adhatnak egy szervezetnek, és nem felejtik el azt, akitől életcéljaikhoz az első nagy lehetőséget kapták.

A Magyar Honvédség az egyik legnagyobb szereplője a közszférának, mely képes lenne vezető szerepet vállalni ifjúsági ügyekben és komoly lehetőségeket, perspektívákat biztosítani a fiatalok számára. Valójában a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program mind anyagi, mind időszíkon olyan egyedülálló lehetőséget nyit meg, amellyel a Magyar Honvédség – együttműködve a Honvédelmi Sportszövetséggel – az ország meghatározó ifjúságpolitikai szereplőjévé válhat.

Ha a honvédelmi nevelés eszközével a honvédség és társadalom kapcsolatában érdemi eredményeket akarunk elérni, akkor az új technológiákat, a kitarulkozó utakat és a felhalmozott tudásunkat szenteljük az előttünk álló nagy kihívásoknak. Ha a lehetőségeket hiteles szakmai alapokra építve a társadalmi változásokhoz igazítjuk, akkor biztosan nem fogjuk magunkat olyan hajón találni, amelyik miközben süllyed, mi még mindig a korlátját festegetjük!

FELHASZNÁLT IRODALOM

1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+évi+XXXVIII.+törvénycikk&refcrer=1000ev>
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100113.TV>
- Bábosik István: *Nevelésemélet*. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_nevelesemlelet/ch02.html
- Báthory Zoltán – Falus Iván: *Pedagógiai lexikon A–H*. I. kötet. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- D’Souza, Steven – Renner, Diana: *A nemtudás*. HVG Könyvek, 2016.
- Galambos Ede: *Iffjúsági Honvédő Egyesületek*. Budapest, 1917.
- Hermann Róbert: *Kis magyar hadtörténet*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Igazi értékek a fiatalok számára. <http://www.honvedelem.hu/cikk/24460/igazi-ertekek-a-fiatalok-szamara>
- Dr. Kaiser Tamás (szerk.): *Jó Állam Jelentés 2017*. akfi-dl.uni-nke.hu/jo_allam_jelentes_2017/JoAllamJelentes_2017_web
- Kapitány Balázs: *Demográfiai Fogalomtár*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2015.
- Kriston László: *Elkerülhető a robotgeddon, vagy kivált minket a technológia?* http://www.piacprofit.hu/kkv_cegblog/elkerulhető-a-robotgeddon-vagy-kivált-minket-a-technologia/
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>
- McChrystal, Stanley A.: *Team of teams*. Penguin Random House, New York, NY, 2015.
- Miklós Gyula: *Hazaszeretetre, honvédelemre nevelés a honvéd gimnáziumban*. Iskolakultúra, Budapest, 1998/4.
- P. Miklós Tamás: *A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek a dualizmus kori Magyarországon (1867–1918)*. http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=31&rid=1&id=143
- Strauss, William – Howe, Neil: *Generations: The History of America’s Future, 1584 to 2069*. William Morrow Paperbacks, New York, NY, 1992.
- Szabó Attila: *A generációs elmélet spiráldinamikai értelmezése*. <http://blog.integralakademia.hu/a-generacios-elmélet-spiráldinamikai-ertelmezese/>
- Zsinszky László: *Nevelésemélet*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2002.

Andó Sándor ezredes:

A HATÁRRENDÉSZETI FELADATOK PSZICHOLÓGIAI BIZTOSÍTÁSA

ÖSSZEFOGLALÓ: A magyarországi migrációs krízis kezdete óta az MH EK és az MH pszichológusai részt vettek a határ menti feladatokkal összefüggő koordinációs tevékenységekben. A pszichológusok felkészítették a katonai állományt, és értékes pszichoedukatív információkkal szolgáltak nekik a mentális egészségük megőrzésének céljából. Jelen írás célja, hogy pszichológiai szempontból összegezze a határ menti tevékenységek különböző tapasztalatait.

KULCSSZAVAK: határrendészet, pszichológiai biztosítás, felkészítés, tapasztalatok

BEVEZETŐ

A 2015-ös év második felében Magyarországon, hasonlóan több európai országhoz, új helyzet állt elő a migráció vonatkozásában.¹ A Magyar Honvédség (MH) is feladatot kapott a helyzet kezelésében. Előjárói intézkedés értelmében az MH Egészségügyi Központ (MH EK) szervezte és hajtotta végre a feladat egészségügyi biztosítását.² Az intézkedés további alpontja alapján pszichológiai biztosítást is szükséges szervezni. Fontos kiemelni, hogy ez a biztosítás nem a „beérkezőkre”, hanem az MH-feladatban részt vevő személyi állományára vonatkozik. A biztosítást tehát az MH EK koordinálta, és azt saját állományával, valamint a Csapatpszichológiai Szolgálat munkatársaival hajtotta végre. A folyamatos kirendelések során figyelembe vették az adott katonai szervezet és csapatpszichológus aktuális feladatait és elfoglaltságait.

A feladat utolsó fázisában egy fő pszichológus teljesített szolgálatot, kéthetes vezénylési, váltási rendben az MH Alföldi Ideiglenes Alkalmi Kötelék (MH AIAK) állományában. A feladat végrehajtásának körülményeiről, szakmai munkájáról minden esetben jelentést készített az MH AIAK parancsnoka, valamint a szakmailag előljáró MH EK részére.³

Figyelemmel a feladat minősítési állapotára és a pszichológusi titoktartási kötelezettségre, jelen tanulmány általános megfogalmazásokat és tapasztalatokat tartalmaz.⁴

¹ Farkas Ádám et al.: A Magyar Honvédség feladatai, szerepének és helyzetének jogi aspektusai a tömeges migráció kapcsán. In: Tálás Péter (szerk.): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. NKE, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.

² Eredményes évet zárt az MH Egészségügyi Központ. <http://www.honvedkorhaz.hu/cikk/1289> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 21.)

³ Pszichológiai osztály. <http://www.honvedkorhaz.hu/cikk/341> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 23.)

⁴ Pszichológusok szakmai etikai kódexe (SZEK). Magyar Pszichológiai Társaság – Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesülete, Budapest, 2004. <http://mpt.hu/wp-content/uploads/2014/10/Pszichol%C3%B3gusok-Szakmai-Etikai-K%C3%B3dex.pdf> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 23.)

A PSZICHOLÓGIAI BIZTOSÍTÁS ELVEI

A pszichológiai biztosítás magában foglalja a honvédség személyi állománya irányában végzett pszichológiai szakmai ismeretek módszerspecifikus alkalmazását az egyes katona vagy alegység érdekében. Továbbá a pszichológiai biztosítás olyan szolgáltatások összességét nyújtja, amely támogatja a személyi állomány lelki egészségének és – fokozott helyzetben – elvárt szintű szolgálatképességének fenntartását. A biztosításban részt vevő pszichológus funkcionálisan preventív, tanácsadói és konzultatív jellegű tevékenységet végez.

A HATÁRRENDESZETI FELADATOT ELLÁTÓ ÁLLOMÁNY FELKÉSZÍTÉSE

Azzal együtt, hogy a feladatra tervezett állomány felkészítése különböző katonai feladathoz kapcsolódó ismereteket tartalmazott, a tematika pszichológiai ismereteket is magában foglalt. A bázis Szolnok volt, ahol a felkészítő pszichológusok alegységkötelék nagyságú csoportoknál végeztek ismeretátadást. A helyzet teljesen új volt, mert ebben a kontextusban még nem kapott feladatot a pszichológia. Erre kidolgozott anyag nem állt rendelkezésre, ezért a felkészítési tematika a misszióra kidolgozott programot vette alapul, amelynek kiemelt pontjai a stressz,⁵ a személyiség- és stressztolerancia, tömeglélektan, kulturális különbségek⁶ és a viselkedési szabályok köré csoportosultak. Figyelemmel a jelentős létszámú csoportokra, jellemzően pszichoedukatív módon lett végrehajtva a feladat, amely egy-egy csoport esetében nem nélkülözötte az interaktív lehetőséget sem.

A felkészítést jelentős mértékben befolyásolta, hogy a végrehajtó állományt sokkal szélesebb körből jelölte ki az MH vezetése, azaz olyan szervezeteket is bevontak, amelyek nem, vagy alig rendelkeztek műveleti területen szerzett tapasztalattal. Ez az előzmény például az alkalmazás során, a valóságban, a parancsnoki állománynak jelentett komoly kihívást, hogy alkalmassá tegye ezt a heterogén „katonai” tapasztalattal rendelkező állományt a végrehajtásra.

A végrehajtók egyénileg is vegyes „várakozással” tekintettek a feladatra. Addig, amíg a missziós tapasztalattal rendelkezőknek a rutin segített sok feladatelemben, a rutinnal nem rendelkezők bizonytalan érzéssel⁷ várták az alkalmazásukat. Az pedig, hogy a feladat rendszeti jellegű volt, amelynek alapeleme a másik személlyel, egy csoporttal szembeni közvetlen beavatkozás, csak további bizonytalanságot válthatott ki. Az új helyzethez történő alkalmazkodás alatt nemcsak az új feladathoz való viszonyulást kell érteni, hanem a huzamos időn át fennálló jelentős fizikai és mentális terhelést is, a váltási időszakok pontos meghatározása nélkül, amelyre korábban nem volt példa. A vezető állomány határozott törekvése volt, hogy a katonák részére a lehető legtöbb információt biztosítsa a szolgálatukat befolyásoló körülményekről.

⁵ Jerry Suls: Az érzelmek, a stressz és a személyiség. In: Forgács József (szerk.): Az érzelmek pszichológiája. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003, 381.

⁶ Keith Oatley – Jennifer M. Jenkins: Érzelmek. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 65.

⁷ Pál Ferenc: A szorongástól az önbecsülésig. Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2012, 341.

TAPASZTALATOK

A következő néhány gondolati egység rendszerezni igyekszik azokat a megfigyeléseket, valamint alkalmazási feltételeket (környezeti, infrastrukturális, elhelyezési, felszerelési, ellátási), amelyek az egyén emberi oldaláról hatással voltak a feladat ellátására, az egyén viselkedésére, feladathoz való viszonyulására.

A feladat ellátása vonatkozásában

A tevékenység – figyelemmel a folyamatosan fennálló, fokozott igénybevételre – jelentős fizikai és mentális erőfeszítést kíván a teljes személyi állománytól. Az első időszakban (2015. év őszi, téli) tapasztalt médiajelenlét nehezítő tényezőként volt értékelhető, hiszen a médiumok politikai érdekeik szerint ragadhattak ki képeket, pillanatokat a migránsokkal való tevékenységekből,⁸ amelyekben a katonák (és rendőrök) kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. Ráadásul a rendészeti feladatok ellátása új készségek és tudás alkalmazását jelentette. Ezen készségek kialakításának előfeltételei eltérő mélységben voltak jelen a végrehajtott állomány – békebeosztásra történő – kiképzése során. Nem mindegy, hogy egy adott személy szolgálata során már közreműködött ilyen vagy hasonló feladatrendszerben (pl. missziós tevékenységhez kapcsolódóan), avagy sem; a rutin egyértelműen növeli a magabiztosságot és elősegíti a potenciálisan hatékonyabb végrehajtást. Azon katonai szervezetek állományának tagjai részéről, amelyek alaprendeltetésükből fakadóan jelentős mértékben eltérő szervezeti kultúrát képviselnek,⁹ az első és legfontosabb feladat volt elfogadni és tudatosítani önmaguk számára azt a feladatot, amelyet katonai mivoltukból következően kell végrehajtaniuk.

Az eltelt hosszabb időszak tapasztalatait figyelembe véve megállapítható: a Magyar Honvédségnek az új feladatrendszerbe bevont vezető és végrehajtott állománya egyre magabiztosabbá és hatékonyabbá vált, kivált a kezdeti időszakhoz képest. A részt vevő vezető- és törzsellomány fontos szakmai készségeket szereztek a műveleti viszonyok közötti végrehajtásban, amely konvertálható tudást jelent a külföldi műveleti tevékenységben is. Elmondható, hogy a feladattal a személyi állomány döntő többségében azonosult, ahhoz pozitívan viszonyult. Ez tapasztalható volt a teljes, eddig eltelt időhosszmetszetben.

A végrehajtás különböző időszakában, eltérő létszámmal, az önkéntes tartalékos állományt is alkalmazták. Ezen állomány vonatkozásában felmerült kihívások jellemzően az elhelyezéssel, az aktív időszakban betöltött beosztással és viselt rendfokozattal, valamint az aktuális státusz adta lehetőségekkel voltak kapcsolatosak.

A feladat feltételeinek vonatkozásában

A végrehajtási feltételek biztosítása a „Közös Akarat-I” (megelőzően: IBH, HF-15) feladat egyik legfontosabb pontja, ugyanis végső soron ezen múlik a végrehajtás sikere: a részt vevő személyi állomány elemi szükségleteinek (élelmezés, ruházat, pihentetés, infrastruktúra stb.) deficitje vagy nem megfelelő színvonalon történő kielégítése komoly hatással bírt a

⁸ Migrant crisis: Clashes at Hungary–Serbia border. <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-34272765> (Letöltés időpontja: 2018. 03. 04.)

⁹ Szegedi Péter: Gondolatok a Magyar Honvédség szervezeti kultúrájának fontosságáról. Repüléstudományi Közlemények, 2011. 04. 15. http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2011_cikkek/Szegedi_Peter.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 03. 07.)

hadrafoghatóságra. Mindezen elemi szükségletek hiányosságai, mind a fizikai környezetből fakadó hatások (hőmérséklet, csapadék, meteorológiai tevékenységek) folyamatos stresszorként voltak jelen.¹⁰

Fizikai környezet, elhelyezés. Több helyszínen az indulásnál meglehetősen kezdetleges elhelyezési, pihentetési feltételek voltak. Az eső, szél, hideg, meleg elleni nem hatékony védekezés (ruházat, egyéni védőeszközök) diszkomfortérzetben jelentkezik a katonánál. Ha ez huzamos időn keresztül, pl. a teljes szolgálati időben vagy ismétlődően több napon keresztül fennáll, akkor ez egészségi állapotromlásban (légúti, izületi, reumatikus stb.) kumulálódhat, és személyi hiányt generálhat a kontingensnél. Ha a meteorológiai hatások nem is, de az ellene való védekezésben a lehetőségek, feltételek befolyásolhatók voltak.¹¹

A kezdeti időszakban a szálláshelyek kiválasztását a kényszerűség befolyásolta, és kevésbé érvényesült az a szempont, hogy azok az elhelyezendő állomány számára hosszabb távon megfelelőek-e. Több helyen olyan feltételek között töltöttek a katonák több hetet, amelyek nem voltak kellőképpen alkalmasak arra, hogy ott tényleges pihenés, regeneráció történjen. Ilyen volt Mélykút-Öregmajor vagy Homorúd. A fokozatosan kialakuló fáradtságtól a katonák fizikailag is gyengébbek lesznek, érzelmileg ingerültebbek, frusztráltabbak.

A folyamatos fizikai diszkomfortérzet pszichés diszkomfortérzessel párosul. Az éberség, a reakcióidő csökken, a fizikai és pszichés fittség alulműködik. Nő az esetleges fegyelmértékek száma, amelyben nem kifejezetten a szándékosság, hanem a katona személyes komfortérzetének az egyensúlyban tartása dominál. Ez megjelent pl. a külső környezet (sátor, melegedő sátor, magasfigyelő stb.) alakításában, kevesebb járőrözésben. A katonában a negatív érzelmek elterelik a figyelmet a feladattól, amelyben fókuszra önmagára és a helyzetére irányul. A magassági figyelőpontok kialakítása (pl. a nyitottsága miatt) alkalmatlan arra, hogy az ott szolgálatot teljesítő katona védekezni tudjon az átfújó szél, csapadék ellen; előfordulhat, hogy oda nem illő módon igyekszik ezt kompenzálni, veszélyeztetve a megfigyelés hatékonyságát. Ez a hibás vagy szabálytalan cselekvés sokszor nem is tudatosul a katonában, gyakran csak ellenőrző előljáró fedi fel.

Javaslatként fogalmazódtak meg: az elhelyezési körletekben nagyobb személyes tér kialakítása, a személyes felszerelések részére szekrények, ruhafogasok biztosítása, a magassági figyelőpontok zárttá alakítása, természetesen a megfigyelés zavartalan biztosításával. Végző soron pedig a meglévő építmények kiváltása megfelelő magasságú és szerkezetű tornyok kialakításával.

Az elhelyezés vonatkozásában jelentős javulás volt tapasztalható a Helyi Védelmi Bizottságok kialakításával, valamint a további szálláshelyeknél a létszámkivonással.

Ellátás (ruházat, élelmezés). A ruházat és egyéni védőfelszerelések mennyiségi és minőségi biztosítása és megléte eltérő volt a katonai szervezetek között. A feladat kezdeti időszakában a katonák a saját vásárlással (polár ruházat, sapkák, sálak, kesztyűk) igyekeztek védekezni a külső viszontagságok ellen. Ennek következtében az állomány külső megjelenése meglehetősen heterogén volt. E tekintetben az idő múlásával jelentősen javult a helyzet, sokat segített a központilag biztosított, csapadékos, hideg időben használható ún. vegyvédelmi védőruházat. A ruházat minőségi felülvizsgálatot igényelt, hiszen a nyári hőmérséklet extrém magas értéke esetén az izzadságelvezetés (szellőzés) kevésbé volt hatékony.

¹⁰ Richard C. Atkinson – Ernest Hilgard: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 524.

¹¹ Katonák állomásoznak Kísszállás határában. <http://halasmedia.hu/rovatok/kozelet/katonak-allomasoznak-kisszallas-hataraban> (Letöltés időpontja: 2018. 03. 02.)

Az élelmezésben nem a legoptimálisabb tápértékű élelmiszereket biztosította az ellátó. Az első időszakban csak fehér kenyér és fehér pékáru kerül az asztalra. A kalácsok, meggyes és pizzás csigák, a „nyomokban” sajtot vagy csokit és vaníliát tartalmazó croissant-ok nagy része nem aratott nagy sikert az állomány körében. A „rossz” szénhidrátban, zsírban gazdag és magas cukortartalmú élelmiszerek, italok jelentős részét az állomány nem szívesen fogyasztotta el. Huzamos idő után sok katonában alakult ki egyfajta averzió ezektől az élelmiszerektől. Nem érezték, hogy a kiemelt feladat megfelelő (nem kiemelt) ellátást is jelent, amely hatással volt a morálra is. Az idő előrehaladtával az élelmezésben fokozatos és ténylegesen minőségi javulás volt tapasztalható.

Pihentetés, szabadság. Az első időszakban a – ténylegesen, a katona otthonában eltöltött – pihentetési idő (4-5 nap) sokszor nem volt elegendő, hogy az állomány regenerálódjon, feltöltődjön. Az időjárási viszonyok változása, rosszabbra fordulása jelentősen megterheli az emberi szervezetet; ezt a katona immunrendszere, fizikai és mentális állapota egyértelműen jelzi. Ennek következményeként hamarabb fárad, feladatellátási képessége, potenciálja alacsonyabb szintű. A pihentetés, szabadság szerepe a nyári időszakban felértékelődik. Lehetnek egyéni igények is a szabadság időzítésével kapcsolatban, amelyeket a rendelkezésre álló feltételek mellett a parancsnoki állománynak mérlegelnie kell.

Figyelemmel arra, hogy a feladat-végrehajtás itthon, határainkon belül történt, a 2015–2016-os időszakban felmerült az igény a családtagok, hozzátartozók fogadására. Ez különösen fontos volt abban az időszakban, amikor a váltási rendet nem lehetett tartani, vagy az ünnepi időszakot fedett át. A pihentetés, szabadság szerepe az ünnepi – különösen a családokhoz kötődő – időszakban mindig felértékelődik. Az ünnepi időszakok váltási rendjében is jelentős javulás volt tapasztalható az idő előrehaladtával. Az ünnepi alkalmak, családi események mindig fontos pozitív érzelmi töltetet adhatnak a katonáknak, amely védőfaktor a feladatban jelentkező deficitek tolerálásához. Éppen ezért a vezető állománynak folyamatosan „monitorozni” kell az alegységében, hogy kik azok, akik esetén ez kiemelt szerepet tölt be.

Az információ, tájékozottság vonatkozásában

A feladat kezdetétől az egyik leggyakoribb és folyamatosan fennálló jelenség volt, hogy a személyi állomány többsége nem tartotta elegendőnek a tájékoztatást (Meddig lesz ő a feladatban vonva, meddig lesz az adott helyen, mikor fogják leváltani...?). Ez a kiszámíthatatlanság bevonta a katona hozzátartozóit, szeretteit, családját is ebbe a kontextusba. A katona sokszor került magyarázkodásba és mentegetési helyzetekbe, ha egy adott váltás nem valósult meg a tervezett időben. A hozzátartozók és a katona önmaga is frusztrálttá vált, és két tűz között őrlődött. Figyelme az otthoniakkal kialakult konfliktusok rendezésére irányult. A gyermekkel rendelkező katonák még sérülékenyebbek e tekintetben. Sokan jobbnak tartják a külföldi missziót, mert ott tudják és tudatosítják a távollétet. Ebben a feladatban itthon is vannak, meg nincsenek is. Előfordult, hogy a szabadságot megszakítva rendelték vissza katonákat szolgálatellátásra. Az állományban tudatosítani kell: a migrációs tevékenység alakulása boríthatja a korábbi tervezési szándékokat; ezt fontos az állománynak tudnia. Megállapítható, hogy a „kiszámíthatatlansági faktor” az idő előrehaladtával jelentős mértékben csökkent, és a feladat az állomány egyre szélesebb körében vált tervezhetővé.

A hangulat (morál) vonatkozásában

A végrehajtás minőségét és hatékonyságát nagyban befolyásolja a személyi állomány hangulata. Az eddigi tapasztalatok alapján (a jövőbeni feladatok eredményes végrehajtása érdekében) elmondható: a vezető állomány a feladatot próbálta megértetni és elfogadtatni, kellő türelemmel, a kritikai észrevételek (elhelyezés, ellátás stb.) tudomásulvételével és a felmerülő kérdések megválaszolásával. Az állomány irányába fontos volt tudatosítani, hogy a feladat „forgatókönyvét” döntően a migránsok írják; a Magyar Honvédség vezetésének és állományának az adott helyzet kihívásaira a lehető legjobban választ kell adnia, sajátos tevékenységével és lehetőségeinek felhasználásával.

A KÖZVETLEN PSZICHOLOGUSI MUNKA

A pszichológus az MH AIAK törzsében települt, és a szolgálati telefon biztosította, hogy a személyi állomány részére elérhetővé váljon a nap 24 órájában. A kéthetes váltási rend lehetővé tette, hogy kellően tájékozott legyen a szakember a feladattal kapcsolatban, valamint bejárja a felelősségi körzetet. Jelzés esetén szolgálati gépjárművel utazott az érintett alegységhez, ahol általában biztosították részére a zavartalan szakmai munka feltételeit, amely után a szükséges mértékben tájékoztatta az érintett elöljáróját az esetleges további teendőkkal kapcsolatban.

A feladat-végrehajtás eddig eltelt időszakában a telepített pszichológusnak számos problémával kellett foglalkoznia. Ezek az esetek zömmel nem kifejezetten klinikai problémák, de hatással vannak az egyén érzelmi viselkedési állapotára, amely természetesen kihat a munkavégzés hatékonyságára. A pszichológus felé a leggyakoribb megkeresések a pihentetés és a kivonás iránti igény miatt merültek fel. Az eltelt időszakban – az érintett létszámhoz képest – elenyésző nagyságban jelentkezett az akut, sürgősségi beavatkozás. Ez esetben a megfelelő együttműködés és koordináció fontos volt az érintett alegység, az egészségügyi központ orvosa és a területileg elérhető egészségügyi ellátó intézmény között. A tevékenység során rendkívüli esemény a téma vonatkozásában nem történt.

Fontos eleme a szakmai munkának a megfelelő együttműködés a szervezeti elemek vezetőivel, a törzs állományával. A tapasztalatok kifejezetten jók e tekintetben. Kiemelt feladata a pszichológusnak a folyamatos monitorozás, hogy minél többet tartózkodjon az állomány tagjai között, és aktív résztvevője, alakítója legyen esetleges javaslataival a preventív munkának. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a parancsnoki állomány is adekvátan viszonyul a konstruktív javaslatokhoz.

ÖSSZEGRÉS

Összességében a fizikai feltételek, felszerelések, elhelyezés, ellátás megfelelő biztosítását a katona erkölcsi megbecsülésként is értelmezheti, ami a kiemelt feladat mellett az „én is fontos vagyok” érzést erősíti, és ez a végrehajtónak járó elismerés, valamint tiszteletet, bizalmat hoz az elöljáró irányában is.

A határrendészetben érintett állomány döntő többsége a teljes spektrumban képes volt ellátni a feladatát, azonban elengedhetetlen a folyamatos ellenőrzés és visszaellenőrzés, a fegyelem fenntartása. Az MH AIAK parancsnoki állományának kezdeményezői, amelyek folyamatosan tapasztalhatók voltak, jól szolgálták az állomány érdekeit és a hosszabb távon való mind hatékonyabb alkalmazást. Ezekhez elengedhetetlen az elöljáró szervezetek és a felső vezetés részéről a nyitottság, a keretek közötti rugalmasság, a bizalom és a támogatás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Atkinson, Richard C. – Hilgard, Ernest: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Eredményes évet zárt az MH Egészségügyi Központ. <http://www.honvedkorhaz.hu/cikk/1289>
- Farkas Ádám – Horváth Tibor – Padányi József – Petruska Ferenc: *A Magyar Honvédség feladatai, szerepének és helyzetének jogi aspektusai a tömeges migráció kapcsán*. In: Tóth Péter (szerk.): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. NKE, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
- Katonák állomásoznak Kiszállás határában. <http://halasmedia.hu/rovatok/kozelet/katonak-allomasoznak-kiszallas-hataraban>
- Migrant crisis: Clashes at Hungary–Serbia border. <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-34272765>
- Oatley, Keith – Jenkins, Jennifer M.: *Érzelmeink*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Pál Ferenc: *A szorongástól az önbecsülésig*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2012.
- Pszichológiai osztály. <http://www.honvedkorhaz.hu/cikk/341>
- Pszichológusok szakmai etikai kódexe (SZEK). Magyar Pszichológiai Társaság – Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesülete, Budapest, 2004. 05. 15. <http://mpt.hu/wp-content/uploads/2014/10/Pszichol%C3%B3gusok-Szakmai-Etikai-K%C3%B3dex.pdf>
- Suls, Jerry: *Az érzelmek, a stressz és a személyiség*. In: Forgács József (szerk.): *Az érzelmek pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.
- Szegedi Péter: *Gondolatok a Magyar Honvédség szervezeti kultúrájának fontosságáról*. Repüléstudományi Közlemények, 2011. 04. 15. http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2011_cikkek/Szegedi_Peter.pdf

Borbély Zsuzsanna – Fridrich Andrea Cecília – Tózsér Erzsébet:

AZ IDEIGLENES BIZTONSÁGI HATÁRZÁR MENTI FELADATELLÁTÁS HATÁSA A HATÁRZÁRAT VÉDŐK MAGÁNÉLETÉRE¹

ÖSSZEFOGLALÓ: A 2015-ben robbanásszerűen meginduló illegális migrációs hullám egyik útvonala hazánkon keresztül vezetett, ennek következtében Magyarország aktívan szerepet vállalt a helyzet kezelésében. Az illegális migráció okozta válsághelyzet kezelésére életre hívott ideiglenes biztonsági határzár mentén a Magyar Honvédség erői mellett a rendőrség állománya is rendszeresen teljesített szolgálatot. A legjelentősebb feladat a határzár őrzése volt, amelyben a Készenléti Rendőrség állománya mellett a megyei rendőr-főkapitányságok ideiglenesen felállított csapatszolgálati századai is részt vettek.

Egy 2016-ban végzett vizsgálatban érdeklődésünk fókuszában a rendőrségi csapatszázadokban feladatot ellátó állomány esetében a konkrét feladatellátás, a körülmények okozta pszichés terhek, valamint ezek magánéletben megtapasztalt következményei álltak.

Az eredményeket tekintve megállapíthatjuk, hogy ez az ellátandó feladat, illetve a határzár menti körülmények egy speciális stresszforrást jelentettek a rendőri állomány számára, s az állomány magánéletére is változatos hatást gyakoroltak. Így például megnövekedett munkahelyi stresszt éltek meg, továbbá a munkahelyi stressz utólagos otthoni kezelésére is hajlamosabbak voltak egyes csoportok – például a férfiak az alkoholfogyasztással. De emellett számos más esetben is érdekes együttjárások mutatkoztak a feladatellátás során megtapasztalt pszichés terhek és az otthon megtapasztalt pszichés jellegű problémák között. Mindezek alapján a téma további vizsgálata releváns feladat, különösen a különböző állománycsoportokat is figyelembe véve, hogy a stresszterheltség kapcsán hatékonyabban megelőzhetjük az esetleges pszichés elváltozásokat.

KULCSSZAVAK: csapatszázad, munkahelyi stressz, magánélet, migráció

BEVEZETÉS

A magyar–szerb határszakasz szerepe a schengeni csatlakozást követően alapvetően felértékelődött.² 2013-tól megnőtt azon külföldi állampolgárok száma, akik a biztonsági, illetve más szükségletek kielégítése érdekében tartós helyváltogatást, azaz migrációt valósítottak meg.³ A migránsok létszámának dinamikus és folytonos emelkedése következtében az

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt 2016/131/NKE-RTK Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

² Dávid Károly: A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének Bács-Kiskun megyei tapasztalatai. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2015, Különszám, 13–24.

³ Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0. Hanns Seidel Alapítvány, Cordoba Nyomda, Budaörs, 2016, 11–12.

érintett rendészeti szervek hatékony fellépést biztosító, jól működő és több lépcsős határelő-
lenőrzési rendszert építettek ki az addig még nem tapasztalt tömeges, politikai és illegális
migrációs hullám megfelelő kezelése érdekében.⁴ Mint ahogyan azt Kovács Gábor és mun-
katársai megfogalmazták, a schengeni csatlakozás adta feladatok, illetve a külső határaink
védelmének eredményes kivitelezése fokozottan hatékonyabb együttműködést követel meg
mind a magyar rendvédelmi, mind a migrációval kapcsolatos feladatok végrehajtásában
közreműködő szervektől – így a honvédség állományától is.⁵ Továbbá azt is hangsúlyozták,
hogy a hatékony fellépés az illegális migráció különböző megjelenési formáival szemben
csak a nemzeti és nemzetközi szervek támogatása mellett lehetséges.⁶

Mivel a rendőrség és a honvédség egyaránt szerepet vállalt a határszakasz védelmében,
emellett a szervezeti kultúrájuk is számos hasonlóságot mutat,⁷ emiatt hasonló lélektani
hatások is érik a szervezet részéről az állomány tagjait, így mindenképpen fontos, hogy a
felek megismerjék a másik állomány esetében fellépett pszichés következményeket.

A STRESSZ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A stressz, amely biológiai és pszichológiai téren egyaránt hatással van ránk, Selye szerint
nem más, mint „az élet sava-borsa” – azaz nélküle nem képzelhetők el a hétköznapjaink.⁸
Nagyon fontos emellett az is, hogy a stressz negatív és pozitív következményekkel egyaránt
járhat.⁹ Fontos megjegyeznünk, hogy a túlzott ingerlés még a pozitív élmények esetén is a
distresszt eredményezhet.

Óriási egyéni különbségeket tapasztalhatunk abban, hogy az emberek nehéz helyzetben
miképpen reagálnak: vannak, akik könnyen kezelik a stresszhelyzeteket, és nem is tekintik
annak, míg másokat szélsőséges esetekben akár meg is betegíthetnek. Az a kérdés még ma
is nyitott, hogy egészen pontosan mely tényezők is állnak eme jelenség hátterében. Amit
biztosan tudunk, az az, hogy a stressz kérdésköre éppen a jelentős egyéni eltérések miatt
rendkívül komplex.¹⁰ Ugyanakkor a napjainkban is folyamatosan zajló, stresszel kapcsolatos
kutatásoknak és az egyre modernebb (orvosi-biológiai) eljárásoknak köszönhetően számos
ismeret áll rendelkezésünkre a stressz okairól és következményeiről. Így például egyre többet
tudunk a stressz következtében megjelenő hormonális változásokról, valamint arról is, hogy
melyek azok a mechanizmusok, amelyek testi megbetegedésekhez, azaz szomatizációhoz
vezetnek.¹¹

⁴ Hautzinger Zoltán – Hegedűs Judit – Klenner Zoltán: A migráció elmélete. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2014.

⁵ Kovács Gábor – Téglási József – Hüvelly Lajos – Horváth Tibor – Varga János – Endródi István: „Vándor 2017.” – A Nemzeti Közszerzői Egyetem Közös Közszerzői Gyakorlat Alap- és Indító Feladata. NKE, Budapest, 2017, 21.

⁶ Kovács Gábor: A rendőrség vezetésirányítási rendszerének sajátosságai a migrációs válsághelyzet kezelése során. In: Tálas Péter (szerk.): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Dialógus Campus Kiadó, Budapest, 2017, 125–148.

⁷ Kovács Gábor: A rendészeti szervek szervezeti kultúrájának összetevői és sajátosságai, a téma feldolgozása a Rendőrtiszti Főiskola vezetéselméleti oktatásában. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 2009/10., 223–234.

⁸ Selye János: Stressz distressz nélkül. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 79.

⁹ Farkas Johanna: Stressz és stresszkezelés. In: Christián László (szerk.): Személy- és vagyonvédelem. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2014, 209–220.

¹⁰ Susan Folkman: Stress, Health, and Coping: An Overview. In: Susan Folkman: The Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping. Oxford University Press, 2010, 3–15.

¹¹ Richard S. Lazarus: Toward Better Research on Stress and Coping. American Psychologist, 55:6, 2000, 665–673.

Mivel a stressz áthatja mindennapjainkat, ezért nem meglepő, hogy a munkahelyen is előfordul. Nem véletlen, hogy a munka- és szervezetpszichológusok véleménye szerint egyre inkább felértékelődik a munkahelyi stressz szerepe,¹² mivel ha a munkahelyi stresszforrások tartósan fennállnak, az egyén viselkedésében különböző változások jelennek meg,¹³ amelyek a munkavégzésre is jelentős mértékben kihathatnak.¹⁴ Ilyen viselkedésváltozás lehet például:¹⁵

- a különböző egészségkárosító magatartásformák megjelenése (dohányzás, túlzott koffein- és alkoholfogyasztás, kábítószer használata),
- a munkahelyi szerep leértékelődése (hibázás, teljesítménycsökkenés, munkahelyi baleset okozása, alkohol- és drogfogyasztás a munkahelyen),
- a munkából való menekülés (hiányzás, sztrájk, korai nyugdíjba vonulás, felmondás/leszerelés),
- illetve az egyéb életszerepek – házastársi, baráti, állampolgári, esetleg szülői szerepek akár együttes – károsodása.

A RENDŐRI MUNKA ÉS A STRESSZ

A rendészeti tevékenységet végző szakemberek mindennapi munkájuk során számos különböző stresszforrással találkoznak, ezért is alapvető fontosságú, hogy intézkedési helyzetekben hatékony és adekvát megküzdési mechanizmusokat legyenek képesek alkalmazni,¹⁶ különösen, hogy egyes vizsgálatok szerint a rendőri az egyik leginkább stresszes munka.¹⁷

Az egyik legfontosabb kérdés, hogy milyen tényezők játszanak ebben közre? Számos vizsgálat foglalkozott ezzel a témakörrel, ezek fényében összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a kutatások négy nagy csoportra bonthatók: az intra- és interperszonális stresszorokat vizsgáló, a foglalkozási stressz kérdésével foglalkozó, a szervezeti stresszorokat górcső alá vevő és a rendőri stressz egészségi kockázataival foglalkozó vizsgálatokra.¹⁸ A kutatási eredmények szerint a rendőri munkában a túlterheltség, a szervezeti struktúra, a létszámcsökkenés, a munkahelyi légkör, az anyagi nehézségek, a váltott műszakok mind komoly stresszornak

¹² Klein Sándor: Vezetés- és szervezetpszichológia. EDGE 2000 Kiadó, Budapest, 2004.

¹³ Robert Kahn – Philippe Byosiére: Stress in Organization. In: Dunnette, Marvin – Hough, Laetta (eds.): Handbook of Industrial and Organizational Psychology. Consulting Psychologist Press, California, 1992, 571–651.

¹⁴ Klein Balázs – Klein Sándor: A szervezet lelke. EDGE 2000 Kiadó, Budapest, 2006.

¹⁵ Kahn–Byosiére: i. m. 571–651.

¹⁶ Susan Folkman – Richard S. Lazarus: Stress, Appraisal and Coping. Springer, New York, 1984, 286–325.; Mark H. Anshel: A conceptual modeland implications for coping with stressful events in police work. Criminal Justice and Behavior, 27:3, 2000, 375–400.

¹⁷ Sheena Johnson et al.: The experience of work-related stress across occupations, Journal of Managerial Psychology, 20:2, 2005, 178–187.

¹⁸ M. Katherine Abdollahi: Understanding Police Stress Research. Journal of Forensic Psychology Practice, 2:2, 2002, 1–24.

számítanak.¹⁹ Ugyanakkor a magyar rendőrök körében végzett vizsgálatok eredményei szerint – nem meglepő módon – más jelenti a legnagyobb terhelést a tisztí és tiszthelyettesi állomány számára; a tartós párkapcsolatban élők rosszabb helyzetben vannak; a szervezetenél eltöltött évek számával, 14–17 évig folyamatosan növekszik a stresszterheltség, majd enyhén csökkenő tendenciát mutat;²⁰ a különböző szakterületeken dolgozók stresszterheltségi profiljában is található eltérések.²¹

A csapaterős feladatellátás speciális tevékenység, s ezáltal speciális stresszt jelentett a migrációs helyzet kezelésébe bevont állomány számára, ugyanis a 2015-ös migrációs hullám kapcsán a rendészeti szervek számos új kihívással kerültek szembe:²²

- nem megfelelő mértékű rendelkezésre álló erő a migránsok elfogására és szállítására;
- nehézségek a csoportok beszállításával kapcsolatosan;
- az előállító helyiségek alacsony száma;
- a hatósági rendszer kapacitásának telítődése;
- az eljárás idejének rövidülése érdekében változó eljárási gyakorlat;
- a megerősítő erő bevonásával megváltozott a munka jellege;
- az egyes munkafolyamatok összehangolása;
- a megfelelő egészségügyi ellátás biztosítása;
- együttműködés a segélyszervezetekkel;
- a tolmácsok biztosítása és alkalmazása;
- nyelvi – és ezáltal kommunikációs – nehézségek;
- a technikai eszközök intenzív igénybevétele.

Mindezek mellett az ideiglenes biztonsági határzár menti feladatellátás nem a megszokott munkakörülményeket jelentette az állomány számára: a korábbiaktól eltérő feladatok jelentek meg, a túlórák mennyisége növekedett, a különböző emberi sorsokkal való közvetlen találkozás és a kommunikációs nehézségekből fakadó frusztráció óhatatlanul is hatással volt az állományra. Az ideiglenes biztonsági határzár őrzésével járó monoton feladat az időjárás

¹⁹ John M. Violanti – Fred Aron: Police Stressors: Variations in Perception Among Police Personnel. *Journal of Criminal Justice*, 23:3, 1995, 287–294.; Ronald J. Burke: Work and non-work stressors and well-being among police officers: The role of coping. *Anxiety, Stress, & Coping*, 11:4, 1998, 345–362.; Deborah L. Laufersweiler-Dwyer – R. Gregg Dwyer: Profiling those impacted by organizational stressors at the macro, intermediate and micro levels of several police agencies. *The Justice Professional*, 12:4, 2000, 443–469.; Jihong S. Zhao et al.: Predicting Five Dimensions of Police Officers Stress: Looking More Deeply Into Organizational Settings for Sources of Police Stress. *Police Quarterly*, 5:1, 2002, 43–62.; Merry Morash et al.: Multilevel Influences of Police Stress. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22:1, 2006, 26–43.; Serpil Aytac: The Sources of Stress, The Symptoms of Stress and Anger Styles as a Psychosocial Risk at Occupational Health and Safety: A Case Study on Turkish Police Officers. *Procedia Manufacturing*, 3, 2015, 6421–6428.; Poonam Kapade-Nikam – Mohskin Shaikh: Occupational Stress, Burnout and Coping in Police Personnel: Findings from a Systematic Review. *American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences*, 6:2, 2014, 144–148.; Claudia C. Ma et al.: Shift Work and Occupational Stress in Police Officers. *Safety and Health at Work*, 6, 2015, 25–29.; Lili Chi-Fang Tsai et al.: Modeling job stress among police officers: interplay of work environment, counseling support, and family discussion with co-workers. *Police Practice and Research*, 2017, 1–17. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15614263.2017.1342091> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 14.)

²⁰ Szabó Erika: A munkahelyi egészségpszichológia és egészségfejlesztés a Magyar Köztársaság Rendőrségén, valamint a szubjektív észlelt munkahelyi stresszterheltség jellegzetességei – különös tekintettel az idő tényezőre – a hivatásos állományú rendőrök körében. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2009, 1–260.

²¹ Fridrich Andrea Cecília: Az eltérő szakterületeken dolgozó rendőrök teszteredményeinek vizsgálata – hasonlóságok és különbségek az RMSK tükrében. Szakdolgozat. ELTE, Budapest, 2015, 1–65.

²² Dávid: i. m. 13–24.

körülmények változásai mellett rendkívüli fizikai és mentális állóképességet kívánt a benne szerepet vállalóktól.

Továbbá fontos körülmény volt, hogy az állomány a pihenőidőt nem az otthonában, családjában, hanem a kijelölt szálláson töltötte. A fáradtság növekedésével, valamint a frusztrációtűrés csökkenésével ez a közös pihenőidő szintén stresszforrássá vált. Habár a szervezet komoly erőforrásokat mozgósított az állomány alapvető szükségleteinek kielégítésére (pl. étkezési lehetőségek, pihenés), ennek ellenére kijelenthető: a csapaterős feladatellátás nem pusztán a határzár melletti feladatokat ellátókat merítette ki, hanem az otthoni szolgáltatást teljesítőket, valamint a hozzátartozókat is. Ezekről a stresszforrásként is szolgáló körülményekről részletesen szövegeztünk a téma kapcsán 2017 őszén megjelent írásunkban.²³

A MUNKAHELYI STRESSZ KAPCSOLATA A MAGÁNÉLETTEL

A munkahely és a magánélet egyensúlyának szerepe a munkahelyi stressz csökkentésében számos vizsgálat szerint fontos tényező, ráadásul az egyensúly teljesülése esetén javul a dolgozók lojalitása, motivációja és elkötelezettsége a munkahely felé.²⁴ A kutatási eredmények is alátámasztják, hogy a munka és a magánélet kölcsönhatásban állnak egymással, vagyis elmondható, hogy ha túl magas a munkahelyi stressz szintje, s emiatt nem jut megfelelő mennyiségű és minőségű idő a családra, a baráti kapcsolatok ápolására, kikapcsolódásra, illetve ha a munkahelyi stresszből fakadó feszültség otthon is feszültségekhez vezet, az a munkavégzésre is negatív hatással van.²⁵

A rendőroket érintően számos vizsgálat foglalkozott a munkahelyi stressz és ennek a családra gyakorolt hatásával. Összefoglalva ezeket elmondhatjuk: a rendőri munka esetében is a legtöbb eredmény arra utal, hogy a több munkahelyi stressz, a kedvezőtlen munkahelyi légkör növeli a munkacsád konfliktus előfordulását, vagyis felborítja a munka–magánélet egyensúlyt. Ugyanakkor a kutatási eredmények szerint a rendőr–tűzoltó–mentős hármashól a rendőrök a leginkább veszélyeztetettek ebből a szempontból,²⁶ illetve a női rendőrök alapvetően nagyobb nyomás alatt állnak.²⁷ Emellett a lelkiismeretesség munkahelyi és családi stresszt csökkentő hatására vonatkozóan is rendelkezünk eredményekkel,²⁸ mint ahogyan

²³ Borbély Zsuzsanna et al.: A tömeges méretű illegális migráció pszichés következményei a rendészeti feladatellátás során. *Hadtudományi Szemle*, 10:3., 2017, 288–304.

²⁴ Hobson et al.: Compelling evidence of the need for corporate work/life balance initiatives: result from a national survey of stressful life-events. *Journal of Employment Counseling*, 38:1, 2001, 38–44.; Lily Chernyak-Hai – Aharon Tziner: The „I believe” and the „I invest” of Work-Family Balance: The indirect influences of personal values and work engagement via perceived organizational climate and workplace burnout. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 32:1, 2016, 1–10.

²⁵ David E. Guest: Perspectives on the study of work–life balance. *Social Science Information*, 41:2, 2002, 255–279.; P. Delecta: Work life balance. *International Journal of Current Research*, 3:4, 2011, 186–189.; Lambert et al.: The relationship of work-family conflict with job stress among Indian police officers: a research note. *Police Practice and Research*, 18:1, 2017, 37–48.

²⁶ Paula Brough: A Comparative Investigation of the Predictors of Work-related Psychological Well-being within Police, Fire and Ambulance Workers. *New Zealand Journal of Psychology*, 34:2, 2005, 127–134.

²⁷ He et al.: Gender and police stress. The convergent and divergent impact of work environment, work-family conflict, and stress coping mechanisms of female and male police officers, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 25:4, 2002, 687–708.; Don I. Kurtz: Roll call and the second shift: the influences of gender and family on police stress. *Police Practice and Research*, 13:1, 2012, 71–86.

²⁸ Sandiso Bazana – Nicole Dodd: Conscientiousness, Work Family Conflict and Stress amongst Police Officers in Alice, South Africa, *Journal of Psychology*, 4:1, 2013, 1–8.

arról is, hogy az sem mindegy, hogy a rendőr magánéletbeli párja szintén rendőr-e.²⁹ Azt is próbálták feltárni, hogy a megküzdési módok, a munkahelyi stressz és család milyen kapcsolatban áll egymással. Burke úgy találta, hogy a több munkahelyi stressz gyakoribb elkerüléssel jár együtt, s mindez több munka–család konfliktust vetít előre – s ez a kör visszafelé is működik.³⁰ Hasonló eredményről számolt be He, Zheo és Archbold is 2002-ben.³¹ Mindeközben arra is utalnak eredmények, hogy egyes vizsgálatokban a női rendőrök körében a szülőség pozitív hatással volt az életminőségre és a fizikai egészségre, s ezáltal közvetve a stresszre is,³² valamint hogy a családi állapot szempontjából a párkapcsolat csak marginális stresszcsökkentő hatással bír, illetve kevésbé szignifikáns bejósolója a rendőrök körében a munkahelyi stressznek.³³

PROBLÉMAFELVETÉS

A migráció jelenségét mindenképpen komplex megközelítésben érdemes értelmezni, mivel mind az egyénre, mind a közösségre, mind a társadalomra hatással van.³⁴ Pszichológusként óhatatlanul az egyént állítjuk vizsgálódásunk középpontjába, valamint az őt érő hatásokat, a stresszt.

Mindezek fényében feltételezzük, hogy az ideiglenes biztonsági határzár menti szolgáltatás teljesítés pszichés következményekkel jár, amely a magánélet különböző területein jelentkezik, valamint hogy a különböző stresszorok eltérő hatással vannak a magánélet egyes területeire.

MÓDSZER

Vizsgálati elemzésünk alapjául a Pásztor István Krisztián³⁵ által összeállított kérdőívcsomag szolgált. Az adatfelvételre két ütemben került sor 2016 tavaszán és 2017 májusában. Vizsgálatunk során az ekkor kitöltött kérdőíveket vetettük statisztikai elemzések alá. Hiánytalan kitöltés egyetlen kérdőív esetében sem valósult meg, ettől függetlenül minden esetben – a legpontosabb eredmények érdekében – a lehetséges legnagyobb elemszámú mintát vontuk be az adott statisztikai próbák esetében.

VIZSGÁLATI SZEMÉLYEK

Előrebocsátjuk, hogy az elemzésünkben szereplő minta a rendőrség állományára nézve nem minősül reprezentatívnak. A vizsgálati személyek a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar azon levelezős hallgatóinak köréből kerültek ki, akik az ideiglenes biztonsági határzár mentén 2015-ben csapaterős tevékenységben szolgálatot teljesítettek.

²⁹ Zhao et al.: Marital Status and Police Occupational stress, *Journal of Crime and Justice*, 26:2, 2003, 23–46.

³⁰ Burke: i. m. 345–362.

³¹ He et al.: i. m. 687–708.

³² Alexopoulos et al.: Exploring Stress Levels, Job Satisfaction, and Quality of Life in a Sample of Police Officers in Greece. *Safety and Health at Work*, 5, 2014, 210–215.

³³ Zhao et al.: i. m. 23–46.

³⁴ Farkas Johanna: A migráció mentálhigiénét érintő kérdései. In: Hegedüs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2014.

³⁵ Pásztor István Krisztián: *A migránshelyzet pszichikai hatásai a szolgálatot ellátó rendőrök körében*. Szakdolgozat. Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2016, 1–60.

Ezen kritérium mentén 132 fő vállalta a kérdőív kitöltését. A rendőrség állománya mellett a speciális rendőri szervek és társszervek állománya is megjelent mintánkban.

A minta átlagéletkora 31,39 év (szórás: 4,8 év) volt. A válaszadók 81,06%-a, vagyis 107 fő volt férfi, 16,67%, azaz 22 fő nő, továbbá 2,27% (vagyis 3 fő) nem válaszolt erre a kérdésre.

A KÉRDŐÍV FELÉPÍTÉSE

A vizsgálat alapjául szolgáló kérdőív négy területet fed le:

1. általános kérdések, amelyek szociodemográfiai és a hivatásos szolgálatra vonatkozó alapadatokra kérdeztek rá (pl. születési éve, neme, családi állapota, mióta hivatásos, a szolgálati hely és a lakhely távolsága, kapott-e csapaterős elméleti, illetve gyakorlati képzést, részt vett-e „tömeggel” szemben intézkedő csapaterős tagként, van-e kiskorú gyermeke stb.);

2. a határzár mentén történő szolgálatellátás körülményeire (szálláshely mérete, higiéniája) vonatkozó kérdések;

3. alapvető egészségügyi ellátással kapcsolatos kérdések;

4. a határzár menti csapaterős tevékenység különböző tényezőire vonatkozó kérdések.

Jelen tanulmányunkban az ideiglenes biztonsági határzár menti feladatellátás magánéletre gyakorolt hatása áll a fókuszban, terjedelmi okok miatt a második és harmadik kérdéscsoportra kapott eredményeket nem részletezzük. Erre vonatkozóan az alábbi kérdésköröket vettük górcső alá:

- családi állapot, kiskorú gyermek és az ő elhelyezésének kérdése a csapaterős feladatok esetén, lakóhely távolsága a szolgálati helytől és a határzár menti feladatellátási helytől;
- a csapaterős tevékenység során megtapasztalt érzelmi problémák;
- a csapaterős tevékenység során otthon megtapasztalt érzelmi problémák.

Az utóbbi két csoportot illetően hét, illetve nyolc dimenzió mentén, egy ötfokú Likert-skálán volt lehetőség válaszadásra, ahol 1=soha; 5=gyakran. A lehetséges dimenziókat foglalja össze az 1. táblázat.

1. táblázat *A csapaterős tevékenység során, illetve utána otthon megtapasztalt érzelmi problémák – a vizsgált dimenziók (Szerkesztették a szerzők)*

Csapaterős tevékenység során megtapasztalt problémák	Csapaterős tevékenység után, otthon megtapasztalt érzelmi problémák
agresszió	agresszió
depresszió	depresszió
félelem	alvászavar
harag/düh	fokozott alkoholfogyasztás
bizonytalanság/tanácsstalanság	szabadidőben nagyobb tömegek kerülése
kommunikációs nehézség	szabadidőben nagyobb sportrendezvények kerülése
egyéb	párkapcsolati problémák
	egyéb

EREDMÉNYEK. A MINTA TOVÁBBI JELLEMZŐI

A családi állapotra vonatkozó eredményeket mutatja a 2. táblázat – ebből jól látható, hogy a mintában szereplők közel háromnegyede – 71,21%-a – valamilyen párkapcsolati formában él. Emellett a válaszadók 31,1%-a, azaz 44 fő (5 nő, 39 férfi) nyilatkozott úgy, hogy saját, kiskorú gyermeke van. Közülük 35 fő esetében a váratlan csapaterős berendelések esetén a gyermek elhelyezése megoldott volt.

2. táblázat *A családi állapot alakulása a mintában (n=132 fő)*

Státusz	Fő	%
egyedülálló	34	25,76
élettársi kapcsolat	53	40,15
házas	41	31,06
elvált	4	3,03

A határzár menti feladatellátás időtartamai tekintetében 31,7% (42 fő) esetében 1 hét volt, míg a válaszadók 44,7%-a (59 fő) esetében „egyéb” válasz szerepelt – ez utóbbi az esetek nagy részében a megyei csapaterős századok 8 napos váltásaira vonatkozott. A 3. táblázat mutatja, hogyan alakult mintánkban a szolgálati hely és a határzár menti szolgálati hely lakóhelytől való távolsága. Jól látható, hogy míg a szolgálati hely a minta 77,2%-a (102 fő) esetében a lakóhelye 50 km-es körzetében található, addig a határzár menti szolgálati hely esetében ugyanezt mintegy 20,5% (27 fő) esetében mondható el. Ez annyit jelent, hogy a határzár menti feladatellátási hely a mintában szereplő állománytagok számára jelentős távolságra található a lakóhelyétől.

3. táblázat *A lakóhely távolsága a szolgálati helytől és a határzár menti feladatellátás helyétől (n=132 fő) (Szerkesztették a szerzők)*

Távolság (km)	Szolgálati hely		Határzár menti szolgálati hely	
	fő	%	fő	%
10	77	58,3	12	9,1
50	25	18,9	15	11,4
100	5	3,8	5	3,8
150	7	5,3	13	9,8
200	4	3,0	24	18,2
250	8	6,1	24	18,2
300	5	3,8	33	25,0
nem válaszolt	1	0,8	6	4,5

A CSAPATERŐS TEVÉKENYSÉG MAGÁNÉLETRE GYAKOROLT HATÁSA

A csapaterős tevékenységben való részvétel magánéletre gyakorolt hatását vizsgálatunkban az otthon megtapasztalt pszichés-érzelmi problémák észrevételén keresztül vizsgáltuk.

A kérdőív egy összegző kérdés formájában külön tartalmazta a kitöltő arra vonatkozó észrevételét, miszerint a csapatszolgálati feladatok ellátása véleménye szerint hatással volt-e magánéletére. A válaszlehetőségek és az elemzéshez szükséges előfeltételek figyelembevételével egy szempontos varianciaanalízist végeztünk utóelemzésekkel arra vonatkozóan, hogy milyen gyakran tapasztalta meg a lehetséges érzelmi problémákat otthon, a csapaterős feladatellátás után. Mivel a különböző csoportok elemszámai meglehetősen eltérőek voltak, ezért az utóelemzések megválasztásánál ezt is figyelembe vettük: Hochberg-féle GT2-módszert és Gabriel-módszert alkalmaztunk az elemszám függvényében, illetve Games–Howell-próbát a varianciahomogenitás sérülése esetén. A kapott eredmények alapján – ezeket mutatja a 4. táblázat – elmondhatjuk, hogy akik saját bevallásuk szerint észrevették az ideiglenes határzár menti szolgálatteljesítés magánéletre gyakorolt hatását, azok egyértelműen, szignifikánsan gyakrabban számoltak be otthon megtapasztalt érzelmi problémákról, úgymint agresszió ($d=6,492$; $p=0,005$), depresszió ($d=4,861$; $p=0,021$), alvászavar ($d=8,032$; $p=0,004$), nagyobb sportrendezvények kerülése szabadidőben ($d=3,640$; $p=0,048$), párkapcsolati problémák ($d=12,649$; $p=0,000$). Kiemelendő, hogy ez utóbbi esetében bizonyult a legerősebbnek ez a kapcsolat.

4. táblázat ági határzár menti feladatellátás magánéletre gyakorolt hatása és a nemi különbségek kapcsán végzett elemzések eredményei (* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$) (Szerkesztették a szerzők)

A csapaterős tevékenység után, otthon megtapasztalt érzelmi problémák	Hatás a magánéletre		Nemi különbségek	
	F (d)-érték	p	t (d)-érték	p
agresszió	$d=6,492^{**}$	$p=0,005$	$t=0,247$	$p=0,806$
depresszió	$d=4,861^*$	$p=0,021$	$t=0,543$	$p=0,588$
alvászavar	$d=8,032^{**}$	$p=0,004$	$d=-0,837$	$p=0,414$
fokozott alkoholfogyasztás	$d=2,772$	$p=0,087$	$d=2,078^*$	$p=0,043$
szabadidőben nagyobb tömegek kerülése	$d=2,333$	$p=0,126$	$t=0,058$	$p=0,954$
szabadidőben nagyobb sportrendezvények kerülése	$d=3,640^*$	$p=0,048$	$t=0,190$	$p=0,849$
párkapcsolati problémák	$d=12,649^{**}$	$p=0,000$	$t=0,253$	$p=0,801$

Megvizsgáltuk az esetleges nemi különbségeket is az otthon megtapasztalt nehézségek kapcsán – a statisztikai elemzés során kétmintás t-próbát alkalmaztunk, illetve a varianciahomogenitás sérülése esetén a robusztusabb Welch-féle d-próbát, ezek eredménye szintén az 4. táblázatban látható. Ennek eredményeként elmondható, hogy kizárólag a fokozott alkoholfogyasztás terén mutatkozott különbség a férfi és női válaszadók között ($d=2,078$; $p=0,043$), méghozzá a férfiak javára, azaz a minta férfi tagjai gyakrabban számoltak be fokozottabb otthoni alkoholfogyasztásról.

A válaszadók családi állapota mentén szintén egyszempontos varianciaanalízist végeztünk az elemzéshez szükséges előfeltételek figyelembevételével az otthoni pszichés problémák megjelenési gyakoriságát illetően, utóelemzésekkel. Az utóelemzések megválasztásánál ugyanazt a metodikát követtük, mint a magánéletre gyakorolt hatás kérdését illetően. Ennek eredményeképpen elmondhatjuk, a mintában az elváltak körében szignifikánsan gyakrabban jelent meg az alvászavar, s kerültek szabadidejükben a nagyobb tömegeket ($F=3,316$; $p=0,023$) és a nagyobb sportrendezvényeket ($F=6,808$; $p=0,000$).

5. táblázat *Az egyszempontos varianciaanalízis eredményei a családi állapot vonatkozásában* (* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$) (Szerkesztették a szerzők)

A csapaterős tevékenység után, otthon megtapasztalt érzelmi problémák	Családi állapot	
	F (d)-érték	p
agresszió	F=0,502	p=0,682
depresszió	F=0,234	p=0,873
alvászavar	F=1,278	p=0,285
fokozott alkoholfogyasztás	d=0,339	p=0,798
szabadidőben nagyobb tömegek kerülése	F=3,316*	p=0,023
szabadidőben nagyobb sportrendezvények kerülése	F=6,808**	p=0,000
párkapcsolati problémák	F=0,873	p=0,458

Jelen tanulmányunkban mindezeket túl a csapaterős tevékenység során és az otthon megtapasztalt érzelmi problémák kapcsolatát vesszük alaposabban górcső alá.

6. táblázat *A csapaterős tevékenység során és utána otthon megtapasztalt pszichés-érzelmi problémák* (Szerkesztették a szerzők)

A csapaterős tevékenység során megtapasztalt problémák			A csapaterős tevékenység után otthon megtapasztalt érzelmi problémák		
dimenzió	átlag (±szórás)	válaszadók (fő)	dimenzió	átlag (±szórás)	válaszadók (fő)
agresszió	2,80 (±1,46)	112	agresszió	1,28 (±0,68)	116 fő
depresszió	1,32 (±0,62)	112	depresszió	1,27 (±0,66)	116 fő
félelem	1,55 (±0,87)	113	alvászavar	1,50 (±0,96)	116 fő
harag/düh	3,09 (±1,42)	113	fokozott alkoholfogyasztás	1,35 (±0,82)	116 fő
bizonytalanság/ tanácstalanság	2,43 (±1,36)	113	nagyobb tömegek kerülése szabadidőben	1,66 (±1,17)	116 fő
kommunikációs nehézség	3,73 (±1,37)	113	nagyobb sportrendezvények kerülése szabadidőben	1,51 (±1,06)	116 fő
egyéb	3,15 (±1,91)	13	párkapcsolati problémák	1,75 (±1,28)	116 fő
			egyéb	1,33 (±0,82)	6 fő

A két kérdéskör kapcsán vizsgált dimenziók mintabeli átlagértékeit mutatja a 6. táblázat. A két csoport egyes dimenziói kapcsolatának feltárására korrelációs eljárást alkalmaztunk. Ennek eredményei láthatók a 7. táblázatban. A csapaterős tevékenység során megtapasztalt félelem gyenge erősségű együttjárást mutatott a fokozott alkoholfogyasztással ($r=0,194$, $p=0,040$), míg az agresszió több otthoni tényezővel mutatott statisztikailag szignifikáns, de gyenge-mérsékelt erősségű kapcsolatot. Így fokozottabb megtapasztalása az otthoni agresszióval ($r=0,364$, $p=0,000$), a fokozott alkoholfogyasztással ($r=0,294$, $p=0,002$), a tömeget vonzó események ($r=0,278$, $p=0,003$) és sportrendezvények elkerülésével ($r=0,299$, $p=0,001$) és a párkapcsolati problémákkal ($r=0,309$, $p=0,001$) is a válaszadók körében.

A határzár menti csapaterős feladatok során megélt depresszív állapot gyenge erősségű szignifikáns kapcsolatban állt az otthon megtapasztalt depresszióval ($r=0,193$, $p=0,041$), párkapcsolati problémákkal ($r=0,211$, $p=0,025$) és a sportrendezvények kerülésével szabadidőben ($r=0,201$, $p=0,034$).

A csapaterős tevékenység során átélt harag, düh érzése mérsékelt erősségű, szignifikáns pozitív együttjárást mutatott az otthon megjelenő agresszióval ($r=0,355$, $p=0,000$), fokozott alkoholfogyasztással ($r=0,429$, $p=0,000$) sportrendezvények ($r=0,303$, $p=0,001$) és nagyobb tömegek ($r=0,380$, $p=0,000$) látogatásával a szabadidőben, míg gyenge erősségű, szignifikáns kapcsolat mutatkozott az alvászavarral ($r=0,246$, $p=0,009$) és a depresszióval ($r=0,245$, $p=0,009$).

Az ideiglenes biztonsági határzár mentén történő csapatszolgálati feladatellátás során megtapasztalt bizonytalanság gyenge erősségű, pozitív előjelű szignifikáns kapcsolatot mutatott a fokozott otthoni alkoholfogyasztással ($r=0,273$, $p=0,003$), a sportrendezvények elkerülésével ($r=0,187$, $p=0,047$) és a párkapcsolati problémákkal ($r=0,272$, $p=0,004$).

A csapaterős tevékenység során átélt kommunikációs nehézségek gyenge erősségű, pozitív előjelű szignifikáns együttjárást mutattak az otthoni alvászavarokkal ($r=0,260$, $p=0,006$), fokozott alkoholfogyasztással ($r=0,236$, $p=0,012$) a tömegek ($r=0,276$, $p=0,003$) és sportrendezvények látogatásával szabadidőben ($r=0,284$, $p=0,002$), valamint a párkapcsolati problémákkal ($r=0,289$, $p=0,002$).

7. táblázat A csapaterős tevékenység során és utána, otthon megtapasztalt pszichés problémák közötti korrelációs vizsgálat eredményei (* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$)

		Otthon megtapasztalt problémák r (p)						
		agresszió	depresszió	alvászavar	fokozott alkoholfogyasztás	tömegkerülése	sportrendezvények kerülése	párkapcsolati problémák
Csapaterős során megélt problémák	félelem	0,148 (0,118)	0,169 (0,074)	0,066 (0,487)	0,194* (0,040)	0,060 (0,528)	0,170 (0,072)	0,130 (0,169)
	depresszió	0,174 (0,067)	0,193* (0,041)	0,137 (0,150)	0,044 (0,644)	0,168 (0,077)	0,201* (0,034)	0,211* (0,025)
	agresszió	0,364** (0,000)	0,177 (0,064)	0,196* (0,039)	0,294** (0,002)	0,278** (0,003)	0,299** (0,001)	0,309** (0,001)
	harag/ düh	0,355** (0,000)	0,245** (0,009)	0,246** (0,009)	0,429** (0,000)	0,380** (0,000)	0,303** (0,001)	0,391** (0,000)
	bizonytalanság	0,150 (0,113)	0,133 (0,160)	0,177 (0,061)	0,273** (0,003)	0,182 (1,154)	0,187* (0,004)	0,272** (0,004)
	kommunikációs nehézségek	0,111 (0,241)	0,070 (0,460)	0,260** (0,006)	0,236* (0,012)	0,276** (0,003)	0,289** (0,002)	0,289** (0,002)

KÖVETKEZTETÉSEK, ÉSZREVÉTELEK

A csapatszolgálati feladatok magánéletre gyakorolt hatását illetően a kapott eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a válaszadók a párkapcsolati problémák esetében érezték leg-erősebbnek a magánéletre gyakorolt hatást. Mindez nem meglepő, tekintve, hogy az emberek jelentős hányada a *magánélet* kifejezés alatt elsőként a párkapcsolatára gondol.

A nemi különbségeket illetően a férfi válaszadók számoltak be fokozottabb otthoni alkoholfogyasztásról – ez az eredmény megfelel más, magyar rendőrök körében talált eredményeknek,³⁶ ugyanúgy, mint a nemzetközi eredményeknek. Több kutatás is bizonyítja ugyanis azt, hogy a rendőrök körében a fokozottabb munkahelyi stressz növeli az alkoholfogyasztást.³⁷

A családi állapot és az otthon megtapasztalt érzelmi problémák összefüggését illetően vizsgálatunkban a meglevő tartós párkapcsolat (élettársi kapcsolat vagy házasság) alapvetően védőfaktoraként funkcionál a stressz és a hozzá kapcsolódó pszichés problémák ellen. Ez az eredmény szintén összhangban áll más vizsgálatok által találtakkal.³⁸ A munkahelyi stressz és az otthoni pszichés problémák kapcsolódása, együttjárása szintén egybevág más vizsgálatok eredményeivel.³⁹

Jelen tanulmány szerzőinek a rendőri állomány körében pszichológusként szerzett tapasztalatai alátámasztják azokat az eredményeket, amelyek az adatok statisztikai elemzése során feltárultak. Ennek értelmében az ideiglenes biztonsági határzár menti feladatellátás 2015-ben a feladatban részt vevők esetében általában tartósabban is felborította a munka és a magánélet egyensúlyát, így az érintettek körében megjelentek a párkapcsolati problémák, a valódi pihenésre, regenerációra nem volt lehetőségük. Emellett a magánéletben szülőként történő helytállást jelentős mértékben megnehezítette, hogy a rendőri szolgálatot teljesítő szülő ki-kimaradt gyermeke életéből, továbbá a határzár menti szolgálat során látottak a szülőknél komoly nyomot hagytak a beszámolók alapján.

Ahogy a bevezetőben már említettük, a munka és a magánélet kölcsönhatásban áll egymással, s ezen egyensúly felborulása komoly következményekkel is járhat a felek szempontjából. Ennek fényében nem meglepő, hogy a csapatszolgálati feladatellátás a lakóhelytől és a családtól távol nehézségeket okoz az állomány párkapcsolatában, családi életében – és hosszú távon – esetlegesen a munka iránti elkötelezettségében. Ugyanakkor mindez további kutatások tárgyát kell hogy képezze.

Mindezek mellett tisztában vagyunk azzal, hogy vizsgálatunk értelmezési keretei korlátozottak – részint a minta nem reprezentatív volta, részint az alkalmazott kérdőív miatt, amely a stresszválaszok és megküzdési módok kérdésköreit kevésbé részletezi. A lehetőségekhez mérten érdemes volna longitudinális kutatás kereteiben foglalkozni a kérdéskörrel, részletesebb kérdőívet használva – ebben az esetben ugyanis valószínűleg fokozottabban kimutathatóvá válhatnak a munkahelyi stressz magánéletre gyakorolt következményei.

Ugyanakkor az alapellátásban tevékenykedő pszichológusok, akik napi kapcsolatban állnak a végrehajtói állománnyal, igyekeznek minden körülmények között megfelelő támogatást biztosítani számukra, és ebben nagy segítséget jelent a rendőri vezetők ilyen irányú támogatása.

³⁶ Borbély Zsuzsanna: Egészségmagatartás, kiegész, mentális egészség – specifikus stresszorok hatása a rendőrség próbaidős tiszthelyettes állományában. Szakdolgozat. ELTE, Budapest, 2017, 1–155.

³⁷ Derek R. Smith et al.: Alcohol and Tobacco Consumption among Police Officers, *Kurume Medical Journal*, 52, 2005, 63–65.; John M. Violanti et al.: Police and Alcohol Use: A Descriptive Analysis and Associations with Stress Outcomes, *American Journal of Criminal Justice*, 36:4, 2011, 344–356.; Brian A. Chopko et al.: Association Between Police Stress and Alcohol Use: Implications for Practice, *Journal of Loss and Trauma*, 18:5, 2013, 482–497.

³⁸ He et al.: i. m. 687–708.; Zhao et al.: i. m. 23–46.

³⁹ Burke: i. m. 345–362.; Bazana–Dodd: i. m. 1–8.; Aytac: i. m. 6421–6428.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abdollahi, M. Kathrine: *Understanding Police Stress Research*. Journal of Forensic Psychology Practice, 2:2, 2002.
- Alexopoulos, Evangelos C. – Palatsidi, Vassiliki – Tigani, Xanthi – Darviri, Christina: *Exploring Stress Levels, Job Satisfaction, and Quality of Life in a Sample of Police Officers in Greece*. Safety and Health at Work, 5, 2014.
- Anshel, Mark H.: *Criminal Justice and Behavior*, 27:3, 2000.
- Aytac, Serpil: *The Sources of Stress, The Symptoms of Stress and Anger Styles as a Psychosocial Risk at Occupational Health and Safety: A Case Study on Turkish Police Officers*. Procedia Manufacturing, 3, 2015.
- Bazana, Sandiso – Dodd, Nicole: *Conscientiousness, Work Family Conflict and Stress amongst Police Officers in Alice, South Africa*. Journal of Psychology, 4:1, 2013.
- Borbély Zsuzsanna: *Egészségmagatartás, kiegész, mentális egészség – specifikus stresszorok hatása a rendőrség próbaidős tiszthelyettes állományában*. Szakdolgozat. ELTE, Budapest, 2017.
- Borbély Zsuzsanna – Farkas Johanna – Tózsér Erzsébet: *A tömeges méretű illegális migráció pszichés következményei a rendészeti feladatellátás során*. Hadtudományi Szemle, 10:3, 2017.
- Brough, Paula: *A Comparative Investigation of the Predictors of Work-related Psychological Well-being within Police, Fire and Ambulance Workers*. New Zealand Journal of Psychology, 34:2, 2005.
- Burke, Ronald J.: *Work and non-work stressors and well-being among police officers: The role of coping*. Anxiety, Stress, & Coping, 11:4, 1998.
- Chernyak-Hai, Lily – Tziner, Aharon: *The „I believe” and the „I invest” of Work-Family Balance: The indirect influences of personal values and work engagement via perceived organizational climate and workplace burnout*. Journal of Work and Organizational Psychology, 32:1, 2016.
- Chopko, Brian A. – Palmieri, Patrick A. – Adams, Richard E.: *Association Between Police Stress and Alcohol Use: Implications for Practice*. Journal of Loss and Trauma, 18:5, 2013.
- Dávid Károly: *A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének Bács-Kiskun megyei tapasztalatai*. Határrendészeti Tanulmányok, 2015, Különszám.
- Delecta, P.: *Work life balance*. International Journal of Current Research, 3:4, 2011.
- Farkas Johanna: *A migráció mentálhigiénét érintő kérdései*. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A migráció pszichológiája*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2014/a.
- Farkas Johanna: *Stressz és stressz-kezelés*. In: Christián László (szerk.): *Személy- és vagyónvédelem*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2014/b.
- Folkman, Susan: *Stress, Health, and Coping: An Overview*. In: Folkman, Susan: *The Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping*. Oxford University Press, 2010.
- Folkman, Susan – Lazarus, Richard S.: *Stress, Appraisal and Coping*. Springer, New York, 1984.
- Fridrich Andrea Cecília: *Az eltérő szakterületeken dolgozó rendőrök teszteredményeinek vizsgálata – hasonlóságok és különbségek az RMSK tükrében*. Szakdolgozat. ELTE, Budapest, 2015.
- Guest, David E.: *Perspectives on the study of work–life balance*. Social Science Information, 41:2, 2002.
- Hautzinger Zoltán – Hegedűs Judit – Klenner Zoltán: *A migráció elmélete*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2014.
- He, Ni – Zhao, Jihong – Archbold, Carol A.: *Gender and police stress. The convergent and divergent impact of work environment, work-family conflict, and stress coping mechanisms of female and male police officers*. Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 25:4, 2002.

- Hobson, Charles – Delunas, Linda – Kesic, Dawn: *Compelling evidence of the need for corporate work/life balance initiatives: result from a national survey of stressful life-events*. Journal of Employment Counseling, 38:1, 2001.
- Johnson, Sheena – Cooper, Cary – Cartwright, Sue – Donald, Ian – Taylor, Paul – Millet, Clare: *The experience of work-related stress across occupations*. Journal of Managerial Psychology, 20:2, 2005.
- Kapade-Nikam, Poonam – Shaikh, Mohskin: *Occupational Stress, Burnout and Coping in Police Personnel: Findings from a Systematic Review*. American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences, 6:2, 2014.
- Khan, Robert – Byosiere, Philippe: *Stress in Organization*. In: Dunnette, Marvin – Hough, Laetta (eds.): *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Consulting Psychologist Press, California, 1992.
- Klein Balázs – Klein Sándor: *A szervezet lelke*. EDGE 2000 Kiadó, Budapest, 2006.
- Klein Sándor: *Vezetés- és szervezetpszichológia*. EDGE 2000 Kiadó, Budapest, 2004.
- Kovács Gábor: *A rendészeti szervek szervezeti kultúrájának összetevői és sajátosságai, a téma feldolgozása a Rendőrtiszti Főiskola vezetésméleti oktatásában*. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 2009/10.
- Kovács Gábor: *A rendőrség vezetésirányítási rendszerének sajátosságai a migrációs válsághelyzet kezelése során*. In: Tálás Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság*. Dialógus Campus Kiadó, Budapest, 2017.
- Kovács Gábor – Téglási József – Hülvely Lajos – Horváth Tibor – Varga János – Endrődi István: *„Vándor 2017.” – A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közös Közszolgálati Gyakorlat Alap- és Indító Feladata*. NKE, Budapest, 2017.
- Kurtz, Don I.: *Roll call and the second shift: the influences of gender and family on police stress*. Police Practice and Research, 13:1, 2012.
- Lambert, Eric G. – Qureshi, Hanif – Frank, James – Keena, Linda – Hogan, Nancy L.: *The relationship of work-family conflict with job stress among Indian police officers: a research note*. Police Practice and Research, 18:1, 2017.
- Laufersweiler-Dwyer, Deborah L. – Dwyer, R. Gregg: *Profiling those impacted by organizational stressors at the macro, intermediate and micro levels of several police agencies*. The Justice Professional, 12:4, 2000.
- Lazarus, Richard S.: *Toward Better Research on Stress and Coping*. American Psychologist, 2000. 55:6, 665–673.
- Ma, Claudia C. – Andrew, Michael E. – Fekedulegn, Desta – Gu, Ja K. – Hartley, Tara A. – Charles, Luenda E.: *Shift Work and Occupational Stress in Police Officers*. Safety and Health at Work, 6, 2015.
- Morash, Merry – Haarr, Robin – Kwak, Dae-Hoon: *Multilevel Influences of Police Stress*. Journal of Contemporary Criminal Justice, 22:1 2006..
- Pásztor István Krisztián: *A migránshelyzet pszichikai hatásai a szolgálatot ellátó rendőrök körében*. Szakdolgozat. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2016.
- Ritecz György – Sallai János: *A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0*. Hanns Seidel Alapítvány, Cordoba Nyomda, Budaörs, 2016.
- Selye János: *Stressz distressz nélkül*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Smith, Derek R. – Devine, Sue – Leggat, Peter A. – Ishitake, Tatsuya: *Alcohol and Tobacco Consumption among Police Officers*. Kurume Medical Journal, 52, 2005.

- Szabó Erika: *A munkahelyi egészségpszichológia és egészségfejlesztés a Magyar Köztársaság Rendőrségén, valamint a szubjektíve észlelt munkahelyi stresszterheltség jellegzetességei – különös tekintettel az idői tényezőre – a hivatásos állományú rendőrök körében*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2009.
- Tsai, Lili Chi-Fang – Nolasco, Claire Angelique R. I. – Vaughn, Michael S.: *Modeling job stress among police officers: interplay of work environment, counseling support, and family discussion with co-workers*. Police Practice and Research. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15614263.2017.1342091>
- Violanti, John M. – Aron, Fred: *Police Stressors: Variations in Perception Among Police Personnel*. Journal of Criminal Justice, 23:3, 1995.
- Violanti, John M. – Slaven, James E. – Charles, Luenda E. – Burchfiel, Cecil M. – Andrew, Michael E. – Homish, Gregory G.: *Police and Alcohol Use: A Descriptive Analysis and Associations with Stress Outcomes*. American Journal of Criminal Justice, 36:4, 2011.
- Zhao, Jihong S. – He, Ni – Lovrich, Nicholas: *Predicting Five Dimensions of Police Officers Stress: Looking More Deeply Into Organizational Settings for Sources of Police Stress*. Police Quarterly, 5:1, 2002.
- Zhao, Jihong S. – He, Ni P. – Lovrich, Nicholas – Cancino, Jeffrey: *Marital Status and Police Occupational stress*. Journal of Crime and Justice, 26:2, 2003.

Sajtos Szilárd őrnagy:

EGZISZTENCIALISTA VETÜLETEK A KATONAI PASZTORÁCIÓBAN ÉS LELKIGONDOZÁSBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Egy harctéri esemény kapcsán sok minden megkérdőjeleződik a katonában az eseményre, a rendszerre (hadseregre) vonatkozóan, s mindenféleképpen szembekerül a létre vonatkozó egyetemes emberi kérdéssel is. A harctéri trauma során a harcoló, a heideggeri terminológiával élve, mint Dasein (jelenváló-lét) megkérdőjeleződik meg az itt és most-ban, mely hatással van az ott és akkor-ra is, mind a múltban, mind a jövőben. Elveszti stabilitását a világban-benne-lét (in-der-Welt-sein) és az egymással-való-lét (Mitsein), s a szorongásban (Angst) tárul fel a Dasein végessége, amelyben az ember megtapasztalja a halálhoz-való-létet (Sein-zum-Tode), s kinyilvánul a Semmi (das Nichts).

A tanulmányban azt vizsgálom, hogy leírható-e a pszichés trauma – a lélektan mellett – az ontológia felől vizsgálva? Az idő síkján keresztül nézve, miként írható le egy ontológiai trauma-terápia? Hogy lehet ezt az utat mégis az értelemkeresés mint az egzisztenciaanalízis és logoterápia módszerével bejárni? Mindezeknek milyen releváns teológiai vetületei vannak, s ezeket miként lehet értelmezni a tábori lelkeszek segítő-támogató szolgálata során?

KULCSSZAVAK: Dasein, Heidegger, dasainanalízis, Frankl, logoterápia és egzisztenciaanalízis, harci trauma, ontológia

„Hol van a ló, s a lovasa? Hol van a kürt, mely úgy harsogott? A dicső napok elmúltak, mint eső a hegyen, vagy mint a szél a mocsár felett. E szép napok nyugaton buktak alá, a dombok mögött, s a sötétségbe vesztek. Hogyan jutottunk idáig?”

John Ronald Reuel Tolkien: *A Gyűrűk Ura*
(Theoden király a Helm szurdokban)

„Szabad emberként térek vissza innen. Nem voltam az, amíg meg nem láttam, mit csinálunk itt. Szörnyű volt, magányos. Hazatérek, és soha többé nem megyek el semmilyen háborús múzeumba...”

Szvetlana Alekszijejics: *Fűk cinkkoporsóban*

A HARCTÉRI ESEMÉNYEK LÉLEKTANI-ONTOLOGIAI ÉRTELMEZÉSE

A görög τραυμα szó *sebet, sérülést* jelent, s a τραω (*megsérülni*) igeökből származik, ami a klasszikus görögben a harcban való sérülésekre utal. Minden traumával foglalkozó elmélet megegyezik abban, hogy az egyének különböznek a traumatizáló esemény átélésében, feldolgozásának hosszúságában, módjaiban, a *megküzdés* formáiban. Freud meghatározása alapján a trauma létrejötte azt jelenti, hogy az élményt nem sikerül lereagálni, és mint *idegen test* marad meg az egyén pszichikumában.¹ Itt több tényező játszik együtt: az egyén

¹ Sigmund Freud: Bevezetés a pszichoanalízisbe. Budapest, Gondolat, 1986, 226.

fogékonysága; az, hogy az esemény természeténél fogva kizárja a tökéletes lereagálást; olyan helyzeti feltételek, amelyek megtiltják vagy megakadályozzák a megfelelő reakciót; és olyan pszichés konfliktus, amely lehetetlenné teszi az esemény integrálását.² A hangsúly a meglepetésfaktoron, a helyzet váratlanságán van. Ez váltja ki a traumás neurozist létrehozó rémületet. Az ijedség annak eredménye, hogy hiányzik az előkészület a szorongásra, beleértve azoknak a rendszereknek a túlmegszállását, amelyek először foglalkoznának az ingerek felvételével.³ Cooper szerint a trauma olyan esemény, amely akadályozza az én-t abban, hogy biztonságát megtartsa, integrációját megőrizze. Az ennek következtében kialakult *szorongás*, a *fenyegetettség* és *tehetetlenség* a lelki szerveződés tartós megváltozásához vezet. Lényeges tényező itt is a traumatikus esemény hirtelensége, váratlansága és kontrollálhatatlansága, valamint a tehetetlenség érzése.⁴ Krystal már egyenesen *katasztrófikus traumáról* beszél, melynek központi tényezője a megélt tehetetlenség.⁵

A műveleti tevékenység során a katona folyamatos stresszhatásnak van kitéve, amit a szakirodalom *harc stressznek* nevez. A harci stressz a harcmező, a katonai feladatellátás egyik legsajátosabb specifikuma. A kiváltó stresszorokat feloszthatjuk *fizikai* és *pszichikai* tényezőkre. Fizikális stresszorok a szélsőséges időjárás viszonyok, az alapvető és minimális kényelem hiánya, a harci tevékenységeket kísérő zajok. A pszichikai, *kognitív* szinten ható stresszor lehet a túl sok vagy túl kevés információ, érzékszervi túlterheltség, a hosszú várakozás vagy időszűke, a helyzet bonyolultsága, a nehéz választás. *Emocionális* stresszor a félelem, fenyegetés, elkeseredés, harag, düh, unalom, a hit elvesztése. Az ilyen terhelésekre érkező *normál stresszválaszok* lehetnek bizonyos érzelmi (düh, bűnösségérzés, félelem és szorongás, szégyen, magány, reménytelenség, kétségbeesés érzése), a *megismerő funkciók területén* jelentkező (zavartság a gondolkodásban, figyelmi problémák, emlékezetzavarok), *fizikai* (kimerültség, alvási nehézségek, fájdalmak, emelkedett pulzus, verejtékezés, hányinger, étvágytalanság) és *kapcsolati* (bizalmatlanság, ingerlékenység, visszahúzódás, elszigetelődés, függőség stb.) *reakciók*. Abban az esetben, ha a tünetek már meghatározott tünetegyüttest alkotnak és a traumát követően minimum két napig, maximum négy hétig jelentkeznek, *akut stresszbetegségről (ASD)*, *harc kimerülésről* beszélünk. Ha a harci stressz krónikus szakasza a trauma után néhány hónappal jelentkezik, *poszttraumatikus stressz-zavarról (PTSD)* beszélünk.⁶

A legújabb kutatások a traumát már nem csak mint individuális jelenséget vizsgálják, hiszen a trauma hatással van arra a rendszerre is, amiben mozog az individuum – esetünkben a delegáló rendszer, ahonnan érkezik a katona, a család; a befogadó rendszer, ahova

² Kiss Enikő Csilla – Sz. Makó Hajnalka: Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2015, 222.; Bakó Tihámér: Sorstörés. A trauma lélektana egy pszichoterapeuta szemszögéből. Psycho Art, Budapest, 2009, 18–19.

³ A váratlanság és kiszámíthatatlanság mellett érvel Ferenczy Sándor is a háborús neurozisos pszichoanalízisének tárgyalása során. Ferenczy Sándor: A háborús neurozisos pszichoanalízise. In: Dr. Linczényi Adorján (szerk.): Leleki problémák a pszichoanalízis tükrében. Magvető, Budapest, 1982, 439–452.

⁴ Arnold M. Cooper: Toward a limited definition of psychic trauma. In: Arnold Rothstein (ed.): The Reconstruction of Trauma: Its Significance in Clinical Work, Connecticut International Universities Press, Madison CT, 1986, 41–56.

⁵ Henry Krystal: Trauma and affects. Psychoanalytic Study of the Child, 1978 (33), 95.

⁶ Franklin D. Jones et al.: War Psychiatry. Uniformed Services University of the Health Sciences Bethesda, Maryland, 1995, 135.; Želimir Pavlina – Zoran Komar: Katonapszichológia (1). HM Zrínyi, Budapest, 2007, 344–345.; Carrie. H. Kennedy – Eric, A. Zillmer (eds.): Military psychology. Clinical and Operational Applications. The Guilford Press, New York, 2006, 218–219.

a katonai szocializáció folyamán illeszkedik be, az alegység –, így ma már sokkal inkább *interperszonális, rendszert érintő traumatizációs hatásokról* beszélünk.⁷ Jaspers szerint olyan „*eleven itt-létnek kell magunkat tekinteniünk, ami a benne és körülötte működő kölcsönhatások nélkül nem létezik. Ehhez az itt-lét-komplexumhoz vagyunk kötve, itt találjuk meg testi valónkat sajátunkként – egészen a vele való azonosulásig.*”⁸

Egy harctéri esemény során a katonát nagyon sok (akár pozitív, akár negatív) élmény éri, ezeket különböző érzésekként reagálja le, s számos dolog kérdésként merül fel benne. *Herctumnak*⁹ neveztük el ezeket az élményeket, melyek akarva-akaratlanul a katonával maradnak akár egész hátralevő életében, meghatározzák jövőjét, személyiségfejlődésének irányát, felfogását a világról, önmagáról, az életről. Bármit kommunikál is erről az élményről, nincs olyan, hogy nem kap „*semmit*”. „*Nincs olyan, hogy valaki hozzászokik a harchoz. [...] A harc minden pillanata hatalmas megterhelést jelent, s az emberek a harc hevességétől es hosszúságától függően összeomlanak.*”¹⁰ A katonában a harcérinkezés során sok minden megkérdőjeleződik, s mindenféleképpen szembekerül a létre vonatkozó egyetemes emberi kérdéssel is: miért én, miért itt, miért most, s mi értelme van mindennek? Ez feszültséget teremt az individuumban, mely feszültség hatással van a rendszerre, s a homeosztázis¹¹ alapján mindez visszahat az egyénre. Ezt a feszültséget *ontológiai krízisként* jelölhetjük meg.

Az ontológia nem ismeri a trauma fogalmát, mégis a kérdést erről az oldalról vizsgálva meg kell különböztetnünk *traumaátélőket, traumatizálókat, traumamegélőket*. Már maguk a fogalmak is az eseményhez való más-más viszonyt jelölik. Ontológiai alpnak tekinthetjük a *félelem* és *szorongás* fogalmát.¹² Mindkettőnek ugyanaz az ontológiai gyökere, de a kettő nem ugyanaz a maga ténylegességében. A félelemnek, szemben a szorongással, meghatározott tárgya van – mely esetünkben lehet a félelem a sebesüléstől, az eseménytől, a fájdalomtól –, ezzel szembe lehet nézni, elemzés alá lehet venni, fel lehet rá készíteni és készülni a kiképzés és felkészítés során, és el lehet viselni. A szorongásnak azonban nincsen tárgya, sőt paradox módon a szorongás objektuma éppenséggel minden objektum tagadása. A félelem és a szorongás különböznek, de nem válnak szét. Közvetlenül jelen vannak egymásban, „*a félelem fullánkja a szorongás, a szorongás a félelem felé törekszik*”.¹³

⁷ A rendszerszintű traumatizációs hatás hat a rendszer instrumentális szintjén, megváltoztatva a tagok mindennapjait. A szociális szinten átalakíthatja a társas kapcsolatokat, s megváltoztathatja azok minőségét. Változás áll be a rendszer emocionális vetületén is, számos új érzéssel szembesülnek (félelem, tehetetlenség, kiszolgáltatottság érzése, büntudat, düh, harag). S megváltozik az egzisztenciális faktor is a létezéssel, a transzcendenssel, az értelemmel kapcsolatban, akár transzformálva a korábbi nézeteket. Karen Kayser: Enhancing dyadic coping during a time of crisis: a theory-based intervention with breast cancer patient and their partners. In: T. A. Revenson et al. (eds.): Couples coping with stress. Emerging perspective on dyadic coping. Decade of Behavior. Washington: American Psychological Association, 2005, 175–195.

⁸ Karl Jaspers: A filozófiai gondolkodás alapgyakorlatai. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2000, 59.

⁹ A herctum a római jogban az örökséget jelöli.

¹⁰ Judith Herman: Trauma és gyógyulás. NaNe Egyesület, Budapest, 2003, 39–40.

¹¹ A homeosztázison a rendszer és az alkotórészeknek egy olyan kapcsolatát értjük, amikor az egyikben létrejövő változás hat a többi alkotórészre, ezek pedig visszahatnak az előbbire.

¹² Soren A. Kierkegaard szerint „az ártatlanság nagy titka az, hogy egyben szorongás [...] a szorongás szimpatizáló apátia és antipatizáló szimpátia”. Hasonlóan a szorongásból mint alapélményből indul ki Yalom egzisztenciál-terápiája is. „A szorongásnak megkülönböztetett státusa van a hagyományos pszichiátriai nozológiában is, melyben a főbb pszichiátriai szindrómákat reakcióknak nevezik: pszichotikus reakciók, neurotikus reakciók, pszichoszomatikus reakciók. Mi ezeket az állapotokat a szorongásra adott válasznak tekintjük.” Soren A. Kierkegaard: A szorongás fogalma. Göncöl Kiadó, Budapest, 1993, 51–52.; Irwin D. Yalom: Egzisztenciális pszichoterápia. Park Kiadó, Budapest, 2017, 37.

¹³ Paul Tillich: Létbátorság. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2010, 46.

A szorongás esetében meg kell különböztetnünk a *patológiás szorongást* és az *egzisztenciális szorongást*. Bár a szorongás szétválaszthatatlan, mégis azt kell most mondanunk, hogy a patológiás szorongás a medicina területe, jellemzője a páciens irracionális féelme bizonyos dolgoktól, helyzetektől, mely mások számára lényegtelen vagy jellegtelen inger vált ki. Az érzelmi tünetek (nyugtalanlás, ingerlékenység) mellett jellemző testi reakciókat (bőrpír, verejtékezés, szapora légzés, erős szívdobogás) is mutat. Az egzisztenciális szorongás tárgya az abszolút ismeretlen, mely Heidegger terminológiájában a *Semmi* (*das Nicht*; hasonlóan Sartre-nál *le neant*), Tillichnél a *nem-lét* (*nicht Sein*). Az egzisztenciális szorongás a lét három vetületét is érinti. Egyfelől beszélhetünk a *végzet és a halál miatti szorongásról*, mely tulajdonképpen az emberi létezés, az e világi élet tárgyköre. Beszélhetünk az *üresség és az értelmetlenség miatti szorongásról*, mely az ember noetikus dimenzióját érinti. S beszélhetünk a *vétek és a kárhoztatás miatti szorongásról*, mely a létezés morális, etikai részét találja meg. A szorongás három típusából általában az egyik jelenik meg relevánsan, mégis a másik kettő is jelen van. Mindehárom és a hármuk egységét megalapozó valóság is egzisztenciális, vagyis benne foglaltatnak az ember létezésében, végességében és elidegenedésében, s a *reménytelenség* (*Verzagtheit*) állapotában teljesednek ki.¹⁴

ELMÉLETI ALAPVETÉS

Daseinanalízis, egzisztenciaanalízis

Martin Heideggernek 1927-ben jelent meg a *Sein und Zeit* című műve, amelyben a lét értelmére vonatkozó kérdést teszi fel, egy fundamentálonológiai válasz megalkotásának igényével. Gondolkodásában az emberből indul ki, az ember *Dasein* (*itt-lét, jelenvaló-lét*). A *Dasein* túlmutat a szubjektum fogalmán, nem ego, nem self, hanem a világhoz való viszonyt jelöli, maga a jelenvaló határozza meg. A *Dasein világban-benne-lét* (*In-der-Welt-sein*), oly módon lenni a világban, mint tenni-venni a világgal, nála időzni az elvégzés, előállítás, elintézés vagy akár a szemlélődés, kérdezősködés módján. A *Dasein* mint világban-való-lét *egymással-való-lét* (*Mitsein*) is, ami annyi, mint másokkal megosztani ugyanazt a világot, egymással találkozni, egymással lenni az egymásért lenni módján.¹⁵ Az ember az *egzisztenciálékban* ragadja meg a világot: a *hangoltságban*, a *megértésben* és a *beszédben*.

A *diszpozíció* (*Befindlichkeit*) vagy *hangoltság* nem a lélektani hangulatot jelenti, hanem olyan alapvető létmód, amely átfogja az egész embert; az öröm, a bánat, a szomorúság, ami megmutatja, hogyan érezzük magunkat a létezésben. Itt találkozunk az ember a szorongással (*Angst*) amikor magával a Semmivel (*das Nichts*) kerül szembe; „a szorongás megnyilvánítja a Semmit”.¹⁶ A *megértés* (*Verstehen*) annak a létnek a megértése, amelyben egzisztenciánk gyökerezik, amiben vagyunk. A *beszéd* (*Rede*, gör: *λογος*) nem azonos a nyelvvel. A beszéd üzen a létről és az emberről, és egyben értelmez is, így a csönd is beszéd. Tulajdonképpen beszédében egzisztál az ember, beszélgetés vagyunk.¹⁷

¹⁴ Uo. 41–65.

¹⁵ Martin Heidegger: Az idő fogalma. A német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus 1933/34. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992, 34.; Martin Heidegger: Lét és idő. Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 71–82.

¹⁶ Martin Heidegger: Mi a metafizika? In: Pongrácz Tibor (szerk.): „...Költőien lakozik az ember...”. T-Twins Kiadó/Pompeji, Budapest–Szeged, 1994, 22.

¹⁷ Heidegger (2007): i. m. 158–212.

A Dasein jellemzője a *feltárultság* (*Erschlossenheit*), önmaga számára jelen van és megvilágítja a tőle különböző létezőket. A Dasein egyben *bűnös-lét* (*Schuldig-sein*), ami tulajdonképpen a Dasein lényegi hiányosságát, semmisségét jelenti, s egyben *gond* (*Sorge*) is, hiszen a világban, de sokszor nem támogatva kell megvalósítania saját magát. A gondot elsődlegesen a *szorongás* (*Angst*) tárja fel, tulajdonképpen itt jelenik meg a Dasein végessége és semmissége, feltárul az ember világba vetettsége és kiszolgáltatottsága. Az ember megtapasztalja a *halálhoz-való-létet* (*Sein-zum-Tode*), és a szorongásban kinyilvánul a *Semmi* (*das Nichts*).¹⁸

Ezen a heideggeri alapon indul el a *Ludwig Binswanger és Medard Boss* fémjelezte *daseinanalízis*, amely tulajdonképpen a jelenvaló-lét pszichológiai interpretációjának egzisztencialista filozófiai alapokon történő kimunkálását jelenti. A daseinanalízis nem a szimptomák mögötti tudattalan erőket vagy az esetleges genetikai összefüggéseket kutatja, hanem a megzavart emberi létezés-értelem összefüggéseire koncentrál, azzal a céllal, hogy az emberi létnek mint lenni-tudásnak (*Seinkönnen*) a lehetőségét kitágítsa.¹⁹

Heideggerrel megközelítőleg egy időben alakította ki a bécsi orvos, *Viktor E. Frankl* a maga egzisztenciális terápiáját, amelyet *logoterápiának* és *egzisztenciaanalízisnek* nevezett el.²⁰ Motivációelmélete szerint az ember minden szituációban értelemkereső lény, az értelem akarása (*Wille zum Sinn*) mozgatja, az az egyedülálló emberi törekvés, hogy minden helyzetben megtalálja életének értelmét. A létezés értelmét adja meg a *λογος* fogalmaként. Nézete szerint az ember számára az értelemkeresés a legegységibb ösztön; meggyőződése szerint a patológia minden esetben arra vezethető vissza, hogy az individuum nem talál rá azokra a célokra és értékekre, amelyek életének értelmet adhatnak. A terapeuta célja az értelemkeresésben való közreműködés. Az egzisztenciaanalízis során az egzisztencia a valóban beteljesült, egész életet jelöli, az *én-lét* nem más, mint *tudat-lét* (*Bewusstsein*) és *felelősség-lét* (*Verantwortlichkeitsein*).²¹

Frankl a pszichologizmussal szemben foglal állást,²² részletesen kidolgozott filozófiai antropológiája szerint az ember individuum széthasíthatatlan egység, de *insummabile* is, „*vagyis nemcsak oszthatatlan, hanem feloldhatatlan is, mert a személy nemcsak egység, hanem teljesség is*”.²³

Az ember három *létsík* metszéspontjában helyezkedik el, ezek a létsíkok a *testi* (*σωμα*, szomatikus), a *lelki* (*ψυχη*, pszichikus), valamint a *szellemi* (*νοεω*, noetikus, értelmi) dimen-

¹⁸ Uo. 224–230., 248–268. és 274–309.

¹⁹ Holger Helting: Bevezetés a pszichoterápiás daseinanalízis filozófiai dimenzióiba. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007, 11–29.

²⁰ Viktor E. Frankl: A szenvedő ember. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2012, 29–38.; Elisabeth Lukas: A logoterápia tankönyve. Agapé, Kiskundorozsma, 2011, 15–20.; Sárkány Péter – Zsók Otto: A logoterápia alapjai/Die Grundlagen der Logotherapie: Kétnyelvű szöveggyűjtemény/Eine zweisprachige Textsammlung. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2010, 13–17.

²¹ Viktor E. Frankl: Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2005, 151–174.; Viktor E. Frankl: Értelem és egzisztencia: előadások és tanulmányok. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2006, 51.

²² Viktor E. Frankl: Orvosi lelkigondozás: A logoterápia és egzisztenciaanalízis alapjai. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2015, 39–45.

²³ Frankl (2006): i. m. 59.

ziók.²⁴ A λογος mint *értelem (Sinn)* és *szellem (Geist)* az ember alapvető meghatározója és ontológiai szempontból más dimenzióhoz tartozik, mint a test és a psziché (pszichofizikum), a noetikus dimenzióban helyezkedik el az igazán emberi, a *homo humanus*, a tulajdonképpen emberi.²⁵ Az ember mégsem e három dimenzió „összeadása”, hanem mindezek egysége és teljessége. A személy végső soron nem freudi értelemben vett ösztönmeghatározott, hanem értelemszerűen, „*az egzisztenciaanalízis számára az emberi lét az értelem akarása*”.²⁶

A terápiás munka során a logoterápia három alappillére az *akarat szabadsága (Freiheit des Willens)*, az *értelem akarása (Wille zum Sinn)* és az *élet értelmének feltétel nélküli igénylése (Sinn des Lebens)*. Az akarat szabadsága azt jelenti, hogy az emberi lét döntő lét. Minden helyzetben bizonyos körülmények adóttak, a többi megváltoztatása vagy változatlanul hagyása az ember kezében van. A logoterápia megközelítésében az élet értelme az, amikor az ember túllép önmagán (*öntranszcendencia*), és egy adott helyzetben az értéklehetőségek horizontjából kiválasztja a leginkább értelemmel teljesebbet, és megvalósítja azt. Minden ember törekszik értelmet adni az életének, azonban az értelem nem az élet végső, abszolút értelmét jelenti, hanem az egyes szituációk értelmét, melyet az ember pillanatról pillanatra megvalósíthat. Az ember az értelemhez az úgynevezett érték kategóriák mentén juthat el. Az *alkotás (Schöpferische Werte)* mint érték kategória az ember maradandót alkotását jelenti, a tevékenységeiben, döntéseiben a *megélés (Erlebniswerte)* az élmények, az élet jól megélését jelenti, míg a *beállítódás (Einstellungswerte)* a világhoz, a létezőkhöz és az önmagunkhoz való viszonyulást jelenti. A beállítódási értékek által a logoterápia egy emberi megközelítést ad a *tragikus triászhoz*: a *halál (Tod)*, a *bűn (Schuld)* és *szenvedés (Leid)* hármához. Az élet minden pillanatának feltétel nélkül értelme van, így értelme van a haldoklásnak, a halálnak és a szenvedésnek is. A gyógyulás pont az értelem megtalálásában rejlik.²⁷

Az idő: temporalitás és állandóság

Elméletünk második dimenziója az idő kérdésköre. „*Mi az idő? Ha senki nem kérdezi tőlem, akkor tudom. Ha azonban a kérdezőnek kell megmagyaráznom, akkor nem tudom. [...]*”

²⁴ A Biblia nem ad egységes antropológiai meghatározást. Az Ószövetség beszél a נפש és רוח fogalmairól mint lélekről, ahol a רוח inkább a lélek szellemi tevékenységét jelöli, a képzelet és érzelmi világ központját (Ez 11,19). Beszél a בשר fogalmáról mint (hús) testről, az ember (אדם, אש, אנוש) mégis sokkal több, mint ezek összeadása. Az Újszövetségben Pál apostol az embert a három lét dimenzió (σαρξ/σώμα – testi, ψυχή – lelki és πνεύμα – szellemi) kereszteződésében látja (1Thesz 5,23). A σαρξ (hústest) a test és vér (1Kor 15,50), az emberi élet látható, de mulandó területe (Róm 2,28–29). A σώμα az emberi jel-test, az egész ember, személyiségünk látható része, az „én” (1Kor 13,3; 7,4), mely lehet ψυχικός (érzéki) vagy πνευματικός (lelki-szellemi) (1Kor 15,44). A σώμα a Szentlélek temploma (1Kor 6,19). A ψυχή az ószövetségi נפש-hez áll közel, életet ad a testnek, jelentheti az ember létezését, személyét (Mt 2,20; Lk 14,26; 2Kor 12,15). A πνεύμα az ember vagy Isten Lelke (Róm 8,16; 1Kor 2,11). A σώμα és ψυχή együtt az egész ember (1Kor 5,3). A dichotóm formulák mellett Pál trichotóm formulát is használ (1Thesz 5,23), mert nem az ember összetevői, hanem sorsa érdekli. David N. Freedman: *The Anchor Bible Dictionary*. New York, 1997, „human” címszó; Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon* (1–2). Kálvin Kiadó, Budapest, 1993, „ember” címszó; Herbert Haag: *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1989, „ember” címszó; Hans W. Wolff: *Az Ószövetség antropológiája*. Harmat Kiadó–PRTA, Budapest, 2011, 35–41., 46–49. és 57–58.

²⁵ Lukás (2011): i. m. 20–24.; Sárkány–Zsók: i. m. 33–53.

²⁶ Frankl (2006): i. m. 65.

²⁷ Frankl (2012): i. m. 95–122.; Frankl (2015): i. m. 144–155.; Elisabeth Lukas: *Szenvedésednek is van értelme*. Agapé Kiadó, Szeged, 2007, 93–128.

Ha tehát a jelen csak úgy lehet idő, ha múltba hanyatlik, miképpen mondjuk róla, hogy létezik? Hiszen létezésének oka éppen az, hogy nem lesz.”²⁸

Az idő felosztható a múlt, jelen, jövő vetületeire, az esemény vizsgálható az itt és most és az ott és akkor dimenzióiban; Rüdiger Safranski meghatározása szerint a cselekvés viszonylatában beszélhetünk az időről mint unalomról, geneziszről, gondról, a világidő, a gazdasági idő, az életidő, a világtér-idő, a saját idő és az örökkévalóság vetületein.²⁹ Kant szerint az idő, a térhez hasonlóan, tapasztalattól függetlenül érzékelhető tiszta, a priori képzet, formális egység. Sem a tér, sem az idő nem valóság, mint az anyag, hanem mindkettő az ember tapasztalatai értelmezéséhez szükséges szerkezet része. A térbeli mérések a térbeli távolságokat, míg az idő mérése az események közötti távolságot jelentik. Ha összevetjük az idő fogalmát benyomásainkkal, azt tapasztaljuk, hogy az idő néha elillan, máskor mintha szünetelne, néha világos, máskor homályosnak érezzük.³⁰

Husserl fenomenológiájának egyik alapvető vizsgálódási területe az időtudat, amely megalapozza a többi tudati működést. Az észlelésnél mindig működésben van az időtudat, az idő állandóan folyó szintézise nélkül semmilyen tárgyszintézis nem lehetséges. Az ön- és világtapasztalat egy áramló, folytonosan módosuló tudatfolyam számára konstituálódik. Az áramló tudatfolyamban nem csupán a most-pillanat van jelen észlelésszerűen, hanem a múlt is; a jelen azt jelenti, hogy a korábbi most-pontok nem tűnnek el nyomtalanul. Husserl az észleléshez tartozó retenciót megkülönbözteti a visszaemlékezéstől, a mindenkor most-ot a még emlékezetünkben tartott múlt és a már előre várt jövő veszi körül, s ez a folytonosan módosuló szerkezet alkotja a jelent.³¹

Heidegger azt írja, hogy a lét egyben jelen–lét, s ezt az idő fogalmával írhatjuk le. Az időbeliség (*Zeitlichkeit*), amely nem azonos az időn-belüliséggel (*Innerzeitigkeit*). A Dasein időbelisége azt jelenti, hogy ő maga időbeli, azaz a jövőbe vetülve és a volt-ot megőrizve nyílik meg a jelenre.³² „A kérdés, mi az idő, figyelmünket az ittlétre irányította, amennyiben ittléten (*Dasein*) azt a létezőt értjük a maga létében, amelyet emberi életként ismerünk; erre a létezőre létének mindenkoriságában (*Jeweiligkeit*); a létezőre, amely mi magunk mindannyian vagyunk, amelyre mindegyikünk az alapvető kijelentésben gondol: »Vagyok«. Az a kijelentés: »én vagyok« – az emberi ittlét jellegű létről tett voltaképpeni kijelentés. Ez a létező a maga mindenkoriságában az enyémként van.”³³ Az időbeliség alapozza meg a Dasein történetiségét (*Geschichtlichkeit*).

A teológia tudományában vizsgálva a kérdést, az idő a Bibliában soha nem absztrakt fogalom, nem a végtelenből jövő és a végtelenbe futó megszakítatlan vonal, hanem tartalmilag minősített. Míg nyugati kultúrában az idő mennyiségi jellegű, addig az ókorban a minőségi jelleg domborodott ki. Az Ószövetségben, míg a környező népekre a cirkuláris időfelfogás a jellemző, addig Izrael az időt lineáris módon értelmezi. Az idő egy olyan egyenes vonal, amelyre az események egymás után, mintegy elkülönítve felfűzhetők. Az adott pontból (a most-ból) kiindulva jövőnek számít az előtte álló, hátralevő, és múltnak az, ami már mögöt-

²⁸ Aurelius Augustinus: Vallomások. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982, 358–359.

²⁹ Rüdiger Safranski: Idő. Amit velünk tesz, és amivé mi tesszük. Typotex Elektronikus Kiadó, 2017, 7–10.

³⁰ Telegdi Áron: Kant időfelfogása. Kellék, 2004, 24. sz., 171–178.

³¹ Edmund Husserl: Előadások az időről, Atlantisz, Budapest, 2002, 26–27., 39. és 48.

³² Heidegger (2007): i. m. 326.

³³ Heidegger (1992): i. m. 33.

te van. Az Ószövetségnek nincs konkrét fogalma az időre, leggyakrabban az $\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$ névszót alkalmazza, mely utalhat *időtartamra* (Dán 11,24), az idő egy *pillanatára* (1Móz 21,22), a napnak egy *időpontjára* (2Móz 9,18), vagy az *elrendelt időre* (5Móz 31,10).³⁵

Az Újszövetség az időt a $\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$, az Istentől elrendelt idő (pillanat), a $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$ (a folyó idő) és az $\alpha\omega\nu$ (az örökkévalóság) felől közelíti meg. Az idő az ókorban mindenekelőtt nem mint $\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$, hanem mint $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$ került elgondolásra: világidő, idősor, időfolyam, amelyben a történések végbemennek.³⁶ A $\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$ kezdetben nem idői jelentésű, hanem *megfelelő hely* vagy *arányosság*,³⁷ később egyre inkább előtérbe kerül az idői aspektus mint *valamire való idő, helyes időpont, cselekvésre alkalmas, megfelelő idő*. Az, hogy valami $\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$ -szá lesz, az Újszövetség tanítása szerint felette áll az ember hatalmának. Kívülről jön az emberre, semmi esetre sem az ember által meghatározott, hanem az ember által a körülmények formálódásában megragadható vagy elszalasztható.³⁸ A $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$ a Krisztus-eseményben válik $\kappa\alpha\iota\omicron\varsigma$ -szá,³⁹ az ember életében is az Istentől jövő, eltervezett, elrendelt pillanat. A harmadik kardinális fogalom az $\alpha\omega\nu$. Amennyiben az ószövetségi עולם térbeli értelme magában hordozza a világ fogalmát is, annyiban a $\kappa\omicron\sigma\mu\omicron\varsigma$ szinonimájaként is felfoghatjuk az $\alpha\omega\nu$ -t, ámde a legtöbb helyen mégis a szó temporális vetületét jelöli. Ilyen értelemben *életkor, megélt idő, generáció, világkorszak, a kezdettől mostanig eltelt idő, mostantól az idők végéig, örökkévalóság* jelentéssel bír.⁴⁰ Mint teológiai kifejezés, korszakot jelent, a Biblia ezért használja sok esetben plurális formában, utalva a jelenlegi és eljövendő világra, a jelenlegi és eljövendő idő-korszakra (Mt 12,32; Ef 1,21). A jelenlegi $\alpha\omega\nu$ még tart, de Jézus mint a Krisztus megjelenésével már az új is hat.⁴¹

A TRAUMA ÉRTELMEZÉSE VAGY ÉRTELMEZHETETLENSÉGE A PÁSZTORI TEOLÓGIA FÉNYÉBEN

A heideggeri interpretációkat használva kijelenthetjük, hogy a trauma során az ember nemcsak mint *das Man*, hanem mint *Dasein* kérdőjeleződik meg az *itt és most*-ban, mely hatással van az *ott és akkor*-ra is, mind a múltban, mind a jövőben. Elveszti stabilitását a *világban-benne-lét*, az addigi biztos létezés elbizonytalanodik, bizonytalaná válik a világban időzni, szemlélődni, tenni, kérdéseket feltenni. Ugyanígy megkérdőjeleződik az *egymással-való-lét*,

³⁴ Ezt egyesek a ענה gyökre vezetik vissza, ami azt jelenti: 'válaszolni, valamivel foglalatzkodni', míg mások a ענה többszörös eredetétetik, amely a 'találkozás időpontjában megegyezni' jelentéssel bír. Freedman: i. m. „time” címszó.

³⁵ Beszél időhatárról (Neh 2,6 – דבר), az eljövendő holnapról (Józ 22,24 – מהר), időszakról (Dán 7,25 – צדן) és időtartamról, élettartamról, történelmi korszakról (Gen 6,9 – דור), s עולם -ről mint örökkévalóságról. Freedman: i. m. „time” címszó; Bartha: i. m. „idő” címszó; Haag: i. m. „idő” címszó; Wolff: i. m. 109–119.

³⁶ A $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$ mint folyó idő tartalmazza a $\eta\mu\epsilon\rho\alpha$ (nap) és a $\omega\rho\alpha$ (óra, rövid idő) fogalmait, illetve érinti a $\epsilon\acute{\xi}\alpha\upsilon\tau\eta\varsigma$ (azonnal), a $\pi\alpha\rho\alpha\nu\tau\iota\kappa\alpha$ (pillanatnyi), a $\kappa\rho\acute{\omicron}\tau\alpha\phi\omicron\varsigma$ (pillanatnyi idő) és a $\nu\nu\upsilon$ (most) kérdéskörét. Oscar Cullmann: Krisztus és az idő. Az őskeresztény idő- és történelemszemlélet. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 2000, 35.

³⁷ Megfelelő hely, arány, testrészt Homérosznál; mérték, alkalom Héssziodosznál; megismerhető alaplémértékű kozmikus ritmusok a Püthagoreusoknál. Kerekes Erzsébet: Az idő kairológikus jellege a heideggeri hermeneutikai fenomenológiában. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2013, 19.

³⁸ Kerekes: i. m. 19.

³⁹ Cullmann: i. m. 69.

⁴⁰ Platónnál és nyomában Philónnál az időfeletti idő, az idő ideája, szemben a $\chi\rho\nu\nu\omicron\varsigma$ -szal. Bartha: i. m. „aión” címszó.

⁴¹ Cullmann: i. m. 41–46.

megrendül az egymással való viszony, nem tudunk egymással lenni az egymásért lenni módján. Feltárul a Dasein végessége a szorongásban és a Semmiben. A traumatizáltság döntő vonása éppen az ontológiai biztonság elvesztése, ami a korábbi értelemháló összeomlása miatt következik be. „A lét kérdését a nemlét sokkja váltja ki. Egyedül az ember teheti fel az ontológiai kérdést, mert csak az ember képes arra, hogy saját lét és minden más lét háttérán túltekintsen.”⁴² Tulajdonképpen „a szenvedés a létezés korlátozása; minden szenvedés mögött a halál áll”.⁴³ A traumatizáltság az esemény értelmezhetetlenségének következtében beálló értelemvesztettség állapota, aminek kitüntetett átélésmódja a szorongás: mind pszichológiai, tárgy nélküli félelem, mind filozófiai értelemben. „A szorongás megnyilvánítja a Semmit”,⁴⁴ vagy ahogy Tillich fogalmaz, „a végesség tudatosulása a szorongás”.⁴⁵ Amikor azt mondjuk, hogy a Dasein *gond* (Sorge), ez alatt azt értjük, hogy az egzisztenciának a világ létezőihez kötve, de e létezőktől nem támogatva kell megvalósítania önmagát, és ez a tény az *otthonalanság* létmódját eredményezi. A traumatizáltság állapota a Dasein otthonalansága, értelmezhetetlen a világban-benne-lét és az egymással-való-lét. „A szorongás olyan, mintha egy sakkjátékban eltávolítanák a táblát: a bábuk még mindig ott vannak, de egymással való összefüggésük eltűnt. Az egymáshoz viszonyított helyzetük mesterségesé vált, és hiányzik jelentésük; így mozgásuk értelmetlenné vált. A szorongásban, a világ a strukturális egész értelmében visszahúzódik tőlünk. A világban lévő entitások: emberek, helyek, dolgok, projektumok még mindig abban a helyzetben vannak, ahol azelőtt voltak, de értelmük eltűnt és vele együtt a jövőre vonatkozó orientáció lehetősége vagy a bármilyen értelemben vett cél is. Minden idegennek és kapcsolattalannak tűnik fel.”⁴⁶

Az idő dimenzióját nézve a trauma-esemény a harcok életében egy olyan pillanat, amit nem tud ott és akkor integrálni, a tudat számára feldolgozhatatlan élmény fragmentumokban raktározódik el, ez az, amit Freud „idegen test”-nek nevez, mely beékelődik a személyiségbe.⁴⁷ Ez a pillanat aztán meghatározója lesz az ember *χρνοσ*-ának, az élet-folyamának, hatással van az *itt és most*-ra, a *ημερα*-ra és *ωρα*-ra, a létezésre. Időbeli távolság van a trauma-szcenárió kezdő és záró mozzanata között – ez a távolság nem tartalom nélküli időbeli eltérés. A harci esemény és a traumatizáltnak-lenni állapota között valaminek történnie kell, ami összefűzi és egyben meg is különbözteti a két szakaszt. Tulajdonképpen a harcérintkezés a trauma „magva”, a második jelenet pedig a trauma „születése”, de hogy miféle trauma születik, vagy megszületik-e a trauma egyáltalán, az a trauma „várandóssági” fázisának a kérdése. Vagyis a harci esemény nem traumatikus önmagában véve, arra fel lehet készülni, meg lehet vívni, de ennek az elfojtott, az emlékezetről leválasztott emléke olyan megtermékenyített „petesejt”, amely arra vár, hogy traumaként szülessen meg. Tulajdonképpen a trauma az esemény és „valaminek” az összeadódása, ami nélkül a trauma nem létezhet.⁴⁸ Ezt neveztük el *hercumnak*, egy olyan örökségnek, amely az *ott és akkor*-ban születik, adódik a harcosnak, de ez számára interpretálhatatlan az *itt és most*-ban.

⁴² Paul Tillich: Rendszeres teológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 158.

⁴³ Karl Jaspers: Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek. Katalizátor Könyvkiadó, Budapest, 2008, 125.

⁴⁴ Heidegger (1994): i. m. 22.

⁴⁵ Tillich (2002): i. m. 161.

⁴⁶ Bánfalvy Attila: Abúzus, trauma, értelem. In: Kuritárné Szabó Ildikó – Tisljár Szabó Eszter (szerk.): Úgy szerettem volna, ha nem bántottak volna. Oriold és Társai, Budapest, 2015, 79.

⁴⁷ Freud: i. m. 226.

⁴⁸ Bánfalvy: i. m. 78.

A traumatizációt *vesztésélmény* kíséri. Az, hogy mi ez a veszteség, mi a tárgy, sokféleképpen megragadható: lehet a világba vetett bizalom, az ember Imago Dei szerinti méltósága, az identitás, vagy a személyiség egy része. A veszteség különböző aspektusainak van egy közös pontja, az, hogy valami saját vész el, amely maga után vonja a világban való otthonosság érzésének elvesztését (ez a heideggeri *otthonalanság*), s onnantól kezdve az ember idegennek érzi magát a világban, idegenként tekint saját magára. A trauma álléói képtelenek elszakadni az emléktől, fixálódnak, rögzülnek hozzá, mintha a történet pillanatában „megállt volna az idő”.⁴⁹

A harcolók a velük megtörtént eseményt mindig utólagosan próbálják értelmezni, így utólag dől el, hogy az a bizonyos harci élmény képes-e zökkenőmentesen tapasztalattá válni, vagy nem – ez esetben nevezhetjük traumának azt, ami történt. Amennyiben az interpretáció sikeres, az események emlékké, katonai tapasztalattá válnak; ha viszont nem, akkor megakadnak az ismétlés fázisában, és az élmény traumatikusnak bizonyul. A trauma az átélő számára örökké jelen idejű élmény, nem transzformálódik tapasztalattá, tudássá, egyáltalán múlttá. Az *otthonalanság* minden időhorizonton megjelenik a fenomenológiai tapasztalat számára, a trauma az időt módosítja, elérhetetlen távolba kerül a traumát megelőző múlt, elhomályosodik és kiüresedik a jelen, és megszűnik a jövő mint ígéret, mint a beteljesülés ideje.⁵⁰

A katonák közötti pásztori terápia célja az új értelem pótlása, *értelemprotézis*⁵¹ létrehozása, amelynek révén a terapeuta–páciens (esetünkben a lelkipásztor–harcoló) szövetségének kell befoltoznia az értelemháló tatóngó lyukait. Hipotézisünk alapján a katona harci traumatizáltsága után ahhoz, hogy a *herctum* integrálódjék, szükség van annak *interpretációjára*, megértésére, hiszen az embert az értelem akarása (*Wille zum Sinn*) mozgatja. Így lesz a létezés integráns része, s ennek az integrációnak a jele, ha a katona *verbalizálni* tudja az eseményt. Tulajdonképpen itt a heideggeri egzisztenciálék, a *diszpozíció* (*Befindlichkeit*), a *megértés* (*Verstehen*) és a *beszéd* (*Rede*) megragadása történik, az emberi létnek, mint *lenni-tudásnak* (*Seinkönnen*) a kitágítása által.

Paul Ricœur beszél a *narratív identitás* kérdéséről. Milyen viszonyban áll a történet-szerűség személyes azonosságunkkal? Identitásunk független a történetünkötől, vagy pedig van egy olyan rétege, amelyik a történetekben, azok mesélése révén alakul? Eleve azok vagyunk, akik, és csak mintegy utólagosan beszéljük el saját történetünket, vagy az elbeszélés konstitutív azonosságunk szempontjából? Ricœur érvelése szerint az időiség egyben történet-szerűség is, nemcsak történeteket találunk ki, hanem történetekben is létezzünk.⁵²

⁴⁹ Herman: i. m. 60.

⁵⁰ Pintér Judit Nóra: A nem múltó jelen. Trauma és nosztalgia. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014, 42–44.

⁵¹ Uo. 83.

⁵² Hasonlóan a Michael White és David Epston által kidolgozott narratív rendszerszemléletű terápia szerint az élményeinkről őrzött emlékeink töredezett mentális képekből állnak (múlt, jelen, lehetséges jövő). A szelektált emlékeinket az életünkről szóló történetekké szövjük (narratívák), amelyeket folyamatosan mesélünk önmagunknak és másoknak. Ezek a narratívák ezután „igazságokká” válnak, amelyek befolyásolják az érzékelésünket, a gondolatainkat, az önmagunkról alkotott képünket. A narratív terápia abban segít a klienseknek, hogy azonosítsák az egyedi kimeneteket/kivételeket (a belépési pontokat az alternatív történetekhez). White és Epston terápiás módszere a megnevezés, amely láthatóvá teszi és pontosítja a problémát; az externalizálás, amely azt sejteti, hogy a problémát egy körülmény hozta létre, nem pedig az identitás része; és az újra elbeszélés, melyben a problémát leírják, a kivételeket azonosítják, és a kibővült jelentésű narratívákat újra megbeszélik. Martin Payne: Narratív terápia. Magyar Családtérapiás Egyesület, 2014, 46–121.

Az idő annyiban emberi idő, amennyiben narratív módon artikulált.⁵³ A valóság elveszti létjogosultságát, a lényeg nem a kronologikus történésen van, hanem a kairológikus módon megélt pillanaton, s annak a személyiségbe való integrációján.

Így – a trauma szemszögéből vizsgálva – ha *átkeretezzük*⁵⁴ a történetet, s a fragmentumokból egy megélhető, élhető narratívát teremtünk, amivel már együtt lehet létezni újra a világban, egymással, akkor a trauma időbeli pillanata is átkereteződhet, átalakulhat καιροσ-szá, hiszen enélkül az *itt és most*-ban nem ÍGY lehetnék itt. Ez tulajdonképpen a poszttraumás növekedés, a létmegértés, az értelem (λογος) megtalálásának kérdésköre. Az így (újra) Imago Dei szerinti embernek létbátorsága (*mut-zum-Sein*) van a nem-léttel (*nicht-Sein*) szemben, a καιροσ a létezés olyan krízishelyzete, mely az emberi alany számára egy egzisztenciális, a létre vonatkozó döntési helyzetet teremt. Különösen izgalmas e kérdés, ha a teológia fényében világítunk rá a λογος-ra: θεος ἦν ὁ λόγος (Jn 1,1β).⁵⁵ Az, hogy Krisztus a kijelentett λογος, azt is jelenti, hogy „minden általa lett (πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο), és nélküle semmi sem lett, ami létrejött (καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν). Benne élet volt (ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν), és az élet volt az emberek világossága (καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων)” (Jn 1,3–4). Aki megtalálja a kijelentett λογος-t, Jézus Krisztust, megleli a létezés(e) értelmét is, hiszen az ember-lét végső értelme, mint *typos*, az *első zsenge* (ἀπαρχή) (1Kor 15,23) a feltámadott Krisztus. Az *itt és most*-ban szemlélve ezt az új narratívát, immár nemcsak a jelenre van hatással, hanem a megértett, értelmezett és feldolgozott múlttal együtt az αιων-ra is, az örökkévalóban-való-létre,⁵⁶ vagy ahogy Tillich fogalmaz, az *Új Létre* (*das Neue Sein*). „Az Új Lét egy személyes életben jelent meg, s az emberiség számára nem is jelenhetett volna meg másképpen; a lét lehetőségei csak a személyes életben válhatnak teljesen ténylegessé. [...] De ami az emberrel történik, az implicit módon az élet egész valóságával is történik, hiszen az emberben a lét minden szintje jelen van. Az ember hozzátartozik a fizikai, a biológiai és a pszichológiai tartományokhoz, és ezek számtalan fokozatát és viszonylatát hordja magában. Éppen ezért nevezték a reneszánsz filozófusai az embert *kisvilágnak* (*mikrokozmosz*)”.⁵⁷ Találón írja Jaspers: „Az ember mindig több önmagánál. Igyekszünk magunk mögé hatolni, Isten ismeretének mértéke szerint növekszünk önmagunkban, s e közben a magunk jelentéktelenségét is belátjuk.”⁵⁸

⁵³ Paul Ricœur: Az én és az elbeszélte azonosság. In: Uő. Válogatott irodalomelméleti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 373–412.; Pintér Judit Nóra: A tudattalan identitás. *Imágó*, 2012/2., 67–72.

⁵⁴ Hipotézisünkben az átkeretezés bibliai előképe József története (Gen 37,1kk.), aki az elszenvedett trauma után, amikor megéri és integrálja a múlt eseményeit, így fordul a testvérei (a trauma kiváltói felé): „Ti rosszat (רע) terveztetek (השב) ellenem, de Isten terve (השבה אלהים) jóra fordította (למען) azt.” (Gen 50,20a)

⁵⁵ Isten volt a λογος (Ige). Az, hogy Krisztus a kijelentett λογος visszaताल az öszövetségi דבר יהוה kifejezésre, mely mindig Isten teremtő beszédét jelöli, egy olyan aktív Igére, mely változást tud előidézni, akár a nihilből is (creatio ex nihilo).

⁵⁶ „Az a jövő, amiről a teológus Bultmann beszél, vajon megegyezik-e azzal, amit Heidegger a »tulajdonképpen-lenni-tudás« kifejezésével jelöl? Így válaszolok: Igen! Valóban! – mármint formál-ontológiailag. És ahogyan csak akkor tisztázatom fogalmilag a keresztyén eszkatológia mibenlétét, ha egyáltalán tudom, mit jelenthet a jövő a jelenvaló-lét számára, úgy csakis akkor tisztázhatom a bűnösség teológiai fogalmát, ha visszaतालok a bűnre, mint a jelenvaló-lét eredeti ontológiai meghatározottságára.” Rudolf Bultmann: A jelenvaló-lét történetisége és a hit. Válasz Gerhardt Kuhlmann-nak. In: Uő. Hit és megértés. L'Harmattan, Budapest, 2007, 115.

⁵⁷ Tillich (2002): i. m. 327.

⁵⁸ Karl Jaspers: Bevezetés a filozófiába. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989, 71.

ÖSSZEGRZÉS

Jézus Krisztus felhatalmazta tanítványait – így az Egyházat –, hogy ἀσθενοῦντας θεραπεύετε – *gyengélkedőket/betegeket gyógyítsatok* (Mt 10,8). Ez nemcsak a testi megbetegedésekre, sérülésekre utal, hanem ugyanúgy a lelki, létezéssel kapcsolatos vetületekre is. Így a tábori lelkész (egyik) feladata a harcolók lelki megfáradásának, traumatizáltságának gyógyítása. Erről a krisztusi felhatalmazásról, a θεραπεύω alkalmazásáról az Egyház, esetünkben a tábori lelkész nem mondhat le. Külön megállapítást és teológiai, pasztorál-pszichológiai, lelkigondozói meghatározást igényel a tábori lelkész „terápiájának” mint θεραπεύω-nak a meghatározása.

A tábori lelkész vagy valamilyen módszerspecifikus képzés után integrálja megszerzett ismereteit a lelkési szolgálatába, vagy a klasszikus lelkipásztori szolgálati vetületeket interpretálja a létezésre vonatkozó gyógyítás kérdéskörében.

A reformátori teológia az istentisztelet központi elemeként az igehirdetést állítja. A katonák, harcolók közötti *homiletika* sajátos feldolgozást igényel. Mindenesetre kijelenthetjük, hogy egy bajtárs halála vagy megsérülése során sok minden értelmezhetlenné válik a túlélők számára, elvész az értelem, meginog a létezésbe vetett hit. Egy ilyen helyzetben a lelkipásztor *örökkévalóban-való-létre* mutató igehirdetése, a feltámadásba vetett keresztényi bizalom, egyáltalán a gyászoló közösséggé formálás túl tud mutatni a végességen. A traumatizáltak megtanulják, hogy énjük és emberi mivoltuk tudata attól függ, hogy tudnak-e létezni a világban és egymással. A közösség nemcsak a legjobb védelem az egzisztenciális szorongás ellen, hanem a traumatikus élmény leghatékonyabb ellenszere is. Ezt az élményt tudja megélni a harcoló a tábori lelkész szolgálata során. Mert a trauma elszigetel, a közösség helyreállítja az összetartozás érzését. A trauma megaláz és stigmatizál, a közösség tanúságot tesz és megerősít. A trauma lealacsonyít és elbentelenít, a közösség megdicsőít és újra emberré tesz. A bajtársi közösség egyszer csak istentiszteleti közösséggé (*κοινωνία, communio*) transzformálódik, s ennek a transzformációnak gyógyító hatása van. Érdeemes azt is tovább gondolnunk, hogy a *κοινωνία, communio* milyen preventív lehetőségként bír traumatizáltság kialakulásával szemben.

Másfelől a lelkipásztori szolgálat további vetülete a *pásztori beszélgetés, lelkigondozói találkozás*, kapcsolódás lehetősége. Ezt végezhetjük csoportban vagy egyéni konzultáció során.

A tábori lelkész *egyéni lelkigondozói szolgálatában* a trauma feldolgozása, a *herctum* élhetővé tétele a cél, olyan eszköztárral, amivel az esemény értelmezése, egyéni élettörténetbe és személyiségbe integrálása során a lét végső értelmére, a feltámadott Krisztusra mutatunk.

A *közösségekben, csoportban* való együttműködés régi egyházi gyakorlat, s külön tudományággá nőtte ki magát a csoportlélektan, szociálpszichológia vagy akár a rendszerszemléletű családterápia területén. A tábori lelkész szolgálata során ide beemelheti a filozófiai praxis *szókratészi párbeszéd* (*Das sokratische Gespräch*) módszerét. Ennek során a csoport *behatórja az eseményt*, esetünkben *bibliai párhuzamokat*, példákat keresnek, ezeket *elemzik*, s minden csoporttag számára elfogadható *definíciót alkotnak*, majd közösen *lezárják* a folyamatot.⁵⁹ Ez többalkalmas csoportmunkát jelent.

⁵⁹ Sárkány Péter: A szókratészi párbeszéd mint az etikai személyiségképzés modellje. *Vigilia*, 2012, 7. sz. 489–494.; Sárkány Péter: Értelemközpontú egzisztenciaanalízis és filozófiai tanácsadás. *Imágó*, 2012, 3. sz., 75–82.; Sárkány Péter: A filozófia mint praxis. *Tanulmányok a filozófia, a pszichoterápia és a szociálpedagógia határterületeiről*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014, 62–72.

A teológia és a lélektan egymással határos diszciplínák, ahol a demarkációs vonalat az időfolyam alkotja, mely elválasztja a mulandót, amivel a pszichoterápia foglalkozik, az öröktől, amelyet a teológia hirdet. Jelen tanulmányban nem riadtunk vissza attól, hogy hidat verjünk a két tudományág közé, érintve a filozófia territóriumát is. És bár tábori lelkész-ként, ha tudományt művelünk, egyértelműen a teológia oldalán állunk, mégis a híd lábánál megállva nem riadhatunk meg attól, hogy át-átekintsünk más-más diszciplínák irányába, tanulmányunkban az egzisztencialista filozófia és pszichoterápia felé.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Augustinus, Aurelius: *Vallomások*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Bakó Tihamér: *Sorstörés. A trauma lélektana egy pszichoterapeuta szemzőgéből*. Psycho Art, Budapest, 2009.
- Bánfalvy Attila: *Abúzus, trauma, értelem*. In: Kuritárné Szabó Ildikó – Tisljár Szabó Eszter (szerk.): *Úgy szerettem volna, ha nem bántottak volna*. Oriold és Társai, Budapest, 2015.
- Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon (1–2)*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. (CD-ROM, Biblia Téka, Arcanum Adatbázis, 2002.)
- Bultmann, Rudolf: *Hit és megértés*. L'Harmattan, Budapest, 2007.
- Cooper, Arnold M.: *Toward a limited definition of psychic trauma*. In: Rothstein, Arnold (ed.): *The Reconstruction of Trauma: Its Significance in Clinical Work*, Connecticut International Universities Press, Madison CT, 1986, 41–56.
- Cullman, Oscar: *Krisztus és az idő. Az őskeresztény idő- és történelemszemlélet*. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 2000.
- Ferenzi Sándor: *A háborús neurózisok pszichoanalízise*. In: Dr. Linczenyi Adorján (szerk.): *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető, Budapest, 1982, 439–452.
- Frankl, Viktor E.: *A szenvedő ember*. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- Frankl, Viktor E.: *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2005.
- Frankl, Viktor E.: *Értelem és egzisztencia: előadások és tanulmányok*. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Frankl, Viktor E.: *Orvosi lelkigondozás: A logoterápia és egzisztenciaanalízis alapjai*. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2015.
- Freedman, David Noel (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. New York, 1997. (CD-ROM, Logos Library System, 2003.)
- Freud, Sigmund: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Budapest, Gondolat, 1986.
- Haag, Herbert: *Bibliai lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1989. (CD-ROM, Biblia Téka, Arcanum Adatbázis, 2002.)
- Heidegger, Martin: *Az idő fogalma. A német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus 1933/34.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Heidegger, Martin: *Lét és idő*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Heidegger, Martin: *Mi a metafizika?* In: Pongrácz Tibor (szerk.): *„...Költőien lakozik az ember...”*. T-Twins Kiadó/Pompeji, Budapest–Szeged, 1994.
- Helting, Holger: *Bevezetés a pszichoterápiás daseinanalízis filozófiai dimenzióiba*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.
- Herman, Judith: *Trauma és gyógyulás*. NaNe Egyesület, Budapest, 2003.
- Husserl, Edmund: *Előadások az időről*. Atlantisz, Budapest, 2002.

- Jaspers, Karl: *A filozófiai gondolkodás alapgyakorlatai*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Jaspers, Karl: *Bevezetés a filozófiába*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Jaspers, Karl: *Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek*. Katalizátor Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- Jones, Franklin D. – Sparacino, Linette R. – Wilnoc, Victoria L. – Rothberg, Joseph M. – Stokes, James W. (eds.): *War Psychiatry*. Uniformed Services University of the Health Sciences Bethesda, Maryland, 1995.
- Kayser, Karen: *Enhancing dyadic coping during a time of crisis: a theory-based intervention with breast cancer patient and their partners*. In: Revenson, T. A. – Kayser, K. – Bodenmann, G. (eds.): *Couples coping with stress. Emerging perspective on dyadic coping*. Decade of Behavior. Washington: American Psychological Association, 2005, 175–195.
- Kennedy, Carrie. H. – Zillmer, Eric, A. (eds.): *Military psychology. Clinical and Operational Applications*. The Guilford Press, New York, 2006.
- Kerekes Erzsébet: *Az idő kairológikus jellege a heideggeri hermeneutikai fenomenológiában*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2013.
- Kierkegaard, Søren Aabye: *A szorongás fogalma*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1993.
- Kiss Enikő Csilla – Sz. Makó Hajnalka (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2015.
- Krystal, Henry: *Trauma and affects*. Psychoanalytic Study of the Child, 1978/33.
- Lukas, Elisabeth: *A logoterápia tankönyve*. Agapé, Kiskundorozsma, 2011.
- Lukas, Elisabeth: *Szenvedésednek is van értelme*. Agapé Kiadó, Szeged, 2007.
- Pavčina, Želimir – Komar, Zoran (szerk.): *Katonapszichológia (I)*. HM Zrínyi, Budapest, 2007.
- Payne, Martin: *Narratív terápia*. Magyar Családterápiás Egyesület, 2014.
- Pintér Judit Nóra: *A nem múltó jelen. Trauma és nosztalgia*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014.
- Pintér Judit Nóra: *A tudattalan identitás*. Imágó, 2012/2.
- Ricœur, Paul: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Safranski, Rüdiger: *Idő. Amit velünk tesz, és amivé mi tesszük*. Typotex Elektronikus Kiadó, 2017.
- Sárány Péter: *A filozófia mint praxis. Tanulmányok a filozófia, a pszichoterápia és a szociálpedagógia határterületeiről*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014.
- Sárány Péter: *A szókratészi párbeszéd, mint az etikai személyiségképzés modellje*. Vigília, 2012, 7. sz.
- Sárány Péter: *Értelemközpontú egzisztenciaanalízis és filozófiai tanácsadás*. Imágó, 2012, 3. sz.
- Sárány Péter – Zsók Otto (szerk.): *A logoterápia alapjai/Die Grundlagen der Logotherapie: Két nyelvű szöveggyűjtemény/Eine zweisprachige textsammlung*. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- Telegdi Áron: *Kant időfelfogása*. Kellék, 2004/24.
- Tillich, Paul: *Lébtárság*. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2010.
- Tillich, Paul: *Rendszerezés teológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Wolff, Hans W.: *Az Ószövetség antropológiája*. Harmat Kiadó-PRTA, Budapest, 2011.
- Yalom, Irwin D.: *Egzisztenciális pszichoterápia*. Park Kiadó, Budapest, 2017.

Bérces Viktor:

A TÁRSADALOM FLEXIBILITÁSÁVAL KAPCSOLATOS ELVÁRHATÓSÁGI MÉRCE HONVÉDELMI KÉRDÉSEKBE

ÖSSZEFOGLALÓ: A magyar haderő érdemi szervezeti átalakítása 1989-ben kezdődött meg, amely komoly kihatással volt a honvédelem és a társadalom addig megszokott – szorosnak mondható – kapcsolati rendszerére. A különböző laktanyák, illetőleg katonai szervezetek folyamatos felszámolása odáig vezetett, hogy a sorozásra épülő tömeghadsereget – a folyamat „betetőzéseként” – felváltotta az önkéntességen alapuló, kis létszámú professzionális haderő, annak tartalékképzése érdekében pedig létrehozták az önkéntes tartalékos rendszert (ÖTR). A 2010-es évektől kezdődően ugyanakkor olyan kormányzati intézkedéseknek lehetünk „szemtanúi”, amelyek egyértelműen az állampolgárok honvédelmi igazgatásba történő reintegrációját célozzák meg, egyfelől az önkéntességen alapuló feladatvállalások, másfelől a honvédelmi kérdések iránti affinitás növelése érdekében. E tanulmány célja elsősorban az, hogy e folyamat főbb állomásait kronológiai sorrendben elemezze, illetőleg felvázolja a vizsgált terület fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatos perspektívákat.

KULCSSZAVAK: honvédelmi kötelezettség, „toleranciaküszöb”, társadalmi reakciók, ÖTR, Nemzeti Biztonsági Stratégia

BEVEZETÉS

A honvédelmi feladatok ellátásával kapcsolatos társadalmi reakciók vizsgálata minden történelmi korszakban aktuális témaként kezelendő. Jóllehet a népesség mint államalkotó tényező évszázadokon át teljes egészében be lett vonva e feladatok ellátásába, a modern kori jogszemlélet és az Európai Unió általános működési elvei ezen állampolgári kötelezettségeket jelentős mértékben relativizálták. Véleményem szerint mindez elsősorban az önkéntes alapon működő katonai szolgálati rendszerek létrehozásának, az emberi és állampolgári jogok fokozott hangsúlyozásának, illetőleg a haditechnikában beálló alapvető változásoknak a következménye.

A professzionális katonaság, illetőleg a civil társadalom viszonyrendszerének kiegyensúlyozottsága ugyanakkor alapvető államérdekként, illetőleg államcélként jelölhető meg. A honvédelmi feladatok ellátása kizárólag akkor lehetséges, ha azok közös célokon alapuló koordinált tevékenységet foglalnak magukban.¹ Mindez azonban a társadalom aktív szerepvállalása nélkül aligha lehetséges.

¹ James D. Mooney: A katonai szervezetekről. In: Lőrincz Lajos (szerk.): Közigazgatás-tudományi antológia. Első kötet. Unió Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003, 159.

Ezek után azonban okkal tehetők fel az alábbi kérdések:

1. Mi a honvédelmi kötelezettség tulajdonképpeni tartalma?
2. Milyen minőségben és terjedelemben lehet előírni a társadalom tagjai számára e kötelezettségeket?
3. Hol húzódnak a polgári társadalmak „toleranciaküszöbének” határvonalai az egyes jogszabályi előírások teljesítésével kapcsolatban?

Megjegyezném, hogy a „társadalmi flexibilitás” honvédelmi aspektusú vizsgálata számos szerző szerint indokolatlan, hiszen az semmilyen formában nem játszik szerepet az erre irányadó normák meghatározásakor. Ennek legfőbb elvi oka, hogy háborús vagy katasztrófahelyzetben a törvényhozó eleve nem lehet tekintettel e szubjektumokra, olyan kényszerhelyzetben cselekszik ugyanis, amely annullálja az addigi (jog)szociológiai kutatások eredményeként ismertté vált társadalmi jelenségeket.

A magam részéről mégsem tartom feleslegesnek a jelen témával kapcsolatos vizsgálatokat, ugyanakkor megjegyezném: a címben szereplő „elvárhatósági mérce” vizsgálata tekintetében jogi és nem jogi² tényezők egyaránt szerepet kell hogy kapjanak. Ezek közül is – álláspontom szerint – a jogi tényezők fontossága elsődleges, hiszen csak kógens jogi normák képesek arra, hogy a társadalom tagjait – *ultima ratio* jelleggel – „rászorítsák” a honvédelmi kötelezettségek teljesítésére.

A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉG TARTALMA

A honvédelmi kötelezettség tartalmával kapcsolatos törvényi szabályok meghatározásakor a mindenkori jogalkotónak véleményem szerint az alábbi tényezőket szükséges figyelembe vennie:

- az állampolgárok általános életmódja,³ életszínvonala és életstílusa;
- az állampolgárok gazdasági és képzési potenciáljával kapcsolatos körülmények;
- az állampolgárok „biztonságfelfogásában” bekövetkező változások;
- az esetleges belső társadalmi konfliktusok jellege, mennyisége és minősége (pl. etnikai feszültségek);
- a „konfliktuskezelési kultúra” fejlettségi szintje, ezen belül elsősorban a bűnözés szerkezeti sajátosságai;
- a demográfiai adatok (a társadalom életkori sajátosságai stb.), illetőleg
- a honvédelmi igazgatásra vonatkozó „nemzetközi szabályozási környezet” alapvető vonásai.

A jogi szabályozás minden európai állam esetében két szinten vizsgálendő: egyfelől a mindenkori kartális alkotmány, másfelől a törvényi szabályozás szintjén. Annyi bizonyos, hogy a modern európai jogalkotási szemlélet differenciált szabályozási elvet követ, amelynek alapján a jogszabályok a veszélyvállalási kötelezettséget – az arányosság elvének figyelembevételével – mindig az egyes honvédelmi feladatok jellegéhez képest állapítják

² Szociológiai és etikai.

³ „Az emberek [...] mindennapi magatartási-tevékenységi rendszere. Magában foglalja mindazokat a tipikus életfunkciókat, amelyeket az emberek élettevékenységük során (munkahely, család, stb.), valamint tágabb társadalmi kapcsolatrendszerükben (politika, kultúra, ideológia, stb.) átélnek, illetve megvalósítanak. Az életmód olyan átfogó fogalom, amely felöleli az életkörülmények és az életszínvonal kategóriáját is.” Révai Nagy Lexikona. Babits Könyvkiadó, Budapest, 1994, 373. In: Ékes Ildikó: Életmód-Életszínvonal. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002, 15.

meg. A téma elemzése kapcsán azt is előre kell bocsátanunk, hogy a honvédelmi feladatok jellege – a nemzetközi szabályozási környezet komplexitása okán⁴ – szintén sokrétűbbé vált.

A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉG TARTALMÁVAL KAPCSOLATOS PARADIGMAVÁLTÁSOK A MAGYAR SZABÁLYOZÁSBAN

A 20. századi magyar szabályozás olyan folyamatként írható le, amelyben a veszélyvállalási kötelezettségre irányadó előírások differenciálása csak hosszas jogalkotói felismerés eredményeként rögzült a törvényi előírások szintjén. Gondoljunk csak bele: az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelmet még olyan „legszentebb állampolgári kötelességként” definiálta, amelyet „mindenkinek, az önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie”. A jogszabály ennek során

- külön nevesítette a „leventekötelezettséget”, amelynek alapvető célja volt az ifjúság honvédelmi szempontú nevelése és felkészítése, mindemellett
- a hadkötelezettséget azon nem magyar állampolgár férfiakra is kiterjesztette, akik – életvitelszerűen – az ország területén éltek.⁵

Az első komolyabb szemléletbeli változásra az 1960. évi IV. törvényben került sor, amely – máig ható logikai megoldással – már különbséget tett a személyes (katonai) szolgálat, illetőleg az anyagi javak szolgáltatásának kötelezettsége között.

Az 1976. évi I. törvény – speciálisan – az ingatlanok tulajdonosaival, kezelőivel, illetőleg használóival kapcsolatban állapított meg honvédelmi tárgyú kötelezettségeket: ennek alapján ha a „mező” vagy „erdő” művelési ágazatban nyilvántartott ingatlanok határsávbán – vagy a honvédelmi létesítmény meghatározott körzetében – voltak, a jogosult ezek ideiglenes vagy végleges átengedésére, illetőleg bizonyos tevékenységek eltűrésére vált kötelezhetővé.⁶

Az igazi fordulópontot az 1989. évi XXII. törvény jelentette, amely – engedély alapján – lehetővé tette a katonai szolgálatot helyettesítő polgári, illetőleg fegyver nélküli szolgálat teljesítését is, mégpedig lelkiismereti okokra hivatkozással.

Mint ismeretes, Magyarországon a 2004. évi CV. törvény eredményeképpen békeidőszakban megszűnt a határozott ideig tartó, kötelező sorkatonai szolgálat. Megjegyezném, hogy mindez kiemelten nagy társadalmi támogatottságot élvezett, hiszen 1. már a rendszerváltozást követően is több, a hadkötelezettséget ellenző civil szervezet jött létre; 2. idővel a társadalom „passzív ellenállása” is érzékelhetővé vált a rendszer további fenntartásával szemben.

Ami a hatályos szabályozást illeti, az Alaptörvény a „Szabadság és felelősség” cím alatt szabályozza a honvédelmi kötelezettséggel kapcsolatos kérdéseket. A „honvédelmi kötelezettségek” kifejezés ugyanakkor jelenleg csak az önkéntes tartalékos rendszer fenntartásának állami kötelezettségét jelenti, amelyben az állampolgári részvétel valójában nem kötelező, hanem csak elvi, opcionálisan választható lehetőség.⁷

⁴ Pl. Az ENSZ napjainkban nemcsak a fegyveres, hanem a gazdasági erőszak (pl. bojkott, embargó stb.) fogalmát is tilalmazza. A Közgyűlés által 1974-ben elfogadott, az Államok gazdasági jogairól és kötelezettségeiről szóló charta alapján „egyetlen állam sem alkalmazhat vagy támogathat más állammal szemben olyan gazdasági, politikai vagy más kényszerítő intézkedéseket, amelyeknek az a céljuk, hogy egy másik államot szuverén jogainak gyakorlásában korlátozzanak.” Malcolm N. Shaw: Nemzetközi Jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 682.

⁵ Kovács István: A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2014/1., 225.

⁶ Kovács: i. m. 245.

⁷ Kovács: i. m. 258.

Mindemellett, az Alaptörvény – hasonlóan a korábbi Alkotmányhoz – továbbra is alternatívát biztosít azon hadkötelesek számára, akiknek a katonai szolgálat teljesítése a lelkiismeretükkel összeegyeztethetetlen. Az alapvető eltérés ugyanakkor az, hogy az ilyen személyek – a jelenlegi szabályozás szerint – nem polgári, hanem fegyver nélküli katonai szolgálat teljesítésére kötelezettek. Megjegyezném: e jogállás sajátosságai elsősorban abban ragadhatók meg, hogy 1. e személyek ugyanúgy katonának minősülnek azzal, hogy fegyverrel nem rendelkeznek; 2. egyenruhát viselnek, tehát háborús konfliktus esetén az ellenség szempontjából „harcosnak” minősülnek; 3. hadviselés esetén minden eszközzel biztosítani kell, hogy harctéri körülmények közé ne kerüljenek, hiszen védekezésre képtelen személyeknek tekintendők.⁸

Mindemellett, az Alaptörvény előírja:

- a honvédelmi munkakötelezettség elrendelhetőségét rendkívüli állapot idejére (e lehetőség különösen fontos annak tudatában, hogy a jövőbeni hadviselés eredményessége leginkább a nemzetgazdasági teljesítménynek, illetőleg a technológiai fejlesztéseknek lesz a függvénye);⁹
- a polgári védelmi és gazdasági-anyagi szolgáltatási kötelezettséget, amelyek – már békében is – két önálló, egyenrangú legitím okból, nevezetesen honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása céljából írhatók elő¹⁰ (ebből az következik, hogy a haza védelmének fogalmi köre a katonai védelem mellett a katasztrófavédelmet is magában foglalja).

A HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉG ALANYÁNAK MEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEI A JOGELMÉLETBEN

Nézetem szerint a honvédelmi kötelezettség címzetti körének meghatározása három különböző elv mentén lehetséges:

- a) az egyetemlegességi elv alapján, amely szerint e kötelezettség minden olyan személyt terhel, aki 1. az adott állam területén él; illetőleg 2. aki az adott állam állampolgárságával rendelkezik, függetlenül attól, hogy éppen melyik ország területén tartózkodik;
- b) a territorialitás elve alapján, amely szerint e kötelezettség csak olyan személyeket terhel, akik az adott állam területén életvitelszerűen élnek, állampolgárságtól függetlenül;
- c) a legszűkebb értelmezés szerint e kötelezettség kizárólag azon, adott állam állampolgárságával rendelkező személyekre terjed ki, akik életvitelszerűen az adott állam területén élnek.

A címzetti kör pontos kijelölése alapvető honvédelmi, illetőleg garanciális jelentőségű kérdés, hazai és uniós viszonylatban egyaránt.

Ami a kérdés hazai vonatkozásait illeti, megállapítható: mára több mint 500 000 olyan külföldi állampolgár van, aki annak ellenére vette fel a magyar állampolgárságot, hogy az ország területén élne. Az Alaptörvény grammatikai értelmezése alapján ugyanakkor ezen személyeknek hazánkban nincs semmiféle katonai szolgálati kötelezettsége, hiszen másik állam területén járulnak hozzá a közterhekhez. Megjegyezném, hogy az Alaptörvény előkészítése szakában ismertté vált olyan vélemény is, amelynek alapján a honvédelmi kötelezettség keletkezéséhez önmagában elégséges lett volna a magyar állampolgárság fennállása

⁸ Kovács: i. m. 260.

⁹ Kovács: i. m. 261.

¹⁰ Kovács: i. m. 262.

(e felvetést azonban az Országgyűlés elvetette, felismerve azt, hogy mindez technikai értelemben csak nagy nehézségek árán lenne kivitelezhető).¹¹

Másrészt: mára kb. 350 000 magyar állampolgár él életvitelszerűen valamely másik uniós tagállam területén; az Alaptörvény rendelkezései szerint ugyanakkor – a közteherviselési kötelezettség irányának megváltozása miatt – ezen személyi kör esetében sem áll fenn honvédelmi kötelezettség (mindez azonban könnyen felvetheti a katonai vagy egyéb hasonló típusú szolgálat alóli kibúvás lehetőségét).¹²

Ami az uniós szintet illeti, az alanyi kör meghatározása ebben a tekintetben is problémás lehet:

- ha több millió uniós állampolgár jelenti be az állampolgársága szerinti országban állandó lakóhelyének megváltoztatási szándékát, az az Unió védelmi stratégiája szempontjából komoly kockázati tényező lehet egy esetleges közös katonai veszélyeztetettség esetére;
- ha viszont a honvédelmi kötelezettség kizárólag az állampolgársági elv alapján kerülne megállapításra, akkor külön szabályrendszer megalkotására lenne szükség a többes állampolgársággal rendelkező személyek esetén, hiszen feladataik ellátásában már felmerülhetnek olyan morális jellegű problémák, amelyek alapján nem harcolhatnak olyan ország ellen, amelyeknek szintén polgárai, vagy amelynek vonatkozásában korábban ilyen jogállással rendelkeztek.¹³

AZ „ELVÁRHATÓSÁGI MÉRCE” MEGHATÁROZÁSÁNAK SZOCIOLÓGIAI TÉNYEZŐI

A szociológiai tényezők vizsgálata egyéni és társadalmi szinten egyaránt szükséges. Az individuális szint esetében utalnék Hobbes megállapítására, aki szerint az ember – a saját egzisztenciális helyzetének folyamatos javítása érdekében – kizárólag saját hasznának előmozdítására törekszik. A szerző szerint tehát a civil társadalom nem más, mint „mindenki háborúja mindenki ellen”, ezen állapot funkciója pedig kizárólag az egyéni érdekérvényesítés.¹⁴

A honvédelmi feladatok ellátásával kapcsolatos állampolgári attitűdök vizsgálata előtt azt is szükséges tisztázni, hogy melyek az adott társadalomra jellemző elsődleges (politikai) értékek. A kontinentális és angolszász társadalomfilozófiai irányzatok jelen körbe sorolják a szabadság, az egyenlőség, a demokrácia, az igazságosság, a humanizmus, a béke, valamint a természetes emberi környezet kategóriáit.¹⁵ Mindez azonban alapjaiban kihat a haderő és a civil társadalom viszonyrendszerének ártértelemeződésére, illetőleg fellazulására, amely – végső soron – kormányzati (jogszályi) szinten is tetten érhető az európai államok többségében.

Magyarországon, az elmúlt közel három évtizedben számos, a honvédelem ügyét is jelentősen befolyásoló változás történt. Ezek közül a legfontosabb, hogy a sorozásra épülő tömeghadsereget felváltotta az önkéntességen alapuló, kis létszámú professzionális haderő, annak tartalékképzése érdekében pedig létrehozták az önkéntes tartalékos rendszert (ÖTR). Mindemelllett számos, a honvédelem ügyéhez kötődő társadalmi szervezet alakult, amelyek máig aktív kapcsolódási pontot jelentenek a haderő és az állampolgárok között. Ugyanakkor

¹¹ Kovács: i. m. 259.

¹² Kovács: i. m. 260.

¹³ Uo.

¹⁴ Hans Joachim Störig: A filozófia világtörténete. Helikon Kiadó, Budapest, 1997, 233.

¹⁵ Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 143–144.

tényként kezelhető az is, hogy továbbra sem történt meg azon intézményes keretek kialakítása, amelyekben belül azok számára is vállalhatóak honvédelmi feladatok, akik egyébként nem kívánnak tényleges katonai szolgálatot teljesíteni.¹⁶

E folyamat vizsgálatát mindenekelőtt azzal kell kezdeni, hogy 1989-ben, a kb. 155 ezer fős katonai költségvetési létszám „megöröklése” azonnali beavatkozást igényelt az állam részéről. Ennek következtében megkezdődött egy nagy volumenű haderő-átalakítás, amely jelentős létszámcsoökkentést és szervezeti változásokat eredményezett. Az 1994-ben rendszeresített alig 100 ezer fős létszámot 1996-ra újabb több mint 30 000 fővel csökkentették, az ezredfordulót követően pedig már ennek is csak a kétharmada, kb. 43 000 fő volt integrálva a honvédelmi szervezetrendszer egészébe.¹⁷

A létszámcsoökkentésen túl az alakulatok és objektumok számát is redukálni kellett. Számos laktanyát, illetőleg egyéb katonai szervezetet szüntettek meg, amelynek következtében a társadalomban is egyre kevésbé vált érzékelhetővé a haderő fontossága, illetőleg annak alapvető funkciója. Jóllehet, a kötelező sorkatonai szolgálat intézményének fenntartása még egy ideig biztosította az állandó kapcsolatot a Magyar Honvédség és a társadalom szélesebb rétegei között, 2004 novemberétől azonban – az általános hadkötelezettség békeidőszaki felfüggesztésével és az önkéntes alapon szerveződő haderőre történő áttéréssel – ez a kontaktus jelentősen meglazult.¹⁸

E tendencián elsőként a 2012-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia próbált változtatni, amely kimondja, hogy a biztonságot egyre átfogóbban szükséges értelmezni, és a biztonsági kihívásokra csak komplex módon, több szereplő együttes bevonásával lehet hatékony válaszokat adni. Tóth Péter egy tanulmányában ugyanakkor a következőre hívja fel a figyelmet: „[...] ha tehát elfogadjuk, hogy csak a legfontosabb kérdésekről születnek nemzeti stratégiák, akkor meg kell állapítanunk, hogy hazánkban a honvédelem kérdése 2009-ig, az első katonai stratégia elfogadásáig egészen biztosan nem tartozott a társadalmilag legfontosabbnak ítélt problémák közé. Ehhez hozzátehetjük – a katonai stratégia kidolgozását és elfogadtatását magára vállaló honvédelmi vezetés érdemeit hangsúlyozva –, hogy az ország katonai biztonságát a magyar politikai elit és a magyar társadalom valójában még napjainkban, Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának megszületését követően sem sorolja a legfontosabb kérdések közé.”¹⁹

A fenti állapotot egy korábban elkészített összehasonlító jellegű közvélemény-kutatás eredménye is alátámasztja: az azonos kérdésekből álló tesztet a szakértők először a NATO-hoz történő csatlakozás évében, 1999-ben, másodjára pedig 2008-ban végezték el. A felmérések eredményei azt mutatták, hogy a magyar társadalom biztonságérzékelésének fókuszpontjában elsődlegesen az anyagi biztonság, a létbiztonság, avagy a megélhetés biztonsága állt (fontossági sorrendben ezt követte a közbiztonság, a katonai biztonság, a környezeti biztonság, végül pedig a jogbiztonság).²⁰

¹⁶ Kun Szabó István: A honvédelem és a társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései. Honvédségi Szemle, 2017/2., 75.

¹⁷ Kun Szabó: i. m. 76.

¹⁸ Kun Szabó: i. m. 76.

¹⁹ Tóth Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. Nemzet és Biztonság, 2014/2. <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=531> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 23.)

²⁰ Radványi Lajos – Vámosi Zoltán: A magyar lakosság biztonságérfogásának változásai. (Egy összehasonlító közvélemény-kutatás tapasztalatai 1999–2008.) 127. In: Dr. Vámosi Zoltán (szerk.): Gondolatok és vélemények a biztonságunkról. (Egy konferencia és egy összehasonlító közvélemény-kutatás tanulságai.) TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Közhasznú Egyesület, Budapest, 2008, 115–138.

Lacsny szerint az alapvető probléma, hogy az állampolgárok a hazafiság és a honvédelem fogalma között nem vonnak párhuzamot, ezáltal utóbbi tevékenységi kör funkcióját teljességgel kiüresítik.²¹ „A közel negyvenéves irodalmi alkotásokban, de még a legutóbbi időben megjelent művekben sem tükröződik koherensen e kérdéskör. Azaz, nincs szerves kapcsolat a hazaszeretet és a honvédelem, a társadalmi, nemzeti haladás, a hadsereg, a történelmi múlt pozitív hagyományai és az új eredmények, valamint a ma hazafisága, a nemzet biztonsága és honvédelme között.”²²

A másik alapvető probléma, hogy az állampolgárok eleve elutasítják, illetőleg megkérdőjelezik a „katonai cselekvés” létjogosultságát, hiszen abból eleve a háború, illetőleg a fegyveres konfliktus fogalmára asszociálnak. E logika azonban nyilvánvalóan téves, hiszen e tevékenységformának – annak iránya szerint – különböző lehet a szakmai, politikai, illetőleg morális tartalma.²³ Témánk szempontjából nyilván a szakmai karakter a legkevésbé érdekes, hiszen ez csak azt mutatja meg, hogy a katona cselekménye mennyiben felel meg a hadászat, illetőleg hadijog szabályainak.

Sokkal érintettebbnek érzik magukat ugyanakkor honfitársaink akkor, ha a kérdéskört politikai, illetőleg erkölcsi alapról közelítjük meg. A politikai megítélés ugyanis már jobban összefügg az állam általános céljaival, és nemcsak „hadszíntéren” manifesztálódó problémákat érint, hanem kormányzati, konkrétan közpénzügyi összefüggéseket is mutat. Mindemellett szükséges leszűkíteni a társadalom és honvédelem viszonyrendszerét a morális természetű kérdések vizsgálatára is. Az állampolgár – mint individuum – elsősorban azt tekinti irányadónak, hogy a katona cselekménye mennyiben felel meg a „közjó”, illetőleg az erényesség és az igazságosság kritériumainak.

AZ „ÖNKÉNTESSÉG” MINT PERSPEKTÍVA

A honvédelmi feladatok ellátásához fűződő viszony alappillére elsősorban az önkéntességre való társadalmi hajlandóságban jelölhető meg. Ennek értékelésekor azonban szükséges az individuális szint vizsgálata is: ne feledjük, hogy „az emberben mint erkölcsi személyiségben az etikai tudat szoros kölcsönhatásban áll a tudományos ismeretekkel, a politikai meggyőződéssel, az esztétikai ízléssel és a vallásos hittel. Közülük egyik vagy másik uralkodó jellegűvé válhat, és hatásával elnyomja a többi.”²⁴

Egy 2004-ben készült hazai felmérés alapján önkéntes tevékenységekkel a 14 éven felüli lakosság több mint egyharmada, közel 3,5 millió fő foglalkozott. „Az önkéntes tevékenységeket az állampolgárok családjukon és baráti kapcsolatukon kívül, magánszemélyek és intézmények javára végezték. Az önkéntesek által elvégzett munka mennyisége 10 év alatt több mint harmadával növekedett. A legtöbb önkéntes tevékenységet a lakóhelyi, települési segítségnyújtás (68%), a hivatalos ügyek intézése (41%), illetve a szociális, egészségügyi, művelődési területen tevékenykedő szervezetek segítése (21%) körében végezték. Az önkéntesek életkora egyre alacsonyabb, ma már a középiskolások is vállalnak önkéntességet,

²¹ Lacsny Márton: A hazafias és a honvédelmi nevelés, ahogy azt a középiskolások látják (2.). Honvédségi Szemle, 2017/3., 146.

²² Fürstné Kólyi Erzsébet: Identitás, biztonság. A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben. Iskolakultúra, 1998/4., 146.

²³ Boda Mihály: Az erkölcs és a morál katonai jelentősége. Honvédségi Szemle, 2017/4., 88.

²⁴ Hársing László: Irányzatok az etika történetében. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001, 22.

csak az idős (különösen a nagyon idős) emberek körében válik ritkává a tevékenység. A legaktívabbak a 31–40 éves korosztályba tartozók.”²⁵

A honvédelem ügye szempontjából ezek az adatok jól hasznosíthatók, hiszen azt támasztják alá, hogy: az önkéntesség már a professzionális haderőre történő áttérés időszakában is része volt a társadalom tagjai mindennapi (rutinszerű) életvitelének; különösen a fiatalabb generációk fogékonyak e feladatok ellátására; az önkéntesek a legtöbb segítséget a lakóhelyükhöz kötődően látják el.

Mindez továbbra is összhangban van a korábban említett közvélemény-kutatások eredményeivel, amelyek szerint a magyar lakosság számára a létbiztonság, azon belül pedig a közvetlen lakókörnyezet biztonsága az elsődleges faktor.²⁶

Megjegyezném, hogy az önkéntesség nem feltétlenül állapítható meg civil személyek önkényes katonai célú felhasználása esetén. E gyakorlatra – sajnálatos módon – a mai napig sor kerül egyes, a „harmadik világ” körébe tartozó, illetőleg egyéb szélsőséges nézeteket képviselő államok esetében. Két példát említenék ebben a körben: 1. Szaddám Huszein alapvető stratégiája az volt, hogy katonai objektumait a sűrűn lakott városrészekbe telepítette; 2. Szlobodán Milosevics civil személyeket kényszerített a belgrádi televízió stratégiai fontosságú épületébe.²⁷ Mindemellett vannak olyan esetek, amelyekben nehézkes annak elhatárolása, hogy önkéntes, avagy kényszerített tevékenységről van-e szó. Amennyiben a civil személyek személyes meggyőződésük okán, illetőleg az adott politikai rezsim nyílt támogatása végett tartózkodnak a hadszíntéren, akkor az önkéntesség fennállása aligha kérdőjelezhető meg. Más kérdés, hogy a támadó, illetőleg támadott fél politikai-katonai vezetését milyen politikai, illetőleg morális felelősség terheli az ilyen helyzetek ki- és felhasználása tekintetében.

A fenti szituációval kapcsolatban számos döntéseméleti teória született:

a) A katonai megítélés kizárólagosságának elve alapján az ellenség katonai objektumát civilek jelenléte esetében is ugyanúgy kell támadni, mintha az a lakosságtól távol helyezkedne el. E nézőpont ugyanakkor figyelmen kívül hagyja az erkölcsi szempontokat, és elsősorban azon teórián alapul, amely szerint az állampolgár mint egyszerű ellenálló is fel lehet fegyverkezve, tehát a professzionális haderőhöz hasonló „veszélyforrást” jelenthet. Ellenérvként hozható fel ugyanakkor, hogy a civil ellenállás – a katona számára is felismerhető módon – sosem érheti el azt a felkészültségi szintet, amely indokoltá teszi ezen elv alkalmazását.

b) A humanitás elve alapján a katona elsősorban ember (morális lény), és csak másodsorban katona. Ennek megfelelően az erkölcsi és katonai szempontokat együttesen szükséges érvényre juttatni a civil lakosságot érintő katonai műveletek során. Boda szerint mindez elsősorban úgy lehetséges, hogy „[...] a katonai szempont alkalmazását erkölcsi és morális szempontból való jóváhagyáshoz kapcsoljuk. A két szempont viszonyának ezen értelmezésében a katonai szempont alkalmazását az erkölcsi és morális szempont korlátozza.”²⁸

c) A verifikáció elve alapján a morális szempontok egyszersmind „magukba olvasztják” a katonai szempontokat. Ennek oka, hogy a katonai célok kizárólag erkölcsi aspektusból határozhatók meg, mivel a katonai műveletek létjogosultsága, legitimációja eleve morális alapokon nyugszik. Ezen elképzelés szerint tehát az „erkölcsi és morális szempont egyféle perspektívát kínál a katonai szempont alkalmazásához”.²⁹

²⁵ <http://www.oka.hu/cikkek/mi-az-az-oenkentesség> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 23.) In: Kun Szabó.: i. m. 80.

²⁶ <http://www.oka.hu/cikkek/mi-az-az-oenkentesség> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 23.) In: Kun Szabó i. m. 80.

²⁷ Boda: i. m. 89.

²⁸ Boda: i. m. 90.

²⁹ Uo.

ZÁRÓGONDOLATOK

A korábbiakban utaltam arra, hogy a magyar társadalom önkéntességi hajlandósága vonatkozásában pozitív változások tapasztalhatók. Mindez a haderő viszonylatában ugyanakkor eltérő módon jelentkezik. Számos publikációban olvasható, hogy az önkéntes alapú haderő és az önkéntes tartalékos rendszer feltöltöttsége a jelenlegi rendszerben nem éri el a megfelelő szintet. Erre utalnak többek között azok a 2016 elején ismertté vált adatok is, amelyek alapján a Magyar Honvédség kb. 6000 fős létszámhiánnyal küzd.³⁰ A közeljövőben tehát nyilvánvalóan szükséges lesz annak újragondolása, hogy

- milyen formában biztosítható a társadalom honvédelembe történő aktívabb bevonása;
- milyen módon lehet a honvédelem mint szervezeti struktúra népszerűségét növelni;
- hogyan kell meghatározni az önkéntesen vállalható feladatok jellegét akként, hogy az aktív segítségnyújtásra, tevőleges részvételre sarkallja a civil társadalom tagjait.

Megjegyezném, hogy az „elvárhatósági mérce” fogalmát napjainkban már nyilvánvalóan nem lehet a tényleges katonai feladatok kontextusában értelmezni, valamint szükséges annak rögzítése is, hogy a civil társadalom szerepvállalása – főszabály szerint – a fakultativitás elvén kell hogy alapuljon. Ebben a körben elsősorban a természetvédelmi, illetőleg katasztrofavédelmi feladatok esnek az „általános elvárhatósági szint” fogalma alá.

Összességében úgy vélem, hogy – a jogszabályi módosítások mellett – olyan komplex kormányzati projektekre van szükség, amelyek alkalmasak arra, hogy a fiatalkorú (középiszkolás) generációk számára is nyilvánvalóvá tegyék a jelen terület hatókörébe tartozó feladattal vállalások fontosságát. Erre kiváló lehetőséget nyújthatnak a különböző oktatási programok, amelyek keretén belül fel lehet vázolni a honvédelem egészének szervezeti felépítését, jogi működését, illetőleg társadalmi jelentőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bihari Mihály – Pokol Béla: *Politológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

Boda Mihály: *Az erkölcs és a morál katonai jelentősége*. Honvédségi Szemle, 2017/4.

Ékes Ildikó: *Életmód-Életszínvonal*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002.

Fürstné Kólyi Erzsébet: *Identitás, biztonság. A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben*. Iskolakultúra, 1998/4.

Hársing László: *Irányzatok az etika történetében*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

Kovács István: *A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai*. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2014/1.

Kun Szabó István: *A honvédelem és a társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései*. Honvédségi Szemle, 2017/2.

Lacsny Márton: *A hazafias és a honvédelmi nevelés, ahogy azt a középiskolások látják (2.)*. Honvédségi Szemle, 2017/3.

Mooney, James D.: *A katonai szervezetekről*. In: Lőrincz Lajos (szerk.): *Közigazgatás-tudományi antológia*. Első kötet. Unió Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003, 159–171.

³⁰ Kun Szabó: i. m. 81.

- Radványi Lajos – Vámosi Zoltán: *A magyar lakosság biztonságfelfogásának változásai. (Egy összehasonlító közvélemény-kutatás tapasztalatai 1999–2008.)* In: Dr. Vámosi Zoltán (szerk.): *Gondolatok és vélemények a biztonságunkról. (Egy konferencia és egy összehasonlító közvélemény-kutatás tanulságai.)* TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Közhasznú Egyesület, Budapest, 2008, 115–138.
- Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi Jog.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Störig, Hans J.: *A filozófia világtörténete.* Helikon Kiadó, Budapest, 1997.
- Tálas Péter: *A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra.* Nemzet és Biztonság, 2014/2. <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=531>

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Rác Attila ömt. őrnagy (PhD), vezető főtanácsos (KSH Tájékoztatási Igazgatóság Koordinációs Osztály)	Bokros Tünde Ibolya hadnagy, értékelő tiszt (MH Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Műveleti Központ)
Dr. Balogh Péter (PhD), egyetemi adjunktus (Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszék)	Varga Csilla ömt. őrnagy, haditechnikai engedélyezési referens (Budapest Főváros Kormányhivatala Haditechnikai Osztály)
Kun Szabó István vezérőrnagy, parancsnok (MH Egészségügyi Központ)	Dr. Ferencz Zoltán (PhD), tudományos munkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet)
Berkecz Gábor, igazgató (Kratóchvíl Károly Honvéd Középiskola és Kollégium)	Mógor Tamás alezredes, kiemelt referens (HVK Hadműveleti Csoportfőnökség Fegyvernemi Osztály)
Szabó Zoltán István alezredes, osztályvezető (HM Társadalmi Kapcsolatokat Koordináló Főosztály Honvédelmi Nevelési és Ifjúsági Osztály)	Dr. Tóth Gergely százados, jogász (HM Társadalmi Kapcsolatokat Koordináló Főosztály Társadalmi Kapcsolatok Osztály)
Andó Sándor ezredes, a Magyar Honvédség főpszichológusa	Dr. Nagy-L. István (PhD), igazgató (Gróf Esterházy Károly Múzeum)
Borbély Zsuzsanna, pszichológus (Körmendi Rendészeti Szakgimnázium)	Dr. Vizi László Tamás (PhD), oktatásigazgatósi rektorhelyettes (Kodolányi János Egyetem)
Fridrich Andrea Cecília, pszichológus (Zala Megyei Rendőr-főkapitányság)	Dr. Szelke László (PhD), egyetemi adjunktus (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Történettudományi Intézet)
Tózsér Erzsébet, pszichológus (Komárom-Esztergom Megyei Rendőr-főkapitányság)	Kázmér László százados, beosztott tiszt (MH 5. Bocskai István Lövészdandár)
Sajtos Szilárd őrnagy, református tábori lelkész (HM Protestáns Tábortestületi Szolgálat – MH 5. Bocskai István Lövészdandár)	Dr. Murinkó Attila ezredes (PhD), irodavezető (MH ÖHP Parancsnoki Iroda)
Dr. Bérces Viktor (PhD), egyetemi adjunktus (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar)	

Bokros Tünde Ibolya hadnagy – Varga Csilla ömt. őrnagy:

A CIVIL-KATONAI EGYÜTTMŰKÖDÉS KÉPESSÉGE AZ EURÓPAI UNIÓ VEZETTE MŰVELETEKBEN ÉS FEJLŐDÉSE HAZÁNKBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány célja, hogy bemutassa az Európai Unióban alkalmazott civil-katonai együttműködés (CIMIC¹) és koordináció (CMCO²) folyamatát, megjelenési formáit az EU által vezetett műveletekben, valamint ismertesse a magyar viszonylatban kialakított CIMIC-képességet. A szerzők összehasonlító mátrix segítségével mutatják be a CIMIC-tevékenység, -intézmények és -orientáció tekintetében fellelhető egyezőségeket és különbözőségeket. Az EU-műveletek közül az EUFOR Althea műveletben működő LOT-házakat³ mint a CIMIC-tevékenység sikertörténetét emelik ki. Az EU haditengerészeti műveletei (EUNAVFOR Atalanta Somalia és EUNAVFOR MED/Sophia) a hadszíntér tekintetében újszerűek, és kihívást főként az erőforrás-allokációban jelentenek, míg a kiképző műveletei (EUTM⁴ Somalia, EUTM Mali, EUTM RCA⁵) a funkcionális szakértők bevonása területén szemléltetik a civil-katonai együttműködés és koordináció műveleti környezetben való megjelenését és kihívásait.

Az írás második felében mutatják be a szerzők a Magyarországon 2003 óta létrehozott Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központot (MH CKELMK),⁶ és itt elemzik részletesebben a hazai civil-katonai képesség fejlődését és alkalmazhatóságát. A Magyar Honvédségben kialakított CIMIC-képesség lehetőségeinek kiaknázása érdekében ismertetik az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderejének Civil Affairs Teamjeit (USA CAT⁷), amelyek működési modellje adalékokkal szolgálhat a központ átalakításához, a hazai képesség átszervezéséhez és a gyakorlatban történő alkalmazásához.

KULCSSZAVAK: civil-katonai együttműködés (CIMIC), civil-katonai koordináció (CMCO), összekötő és megfigyelő csoport (LOT), EU által vezetett műveletek, funkcionális szakértő, USA CAT

CIVIL-KATONAI TEVÉKENYSÉG ÉS KÉPESSÉG

A civil-katonai kapcsolatok – mint sajátos katonai képesség – egy adott konfliktus teljes spektrumában meghatározók lehetnek. A CIMIC-feladatok olyan fő tevékenységek köré csoportosulnak, mint a szakmai felkészítés, képzés, kiképzés, kapcsolattartás a szervezetekkel (kormányzati, nem kormányzati) és hatóságokkal, a műveleti terület vagy válságkörzet

¹ CIMIC: Civil-Military Cooperation – civil-katonai együttműködés.

² CMCO: Civil-Military Coordination – civil-katonai koordináció.

³ LOT: Liaison and Observation Team – összekötő és megfigyelő csoport.

⁴ EUTM: European Union Training Mission – Európai Unió kiképző művelet.

⁵ RCA: République centrafricaine – Közép-afrikai Köztársaság.

⁶ Korábbi nevén: Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési Központ. https://honvedelem.hu/szervezet/mh_ckelmk (Letöltés időpontja: 2018. 04. 04.)

⁷ United States Army Civil Affairs Team – a civil ügyek csoport tevékenysége hasonlít egy CIMIC-csoportéra.

elemzése, értékelése, adatgyűjtés, -rendszerzés és -feldolgozás, illetve honi és külföldi területen szakfeladatok, szakértői munka ellátása.

A NATO-, az EU- és az ENSZ-művelet tekintetében meg lehet jegyezni, hogy több tényező is hozzájárul(t) ahhoz, hogy nő a polgári cégek térnyerése, az úgynevezett „outsourcing” (kihelyezés),⁸ és ezzel együtt a CIMIC, illetve a funkcionális szakértők létszáma, illetve részvétele.

A CIMIC összekötő tevékenység, a híd szerepét tölti be, amelynek során a katonai erő és a társadalom – a civil szereplők – közötti kapcsolatok hozzájárulnak a művelet céljainak megvalósításához.

A CIMIC harctámogató funkció, amely egy katonai műveleti környezetben magában foglal minden eljárást, intézkedést, tevékenységet, együttműködést, amely támogatja a művelet mandátumában megfogalmazott célokat. A CIMIC-tevékenység: a szakembereknek a parancsnokot, a meghatározott parancsnoki célokat támogató munkája. A CIMIC-művelet: a CIMIC-alegységek különböző fegyvernemekkel együtt végzett munkája. A CIMIC-képeség: elméleti/koncepcionális elemek és fizikai komponensek együttese.⁹

Egy polgári környezetben (is) zajló művelet szinte elképzelhetetlen nélküle, így vált egyfajta „védjeggyé” a CIMIC.

A CIMIC/CMCO SZINTJEI, HÁTTERE, INTERFÉSZEI ÉS ESZKÖZEI

Az Európai Unió politikai-stratégiai szintjén a CMCO rövidítést/kifejezést alkalmazzák, míg tagállami szinten a CIMIC a használatos, azaz minden tagállamnak saját CIMIC-konceptiója lehet. A legtöbb nemzeti CIMIC-konceptióban az áll, hogy a CIMIC főként a hazai katonai és civil szervezetek közötti együttműködés, amely a kiterjesztett értelemben vett nemzeti védelmi koncepcióhoz kapcsolódik. A nemzetközivé váló biztonsági környezet egy nemzetközi elemet is hozzáadott a fogalomhoz, amely alatt a civil-katonai együttműködés egyéb interfészeit¹⁰ is érteni kell (kormányzati, nem kormányzati szervek).

Mint intézmény és mint tevékenység a CIMIC-terminológia az EU-ban is elfogadott. A CMCO a NATO- és az ENSZ-doktrínától megkülönböztetett dokumentum területén nyer értelmet. A CMCO a közös kül- és biztonságpolitikát (CFSP¹¹), illetve a közös európai biztonság- és védelempolitikát (ESDP¹²) támogató tevékenység, az EU növekvő missziós részvételével és aktivitásával vált egyre hangsúlyosabbá. A struktúra és a tevékenységi kör pedig komplex és egyre szélesebb körű lett.

Háttereiket vizsgálva a CIMIC-nél a műveleti spektrum szélesedése, míg a CMCO-nál az elvárás szint növekedése figyelhető meg.

⁸ Kihelyezés alatt erőforrás, alkalmazás, tevékenység racionális okból történő kiszervezése értendő, amely lehet szakmai, gazdaságossági, hatékonysági egyaránt. Trembeczky László: Az outsourcing működése, lehetőségeinek kihasználása a Honvédelmi Minisztérium – Magyar Honvédség gazdaságosabb ellátása érdekében. Doktori értekezés, ZMNE, 2007, 9–11. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2007/trembeczky_laszlo.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 04. 04.)

⁹ Padányi József: A válságreakgáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században. ZMNE, Budapest, 2004, 115–116.

¹⁰ Interfész: kapcsolóc/kapcsolat/érintkezési felület, jelen esetben a civil és katonai környezet közötti kapcsolat.

¹¹ Common Foreign and Security Policy.

¹² European Security and Defence Policy.

A keretet illetően a CIMIC esetében az EU-tagállamok állnak kapcsolatban külső szereplőkkel, míg CMCO esetében az EU belső szereplői (pl. az Európai Bizottság, a Katonai Bizottság) állnak közvetlen kapcsolatban külső szereplőkkel.

Az *interfészek* tekintetében CIMIC-oldalon az EU felől mindig katonai, a külső szereplők tekintetében pedig civil szereplő a csatlakozási pont. Mivel CIMIC csak katonai műveletben lehetséges, ez érthető, és csak ez az egyetlen csatlakozási, együttműködési lehetőség állhat fenn. Ugyanakkor CMCO-oldalon az Európai Unió belső egységei lehetnek mind katonai, mind civil szerveződések, a külső partnerek pedig szintén kikerülhetnek mind civil, mind katonai oldalról.

Az együttműködés fő *eszközei* CIMIC-oldalon a kommunikáció, a bizalomerősítés, a kultúraközi kapcsolatok. CMCO-oldalon az együttműködés eszközei a koherencia, a szinergia és a transzparencia. Mindezen eszközök, keretek és háttér a CIMIC esetében azt a célt szolgálják, hogy a műveletekben a gyakorlati alkalmazás minél sikeresebb legyen, annak fejlődését segítik elő. A CMCO célja is nyilvánvalóan a sikeresség növelése, de az átláthatóságra nagy hangsúlyt fektetve kívánja a célokat megvalósítani. Ugyanakkor az EU-ban a CIMIC és a CMCO közös célja az uniós műveletek és a krízismenedzsment támogatása, sikerének előmozdítása.¹³

AZ EURÓPAI UNIÓ VEZETTE MŰVELETEK

Az Európai Uniónak napjainkban hat katonai és tíz polgári művelete zajlik, közel ötezer fő részvételével.¹⁴ Mivel CIMIC csak a katonai műveletekben van jelen, a polgári műveletek elemzésére a nem releváns kutatási szempontok miatt nem került sor. Érintőleges az EUNAVFOR MED/Sophia és EUTM RCA megjelenése is, mivel azok a szerző kutatómunkájának lezárása után indultak.

A legrégebbi – 2005-ben indult – és napjainkban is folyó műveletek közül kiemelkedő az EUFOR Althea misszió Bosznia-Hercegovinában. Az Althea céljai: támogatást nyújtani Bosznia-Hercegovina számára a mandátumban megfogalmazottak szerint; fegyveres erőinek kiképzése, képességfejlesztésének támogatása; békés, biztonságos környezet fenntartása. Továbbá részvétel az aknamentesítési programban; a fegyverzetellenőrzésben, illetve lőszeres, robbanóanyagok mozgásának ellenőrzésében, monitorozásában. Ezek a célok három komponensen keresztül valósulnak meg:

- Többnemzeti Zászlóalj (MNBN¹⁵);
- Integrált Rendőri Egység (IPU¹⁶);
- összekötő és megfigyelő csoportok (LOT-ok).

¹³ Dr. Carmen Gebhard: Civil-Military Coordination and Cooperation in the Context of the EU's Crisis Management CMCO versus CIMIC. Info Aktuell 01/2008, Bécs. http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/info_akt_01_08_cimic_vers_cmco_cg.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 03. 11.)

¹⁴ European Union CSDP missions and operations 2018. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/csdp_missions_map_2018_4.jpg (Letöltés időpontja: 2018. 04. 04.)

¹⁵ Multinational Battalion.

¹⁶ Integrated Police Unit.

ÖSSZEKÖTŐ ÉS MEGFIGYELŐ CSOPORTOK (LOT)

A LOT-konceptió feladatait, tevékenységét és eszközeit tekintve a civil-katonai együttműködés és koordináció sikertörténete, hozzájárult Bosznia-Hercegovinában a normalizálódási folyamathoz, valamint folyamatosan növekvő szerepével előmozdította a biztonsági helyzet javítását. A CIMIC összekötő tevékenység 17 LOT-házon keresztül valósul meg, amelyet hét nemzet biztosít.¹⁷

Spektrumába monitoring, kontrollig, jelenlét-demonstrálás, őrzőjáratok, kapcsolattartás, aknamentesítés és iskolai tájékoztató programok is beletartoznak. Fő feladatai: közvetlen kapcsolattartás a terület lakosságával, intézményekkel, szervezetekkel (kormányzati, nem kormányzati), hatóságokkal. Nyomon követi a politikai/gazdasági/szociális változásokat, rezdüléseket, főként azokat, amelyek instabilitásukkal a biztonságot veszélyeztethetik. Felelős a helyi koordinációért, kommunikációért. Korai előrejelzőként is működik, az instabil elemek figyelésével megelőző lépéseket javasolhat. A bizalomépítésben is fontos szerepet játszik. Az interakciók ki- és bemenő adatainak elemzésével, értékelésével is hozzájárul a stabilitás előmozdításához.

Alapelveit a pártatlan és semleges humanitárius szemlélet határozza meg. Jelentős a szerepe a konfliktus megelőzésében, az állami intézmények működésének segítésében, az egyének (férfiak, nők és gyerekek), illetve vállalkozások támogatásában, a gazdaság működésének segítésében. A helyi civil környezet gondolkodásának befolyásolására is van hatása. A LOT-házakat a helyi katonai erők füleiként és szemeiként is aposztrofálják, „hot-spotoknak” tekinthetők. Az úgynevezett LOT-csapatok (*teamek*) nem katonai bázison, hanem a civilek közt, civil környezetben élnek és végzik munkájukat, így tudják fenntartani a folyamatos, dinamikus és reszponzív kommunikációt és segítségnyújtást a helyi hatóságok és lakosság felé. A LOT-házak működésével minden szinten kiváló kapcsolatépítési, -fenntartási és -fejlesztési folyamat alakult ki.¹⁸

HADITENGERÉSZETI MŰVELETEK (EUNAVFOR)

Az Európai Unió 2014-ben elfogadta a Tengeri Biztonsági Stratégiát (MSS¹⁹), amely összegzi és keretbe foglalja az Európa Unió érdekeit, védelmi politikájának alapköveit és azokat a célokat, amelyeket nem a szárazföldön, hanem a tengeren végrehajtott műveletei során kíván megvalósítani.²⁰ Az Európai Unió 28 tagállamából 23 rendelkezik az összesen 90 ezer²¹ kilométernyi tengeri határral – ebben nincsenek benne a tengerentúli területek –, amelyek felügyeletéért felelős. A külkereskedelem 90%-a,²² az Európai Unión belüli kereskedelemnek

¹⁷ European Forces in Bosnia and Hercegovina. <https://www.facebook.com/EUFORBiH/videos/1301324333218878/> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 11.)

¹⁸ Uo.

¹⁹ Maritime Security Strategy.

²⁰ European Union Maritime Security Strategy. Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2014. június 24. <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011205%202014%201NIT> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 11.)

²¹ The EU Maritime Security Strategy. https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/docs/publications/eu-maritime-security-strategy-facts_en.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 11.)

²² Uo.

pedig a 40%-a tengeri szállítással valósul meg, így különösen fontos ennek a stratégiának az alapos kidolgozása.²³

Az Európai Unió Tengeri Biztonsági Stratégiájának (EU MSS) céljai az alábbiak:

- meghatározni az Európai Unió tengeri stratégiájának az érdekeit;
- körülhatárolni a tengeri fenyegetéseket, kihívásokat és kockázatokat, amelyek az Európai Unió érdekeit sért(het)ik;
- válaszok megfogalmazása, amelyekkel a kockázatok, fenyegetések és kihívások a stratégiában megfogalmazott eszközökkel, módszerekkel és lehetőségek mentén megelőzhetőek, illetve felszámolhatóak.²⁴

Mivel az MSS magában foglalja többek között a tagállamok tengerészeti, halászati, parti őrségi, kereskedelmi, migrációs szerveit és feladatait, a tengeri hadműveletek során a civil-katonai együttműködés feltételezi, hogy működése során magában foglalja mindezen szervek, szervezetek, hatóságok közreműködését, valamint a kapcsolattartást velük.

A stratégiát Akciótervvel egészítették ki, amelyet 2014. december 16-án fogadtak el.²⁵ Az Akcióterv kiemeli annak fontosságát, hogy az Európai Unió hathatósan jelenik meg a globális tengerészeti területeken és műveletekben. Az európai biztonsági stratégiával és a közös kül- és biztonságpolitika céljaival összhangban erősíti az Európai Unió regionális válaszait a globális tengeri kihívásokra. Az Európai Unió közös információmegosztási környezetét²⁶ (CISE²⁷) is erősíteni kívánja az Akcióterv; főként a már említett területeken, mint a tengeri közlekedés, halászat, határvédelem és vámtevékenység.²⁸

A civil-katonai együttműködésre az Akcióterv 2.1.1. pontja utal, amely a CISE-vel összhangban metaprojektként kezeli a hatóságok, a civil szervezetek és a katonai jelenlétet biztosító szervek közti információcserét, és 2020-ig tovább kívánja fokozni a tengeri felügyeletet, illetve a tengeren biztonságosabb környezet elérését tűzte ki céljául. Ennek érdekében a tagállamok is felkérést kaptak, hogy elemezzék a különböző ágazati projekteket és megközelítéseket, valamint járuljanak hozzá a területek hatékonyabb működéséhez és fejlesztéséhez.

A civil-katonai együttműködés terén az EUNAVFOR Atalanta és MED/Sophia missziókban az akcióterv 4.3.2. pontja alapján a humanitárius segítségnyújtás és a tagállamok katonai szervei közti együttműködés mellett a civil szervezetekkel történő kooperációt is kiemelik. A tengeri biztonság fenntartásának eszköztárában a civil-katonai együttműködés külön megjelenik,²⁹ az elsősorban az információcserén és eszközök, illetve erőforrások (technikai, humán) megosztásán alapul, úgynevezett gyűjtőforrásokra épül.

²³ Towards an EU integrated approach to global maritime security. Európai Bizottság, 2014. március 6. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-224_en.htm (Letöltés időpontja: 2015. 11. 21.)

²⁴ European Union Maritime Security Strategy. Spanyol Stratégiai Tanulmányok Intézete, 2014. július 8. http://www.ieee.es/Galerias/fichero/Varios/UnionEuropea/EU_EstrategiaEuropeaSeguridadMaritimaxenx.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 11. 22.)

²⁵ European Union Maritime Security Strategy (EUMSS) – Action Plan. Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2014. december 16. https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/docs/body/20141216-action-plan_en.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

²⁶ Common Information Sharing Environment – CISE. <https://www.efca.europa.eu/en/content/common-information-sharing-environment-cise> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

²⁷ Maritime CISE: a Common Information Sharing Environment for the European Maritime Domain. <https://www.youtube.com/watch?v=EDkexwhVUVE> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

²⁸ European Union Maritime Security Strategy (EUMSS) – Action Plan.

²⁹ The EU Maritime Security Strategy and Action Plan. INFORMATION TOOLKIT. http://eeas.europa.eu/maritime_security/docs/maritime-security-information-toolkit_en.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 04.)

Az EU haditengerészeti műveleteit illetően az első időszakban a tanulságok a módszerek, a kritikus földrajzi pontok elemzésén alapultak, később már ezek felülvizsgálata is megindult, és eltolódott komolyabb politikai kérdések irányába is. Az adatgyűjtésben és -elemzésben az EU-nak a tengeri szállítások – vagyis a kritikus tengeri útvonalak – biztosítására szolgáló programja (CMR³⁰) is tevékeny részt vállalt, ami szintén hozzájárult a művelet sikeréhez, a civil-katonai kooperáció fejlesztéséhez. Egy másik területen is komoly tanulságokkal szolgálnak a haditengerészeti műveletek, ugyanis a béketeremtés, békefenntartás sikere azon is múlik, hogy a konfliktust okozó társadalmi, társadalmon belüli ellentéteket hogyan sikerül feloldani, ehhez pedig – főként Szomáliában – a területen élő klánok, családok, törzsek, kisebbségi csoportok igényeit, szokásait, kultúráját is ismerni kell. A CIMIC-törzset – taktikai szinten – funkcionális szakértők segíthetik, akik a speciális kérdésekben (is) járatosak. Az erőforrások allokálása a hadszíntér speciális volta miatt külön kihívást jelenthet.

Szomáliában a CIMIC-törzs feladatai lehetnek: a kalózkodás felszámolásának szárazföldi programja; halászati tevékenység monitorozásának segítése; a klánrendszer szélesebb körű feltérképezése; a gyerekek oktatásának, képzésének elősegítése; oktatás, képzés elősegítése nők számára; a helyi tengerészek képzése; innovatív protokollok előkészítése; együttműködés a helyi hatóságokkal; együttműködés a nemzetközi szervezetekkel. A nemzetközi szervezetekkel való együttműködések során a lehetséges CIMIC-feladatokat tekintve a szárazföldi programokra nagyobb hangsúlyt kell fektetni, hiszen hosszú távon a tengeri művelet sikere is csak így biztosítható és tartható fenn. A hajózási társaságok szerepe a monitorozásban, az információszolgáltatásban és -cserében kiemelkedő, ugyanakkor többek közt a nők, gyermekek oktatási programja, a helyi tengerészek képzése is fontos kiegészítője lehet a sikeres műveletnek.

KIKÉPZŐ MŰVELETEK (EUTM)

Az EUTM Szomália, az EUTM Mali, és EUTM RCA kiképző műveletek viszonylag rövid misszióknak indultak az elmúlt években, és típusuk jelentősen eltér a klasszikus katonai műveletektől. A haderő kiképzése mellett a kormányzati adminisztráció segítése, valamint a civil társadalommal történő kapcsolattartás és bizalomépítés is kulcsfontosságú elemek. A taktikai képzés mellett a katonai tanácsadói szerep is hangsúlyos a műveletekben, illetve alegységparancsnoki képzés, katonai rendészeti feladatok ellátására alkalmas személyzet és CIMIC-törzs is helyet kapnak a tevékenység során. A kiképzőkeretben kezdettől szolgálnak magyar tisztek, de a civil szereplők szerepvállalását is újra kell hangolni, ami a hosszú távú eredmények kiépítésének és fenntartásának is alapja.³¹

Jellemző, hogy ezekben a műveletekben több területen vesznek igénybe funkcionális szakértőket, amelyeknek magyar tagjai is vannak (pl. jogi területen), illetve tartalékosok – katonai múlttal rendelkezők, de civil szférából érkezők is – szintén lehetőséget kapnak missziós részvételre.

³⁰ Critical Maritime Routes.

³¹ Tarrósy István: Magyarország Afrikában. http://messzelatoblog.hu/blog/magyarorszag_afrikaban (Letöltés időpontja: 2016. 02. 04.)

FUNKCIONÁLIS SZAKÉRTŐK

A katonai személyzetben a tiszti, tiszthelyettesi arányok, míg a civil személyzet és a katonai személyzet egymáshoz viszonyított eloszlása is fontos szerepet kap. Az allokáció, képzettség, felkészítés megfelelősege hangsúlyosabbá vált, mivel közös helyzetfelismerés és feladatmegoldás szükséges.

Az alkalmazási kritériumok sok tekintetben egyeznek a civil és a katonai részvevőket figyelembe véve, ugyanakkor eltérések is találhatóak a tagállamok között, de akár egy nemzeten belül is. Általában azonos, hogy felső korhatár van (általában 50 év), elvárt a nyelvismeret (STANAG³² szerinti angol- és/vagy francianyelv-ismeret), felhasználói szintű PC-ismeret (jelentésírás, táblázatok készítése, kezelése), illetve kifogástalan egészségi állapot szükséges. A beosztások tekintetében műveletenként nagy eltérések mutatkozhatnak, van ahol tiszthelyettesek is széles körben kerülnek alkalmazásra, másutt csak meghatározott tiszti vagy tábournoki rendfokozathoz kötik a misszióvállalást.

A funkcionális szakértők különböző szakterületek képviselői, akik speciális szakértelmükkel segítik a CIMIC-feladatok végrehajtását. A funkcionális szakértő pl. mérnök, aki szakmájának megfelelő területen az adott nemzeti haderő állományában vagy szerződéssel vállal missziós feladatot. Jellemzően: humanitárius segítségnyújtás, közügyek, kulturális és oktatási ügyek, polgári infrastruktúra területén alkalmazzák őket. Ugyanakkor a kulturális, illetve katonai antropológia is előtérbe került.

Fő feladataik lehetnek:

- CIMIC-értékelés funkcionális aspektusból;
- kulturális megközelítés és funkcionális elemzés;
- funkcionális szakértői tanácsok a parancsnok számára;
- műveleti környezet és civil szervezetek;
- CIMIC-tevékenység (projektvégrehajtás);
- CIMIC összekötő tevékenység;
- civil-katonai kommunikáció és interakció;
- információmenedzsment.

EU-TAGÁLLAMOK CIMIC-INTÉZMÉNYEI ÉS -TEVÉKENYSÉGE, RÉSZVÉTELÜK AZ EU ÁLTAL VEZETETT MŰVELETEKBEN (ÖSSZEHASONLÍTÓ MÁTRIX)

A CIMIC-nek az Európai Unió kül- és biztonságpolitikáját támogató intézmény- és tevékenységrendszerét a tagállamok összehasonlító elemzésén keresztül lehet bemutatni. A tagállamok CIMIC-intézményét több tényező határozza meg. Egyrészt a szuverén, állami értékekhez, érdekekhez és tradíciókhoz való viszony, másrészt a biztonsági intézményrendszerben elfoglalt hely és a nemzetközi, kollektív biztonsági intézményekhez fűződő elkötelezettség, illetve a bennük játszott szerep.

A tagállamok viszonya az Európai Unióhoz és annak biztonsági dokumentumaihoz, illetve a közös kül- és biztonság-, valamint védelempolitikához már eleve komplex rendszer, amelyet a közösségi érdekek mellett a tagállamok egyedi – pl. semlegességi – politikája is

³² Standardization Agreement – a NATO Egységesítési Egyezménye.

árnyal. A szomszédságpolitika, a hagyományos kooperációs modellek is meghatározzák a tagállamok fókuszpontjait a biztonság- és védelempolitikát illetően.

A közös kül- és biztonságpolitika az EU szintjén egységes, ugyanakkor tagállami szintre lebontva nem homogén összetevők mentén születik. A CIMIC-re ez a kép szintén igaz. Az orientáltság a legtöbb EU-tagállam esetében NATO-tagságból fakadó, amely a NATO–EU „versengés” és „szerepvállalás” különbségeire is rámutat. EU-irányultságú CIMIC-koncepció csak a tagállamok elenyésző részében fedezhető fel. Többségükben NATO-princípiumokra alapoznak, ugyanakkor a nemzeti koncepciókat a szupranacionális elé helyező doktrínák is fellelhetők.

A tagállamok elemzése során az EU által vezetett műveletekben való részvételt, és azon belül a megjelenő CIMIC-relációkat érdemes vizsgálni. A vizsgálati elemek kimeneti mátrixaként kapott összesítőben az egyes tagállamok CIMIC-tevékenységének és -intézményének előzetesen rögzített fókuszpontjait helyeztük el. Ez az „output” mátrix az EU kül- és biztonságpolitikáját támogató CIMIC-tevékenységet tagállami szintre bontva mutatja, ahol az egyes tagállamok EU-misszióban való részvétele, a CIMIC-doktrína orientáltsága, a CIMIC-tevékenységek fókuszpontjai is megtalálhatóak, a táblázatos formában történő összegzéssel pedig összehasonlíthatóvá válnak egymással vagy az EU CIMIC/CMCO-tevékenységével egyaránt.

A mátrix az alábbi vizsgálati pontok mentén épül fel.

A) Irányelvek

a) A CIMIC definíciója és orientáltsága. Az irányultság tekintetében három fő vonalat találtam: NATO, EU vagy nemzeti. Néhány tagállam esetében párhuzamos vonatkozás is megfigyelhető. A legtöbb tagállam esetében NATO-orientáltság figyelhető meg. A doktrinális alap a NATO AJP-3.4.9³³ dokumentum. Néhány tagállam EU CIMIC/CMCO-irányultságú, és egyes országok nemzeti érdekeiket és értékeiket is tartalmazó koncepcióra épülnek.

b) Fő funkciók: civil-katonai kapcsolatok/együttműködés, a katonai erő, illetve parancsnok, valamint a civil környezet támogatása. Fegyveres katonai művelet során a civil-katonai együttműködési tevékenység célja a katonai erő támogatása abban, hogy akaratát rákényszeríthesse a másik fegyveres erőre. Humanitárius katonai művelet során a civil-katonai együttműködési tevékenység célja szintén a katonai erő támogatása, de abban, hogy a katonai erőforrások és képességek minél hatékonyabban a civil szféra segítségére legyenek. A prioritásokat esetenként a művelet célja, a hozzájáruló nemzetek érdekei és a felkínált kapacitás is meghatározhatják. A politikai, geopolitikai helyzetű, regionális együttműködési formáktól, a felelősségvállalás és a képességek szintjétől, valamint az elkötelezettség mértékétől is függő helyzet alakulhat ki.

c) Speciális területek. A fókuszterületekhez speciális funkciók kapcsolódhatnak, és ezek a nemzeti hozzájárulástól, a művelet intenzitásától és jellegétől függő eltéréseket mutathatnak. Speciális területek lehetnek: a civil és a kormányzati adminisztráció, az infrastruktúra, a gazdaság és kereskedelem, a kulturális kapcsolatok, a humanitárius ügyek, a társadalmi nemzeti feladatok, a konfliktuskezelés, a jogrendszer, az ellenőrzés és a nyomkövetési eljárások, valamint az egészségügyi és műszaki területeken jelentkező feladatok ellátása. Ezek a speciális területek a doktrínában alapkoncepcióban általában nem, vagy csak érintőlegesen

³³ AJP-3.4.9 – Allied Joint Doctrine for civil-military cooperation, Edition A Version 1, Feb 2013. <https://www.cimic-coe.org/wp-content/uploads/2014/06/AJP-3.4.9-EDA-V1-E1.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

szerepelnek. Ezek a speciális területek ugyanis az adott nemzet és az adott művelet relációjában egyedileg merülnek fel. A speciális feladatok ellátása a műveleti célok egyedisége mellett a felajánló nemzet erőforrásainak és kapacitásának a függvénye is, illetve az adott projektekre rendelkezésre álló pénzügyi keretek is meghatározóak, azokat messzemenően figyelembe kell venni. Egy funkcionális szakértő vagy szakértői gárda, például egy műszaki vagy egészségügyi egység alkalmazásakor annak speciális feladatait jól körül kell határolni, és biztosítani kell a háttértámogatást, illetve a projekthez szükséges anyagi erőforrásokat is. A speciális területek feladatai általában civil végzettségűek bevonását igénylik, a szakterület ismerőit pedig fel kell készíteni egy katonai műveletben történő részvételre, ami számukra új ismereteket, új képességeket jelent, de új követelménytípusokat is támaszt.

B) Szervezet/intézmény

A nemzeti CIMIC-intézmény tekintetében több konstrukció is megfigyelhető az EU-tagállamoknál. A független CIMIC-egységek, -központok mellett jellemző, hogy az valamely más egységbe ágyazott, annak alárendeltségében működő CIMIC-szervezet. A független és beágyazott típusokban is megfigyelhető olyan konstrukció, amikor a CIMIC egy másik speciális egységgel, általában a lélektani műveleteket (PSYOPS³⁴) végző egységgel együttműködésben látja el feladatait.

A „dedikált” CIMIC-egység az EU-tagállamok elemzése során jellemzően preferált konstrukcióként jelenik meg. A CIMIC-egység ebben a tekintetben ugyanis pénzügyi háttérét tekintve független (ez nem azonos azzal, hogy az intézmény maga független a haderő egészétől), saját képességeinek felhasználásáról, kapacitásainak lekötéséről önálló döntési jogkörrel rendelkezik, személyzete az intézmény vezetőjének alárendeltségébe tartozik. A CIMIC-egységek jellemzően felhatalmazást kaphatnak az adott műveletek kiválasztott feladatainak – ezek általában művelettámogató feladatok – ellátására, meghatározott személyzet feladatra történő felkészítésére, kiképzésére. A feladat ellátása során azonban a CIMIC-erők gyakran PSYOPS³⁵ és információs műveleteket (INFOOPS³⁶) végző egységekkel együtt végeznek hatékony munkát.

Az integrált CIMIC-intézmény a független típusúakkal azonos célokkal, képességekkel rendelkezik, ez több tagállamban is jellemző konstrukció, ugyanakkor vannak vegyes struktúrák is. Utóbbiakra jellemző, hogy a CIMIC-egység kiterjedt funkcionális szakértői gárdával is rendelkezik. A funkcionális szakértők bevonása azonban műveletspecifikus, képzésük, kiképzésük, bevetésük adott műveletre szabottan történik. A funkcionális szakértők lehetnek civilek, tisztak, tiszthelyettesek, akik bekerülhetnek végzettségük, tapasztalatuk és tudásuk révén különböző területekről. A speciális ismereteik teszik lehetővé, illetve szükségessé a műveletben, projektben történő alkalmazásukat.

a) Nemzeti intézmény fő típusai: független vagy integrált, dedikált vagy beágyazott, vegyes vagy megosztott jellegű CIMIC-szervezet.

b) Személyzet és toborzás: nemzeti sajátosságok szabályozzák a személyzet nagyságát és a toborzás típusát is. A szerződéses típusok lehetnek civil és katonai főtípusok, azon

³⁴ Psychological Operations.

³⁵ Rózsa Tibor: A befolyásolás művészete. Hadtudományi Szemle, 2014/2. szám, 44–53. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2014_2/2014_2_hm_rozsa.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

³⁶ Information Operations. <https://www.rand.org/topics/information-operations.html> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

belül pedig állandó, tartalékos jellegűek és a funkcionális szakértők szerződése általában határozott idejű, projektre szóló.

c) Képzés és kiképzés tekintetében: az elsődleges képzési, kiképzési forma nemzeti szintű, de legtöbbször folytatódik nemzetközi intézmények keretei között is – ez nagyban függ a művelet típusától, a mandátum jellegétől, illetve hogy a műveletet mely nemzetközi szervezet (EU, NATO, ENSZ) égisze alatt vezetik. A nemzeti képzés a nemzeti CIMIC-doktrína, míg a nemzetközi képzés az adott nemzetközi szervezet doktrínája alapján zajlik.

Mivel a CIMIC támogató jellegű funkciókat láthat el, viszont azt teljes munkaidőben és projektjelleggel, a toborzás és képzés folyamatos, függetlenül attól, hogy tisztekről, tartalékosokról vagy funkcionális szakértőkről van szó.

C) EU-műveleti részvétel

Az EU-műveletek tapasztalatai folyamatosan publikáltak, nyomon követhetőek. Az EU kül- és biztonság-, illetve védelempolitikáját illető elemzések, tapasztalatok is rendszeresen megjelennek. A CIMIC-re mint támogató funkcióra vonatkozóan is – bár korlátozottabban – elérhetőek a tagállami tapasztalatok. Ezen a területen ezért kiegészítő, kérdőíves, interjú kutatást is végeztem. Olyan CIMIC-szakembereket kérdeztem meg, akik elsősorban az EUFOR Althea, illetve az EU kiképző műveleteiben vesznek részt. A kérdőíves, interjú kutatás nem reprezentatív, egyes tagállamokból több, míg másokból nem érkezett értékelhető, tudományos kutatásom szempontjából releváns információkat tartalmazó dokumentum.

a) Az EU-műveletek több évtizedes múltra tekintenek vissza. Az EU kül- és biztonságpolitikája szintén rendelkezik összehasonlító elemzésekkel, bár tagállamokra lebontva csak a tizenötökre készült ilyen. A CFSP-t támogató CIMIC-tevékenység tapasztalatairól azonban – főleg az összes EU-tagállamra vonatkozóan – ilyen nem készült. Ezt a hiányosságot igyekszik a mátrix pótolni. A műveleti részvétel széles körű tevékenységet fed le: harci tevékenységet, felkelés elleni (COIN³⁷) műveleteket,³⁸ békefenntartást és humanitárius műveleteket, valamint a biztonsági szektor reformjához szükséges segítségnyújtást egyaránt tartalmazhatja. A különböző nemzetek tapasztalatai más-más kontinenseken és műveletekben eltérhetnek egymástól.

b) A művelet típusa lehet például haditengerészeti (EUNAVFOR Atalanta és Sophia/MED) vagy kiképző (EUTM Mali, Szomália). A komparatív típusú kutatás célja, hogy az EU-tagállamok koncepcióján, képességein, intézményein és tevékenységén keresztül – jelen esetben a tevékenység az EU folyamatban lévő katonai műveleteit jelenti – a közös kül- és biztonságpolitikát támogató CIMIC-lehetőségeket feltérképezze. Az egyezőségek és a különbségek összevetésével a CIMIC-intézmények és -tevékenység relációjában a jövőbeni CIMIC lehetséges alternatívái is jelezhetőek. A CIMIC-ben jelenleg alkalmazott értékelési mechanizmus – amely a műveleti terület politikai, gazdasági, szociális aspektusait, illetve a civil környezetet veszi górcső alá³⁹ – a jelzőlámparendszer-értékelés.⁴⁰ Ez különböző csoport-

³⁷ Counter Insurgency.

³⁸ Tomolya János – Padányi József: A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságai és különbségei. Hadtudomány, 2014/e-szám, 126–154. http://www.mhht.eu/hadtudomany/2014/2014_elektronikus/11_TOMOLYA_PADANYI.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

³⁹ Bokros Tünde Ibolya: A civil-katonai együttműködés jelene a béketámogató műveletek alakulásának tükrében. Hadtudományi Szemle, 2012/2. szám, 152. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00013/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_3-4_149-157.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

⁴⁰ CIMIC Handbook. 36. <http://cpdmz.wp.mil.pl/plik/file/Dokumenty%20normatywne/cimic-handbook.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 11. 21.)

tokba sorolja az adatokból értékelt információkat, és egy olyan előrejelző módszer, amely a hosszú távú erősségek, gyengeségek, veszélyek és fenyegetések tendenciáira is rámutathat. A toborzási, kiválasztási, képzési, kiképzési rendszer, a tartalékos állomány aránya, a funkcionális szakértői gárda létszámának összehasonlítása is sokat elárulhat a jövőbeni CIMIC hatékony működésének koncepciójáról. A fő erősségek a CIMIC működése során a hatékony kooperáció és koordináció a helyi hatóságokkal, a civil szereplőkkel, a nem kormányzati szervezetekkel. A mátrixban az országok kétbetűs rövidítései kóddal szerepelnek.⁴¹

A vizsgálati szempontok alapján a mátrixban az alábbi jelölések és hozzájuk tartozó elemzési szempontok jelennek meg:

A/a): CIMIC-orientáció: NATO – N, EU – EU, nemzeti – NAT.

A/b): CIMIC-funkciók. F1 – katonai erő támogatása, F2 – civil lakosság támogatása, F3 – civil-katonai kooperáció.

A/c): speciális CIMIC-területek. S1 – civil adminisztráció, S2 – humanitárius segítségnyújtás, S3 – gender/társadalmi nem, S4 – jogállam, S5 – orvosi segítségnyújtás, S6 – monitorozás/ellenőrzés, S7 – egyéb.

B/a): CIMIC-intézmény: független, beágyazott, megosztott, vegyes.

B/b): CIMIC-személyzet: aktív, készenléti, res. – tartalékos, FS – funkcionális specialista.

B/c): CIMIC-kiképzés: nemzeti (n), nemzetközi (nk).

C: EU-műveleti részvétel és tapasztalat: EUTM Mali, EUTM Szomália, EUNAVFOR Atalanta, EUFOR Althea.

Ország/ elemzési szempont	EE	LV	LT	DK	SE	FI	BG	CY	FR	GR	MT	IT	PT	ES
A/a)	N	N	N	N	NAT /EU	NAT	N/ EU	N	NAT /EU	N	NAT	N	N	N
A/b)									NAT					
F1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
F2	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
F3	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A/c)														
S1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
S2	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
S3						x			x					
S4														
S5					x									
S6						x	x					x		
S7						x			x					
B/a)								n. a.			n. a.			
független									x GIACM*			x		

* Groupement Inter-Armées des Actions Civilo-Militaires – a francia haderő civil-katonai akciócsoportja.

⁴¹ Az államok betűjelei. https://occsz.e-cegjegyzek.hu/info/page/adm/adm_Help_ReadHelpFile?adm_file=hu/IMOnline/Utmutatok/Allamok.html (Letöltés időpontja: 2017. 03. 16.)

Ország/ elemzési szempont	EE	LV	LT	DK	SE	FI	BG	CY	FR	GR	MT	IT	PT	ES
megosztott				PSYOPS		x								
beágyazott	x	x	x	x	x		x			x			x	x
B/b)	n. a.	n. a.	n. a.	47+17 készenléti	7+ FS műveletspecifikus	n. a.	n. a.	n. a.	192+ 350 res.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
B/c)	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk
C														
Althea				0	x	x	x		x	x	0	x		x
Atalanta				0	x	x	x		x	x	x	x		x
EUTM Mali	x	x	x	0	x	x		x	x		0	x	x	x
EUTM Szomália				0	x	x	x	x	x	x	x2	x	x	x
Tárca- közi kooperáció	Balti emü.	Balti emü.	Balti emü.	Skandináv emü.	Skandináv emü. Life& Peace, NGO-k.	Skandináv emü.								

Ország/ elemzési szempont	CZ	PL	HU	RO	SK	SI	HR	BE	NL	LU	DE	AT	GB	IE
A/a)	N	N/ EU	N	N	N	N	N	N	N	N	NAT	NAT	NAT	NAT
A/b)														
F1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
F2	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
F3	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A/c)														
S1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
S2	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
S3								x	x			x	x	
S4								x	x				x	
S5			x			x		x	x			x	x	
S6									x					
S7									x			x		
B/a)								n. a.						

Ország/ elemzési szempont	CZ	PL	HU	RO	SK	SI	HR	BE	NL	LU	DE	AT	GB	IE
független	103 CP								x		x			
megosztott														
beágyazott		x	x	x	x	x		x		x		x	x	x
B/b)	n. a. +FS	n. a.	n. a.	88	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	45+ 200 mű- velet- speci- fikus	n. a.	432+ 650 res.	22+ FS	225	n. a.
B/c)	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk	n+ nk
C														
Althea	x	x	x	x	x	x	0		x	x	x	x	x	x
Atalanta		x	x	x	x	x	0	x	x	x	x		x	x
EUTM Mali	x	x	x	x	x	x	0	x	x	x	x	x	x	x
EUTM Szomália					x		0	x	x	x	x			
Tárcaközi kooperáció								Be- ne- lux emü.	Be- ne- lux emü.	Be- ne- lux emü.				

Az EU-tagállamok CIMIC-intézményi és -tevékenységi mátrixa⁴²

A vizsgált 28 EU-tagállam CIMIC-orientáltságát tekintve: tizenhét NATO-, további kettő NATO- és EU- (Lengyelország, Bulgária), hét nemzeti, kettő pedig nemzeti és EU- (Svédország, Franciaország) alapokon nyugszik. A nem NATO-tag országok (Ausztria, Ciprus, Finnország, Írország, Málta, Svédország), illetve a semleges országok (Ausztria, Svédország, Finnország, Írország) tekintetében figyelhető meg az EU-orientáltság vezető szerepe. A nemzeti jellemzők elszórtaan figyelhetők meg a különböző európai régiókban, *ad hoc* módon jelennek meg nagyhatalmaknál, illetve kis államoknál (pl. Málta).

A speciális területek közül a humanitárius segítségnyújtás, illetve a civil adminisztráció támogatása a leggyakoribbak, de több tagállam kiemelten foglalkozik a genderkérdéssel, lát el orvosi segítségnyújtási feladatokat, illetve vesz részt monitorozási/ellenőrzési tevékenységben.

A CIMIC-intézmény létszámára vonatkozó adatok csak néhány tagállam esetében érhetőek el, a legtöbb esetben egy állandó létszám mellett készületi állomány, funkcionális szakértői gárda áll rendelkezésre, valamint misszióspecifikus felkészítés és alkalmazás a jellemző. A legnagyobb létszámú CIMIC-intézmények sorában a független típusúak vannak: Hollandia, Németország, Franciaország, valamint nagy létszámmal rendelkezik az Egyesült Királyság is. A képzés, kiképzés, felkészítés nemzeti és nemzetközi szinten történik.

A missziós részvételt tekintve: az EUFOR Altheában vesz részt a legtöbb EU-tagállam (húsz), az EUNAVFOR Atalantában tizenhét, az EUTM Maliban tizenhét, az EUTM Szomáliában tizenegy tagállam. Dánia és Horvátország, illetve Málta (2016) nem vesznek

⁴² Készítette Varga Csilla az általa készített interjúk, kérdőívek, illetve szakirodalmi források alapján.

részt az EU vizsgált katonai műveleteiben. Dánia él az „opt out”⁴³ jogával, Horvátország újonnan csatlakozott az EU-hoz (azaz még nem vesz részt), Málta pedig csak jelenleg nem vesz részt, korábbi években az EUNAVFOR Atalanta és EUTM Mali műveletek támogatója volt.

A MAGYAR HONVÉDSÉG CIMIC-KÉPESSÉGEINEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A CIMIC-képességek kialakításának szükségessége Magyarországon a 2000-es haderőfejlesztési célkitűzések (FG – Force Goals 2000) keretein belül jelent meg igazán markánsan. Ettől az évtől kezdődtek meg a törzsi elemek kialakításának háttér munkálatai, melynek eredményeként 2003. július 1-jén zászlóalj-jogállású szervezetként megalakult a Magyar Honvédség Civil-katonai Együtműködési Központ (MH CKEK).⁴⁴

A központ életében jelentős változást jelentett, hogy feladatrendszere lélektani műveletek végrehajtásával bővült, ezért 2004. augusztus 4-én⁴⁵ elnevezése Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Művelési Központra változott.

A legmagasabb szintű szakmai előjáró szerv a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Civil-katonai Kapcsolatok Főnökség, amely szakmai iránymutatást ad, és a feladatokat vele szoros együttműködésben szervezik és tervezik.

Megalakulása óta feladatai négy fő tevékenység köré csoportosulnak: szakmai felkészítés (tárgyalástechnika, kulturális tudatosság, gender, külszolgálatra és határra készülő állomány felkészítése), kapcsolattartás társszervezetekkel, kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel (Civil Kerekasztal Találkozó), válságkörzetek elemzése-értékelése, valamint szakfeladatok végrehajtása honi és külföldi területen. Mindezeket túl állományából részt vállal a NATO Reagáló Erő (NRF⁴⁶) és a Védelmi Együtműködési Kezdeményezés EU Harccsoport (DECI EU BG⁴⁷) készenlétének biztosításában.

Az alakulatot főként határon túli alkalmazásra tervezték, de feladatkörei idővel kiszélesedtek. Belföldi alkalmazását tekintve főként a határbiztosítással kapcsolatos feladatok említhetők meg. Mindazonáltal előrevetíthető, hogy a jövőben a Magyar Honvédség nagyobb mértékű szerepvállalással fog részt venni a külföldi missziókban, ezért célszerű felkészülni erre a CIMIC-képesség tekintetében is.

2015-ben – amikor a menekülthullám megindult Európa felé – megalakult az MH Alföldi Ideiglenes Alkalmi Köteléke (AIAK), amelynek feladata a déli határszakasz felügyelete, a határsértések megakadályozása. Ebbe a feladatba az MH CKELMK is bekapcsolódott törzstisztek és összekötő csoportok (CIMIC ÖCS) biztosításával. Az ÖCS feladata, hogy heti váltásaik során végigjárják a határ menti településeket, ahol felveszik a kapcsolatot a polgármesterrel, az önkormányzattal, illetve egyéb szervezetekkel (vadásztársaságok, polgárőrség stb.), valamint a helyi lakossággal annak érdekében, hogy informálódjanak az adott térség migrációs helyzetéről, illetve a katonai mozgásokkal, jelenléttel kapcsolatos visszajelzésekről.

⁴³ Opt out – önkéntes kimaradás.

⁴⁴ A CIMIC Alapjai. Magyar Honvédség Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Művelési Központ, Budapest, 2005, 32.

⁴⁵ MH Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Művelési Központ. https://honvedelem.hu/szervezet/107908_mh_ckelmk (Letöltés időpontja: 2018. 09. 07.)

⁴⁶ NATO Response Force.

⁴⁷ Defence Cooperation Initiative EU Battle Group.

Már ez alapján is jól látható, hogy a CIMIC-képesség alkalmazási területe folyamatosan bővül és megújul. Változó világunk újabb és újabb kihívásaihoz megfelelően felkészített haderőre van szükség, és ez alól a CIMIC-képesség sem képezhet kivételt.

KOMPLEX KIHÍVÁSOK, KOMPLEX VÁLASZOK

Korunk legnagyobb kihívása a terrorizmus, a migráció – és ahhoz kapcsolódóan az embercsempészet –, a hibrid hadviselés, valamint a kibertámadások.⁴⁸ E kihívások komplexitása indokolja, hogy leküzdésükhöz is integrált képességek és a rendelkezésre álló állomány képességének maximalizálása szükségesek. Magyarország feladata, hogy biztosítsa a saját erők hatékonyságát annak érdekében, hogy országvédelmi képességét megőrizze. Miután a Magyar Honvédség állománya (létszáma), valamint technikai és egyéni felszerelése nem képes túlsúlyba kerülni a régióban, ezért szükséges, hogy a haderő hatékonyságát elsősorban az egyes katona felkészültségében és képességeinek összetettségében mutassa. Ezt a tézist alapul véve olyan CIMIC- és PSYOPS-képességre van szükség, amely több elemből épül fel, ezáltal képes a saját erők valós támogatására nemcsak békeidőszakban, hanem harci körülmények között is. A civil környezet felmérése és kiértékelése, a felkelés elleni (COIN) műveletek során alkalmazott „szívek és elmék” megnyerése már a konkrét műveletek kezdeti időszakában jelen vannak.⁴⁹ Művelési területen a lakosság megnyerése kulcsfontosságú, ezért az arra irányuló műveleteket a harci műveletekkel párhuzamosan kell megkezdni.

Az Amerikai Egyesült Államok hadereje már korábban is az előbb vázolt elgondolás mentén alakította ki CIMIC- és PSYOPS-képességét. Ezt a következőkben szemléltetjük, hogy egy már jól működő rendszer bemutatásán keresztül rajzolódjon ki a hazai CIMIC-képesség egy lehetséges fejlődési iránya.

CIVIL ÜGYEK CSOPORT (CAT⁵⁰)

Az Amerikai Egyesült Államokban 1990 novemberében hozták létre a Civil Ügyek és Lélektani Műveletek Parancsnokságot (USACAPOC⁵¹). A civil ügyek művelet (CAO⁵²) a különleges műveletek kevésbé ismert fajtájaként került a köztudatba. A CAT-ok tevékenységét úgy fogalmazhatjuk meg a legegyszerűbben, hogy olyan képességekkel rendelkeznek, amelyek működhetnek békeidőszakban, háborúval fenyegető vagy háborús környezetben erősokszorozóként, tehát alkalmasak harci támogató műveletek végrehajtására. Jellegüket tekintve nem erőszakos eszközöket alkalmaznak műveleteik során, de gyakran erőszaktól nem mentes környezetben hajtják végre azokat.⁵³ Ahogy azt a CIMIC Kézikönyvben⁵⁴ olvashatjuk, a CA néhány nemzet esetében azonos a CIMIC-vel, felöleli annak feladatrendszerét.

⁴⁸ Bokros Tünde Ibolya – Nemes Krisztián Sándor őrnagy: A Magyar Honvédség lehetőségei a biztonsági kihívások tükrében. Honvédségi Szemle, 2015/4. szám, 148. <https://docplayer.hu/2196187-Honvedsegi-szemle-143-efolyam-2015-4-szam-a-magyar-honvedseg-kozponti-folyoirata.html> (Letöltés időpontja: 2018. 09. 08.)

⁴⁹ Uo. 153.

⁵⁰ Civil Affairs Team.

⁵¹ U.S. Army Civil Affairs and Psychological Operations Command.

⁵² Civil Affairs Operations.

⁵³ U.S. Army Civil Affairs and Psychological Operations. <http://www.psywarrior.com/psyop.html> (Letöltés időpontja: 2017. 08. 22.)

⁵⁴ CIMIC Handbook 4.0. 2016, 56. <https://library.cimic-coe.org/cimic-field-handbook-4th-edition/> (Letöltés időpontja: 2018. 09. 09.)

Legfőbb célja az ellenfél és a semleges szereplők meggyőzése, a barátságos felek megtartása annak érdekében, hogy azok a szövetség (NATO) számára kedvező feltételeket teremtsenek a műveletek végrehajtásához.

Az Amerikai Egyesült Államok esetében CA-zászlóaljokról (CAB⁵⁵) beszélhetünk, melyek állományának egy része aktív, másik része tartalékosokból tevődik össze. A CAT-ok különböző ügyekre szakosodtak, úgymint polgári ellátásért felelősek, lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyekkel (menekültekkel) foglalkozók, közbiztonsággal és közegészség-üggyel foglalkozók. Feladataik:

- civil beavatkozás megakadályozása a harci műveletek idején;
- parancsnokok támogatása a polgári lakosság felé fennálló felelősségük teljesítésében;
- kapcsolattartás a polgári kormányzati szervekkel;
- műemlékvédelem, művészet és levéltárak megőrzése;
- baráti nemzetek jogi és gazdasági rendszerének helyreállítása (mint például az éhínség, a betegség és a halál elleni küzdelem, az ártatlan sérültek táplálása, a szegények törvényes jogainak védelme és a fiatalok továbbképzésének biztosítása).

A továbbiakban a cikk a CAT-ok különleges egységekhez történő közeledésének relevanciáját mutatja be, felhozva számos történelmi példát, amely azt támasztja alá, hogy ez a közelítés jó döntésnek bizonyult. A 4. PSYOPS-csoport mellett a 96. CAB az, amely az Amerikai Egyesült Államok Különleges Műveleti Parancsnokságán belül hajtja végre feladatait, célja pedig az, hogy a műveleti területen támogassa a parancsnokot a befogadó nemzet kormányával, nem kormányzati szervezeteivel, valamint a helyi lakossággal való munkája révén. A különleges műveleti erők támogatása során ezek a műveletek magukban foglalják a különleges műveleti erők által végrehajtott külföldi belső védelmi műveleteket, a nem hagyományos hadviselést, a civil felderítést, a terepelemzést, a civil erőforrások behatárolását (a katonai műveletek támogatására), a polgári beavatkozások minimalizálására irányuló munkát, a drogellenes műveleteket és az orvosi segítségnyújtást. A CAT feladata még, hogy azonosítsa a háborús vagy katasztrófa helyzetekben élő lakosság szükségleteihez feltétlenül szükséges kritikus követelményeket, valamint az infrastruktúra és az intézmények hosszú távú stabilitásának újjáépítésére és helyreállítására irányuló munkát.

A 96. CAB elődje 1945. augusztus 25-én alakult meg, majd Dél-Koreában segítette a megszálló amerikai csapatokat 1949 januárjáig, deaktiválásáig. Az alakulatot 1967-ben Civil Affairs Groupként⁵⁶ aktiválták, majd 1971-ben szervezték át zászlóaljja. 1986 márciusától vált hivatalos ejtőernyős alakulattá. Részeit bevetették Grenadában az Urgent Fury műveletben, valamint Panamában a Just Cause művelet során.⁵⁷

A 96. CAB vett részt elsőként a szaúd-arábiai Desert Shield műveletben 1990 augusztusában. A tervezési folyamatokban való közreműködésük és a befogadó nemzeti támogató műveletek végrehajtása felbecsülhetetlen segítséget jelentett a műveleti terület előkészítésében. A Desert Storm művelet befejezését követően számos CAT-ot küldtek Törökországba és Észak-Irakba, hogy a Provide Comfort művelet keretében menekülttáborokat létesítsenek 452 ezer kurd részére; ételt és ellátást biztosítva számukra.⁵⁸

⁵⁵ Civil Affairs Battalion.

⁵⁶ Csoportként.

⁵⁷ 96th Civil Affairs Battalion (Airborne). <https://www.globalsecurity.org/military/agency/army/96ca.htm> (Letöltés időpontja: 2017. 08. 22.)

⁵⁸ Uo.

1985-ben minden CAB egy parancsnokság, USACAPOC alá került. Ezt követően számos helyen vetették már be a CAT-okat, például Haitin, Szomáliában, Kubában, Panamában, valamint Afganisztánban, Irakban és Koszovóban is.⁵⁹ Biztosították a haderő és a nem kormányzati szervezetek és privát (önkéntes) segélyszervezetek között a kapcsolattartást, segítették a válság helyreállítását tanácsadással és egyéb módokon.

A panamai művelet célja az volt, hogy elűzzék az akkori diktátort, Manuel Noriega tábornokot. A harcoló egységek a feladat sikeres befejezését követően távoztak, ám a 96. CAB további hat hónapig a térségben maradt.⁶⁰ Munkájuk révén menekülttáborok létesültek, új rendőri erőt állítottak fel, valamint együttműködtek az új kormánnyal a nemzetépítésben. Mindezekben túl gondjuk volt arra is, hogy a lakosságnál fellelhető fegyvereket különböző összegekért felvásárolták annak érdekében, hogy csökkentsék az illegális fegyvertartást. Ehhez a CAT-tel együttműködő PSYOPS-csoport különböző kiadványokat készített, televízió- és rádióadásokon üzenték az embereknek, hogy hogyan zajlik a cserefolyamat és hol találhatóak hivatalos átvételi pontok. Mint láthatjuk, az Amerikai Egyesült Államok már több mint hat évtizede sikerrel alkalmazza a CA-képességet haderejében.

Ez a példa tökéletesen megmutatja, hogy egy válsághelyzet mennyi megoldásra váró problémát szül. A biztonság komplexitása itt is tetten érhető. A fegyveres erők (rendőrség és haderő) együttműködése elengedhetetlen egy-egy konfliktus rendezéséhez, hiszen mint a tömeges migráció esetében is tapasztaljuk, a probléma érinti a belbiztonságot és az ország külső fenyegetettségét is magában hordozza. A haderőn belül ennek alapján szintén célszerű, ha meglévő képességeit összekapcsolja, egymáshoz közelíti, hogy azok erőmaximalizáló hatása érvényesüljön, előremutató irányt nyújtva a jövő kockázataira nézve.

ÖSSZEGRZÉS

A cikk a CIMIC-képesség alkalmazásának sokszínűségét és különböző értelmezéseit kívánta bemutatni, valamint felhívni a figyelmet a magyar CIMIC-képesség alkalmazásának továbbgondolására és -fejlesztésére. Az EU műveleteiben elengedhetetlen szerepet játszik a civil-katonai kapcsolattartás és együttműködés kialakítása. Napjainkban, amikor a konfliktusok a polgári környezetben zajlanak, egyre inkább prioritásként kerül meghatározásra a civil környezet védelme és támogatása, hogy a műveleti területen élő lakosság megfelelő viszonyba kerüljön a katonákkal. Funkcióját tekintve a CIMIC a saját erők támogatását szolgálja, ezért szerepe a fegyveres konfliktusokban nem elhanyagolható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

96th Civil Affairs Battalion (Airborne). <https://www.globalsecurity.org/military/agency/army/96ca.htm>
A CIMIC Alapjai. Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ, Budapest, 2005.

AJP-3.4.9 – Allied Joint Doctrine for civil-military cooperation, Edition A Version 1, Feb 2013. <https://www.cimic-coe.org/wp-content/uploads/2014/06/AJP-3.4.9-EDA-V1-E1.pdf>

⁵⁹ U.S. Army Civil Affairs and Psychological Operations Units. <http://www.civilaffairsassoc.org/ca-psychological-operations-units> (Letöltés időpontja: 2017. 08. 23.)

⁶⁰ 96th Civil Affairs Battalion (Airborne).

- Az államok betűjelei. https://ocpsz.e-cegjegyzek.hu/info/page/adm/adm_Help_ReadHelpFile?adm_file=hu/IMOnline/Utmutatok/Allamok.html
- Bokros Tünde Ibolya: *A civil-katonai együttműködés jelene a békétámogató műveletek alakulásának tükrében*. Hadtudományi Szemle, 2012/2. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00013/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_3-4_149-157.pdf
- Bokros Tünde Ibolya – Nemes Krisztián Sándor őrnagy: *A Magyar Honvédség lehetőségei a biztonsági kihívások tükrében*. Honvédségi Szemle, 2015/4. <https://docplayer.hu/2196187-Honvedsegi-szemle-143-efolyam-2015-4-szam-a-magyar-honvedseg-kozponti-folyoirata.html>
- CIMIC Handbook. <http://cpdmz.wp.mil.pl/plik/file/Dokumenty%20normatywne/cimic-handbook.pdf>
- CIMIC Handbook 4.0. 2016. <https://library.cimic-coe.org/cimic-field-handbook-4th-edition/>
- Common Information Sharing Environment – CISE. <https://www.efca.europa.eu/en/content/common-information-sharing-environment-cise>
- European Forces in Bosnia and Hercegovina. <https://www.facebook.com/EUFORBiH/videos/1301324333218878/>
- European Union CSDP missions and operations 2018. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/csdp_missions_map_2018_4.jpg (Letöltés időpontja: 2018. 04. 04.)
- European Union Maritime Security Strategy. Az Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2014. június 24. <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011205%202014%20INIT>
- European Union Maritime Security Strategy (EUMSS) – Action Plan. Európai Unió Tanácsa, Brüsszel, 2014. december 16. https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/docs/body/20141216-action-plan_en.pdf
- European Union Maritime Security Strategy. Spanyol Stratégiai Tanulmányok Intézete, 2014. július 8. http://www.ieee.es/Galerias/fichero/Varios/UnionEuropea/EU_EstrategiaEuropeaSeguridadMaritimaxenx.pdf
- Dr. Gebhard, Carmen: *Civil-Military Coordination and Cooperation in the Context of the EU's Crisis Management CMCO versus CIMIC*. Info Aktuell 01/2008, Bécs. http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/info_akt_01_08_cimic_vers_cmco_cg.pdf
- Information Operations. <https://www.rand.org/topics/information-operations.html>
- Magyar Honvédség Civil-katonai Egyttműködési Központ. https://honvedelem.hu/szervezet/mh_ckelmk
- Maritime CISE: a Common Information Sharing Environment for the European Maritime Domain. <https://www.youtube.com/watch?v=EDkexwhVUVE>
- MH Civil-katonai Egyttműködési és Lélektani Műveleti Központ. https://honvedelem.hu/szervezet/107908_mh_ckelmk
- Padányi József: *A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században*. ZMNE, Budapest, 2004.
- Rózsa Tibor: *A befolyásolás művészete*. Hadtudományi Szemle, 2014/2. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2014_2/2014_2_hm_rozsa.pdf
- Tarrósy István: *Magyarország Afrikában*. http://messzelatoblog.hu/blog/magyarorszag_afrikaban
- The EU Maritime Security Strategy. https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/sites/maritimeaffairs/files/docs/publications/eu-maritime-security-strategy-facts_en.pdf
- The EU Maritime Security Strategy and Action Plan. INFORMATION TOOLKIT. http://eeas.europa.eu/maritime_security/docs/maritime-security-information-toolkit_en.pdf
- Tomolya János – Padányi József: *A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságai és különbségei*. Hadtudomány, 2014/e-szám http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2014/2014_elektronikus/11_TOMOLYA_PADANYI.pdf

- Towards an EU integrated approach to global maritime security. Európai Bizottság, 2014. március 6. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-224_en.htm
- Trembeczky László: *Az outsourcing működése, lehetőségeinek kihasználása a Honvédelmi Minisztérium – Magyar Honvédség gazdaságosabb ellátása érdekében*. Doktori értekezés, ZMNE, 2007. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2007/trembeczky_laszlo.pdf
- U.S. Army Civil Affairs and Psychological Operations. <http://www.psywarrior.com/psyop.html>
- U.S. Army Civil Affairs and Psychological Operations Units. <http://www.civilaffairsassoc.org/ca-psychological-operations-units>

Felhívás tanulmány készítésére

A Honvédségi Szemle Szerkesztőbizottsága a 2019. évben megjelenő folyóiratszámok tematikus blokkjaiba minden olyan – új kutatási eredményeken alapuló – témát szívesen lát, amely az alábbi kiemelt témakörök valamely aspektusát elemzi.

Kiemelt témakörök:

1. *Hibrid hadviselés – a vezetési módszertan változásai: döntéshozatal és küldetésorientált vezetői szemléletmód a 21. században.*
2. *Automatizált rendszerek: az autonóm rendszerek hadműveleti követelményeinek változásai a technológiai fejlesztések tükrében.*
3. *Hadviselés a hagyományostól eltérő hadszíntéren: az információs hadszíntér kihívásai és lehetőségei, az információs hadviselés szerepe és jelentősége napjaink konfliktusaiban.*
4. *Beépített területek: a városharc jellegzetességei és digitális katonai kihívásai beépített területen.*
5. *Kognitív fejlesztés: Szuperkatonák? A digitális katona mentális fejlesztésének kihívásai és lehetőségei – ember és gép szimbiózisa a hadszíntéren (human-machine teaming).*
6. *A technológiai változások vezetéstechnikai aspektusai és döntéshozatalra gyakorolt hatása. A küldetésalapú vezetés szervezeti szinten történő meghonosítása a Magyar Honvédségben.*

A tervezett tanulmányokról előzetesen egy max. 2000 leütés terjedelmű absztraktot kérünk, a felelős szerkesztőnek címezve (Kiss.Zoltan@hmzrinyi.hu). A beküldött absztraktokat a szerkesztőbizottság bírálja el, és az eredményről értesíti a benyújtót. Az elfogadott absztrakt ugyanakkor nem jelenti automatikusan az írás megjelenését, arról az elkészült tanulmány végleges szövegének ismeretében, annak szakmai lektorálása után születik döntés.

Honvédségi Szemle Szerkesztőbizottsága

Ferencz Zoltán:

A KATASZTRÓFÁK TÁRSADALMI HATÁSAINAK ÉRTÉKELÉSE – A HONVÉDSÉG SZEREPÉNEK MEGÍTÉLÉSE

ÖSSZEFOGLALÓ: A céloom annak bemutatása, hogy a természeti és a civilizációs (ipari) katasztrófák, illetve azok kockázatának észlelése milyen módon befolyásolják a társadalom egyes csoportjainak biztonságérzetét, magatartását, és ez hogyan hat a honvédség tevékenységének megítélésére. Van egy terület, amely a honvédség számára alkotmányos alapfeladatként jelent meg és szorosan összeforrott a nevével az elmúlt évtizedekben: a katasztrófa- és veszélyhelyzetekben való beavatkozás. Ennek társadalmi fontosságát, a honvédség iránti bizalom kialakulásában és fenntartásában játszott szerepét szeretném bemutatni szélesebb értelemben vett kockázatszociológiai megközelítésben. A kockázat társadalom általi észlelésének és értékelésének elméleti áttekintése után két hazai esettípus – a tiszai árvizek és a vörösiszap-katasztrófa – példáján keresztül fogom valós adatokkal bemutatni a folyamatokat és az azokat befolyásoló tényezőket.

KULCSSZAVAK: katasztrófák, társadalmi hatás, társadalmi rugalmasság, bizalom, Honvédség

A KOCKÁZAT FOGALMÁRÓL

Az embert körülvevő természeti, gazdasági és társadalmi környezetben meglévő bizonytalanságokkal kapcsolatban a kockázat fogalmát használják leggyakrabban. A kockázat mint fogalom és elgondolás egy viszonylagosan új téma a szociológia számára. A technológiai fejlődés, a nagy ipari technológiák, különösen az atomenergia elterjedése kapcsán kialakuló társadalmi viták és tiltakozó mozgalmak növelték meg annak fontosságát, hogy a szociológia a kockázattal foglalkozzon.¹

Számos társadalomtudós egyetért abban, hogy a fejlett ipari társadalomban a kockázatok definíciója válik a társadalmi konfliktusok központi területévé, a „kockázattársadalom” központi kategóriájává. Ennek egyik legfőbb oka abban keresendő, hogy az atomenergia, a géntechnológia, továbbá a különböző környezeti károk esetében legtöbbször hiányoznak a módszeresen megalapozott, társadalmilag széles körben elfogadott bizonyítékok, számítások, s nem állnak rendelkezésünkre a kockázatok definíciói (sem térbeli, sem időbeli kiterjedésüket, sem az érintettek csoportját stb. illetően), ezért a kockázatinterpretáció társadalmi-kulturális kritériumai különösen konfliktusérzékenyek.² A kockázatmentesség nem más, mint egy új társadalmi utópia, s éppen ezért a viták, a konfliktusok a legkritikább esetben „mindent vagy semmit” típusúak, inkább a kockázatok lehatárolására, csökkentésére törekszenek.

¹ Dr. Gotthard Bechmann (Hrsg.): Risiko und Gesellschaft. Grundlagen und Ergebnisse interdisziplinärer Risikoforschung. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1993.

² Christoph Lau: Risikodiskurse. Gesellschaftliche Auseinandersetzungen um die Definition von Risiken. Soziale Welt, 40: 1989, 374–396, 1989.

A közgazdaságtanból ismert fogalom szerint a kockázatot az különbözteti meg a bizonytalanságtól, hogy a kockázat esetében a különféle jövőbeli események objektív valószínűsége ismert.³ Ez a megközelítés egyaránt alkalmas a negatívan és a pozitívan értékelt jövőbeli események leírására. Ennek ellenére a különböző tudományterületeken is, de a köznyelvben is egyértelműen olyan értelmezése terjedt el a kockázatnak, ami kizárólag a negatív események bekövetkezésére utal. Gyakran nem is kötődik valószínűségi értékekhez, hanem csak egy esetleges jövőbeli esemény jelenik meg.

A kockázatfogalom szociológiai használatát nehezíti az is, hogy egyes megközelítések csak az egészséggel, mások a tudomány, a technika által okozott veszélyekkel, illetve a globális problémákkal összefüggésben használják. Ezért fordulhat elő, hogy néha a kockázat a globális ökológiai veszélyek szinonimája, máskor pedig bármilyen veszéllyel kapcsolatban használják.

A kockázatok a szociológiai terminológiában olyan társadalmi konstrukciót jelentenek, amelyek az egyén jövőre vonatkozó döntését tükrözik; szemben azokkal a megközelítésekkel, amikor a jövővel kapcsolatban nem a döntésen van a hangsúly, hanem az egyén döntésétől független negatív eseményen.⁴

A KOCKÁZAT TÁRSADALMI KONTEXTUSA

A realista megközelítés tényként kezeli, hogy a komplex, hálózatos, technikailag felszerelt társadalom a fejlődés által maga is új kockázatokat hoz létre a technika által a táplálkozásban, a szabadidős tevékenységben, amelyek a természeti környezetből származó „régii” kockázatokhoz (természeti katasztrófák, betegségek) társulnak.

A biztonság problémája soha nem volt olyan aktuális, mint mai világunkban. A tudományos-technikai alapú társadalomban az élet sokkal kockázatosabb, mint a hagyományos társadalomban volt. Ennek okait a következőképp lehetne csoportosítani:⁵

- A mindennapi élet feltételeinek viszonylagossága növekszik, és ezért csökken a készség arra, hogy panaszmentesen fogadjuk el a kockázatokat.
- Azáltal, hogy a technikával beavatkozunk a természetbe és a társadalomba is, intenzívebbé válnak a kockázatokkal összefüggő tapasztalataink.
- Abban az információs térben, amely elérhető számunkra, egyéni és kollektív lehetőségeink növelik cselekvéseinket, de ezzel intenzívebbekké válnak a bizonytalansággal kapcsolatos tapasztalataink is.
- Ha a társadalmi kontroll elhanyagolt és nem működik kielégítően, akkor a bizonytalansággal összefüggő tapasztalatok is intenzívebbé válnak.
- Az elért technikai és szociális biztonságszinttel együtt növekszenek a biztonságigények.

Az 1980-as években ugrásszerűen megnőtt az érdeklődés a kockázat társadalomtudományi indíttatású kutatása iránt. Számptalan új empirikus munka látott napvilágot ebben az időben, amely fogalmi és kritikai elemzés tárgyává tette a szóban forgó jelenséget. Ezzel párhuzamosan haladt az alap kutatás alkalmazási lehetőségének, a döntésekben való felhasználhatóságának kutatása is. Ezt az érdeklődést elsősorban az motiválta, hogy a demokratikus

³ Frank H. Knight: Risk, uncertainty and profit. Boston: Houghton Mifflin, 1921.

⁴ Niklas Luhmann: Risiko und Gefahr. Soziologische Aufklärung, 5, 131–170. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1990.

⁵ Szijártó Zsolt: Kockázat, kultúra, konfliktus. Replika, 1998. szept. 01., 31–32.

politikai rendszer nem dolgozta még ki azokat a mechanizmusokat, amelyek biztonsággal hozzásegítenék a döntéshozót a véleményeltérések e téren történő kezeléséhez, hogy eldöntesse, mi legyen a szakértők szerepe, hogyan vegyék figyelembe a döntések során a laikusok és azon társadalmi csoportok véleményét, amelyek a környezetvédelem értékítéleti vagy ideológiai szempontja köré szerveződtek.

A kockázat fogalmának számos meghatározása létezik. Más kockázatfogalommal dolgoznak a mérnökök, a biológusok, a közgazdászok, a pszichológusok, a szociológusok, az antropológusok stb., sőt az egyes tudományágakon belül a különféle iskolák is.

Sem elmélet, sem tudományos kutatás nem létezik osztályozás nélkül.⁶ Az osztályozás határozza meg a fogalmi eszközöket, amelyek szükségesek a tanulmányozni kívánt jelenség kiválasztásához és rendezéséhez. Némelyik a kockázattípusokon nyugszik, mások a kockázat definícióján, megint mások a kockázatok jellemzőin, a kockázat okozta konfliktusokon, és vannak, amelyek a kockázatfelfogások tanulmányozása által kimutatott szemantikai képeken.

Korábbi munkák alapján a kockázattertelés és -konceptiók hét megközelítése bontakozik ki, nagyjából a különböző akadémiai tudományterületeknek megfelelően.⁷

- Biztosításstatisztikai megközelítés (statisztikai előfeltevéseket használ).
- Toxikológiai és epidemiológiai megközelítés (beleértve az ökotoxikológiát).
- Műszaki megközelítés (beleértve a valószínűségi kockázattertelést).
- Közgazdasági megközelítés (beleértve a költség-haszon összehasonlítást).
- Pszichológiai megközelítés (magában foglalja a pszichometriai elemzést).
- A kockázat szociológiai elméletei.

Mi a legfontosabb, amit a kockázatelemzések osztályozásából tanulhatunk? Minden nézőpontnak megvan a saját helye a kockázatelemzésben. A műszaki elemzés ellátja a társadalmat a nemkívánatos hatások alapos definíciójával és szűkíti a relatív gyakoriságon alapuló számszerű valószínűségeket lehetőségeit. Ez a korlátozottság ugyanannyira lehet előny, amennyire hátrány is. A műszaki elemzés a nemkívánatosság társadalmi konszenzusán és a pozitivisták módszertanán alapul, amelyik minden kockázatnak egyenlő elbírálást biztosít. Az ár, amit e miatt a módszertani szigor miatt fizetünk, az absztrakció egyszerűsége, amit a kultúrából és a kockázatvállaló magatartás összefüggéséből tehetünk.

Azonban a társadalom nem csak a kockázat minimalizálásával foglalkozik. Az emberek készek elszenvedni a kárt, ha azt érzik, hogy az igazolt, vagy ha az más célokat szolgál. Egy időben elutasíthatják épp a legkisebb esélyt is, hogy kárt okozzanak, ha azt érzik, hogy a kockázatot rájuk kényszerítik vagy megsértik más attitűdjüket vagy értékeiket. Az összefüggés számít. Így a döntési folyamat függetlenné válik a végeredménytől. Érzékeny kockázatkezelés szükséges, hogy ezeket a szempontokat figyelembe vegyük.

A KATASZTRÓFÁK FOGALMÁRÓL

Természeti katasztrófa alatt általában egy-két összetevőből álló jelenséget szoktak érteni. Egyrészt egy hirtelen bekövetkező természeti jelenséget, másrészt annak negatív, pusztító hatását az emberre, az épületekre és a gazdasági, közösségi infrastruktúrára, ami az érintett régióban található. Az elmúlt évtizedek folyamatai alapján a természeti katasztrófákból eredő,

⁶ Herbert Blumer: Science without concepts. *American Journal of Sociology* 36, 1931, 515–533.

⁷ Ortwin Renn: Concept of Risk: A Classification. In: Sheldon Krinsky – Dominic Golding (eds.): *Social Theories of Risk*. Praeger, London, 1992, 53–79.

növekedő nagyságú károk okainak nagy része a társadalmi fejlődésben és azzal összefüggően az ember környezetkárosító tevékenységében keresendő.

A szakirodalom alapján megállapítható, hogy a katasztrófákat sokkal könnyebb felismerni, mint definiálni. Kreps úgy véli, hogy a katasztrófa kifejezés egy összegző nézőpont;⁸ Quaranteli és Dynes szerint pedig ennek a nézőpontnak a tulajdonsága az, hogy egy nehezen meghatározható gumifogalom. Mind a két megnevezés tartalmazza, hogy a szó jelentése többértelmű, és a különböző embereknek különböző dolgokat jelent. A katasztrófa szociológiai meghatározásainak többsége megfogalmazza a katasztrófa szélesebb, esernyőszerű jelentését, abban az értelemben, hogy a katasztrófa egy kollektív stressz-szituáció vagy társadalmi krízisidőszak is lehet.⁹ A szerzők szerint bár a katasztrófa kifejezés számos átalakulási kísérleten ment keresztül, amelyek többsége sikeres volt, azt javasolják, hogy a megfelelőbb definíció tartalmazza, hogy a kockázat elsősorban társadalmi jelenség és társadalmi értelemben azonosítható.

A klímaváltozáshoz kapcsolódóan gyakoribbá váló extrém időjárási események (pl. intenzív esőzések, szélviharok, aszályok stb.) a különböző területeken élő és eltérő helyzetű (pl. különböző korú, egészségi állapotú, iskolázottsági szintű, jövedelmi helyzetű stb.) csoportokat nem azonos módon érintik. Annak mértékét, hogy egy társadalmi csoport várhatóan mekkora kárt vagy mennyire súlyos negatív hatásokat szenved el a különféle időjárási katasztrófák (pl. árvizek, belvizek) hatására, az ilyen eseményekkel kapcsolatos *sérülékenység* (*vulnerability*) fogalma fejezi ki. Megkülönböztetnek pl. árvíz-, aszály-, ill. ciklon- stb. sérülékenységet.¹⁰

A sérülékenység fogalma természetesen nemcsak időjárási, hanem valamennyi természeti és ember által előidézett *veszélyre* (*hazard*) vonatkozóan definiálható. A fogalom különféle szinteken, pl. az érintett egyének, közösségek, szervezetek, rendszerek szintjén is értelmezhető. A sérülékenység összetevői között meg szokták egymástól különböztetni

(1) az *ellenálló képességet* (*resilience*) és

(2) a hatásokkal való *megbirkózás képességét* (*coping capacity*).

Az előbbi azt fejezi ki, hogy az adott egyén, közösség, szervezet vagy rendszer milyen mértékben képes megelőzni/enyhíteni a károkat és fenntartani saját működését. Az utóbbi viszont azt a képességet mutatja, hogy az érintett a kár elszenvedését követően milyen hatékonysággal tudja helyreállítani saját működőképességét.

AZ EGYÉNEK, KÖZÖSSÉGEK, SZERVEZETEK, RENDSZEREK SÉRÜLÉKENYSÉGE

A kutatások központi kérdése, hogy milyen tényezők határozzák meg az egyének, közösségek, szervezetek, rendszerek sérülékenységét, és hogyan lehet ezt csökkenteni.¹¹

⁸ Gary A. Kreps: Disaster and the social order. Definition and taxonomy. Department of Sociology, College of William and Mary, Williamsburg, VA, Mimeo, 1984.

⁹ Enrico L. Quarantelli – Russell R. Dynes: Response to Social Crisis and Disaster. Annual Review of Sociology, Vol. 3., 1977, 23–49.

¹⁰ United Nations Development Program, Bureau of Crisis Prevention and Recovery: Reducing Disaster Risk: A Challenge for Development. 2005.

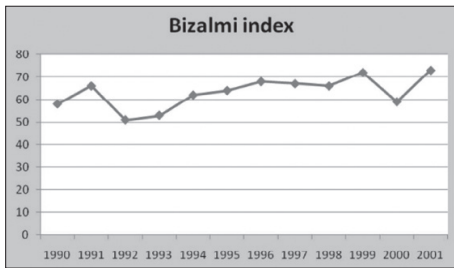
¹¹ United Nations University Institute for Environmental and Human Security: Vulnerability Assessment in the Context of Disaster-Risk, a Conceptual and Methodological Review. Bonn, Germany, 2005.

A társadalmi sebezhetőség legfontosabb indikátorainak bizonyultak az egészség, az iskolázottság, a megtakarítások, a kölcsönkérési képesség, a közösség tagjaiba és az intézményekbe vetett hit, a társadalmi kapcsolatok és az intézmények árvíz elleni felkészültségéről alkotott elképzelések. Feltűnő, hogy az indikátorok többsége kapcsolatban áll a humán és a társadalmi tőkével, valamint az intézményi kapacitásokkal.

A szóba került intézményi körbe tartozó honvédség, hasonlóan más költségvetési fejezetekhez, „versenyez” az adófizetők adóforintjaiért. Ami természetesen nem teljesen tiszta verseny-helyzet, hiszen politikai szempontok legalább olyan súllyal esnek latba a források elosztásakor, mint a teljesítményértékelésé. Ezért is fontos, hogy hatékonyan működjön és megfelelő minőségű „szolgáltatást nyújtson”. Azonban a honvédelmi szolgáltatás minőségének mérése nem könnyű feladat. Az ezzel kapcsolatos irodalom alapján többféle megközelítés létezik, de számunkra a felhasználói alapú megközelítés lehet érdekes.¹²

A minőség meghatározása kapcsán manapság a legelterjedtebb a felhasználói alapú megközelítés használata. Ebben az esetben a minőség meghatározásának egyetlen feltétele az, hogy a szolgáltató (jelen esetben a Magyar Honvédség) képes-e a „vevő” igényeit, elvárásait vagy szükségleteit kielégíteni. A vevő értékítélete dönt a minőség mértékéről. A klasszikus menedzsmentirodalomban ez a törvényszerűség mind a termékek, mind a szolgáltatások kapcsán fennáll. A legtöbb közszolgáltatás esetében is elmondható, hogy a fogyasztónak van objektív és szubjektív tapasztalatokon, érzelmeken alapuló véleménye arról, hogy a szolgáltatás mennyire elégítette ki szükségleteit.¹³

Ebből a szempontból nagyon speciális terület a honvédség által „nyújtott szolgáltatás”, hiszen ezzel a lakosság csak nagyon ritkán és speciális esetekben találkozhat. Egyes vélemények szerint a fogyasztó nem képes megmondani azt, hogy a békeidőszak mennyiben köszönhető a politikai helyzetnek, vagy egy magas színvonalú honvédelmi szolgáltatás is biztosítja annak fennmaradását. Vannak, akik ez alapján azt fogalmazzák meg: mindezek alapján a honvédelmi szolgáltatás minősége felhasználói alapú megközelítésben, békeidőszakban nem mérhető. A következő grafikon (1. ábra) a lakosság honvédelemmel kapcsolatos bizalmi indexét ábrázolja 1990–2001 között.

1. ábra A lakosság honvédelemmel kapcsolatos bizalmi indexének változása 1990–2001¹⁴

A grafikon jól mutatja, hogy a délszláv polgárháború kitörésekor a fogyasztói értékítélet hirtelen jelentősen romlott. Majd egy lassú, viszonylag egyenletes javulás után 2000-ben, amikor a laktanyákban az agyhártyagyulladásos megbetegedések történtek, jelentős visszaesést tapasztalhattunk. Ez a visszaesés azonban egy évig sem tartott. Tehát a fogyasztói

¹² Szentay István (szerk.): Minőségmenedzsment (Elmélet). Bibo Kiadó, Miskolc, 2005, 25–27.

¹³ Uo.

¹⁴ Erdélyi Lajos et al.: A honvédelem négy éve 1998–2002. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002. Idézi: Taksás Balázs: A honvédelmi szolgáltatás minőségének mérési lehetőségei. Hadmérnök, V. évf. 1. szám, 2010. március, 180–193.

értéktételel úgy tud jelentős ingadozást mutatni, hogy közben olyan esemény, amely a honvédelmi szolgáltatás valós teljesítőképességét, azaz a fogyasztói igények kielégítésére való alkalmasságát módosítaná, nem történt. Az idézett cikk szerzője arra a konklúzióra jut, hogy a honvédelmi szolgáltatás minőségének megállapításakor nem releváns tényező a fogyasztók értéktétele; természetesen ez nem jelenti azt, hogy a honvédelem irányítói, dolgozói számára közömbös lehet fogyasztóinak véleménye. Feltétlenül szükséges a lakosság bizalmának elnyerése, hiszen mint ahogyan azt vizsgáltuk, magának a valós minőségnek a bemutatása egyáltalán nem egyszerű feladat, s ezért nehéz igazolni, hogy a nagyobb költségvetési jutatásból valóban sikerült-e magasabb minőségű szolgáltatást előállítani.¹⁵

A magyar társadalomban, beleértve az elitcsoportokat is, az árvízzel kapcsolatos problémák nagyon sokáig csak vészhelyzetben és a műszaki megoldások szintjén váltak „közbeszéd” tárgyává. A műszaki megoldásokat tradicionálisan a vízügy szolgáltatta, kevés beleszólást engedve bárkinek is az ezzel kapcsolatos kérdések megvitatásába. A politika számára a katasztrófavédelmi nem jelentettek kihívást. Az árvízhelyzeteket a vízügy és a katasztrófavédelem – korábban polgári védelem – szervezete; a honvédség kiegészítő erőivel mindig kezelni tudta.

Ezen a ponton térünk vissza az eredeti felvetéshez, miszerint a magyar társadalomban a korábbi politikai, társadalmi, intézményi struktúrák (beleértve a korábbi Magyar Néphadsereg szervezeti és működési kereteit is) jól definiálták a honvédség szerepét a vészhelyzetek kezelésében. Hogy tisztán lássuk ezeknek a gondolati struktúráknak a létezését, néhány korábbi szociológiai vizsgálat eredményeit szeretném példaként hozni.¹⁶

¹⁵ Taksás: i. m. 192.

¹⁶ 1. A Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelmzési Intézet által koordinált vizsgálat eredményei. A Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelmzési Intézet (IIASA) által 2000–2002 között koordinált kutatási projektek. A projekt részeként 2001 márciusában lakossági közvélemény-kutatást végeztünk annak érdekében, hogy feltárjuk, hogyan vélekednek a lakosság különféle csoportjai az egyre növekvő árvízjárok legfontosabb okairól, legsúlyosabb következményeiről, a megelőzés és kockázatmegosztás különböző stratégiáiról, valamint az árvízi biztosítás különböző formáiról. Vári et al.: Mit gondol a lakosság az árvízi kockázat csökkentésének és megosztásának lehetőségeiről? Hidrológiai Közlöny, No. 1., 2002, 47–53.

2. 2002–2003-ban kutatásokra a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium, illetve az Országos Vízügyi Főigazgatóság megbízásából került sor. 2002-ben 2200 fős mintán készült adatfelvétel a Tisza völgyében. A minta reprezentatív volt a Tisza-völgy településeire, az ott lakókra kor, nem és iskolai végzettség szerint. 2003-ban 1000 fős országos lakossági mintán végeztünk kutatást. Az országos vizsgálat alapja egy olyan reprezentatív adatfelvétel volt, melyet az ország 140 településén és a fővárosi kerületekben végeztünk. A lakossági adatfelvétel során 1000 interjú készült el a mellékletben található kérdőív segítségével. Az adatfelvételt 2003. május 3. és 16. között végeztük. A kvótának megfelelő személyeket a településeken belül véletlen kiválasztással keresték meg a kérdezőbiztosok.

3. 2005-ben az UNU–EHS támogatásával a nemzetközi szakirodalomban javasolt sebezhetőségi indikátorokat, illetve a Felső-Tisza-vidéken végzett korábbi kutatásaink tanulságait tesztelhetjük két új terepen, a Bodrogekben és a Beregben (Vári Anna – Ferencz Zoltán: Flood Research from a Social Perspective: The Case of the Tisza River in Hungary. In: Ioulia Tchigurinskaia – Khin Ni Ni Thein – Pierre Hubert (eds.): Frontiers in Flood Research. IAHS Publication 305. IAHS Press, Wallingford, UK, 2006, 155–172.). A Bodrogekben 400, a Beregben 300 főt kérdeztünk meg ezekkel a kérdőívekkel.

AZ EGYES INTÉZMÉNYEK SZEREPE AZ ÁRVIZEK MEGELŐZÉSÉBEN, A VÉDEKEZÉSBEN ÉS A KÁRELHÁRÍTÁSBAN

A lakosság saját szerepét helyezte mindkét nézőpont szerint az első és legfontosabb helyre. A megelőzésben az önkormányzatoknak tulajdonították a legfontosabb intézményi szerepet. Ezt követték sorrendben a vízgazdálkodási társulások, a katasztrófavédelmi szolgálatok, a területi vízügyi igazgatóságok és a vízügyi minisztérium. A megelőzésben a pozitív–negatív megítélés határán találjuk a vízügyi kormánybiztos. A további szereplők jelentősége a megelőzésben egyre inkább elhanyagolható. Ez bizonyos esetekben (honvédség, rendőrség, helyi vállalkozók) természetes, hiszen szerepük csak vészhelyzetben lehet meghatározó, de a kormány és a politikai pártok esetében a negatív minősítés kritikai jellegű.

A védekezésben, kárelhárításban a pártok kivételével minden intézmény szerepét pozitívan értékelték a válaszadók. Most is első helyen szerepelt a lakosság, de sorrendben a honvédség, a katasztrófavédelem és az önkormányzatok követték.

A faktorelemzés¹⁷ módszerének segítségével megpróbáltuk azt is feltárni, hogy milyen látens struktúrák lelhetők fel a mért kategóriák mögött. A megelőzésre vonatkozóan egy kétfaktoros modellt sikerült létrehozni, amelyben az egyik faktor – az „aktív intézményi megelőzés” – az alapján jött létre, hogy benne azok a vízügyi intézmények találhatóak (vízügyi igazgatóságok, vízgazdálkodási társulások, vízügyi minisztérium, vízügyi kormánybiztos), amelyek képesek hatékonyan tenni valamit az árvizek megelőzése érdekében. A második faktor – a „passzív intézmények” – azokat a szereplőket foglalja magában (honvédség, rendőrség), amelyek a közvélekedés szerint általában gyakran szóba kerülnek az árvizek kapcsán, de konkrétan a megelőzésben nem játszanak szerepet.

A védekezés esetében kialakított kétfaktoros modell sokban hasonlít a megelőzésnél megismerthez, de alapvetően más módon interpretálható. Az „intézményi háttér” faktor foglalja magában azokat az állami szervezeteket (kormány, vízügyi minisztérium, vízügyi kormánybiztos és a vízgazdálkodási társulások), amelyek a stabil intézményi, finanszírozási, szakértői háttérrel adják a védekezési munkákban. A „legények a gáton” faktor pedig azokat a szereplőket foglalja magában (lakosság, honvédség), akik kétkezi munkájukkal vettek részt a védekezési munkálatokban. Ezek az eredmények is azt mutatják, hogy a honvédség szerepe kiemelkedik és elkülönül más állami intézményekétől, még azokétól is, melyeknek alapfunkciói közé tartozik például az árvízi vészhelyzetek kezelése.

A 2002. évi tiszai vizsgálat adatai alapján is sikerült egy kétfaktoros modellt létrehozni a Tisza vidékén tapasztalt védekezés értékelésére. A modell két ellentétes csoportra osztotta a véleményeket. Az egyik faktor az erősen hierarchizált, szervezett intézményeket (vízügy, honvédség, katasztrófavédelem) tömöríti, a másikba a súlytalan szereplők kerültek (helyi vállalkozók, helyi értelmiség, pártok).

Az előbb felvillantott két vizsgálatban ugyanabban a kérdéskörben kialakított faktormodellek összehasonlítása alapján azt láthatjuk, hogy mind a kettőben egyik oldalon az erős állami szereplők valamilyen csoportja áll szemben egy-egy másik csoporttal.

¹⁷ A faktorelemzés a többváltozós statisztika módszerei közé tartozik, célja a változók csoportosítása és a változók számának redukálása. A faktorelemzés lényege, hogy a változók között összefüggések, korrelációk tapasztalhatók: a közvetlenül nem megfigyelhető háttérváltozók – a látens változók, azaz a faktorok – meghatározása ezen korrelációk alapján lehetséges. A megfigyelt változók lineáris kombinációjából képezünk új változókat. A korrelációs módszer segítségével érhető el az eredeti változók számának csökkentése, hogy az eredeti adatok leírása a lehető legkevesebb információvesztéssel járjon.

Az egyik esetben az állami szereplők hivatalok, a másikban „cselekvő” szervezetek, köztük a honvédség. A másik különbség, hogy az országos vizsgálat alapján létrehozott modellben a hivatalok mellett a cselekvő faktor található, addig a tiszai vizsgálatban egy „súlytalan”.

1. táblázat *Az egyes közreműködők szerepe a védekezésben 1999–2003 (százfokú skálán mért pont) (Szerkesztette a szerző)*

Szereplők, intézmények	Tiszai minta 1999	Tiszai minta 2001	Tiszai minta 2002	Országos minta 2003
a lakosság	92	82	87	82
honvédség	89	82	70	79
katasztrófavédelmi szolgálatok	–	–	75	78
önkormányzatok	81	80		75
területi vízügyi igazgatóságok	71	74	78	67
kormány	–	–	61	60
rendőrség	–	–	59	59
helyi vállalkozók	–	–	56	54
politikai pártok	–	–	36	34

Az egyes közreműködők szerepének megítélését időbeni áttekintés alapján vizsgálva a következő tendenciákat láttuk kibontakozni. A lakosság saját szerepével a leginkább elégedett a védekezési munkálatokban, bár a megítélés évről évre változó, ingadozó. A tiszai minták válaszádoi inkább magasabbra értékelték saját szerepüket, de az országos mintában is a lakosság szerepének megítélése volt a legkedvezőbb.

A honvédség szerepének megítélése a Tisza mentén élők szerint folyamatosan csökkent, annak ellenére, hogy jelentős pozitív értéket mutatott. Az ország közvéleménye szerint viszont még mindig a második legjelentősebb szereplő az árvízi védekezésben a hadsereg.

A VÖRÖSISZAP-KATASZTRÓFA TAPASZTALATAI

2010. október 4-én Magyarországon eddig soha nem tapasztalt ipari katasztrófa sújtott három Veszprém megyei, Ajka mellett fekvő települést: Devecsert, Kolontárt és Somlólvásárhelyt. A három település neve nemcsak a hazai köztudatba égett bele, hanem egy hétig a világsajtó híreit is uralták az ott történekről szóló híradások.

A vörösiszap-katasztrófával kapcsolatos eddigi tudományos elemzések ökológiai, biológiai, természetföldrajzi, környezetvédelmi szempontból szolgáltattak eredményeket.

Ugyanakkor nagyon keveset tudunk róla társadalomtudományi szempontból, a katasztrófaelhárítás és humanitárius segítségnyújtás hatásairól; a részt vevő szervezetek tevékenységéről és azok megítéléséről.

A katasztrófavédelmi egységek mellett a tűzoltóság, a honvédség és a rendőrség tevékeny részese volt a kárenyhítési munkálatoknak. Az első hetekben mintegy 1100 fő végezte a mentést és helyreállítást a károsult településeken, majd a helyszínen a feladatok végzését 2010. november 3-ig a Kormányzati Koordinációs Bizottság Operatív Törzse, illetve a Devecseren működő Vezetési Törzs irányította. Ez utóbbi alakult át Újjáépítési Kormányzati Koordinációs Központtá (ÚKKK) és 2011. július elsejéig vezette a mentesítési, helyreállítási, újjáépítési feladatok végrehajtását. Az ÚKKK helyébe ekkor az Újjáépítési Katasztrófavédelmi Törzs

(ÚKT) lépett. A katasztrófavédelem, valamint a rendőrség, a tűzoltóság és a honvédség tevékenységéről igen korán, már 2011-ben megjelent egy jól dokumentált tanulmánykötet.¹⁸

A nemzetközi katasztrófamenedzsmenti szakirodalomban nincsenek standardizált szabályok arra nézve, hogy hány fázist különböztetnek meg egy katasztrófamenedzsmenti ciklusban.¹⁹

A katasztrófa utáni szakasz az alábbi fázisokat foglalja magában:

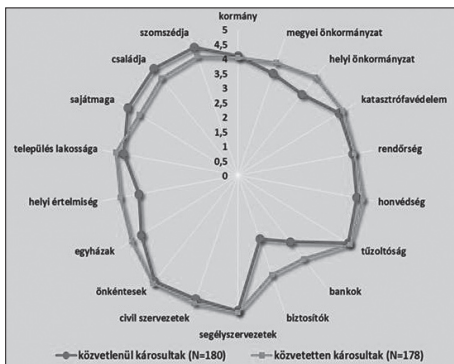
A katasztrófa bekövetkeztét legelőször – természetesen – mindig egy individuális reakció követi: a menekülés, a saját és mások életének, javainak mentése, a sérültek ellátása, valamint elsősegély nyújtása.

Ezt követően, órákon belül belép a szervezett reagálás, a gyors segítségnyújtás szakasza. Ez az azonnali beavatkozásokat, a keresést, mentést, az alapvető szükségletek – élelem, víz, biztonság, menedék, ruházat, közegészségügy, egészségügyi szolgálat, traumacsökkentés – biztosítását jelenti, már szervezett formában, a katasztrófavédelmi egységek, a honvédség, a tűzoltóság, a rendőrség és nem utolsósorban a humanitárius és civil szervezetek részéről.

A rehabilitáció szakaszában – ami néhány héttől akár hónapokig is eltarthat – térnek vissza az alapvető szolgáltatások és funkciók a károsultak életébe, illetve a katasztrófa sújtotta településekre. A hónapoktól évekig húzódó *újraépítés időszakaszában* állnak teljesen helyre a szolgáltatások és a további megelőző intézkedések a károsodás helyszínén.

Az országos vizsgálatokban is megfigyelhető, hogy az intézményi bizalom esetében rendre a legmagasabb értékelést kapja a tűzoltóság, a honvédség és a rendőrség, tehát a vörösiszap-károsultak esetében mért sorrend követi az országos trendeket.

A katasztrófavédelmi szervezetek helytállását a *megfelelő–teljesen megfelelő* tartományba helyezték el a közvetlenül károsult válaszadók, sőt a tűzoltók munkáját övezte a legnagyobb elismerés, ami egyébként megegyezett a kérdezettek saját helytállásának értékelésével is.

2. ábra „Hogyan értékeli az alábbi szervezetek/emberek helytállását a katasztrófa helyzet kezelésével kapcsolatban?” – közvetlenül és közvetetten károsult alminta (átlag)²⁰

¹⁸ Zsalakó István (szerk.): A katasztrófavédelem aktuális kérdései – a vörösiszap-katasztrófa. HM Zrínyi Közhatalmú Nonprofit Kft., Budapest, 2011.

¹⁹ Lásd pl. Himayatullah Khan et al.: Disaster Management Cycle – a theoretical approach. 2008. www.mnmk.ro/documents/2008/2008-6.pdf; Corina Warfield: Disaster Management Cycle. 2003. http://www.gdrc.org/uem/disasters/1-dm_cycle.html (Letöltések időpontja: 2018. 09. 20.)

²⁰ Bartal Anna Mária – Ferencz Zoltán: A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai. Argumentum, Budapest, 2015, 104.

A 2. ábrán jól látható, hogy a közvetetten károsult válaszadók – a kormány és a családi-szomszédügyi hálózatok kivételével – minden szereplő helytállására magasabb átlagpontokat adtak, mint a közvetlenül károsultak. Esetükben is az önkéntesek, a segítség-szervezetek, illetve a tűzoltók, a honvédség helytállása volt a legmagasabbra, míg a bankok és a biztosítóké a legalacsonyabbra értékelt.

Összességében tehát az eredmények azt mutatják, hogy a katasztrófahelyzet kezelésében a civil szereplők – közülük is az önkéntesek – helytállását értékelték minden válaszadói mintában a legmagasabbra. A bajban elsősorban a károsultak a családi-szomszédügyi hálózatok segítségére számíthattak, de az intézményi szereplők közül a rend- és katasztrófavédelmi szervezetek helytállását átlagosan a megfelelőközeli kategóriákban helyezték el.

„A vörösiszap-katasztrófa és az azt megelőző rendkívüli árvizek még az új alaptörvény megalkotásában is nyomot hagytak. A 2012-ben életbe lépő új alaptörvény kimondja, hogy magyarországi lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgárok számára honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása érdekében – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – polgári védelmi kötelezettség írható elő. Emellett honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátása érdekében – szintén a sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – mindenki gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére kötelezhető. Az alkotmány rögzíti azt is, hogy a Magyar Honvédség közreműködik a katasztrófák megelőzésében, következményeik elhárításában és felszámolásában”²¹ – rögzíti a KIM Kormányzati Kommunikációért Felelős Államtitkárság háttéranyaga.

Elemzéseinkben a kérdőíves vizsgálatok eredményei alapján összefüggéseket találtunk számos feltételezett sérülékenységi változó és a károk között. A társadalom számára a kockázatok közötti körülménytől választáshoz nem elegendő, ha csak a tudományos kockázatértékelés eredményeit veszik figyelembe.

Ha komplex, bizonytalan és félreérthető kockázatokkal van dolgunk, fontos, hogy a fizikai következményeket jelző adatokat egészítsük ki a másodlagos hatásokra vonatkozó adatokkal, beleértve a kockázatra adott társadalmi válaszokat és a kockázatészlelést jelző adatokkal.

A katasztrófahelyzetek kezelésével kapcsolatban a lakosság elvárása és igénye a meg-bomlott rend mielőbbi helyreállítása, a korábban kialakított normális rend fenntartása. Ehhez láthatóan mind a természeti, mind az ipari katasztrófák esetében szükség van a katasztrófavédelem, a honvédség és a rendőrség munkájára. A kialakult helyzetekben ezek az intézmények megfelelően helyt tudtak állni, a lakosság számára bizalmat és biztonságot jelentő módon avatkoztak be az eseményekbe és vettek részt a konfliktusok megoldásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bartal Anna Mária – Ferencz Zoltán: *A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2015.

Bechmann, Gotthard (Hrsg.): *Risiko und Gesellschaft. Grundlagen und Ergebnisse interdisziplinärer Risikoforschung*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1993.

Blumer, Herbert: *Science without concepts*. American Journal of Sociology, 36, 1931.

Erdélyi Lajos – Horváth József – Szabó Kálmán (szerk.): *A honvédelem négy éve 1998–2002*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002.

²¹ KIM Kormányzati Kommunikációért Felelős Államtitkárság „Végéhez ért a vörösiszap-katasztrófa utáni helyreállítás” című Háttéranyag, 2011, 8–9.

- Khan, Himayatullah – Vasilescu, Laura – Kahn, Asmatullah: *Disaster Management Cycle – a theoretical approach*. 2008. www.mnmk.ro/documents/2008/2008-6.pdf
- KIM Kormányzati Kommunikációért Felelős Államtitkárság „Végéhez ért a vörösiszap-katasztrófa utáni helyreállítás” című Hátteranyag, 2011. július 4.
- Knight, Frank H.: *Risk, uncertainty and profit*. Houghton Mifflin, Boston, 1921.
- Kreps, Gary A.: *Disaster and the social order. Definition and taxonomy*. Department of Sociology, College of William and Mary, Williamsburg, VA, Mimeo, 1984.
- Lau, Christoph: *Risikodiskurse. Gesellschaftliche Auseinandersetzungen um die Definition von Risiken*. Soziale Welt, 40, 1989.
- Luhmann, Niklas: *Risiko und Gefahr. Soziologische Aufklärung*, 5. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1990.
- Quarantelli, Enrico L. – Dynes, Russell R.: *Response to Social Crisis and Disaster*. Annual Review of Sociology, Vol. 3., 1977.
- Renn, Ortwin: *Concept of Risk: A Classification*. In: Sheldon Krinsky – Dominic Golding (eds.): *Social Theories of Risk*. Praeger, London, 1992.
- Szűcs Zoltán: *Kockázat, kultúra, konfliktus*. Replika, 1998.
- Szintay István (szerk.): *Minőségmenedzsment (Elmélet)*. Bibo Kiadó, Miskolc, 2005.
- Taksás Balázs: *A honvédelmi szolgáltatás minőségének mérési lehetőségei*. Hadmérnök, V. évf.1. szám, 2010.
- UNDP-BCPR – United Nations Development Program. Bureau of Crisis Prevention and Recovery: *Reducing Disaster Risk: A Challenge for Development*, 2005.
- UNU-EHS – United Nations University Institute for Environmental and Human Security: *Vulnerability Assessment in the Context of Disaster-Risk, a Conceptual and Methodological Review*. Bonn, Germany, 2005.
- Vári Anna – Linnerooth-Bayer, Joanne – Ferencz Zoltán.: *Mit gondol a lakosság az árvízi kockázat csökkentésének és megosztásának lehetőségeiről?* Hidrológiai Közöny, No. 1., 2002.
- Vári Anna – Ferencz Zoltán: *Flood Research from a Social Perspective: The Case of the Tisza River in Hungary*. In: Tchigurinskaia, Ioulia – Ni Ni Thein, Khin – Hubert, Pierre (eds.): *Frontiers in Flood Research*. IAHS Publication 305. IAHS Press, Wallingford, UK, 2006.
- Warfield, Corina: *Disaster Management Cycle*. 2003. http://www.gdrc.org/uem/disasters/1-dm_cycle.html
- Zsalakó István (szerk.): *A katasztrófavédelem aktuális kérdései – a vörösiszap katasztrófa*. HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft., Budapest, 2011.

Mógor Tamás alezredes:

A LÉGIERŐ TEVÉKENYSÉGÉNEK JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁG SZUVERENITÁSÁNAK ÉS BIZTONSÁGÁNAK FENNTARTÁSÁBAN

„A szuverenitást nem adják ingyen, azt meg kell szerezni.”
Mustafa Kemal Atatürk

ÖSSZEFOGLALÓ: A sorkatonaság megszüntetésével és a katonai szervezetek számának csökkentésével a Magyar Honvédség elveszítette azt a társadalmat átszövő jelenlétét, amellyel közvetíteni tudta a polgárok részére a Haza védelmének jelentőségét. Gyengült a kapocs a családok és a honvédelem ügye között, a professzionális haderő – méreténél fogva – már nem volt képes széles társadalmi rétegeket megszólítani. A légierő tevékenysége azonban – egyfajta misztikumként – még napjainkban is jelentős érdeklődésre tart számot. Hazánk szuverenitásának fenntartásában az „éles” harcfeladatokat ellátó légtérelenőrző és légvédelmi készenléti szolgálatok a nap 24 órájában és a hét minden napján hajtják végre a feladataikat, eleget téve a nemzeti és a NATO-elvárásoknak. Ebben a küldetésben – a fegyverzet használatának speciális szabályait alkalmazva – a Magyar Honvédség biztosítja Magyarország szuverenitását és a NATO-légtér integritását. A légierő tempója, a repülési paraméterek nem tesznek lehetővé hosszadalmas elemző, döntés-előkészítő egyeztetéseket, végrehajtó mechanizmusokat, a sokszor percek alatt lejátszódó incidensek megkövetelik a világos, precíz eljárásokon és követelményeken alapuló professzionális feladat-végrehajtást. Ez az írás azért is fontos, hogy általa a civil társadalom a légierő tevékenységének kevesek által ismert világába betekintést nyerhessen.

KULCSSZAVAK: szuverenitás, légtérelenőrzés, légvédelmi készenléti szolgálat

BEVEZETÉS

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája világosan megfogalmazza a Magyar Honvédséggel szemben megfogalmazott elvárásokat: „A Magyar Honvédség Magyarország szuverenitása szavatolásának alapvető intézménye, nemzetközi szerepvállalásait tekintve a külpolitika megvalósításának egyik meghatározó eszköze. A Magyar Honvédség alapvető feladata, hogy az Alaptörvénnyel összhangban garantálja hazánk biztonságát, valamint hozzájáruljon szövetségeseink kollektív védelméhez.”¹ A 2012 végén kiadott Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája már konkrétan, részletesebben kifejti, hogy mit vár el a katonáktól a biztonság fenntartása érdekében: „A Magyar Honvédség alapfeladata – önál-

¹ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 44. pont. http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 09. 10.)

lóan vagy szövetségi keretek között – Magyarország függetlenségének, területének, légtérének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme. [...] A Magyar Honvédség további fontos feladata a polgári légi járművek fegyverként történő alkalmazásának megakadályozása.”²

Az elmúlt évek, évtizedek háborúinak, konfliktusainak a tapasztalatai egyértelműen bizonyítják, hogy a levegőben folyó fegyveres küzdelem végeredménye a legtöbb esetben eldöntötte, vagy döntően befolyásolta a győzelem kérdését. Ez a tapasztalat a légtér fontosságának a felértékelődéséhez vezetett. A levegőnek – mint a fegyveres küzdelem egyik dimenziójának – megnövekedett szerepe természetesen hangsúlyosabbá tette a légierő jelentőségét is. E felértékelődés egyenes következményeként – napjaink potenciális veszélyforrásait elemezve – egyértelműen kijelenthetjük, hogy az esetlegesen megoldandó feladatok végrehajtásában jelentős szerepet kell vállalnia a Magyar Légierőnek mind a visszatartó, mind pedig a védelmi és a kollektív védelmi funkciók teljesítéséből egyaránt.

Tanulmányomban nem kívánok kitérni a légierő alkalmazásának teljes spektrumára, krízis- és háborús helyzetben az összhaderőnemi erők részeként feladatokat végrehajtó Légierő-komponens Parancsnokság (JFAC³) rendeltetésére, a fenti doktrínák alapján azonban mindenképpen fontosnak tartom a légtérelenőrzést – mint alapvetően békeidős tevékenységet – a szuverenitás fenntartásának egyik fontos eszközeként bemutatni.

SZUVERENITÁS ÉS INTEGRITÁS⁴

Az 1944-ben elfogadott Chicagói Egyezmény 1. cikke a következőket mondja ki: „*A Szerződő Államok elismerik, hogy minden Államot a területe fölötti légtérben teljes és kizárólagos szuverenitás illeti meg.*”⁵

Az 1. cikk nem rendelkezik a légtér vertikális kiterjedéséről, annak felső határáról, hiszen 1944-ben ez a kérdés még nem bírt gyakorlati jelentőséggel. A légtér felső határának meghatározása a mai napig nemzetközi viták tárgyát képezi, kötelező erővel bíró nemzetközi szerződés nem született e tárgyban.⁶ A Chicagói Egyezményt aláíró államok javaslatai alapján a felső határ 50 és 100 tengeri mérföld, azaz 90–180 km között lenne. A felső határ megjelölése azért fontos, mert ott végződik a nemzeti szuverenitás alatt álló légtér, és ott kezdődik a világűr, amely jelenleg mindenki által szabadon használható területnek számít.

A szuverenitás jelentése,⁷ fenntartásának szabályai azért bírnak különleges tartalommal a légierő számára, mert egy rendkívül dinamikus környezetben kell a szuverenitás

² A Kormány 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 61–62. pontok. http://www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 09. 10.)

³ Joint Forces Air Component.

⁴ Jelentése: 'érintetlenség, sértetlenség'.

⁵ A Nemzetközi Polgári Repülésről Szóló 1944. évi Chicagói Egyezmény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97100025.TVR> (Letöltés időpontja: 2018. 09. 10.)

⁶ Papp Zoltán: A légtér-szuverenitás néhány nemzetközi jogi kérdése Ciprus vonatkozásában az Egyesült Királyság bírósági esetjoga fényében. Miskolci Jogi Szemle, 8. év., 2. szám, 2013, 117–136. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/201302/noname_9.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 09. 10.)

⁷ Az államnak saját területe felett mindenre és mindenkire kiterjedően gyakorolt fő hatalma, valamint más államoktól és a nemzetközi szervezetektől való teljes függetlensége.

szavatolásának a követelményei szerint eljárási.⁸ Békeállapotban (napjainkban) többnyire polgári utasszállító repülőgépek elfogására,⁹ azonosítására, megsegítésére kell a fegyveres légvédelmi készenléti szolgálatot [QRA(I)¹⁰] alkalmazni, kicsi az esélye annak, hogy felfegyverzett repülőgépekkel, helikopterekkel, esetleg drónokkal megtámadják Magyarországot. De nem kizárható!

A földfelszíntől több kilométeres magasságban lejátszódó incidensek eseményeit, menetét a földről nehéz megállapítani, ezért rendelkezniük kell olyan repülőgépekkel, személyzetekkel, amelyek Magyarország légterében képesek „elfogni” és azonosítani egy bármilyen magasságon és sebességgel repülő légi járművet.¹¹ A fegyveres légvédelmi készenléti szolgálat repülőgépei ezért repülnek valós fegyverzettel, valós, begyakorolt alkalmazási képességekkel. Így tudjuk szavatolni Magyarország szuverenitását és a NATO-légtér integritását. Ez soha nem gyakorlás, gyakorlat, ez már erő alkalmazása és a válaszreakció folyamatának a befejező része.

A szuverenitás fenntartásának az eljárásrendje azonban nem a QRA(I) riasztásával kezdődik, hanem a közeledő légi járművek felderítésével, azonosításával és követésével. A radaregységek által szolgáltatott adatok alapján a légi irányító központokban dolgozó szakemberek folytatják a szuverenitás szavatolásához szükséges lépéseket: „viselkedése”, paramétereit alapján azonosítják a légi járművet, és a NATO-előírások szerint továbbítják az azonosított légi helyzetképet (RAP¹²) a NATO Déli Régió illetékes légi hadművelleti központjába (CAOC¹³), Torrejonba (Spanyolország). A harcászati tevékenységi jogosultságok, funkciók (TBMF¹⁴) alapján itt történik az események menetének alakítása, azaz itt döntenek el, milyen további intézkedések, lépések történjenek majd a kialakult helyzet kezelésére, az esetleges veszélyhelyzet elhárítására.

Több forrásból megjelent a „légtér-szuverenitás”, a „légtérvédelem” fogalom. Ezeket nem tartom helyesnek, hiszen ez tévesen arra ösztönözhet bennünket, hogy különbséget tegyünk Magyarország szuverenitása és Magyarország légterének a szuverenitása, valamint az országvédelem és a légtérvédelem között. Hazánk 93 030 km²-ét és a hozzá tartozó légtér¹⁵ komplexen, három dimenzióban, és ezzel együtt összhaderőnemi nézőpontból kell vizsgálni és használni, katonai szempontból menedzselni.

Ezzel a feladattal szinkronban a NATO-légtér integritásának a fenntartására a NATO-légtér megsértése, annak jogosulatlan igénybevétele esetén, a repülési szabályok szándékos

⁸ Egy 500 csomóval (kb. 900 km/h sebességgel) repülő repülőgép egy perc alatt kb. 15 km-t tesz meg a levegőben. Ehhez a tempóhoz kell a szuverenitás szempontjából fontos válaszreakció összes szegmensét fenntartani.

⁹ A 7/2009. HM rendelet szerint. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900007.hm> (Letöltés időpontja: 2018. 09. 10.)

¹⁰ Quick Reaction Alert – Interceptor.

¹¹ Korábban több vita is volt arról, hogy a „drága” szuperszonikus Gripen helyett miért nem alkalmazunk olcsóbb, szubszonikus repülőgépeket a légtér ellenőrzésére és védelmére. Hangsebesség felett repülni képes repülőgép alkalmazásának az az oka, hogy a polgári utasszállító légi járművek a sztratoszféra határán közlekednek (FL300–FL400, vagyis kb. 9000–12 000 m magasság között), ezért az elfogásukhoz megfelelő tartalékkal (tölerő, sebesség) rendelkező repülőgép szükséges. A repülési magasságot bizonyos esetben repülési szintben (flight level – FL) adják meg, 1 FL = 100 ft (kb. 30,5 m), de a nulla szint a légnyomás és a repülési helyzet szerint változik.

¹² Recognized Air Picture.

¹³ Combined Air Operations Centre.

¹⁴ Tactical Battle Management Functions.

¹⁵ A magyar légtér Magyarország kizárólagos és elidegeníthetetlen tulajdona, a légi közlekedés számára fizikailag igénybe vehető magasságig terjedő része, amely a földfelszíntől flight level 660-ig terjed.

vagy gondatlan megszegésekor a QRA(I) alkalmazása a szuverenitás fenntartása mellett a NATO-légtér integritásának a védelmét is jelenti. Ez a légtérrendészeti feladat (Air Policing)¹⁶ a NATO egyik alapküldetésének a része, a NATO-tagállamok integritásának a szavatolása. Sok esetben előfordul, hogy az országhatár átlépése után egy repülőgép, helikopter, hőlégballon stb. Magyarország légtérében követ el olyan szabálysértést, melyet szankcionálni kell. A QRA(I) ebben a folyamatban is használható, hiszen a szabálysértőt elfogva és a légi felségjog szabályait alkalmazva megteremtí a lehetőséget a szankcionálásra, ezáltal az állam szuverenitásának a kifejezésére.

Az Air Policing infrastruktúrája, az erők alkalmazása három fontos összetevőből áll: egy hatékony felderítő- és ellenőrző rendszerből (ASACS¹⁷), egy légi vezetési és irányítási rendszerből (AirC2¹⁸) és a QRA(I) repülőgépeiből. Ezeknek az elemeknek a nap 24 órájában és a hét minden napján rendelkezésre kell állniuk, mégpedig rendkívül rövid készenléti idővel.¹⁹ A percek alatt lejátszódó légtérsértések, szabálysértések miatt a repülő objektumok felderítése, azonosítása és követése csak ilyen képességek létrehozásával és fenntartásával hajtható végre. A feladat fontosságára és stratégiai következményeire való tekintettel az európai NATO-légtérben a Szövetség európai főparancsnoka (SACEUR²⁰) felelős az Air Policing végrehajtásáért.

A légtérrendészeti feladat speciális képességeket, eljárásrendet követel a végrehajtó állománytól: tulajdonképpen azokat a tevékenységeket végzik a levegőben, amelyeket a rendőrség és a határőrizetért felelős szervek a földön.

A fenti lépésekben kapcsolódik össze a szuverenitás és az integritás, mert azzal, hogy biztosítjuk Magyarország szuverenitását, ezzel együtt biztosítjuk a NATO-légtér integritását is.

A NATO INTEGRÁLT LÉGVÉDELMI ÉS RAKÉTAVÉDELMI RENDSZERE (NATINAMDS²¹)

A NATO integrált légvédelmi rendszerének (NATINADS²²) a létrehozása és fenntartása 1961 óta a Szövetség egyik legfontosabb feladata. Az integrált légvédelem rendeltetése, hogy hozzájáruljon a NATO jelenlegi alapfeladataihoz: a kollektív védelemhez, a kríziskezeléshez és a kölcsönös biztonsághoz. A NATO 2010-es lisszaboni csúcstalálkozója után egészítették ki a rendszert a rakétavédelemmel kapcsolatos tevékenységekkel és a rakétavédelmi rendszer elemeivel.

A NATINAMDS működtetése, fenntartása békében a NATO egyik legfontosabb feladata, de ezt a rendszert kell alkalmazni krízis- vagy háborús helyzetben is. A NATINAMDS rendeltetése, hogy oltalmazza és védje a NATO területét, a lakosságot, az infrastruktúrát, a katonai csoportosításokat a levegőből érkező minden fenyegetés ellen. Ennek a rendszernek egyfelől van elretentő ereje, másfelől biztosítja a NATO mozgási szabadságát politikai

¹⁶ Air Policing – békében elfogó-repülőgép alkalmazása egy meghatározott légtér integritásának a fenntartása érdekében. (AAP-6)

¹⁷ Air Surveillance and Control System.

¹⁸ Air Command and Control.

¹⁹ Az ASACS elemeinek a készenléti ideje 2–30 perc, a QRA(I) készenléti ideje 15 perc. Ez azt jelenti, hogy a riasztástól számítva legkésőbb 15 perccel már a levegőben kell lennie.

²⁰ Supreme Allied Commander Europe.

²¹ NATO Integrated Air and Missile Defence System.

²² NATO Integrated Air Defence System.

és katonai szempontból. A NATO Air Policing végrehajtása is a NATINAMDS „ernyője” alatt történik, világos bizonyítéka a NATO-tagállamok egységének, a közös felelősségnek és a szolidaritásnak. A NATINAMDS négy fontos összetevővel, alrendszerrel rendelkezik: felderítés, aktív védelem, passzív védelem, valamint a harcvezetés a vezetés-irányítási, kommunikációs és hírszerző hálózatok segítségével.

A NATO-tagállamoknak az az érdekük, hogy a védelmi – de különösen az események tempója miatt a légtérelenőrzési – együttműködés a nem NATO-tag szomszédos országokkal szoros legyen. Ennek az együttműködésnek a fejlesztésére, hatékonyabbá tételére hozták létre a légihelyzet-adatok cseréjét (ASDE²³) biztosító projektet. Ez a kezdeményezés jól illik a NATINAMDS céljaihoz, mivel – az említett szomszédos országok légtérelenőrző képességeit felhasználva – ki tudja terjeszteni a közeledő repülőeszközök felderítésének, azonosításának a távolságát, ezáltal több időt biztosítva a cselekvési változatok kidolgozására és az ellentevékenység végrehajtására.

LÉGTÉRELLENŐRZÉS²⁴ ÉS LÉGVÉDELEM²⁵

A légi erő alapfeladata a légtérelenőrzés, mellyel kapcsolatban számos tudósítás, cikk jelenik meg az írott és az elektronikus médiában, a lakosság komfortérzetét azonban kevésbé érintik meg ezek a hírek, hiszen a tudósított események rendszerint tőlünk távol, azaz olyan magasságban játszódnak le, ahol a repülőeszközök szabad szemmel alig láthatók, a történések pedig rendszerint nem érik el a lakosság ingerküszöbét, misztikus dimenzióban történnek. A légtérelenőrzés, légvédelem fontosságára az emberek csak akkor döbbennek rá, amikor háború zajlik a közelükben, és annak hang- és fényhatásait, fizikai valóságát maguk is megtapasztalják.²⁶

Krízis- vagy háborús helyzetben – az események tempója miatt – a légtérelenőrzés hatékonysága kulcsfontosságú tényező lehet, és csökkentheti a fegyveres konfliktus eszkalálódásának a veszélyét.

A légtérelenőrzés és a légvédelem közötti átmenetről, a katonai szakmai részletekről az elmúlt időszakban NATO-szinten több tanulmány, elemzés jelent meg, a szakemberek górcső alá veszik a közelmúlt fegyveres összeütközéseit, keresik a megoldást a következő fegyveres konfliktusok megnyerésének lehetséges módozataira.

Az Amerikai Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-én történt terrorcselekmények felhívták a figyelmet az eltérített, fegyverként használt polgári légi jármű²⁷ elleni tevékenység fontosságára. Az események menetében – katonai szempontból – a légtérelenőrző rendszer „találkozik” először az eltérített, a civil légiforgalmi irányító szolgálattal nem együttműködő repülőgéppel. Ennek a helyzetnek a kezelése, az eljárásrend egybeesik a légtérelenőrzés

²³ Air Situation Data Exchange.

²⁴ A légtérelenőrzés a légtértervezési eljárások, az adott ellenőrzési rendszer és az együttműködési funkciók kombinációja, melyet azért hoztak létre, hogy csökkentsék a légtérhasználatból eredő kockázatot, és lehetővé tegyék a hatékony és rugalmas légtérfelhasználást minden légtérhasználó számára. (AAP-6)

²⁵ A légvédelem az összes olyan intézkedés, rendszabály, amelyeket azért terveztek és vezettek be, hogy lenullázzák vagy csökkentsék az ellenséges légi műveletek hatékonyságát. (AAP-6)

²⁶ Jó példa erre a délszláv háború, amikor 1991. október 27-én este a Jugoszláv Néphadsereg egyik repülőgépe bombázta Barcsot. A berepülést a magyar légtérelenőrző rendszer rögzítette, a bombázás után pár nappal Für Lajos honvédelmi miniszter elismerte, hogy a magyar légtérelenőrző rendszer addig 19 berepüléssel határársértést azonosított!

²⁷ „Renegade” kódnevű légi jármű.

normál működésével, de a fegyverzet alkalmazásának eldöntése – NATO-tagállamoktól függően – a kormányzatok különböző pozícióiban lévő politikusok hatásköre, felelőssége.

ÖSSZEZÉS

A biztonság olyan kedvező állapot, mely teljes valószínűséggel nehezen – vagy egyáltalán nem – valósítható meg. Dwight D. Eisenhower²⁸ mondta: „Ha teljes biztonságot akarsz, vonulj börtönbe.”²⁹ Maslow piramisában³⁰ a biztonság a második szinten szerepel,³¹ tehát olyan alapszükséglet,³² melynek hiányában sem a társadalom, sem pedig egyetlen ember nem élhet teljes életet.

A légi forgalom drasztikus mértékben növekszik, Magyarország felett több ezer repülőgép repül át naponta, melyek azonosítása, követése komoly kihívás a légtérelenőrző erők számára.

2004 óta Magyarország már nem „szigetország” a NATO légtérelenőrző rendszerében, és a szomszédos NATO-tagállamokkal együtt egymást kiegészítve képes a légtérelenőrzési követelményeknek eleget tenni.

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájával és Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájával összhangban rendelkezésre állnak azok az erők, amelyek ezt a biztonságot szavatolják, valamint csökkentik a levegőből érkező fenyegetések kockázatát.

Ezért a társadalom tájékoztatása rendkívül fontos a levegőben történő események lefolyásáról, a légierő légtérelenőrző tevékenységéről annak érdekében, hogy – a feladat fontosságának megfelelően – ismerjék a légierő békeidőben végzett feladatait és támogassák a Magyar Honvédség küldetését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf

1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. http://www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf

7/2009. (VI. 11.) HM rendelet a Magyar Honvédség légvédelmi készenléti repüléseiről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900007.hm>

AAP-6 – Nato Glossary Of Terms And Definitions. http://wcnjk.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6EN.pdf

A Nemzetközi Polgári Repülésről Szóló 1944. évi Chicagói Egyezmény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97100025.TVR>

Papp Zoltán: *A légtér-szuverenitás néhány nemzetközi jogi kérdése Ciprus vonatkozásában az Egyesült Királyság bírósági esetjoga fényében*. Miskolci Jogi Szemle, 2013/2. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/201302/noname_9.pdf

²⁸ Dwight D. Eisenhower (1890–1969) az Amerikai Egyesült Államok tábornoka és 34. elnöke (1953–1961) volt.

²⁹ A szerző fordítása.

³⁰ A Maslow-piramis Abraham Maslow amerikai pszichológusnak az 1950-es években kidolgozott, a motiváció-kutatás egyik alaptételévé lett szükségletelméletének az ábrázolása.

³¹ A fiziológiai szükségletek és a szeretet között a második szinten.

³² Úgynevezett hiányalapú szükséglet.

Tóth Gergely százados:¹

KATONAI HAGYOMÁNYŐRZÉS A HONVÉDSÉG TÁRSADALMI KAPCSOLATAINAK SZOLGÁLATÁBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány röviden rávilágít a magyar katonai hagyományőrzés történetére, társadalmi hasznosságára, érinti annak lehetséges módozatait, különösen azt, hogy hogyan érhetőek el a fenti célok eredményesen, hogyan integrálható a civilek lelkesedése, áldozatvállalása és önkéntes munkája az alakulatokat erősítő katonai hagyományőrző tevékenységbe, valamint milyen beavatkozási irányokkal lehetséges ezt a tevékenységet a honvédség és társadalom közötti kapcsolat építésére, valamint pályaaorientációs és toborzási célokra felhasználni.

KULCSSZAVAK: katonai hagyományőrzés, civil-katonai kapcsolatok, csapathagyományok

A KATONAI HAGYOMÁNYOK FONTOSSÁGA

Régi axióma, hogy az egyház mellett a hadsereg a társadalom egyik leginkább konzervatív alrendszeré.² Akkor is így van ez, ha egyébként mindkét szervezet sok esetben élen jár technikai – ha úgy tetszik, taktikai – újdonságok használatában. Értékrendjük ugyanakkor – talán mert mindketten intim viszonyban vannak az élet és a halál minden emberre kiható alapkérdésével – meglehetősen stabil, és csak lassan változik, már ha egyáltalán beszélhetünk változásról a legalapvetőbb kérdéseket illetően. Egy római legionárius, egy középkori lovag, egy Napóleon korabeli katona, a világháborúk harcosai vagy egy mai önkéntes katona valószínűleg nagyon hasonlóan nyilatkozna a bajtársiasság, a becsület, az önfeláldozás, a képviselt emberi közösséghez való hűséggel kapcsolatban.³

Térben és időben kicsit közelebbi összefüggésbe (azaz Európába és az állandó hadseregek 1600-as évek végétől kezdődő korába) helyezve a fent elmondottakat megállapítható, hogy a társadalom és a honvédelem kapcsolatrendszerében mindig meghatározó szerepe volt a hagyományoknak. Tapasztalat, hogy a különböző haderőkben a katonai szervezeteknek, azok egy-egy patinás hadrendi számának és az ahhoz kapcsolódó hagyományok megtartása emeli az ott szolgálók, harcolók öntudatát, büszkeségét, így hozzájárul a csapat harcértékének növeléséhez. Ugyanakkor az egymást követő generációk is elmondhatják, hogy „nekem már az apám, nagyapám stb. is ugyanott szolgált”, megteremtve ezzel egy olyan sajátos együvé tartozás érzését, amely nemcsak családon belül alakulhatott ki, de egy-egy vármegye vagy tájegység lakosságának tagjai között is.

¹ A tanulmányban ismertetett nézetek a szerző sajátjai, és nem feltétlenül tükrözik a Honvédelmi Minisztérium álláspontját.

² Samuel P. Huntington: A katona és az állam: a civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Zrínyi Kiadó, 1994, 35.

³ Törő Lajos: A katonai etika, a tisztí hivatás és értékrend néhány kérdése. Honvédségi Szemle, 2016/1., 285.

Sajátos módon a rövid, 1848/49-es epizódtól eltekintve ezek a hagyományok Magyarországon egy nagyobb egység, a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének vonatkozásában teremtődtek meg és fejlődtek két évszázadon át. Az 1715-ben a birodalomban létrejövő állandó hadseregnek, amely bár több átalakuláson esett át, de 1918-ig létezett, mindig is voltak zömében magyar állománnyal feltöltött alakulatai, amelyek így kialakíthatták hagyományaikat Magyarország egy-egy földrajzi területéhez kapcsolódva.⁴

1918 után ugyanakkor, a 20. század többszöri rendszerváltozásai hatására ez a hagyomány megszakadt; 1919-ben, 1920-ban, 1945-ben, 1948-ban és 1990-ben is radikálisan új alapokon indult meg a haderő szervezése és hagyományainak ápolása. Az eredmény, hogy a jelenlegi Magyar Honvédség alakulatai – néhány kivételtől eltekintve – 1945, de még inkább 1960 után létrehozott alakulatok hadrendi számait viselik, ugyanis az 1989–90-es politikai változásokat csak részben követte a haderő szellemiségének átalakítása. A legtöbb esetben ráadásul az alakulatmegszűnéseket és -összevonásokat a diszlokáció változása is kísérte, így került például Kiskőrösről az MH vegyivédelmi zászlóalja Székesfehérvárra, megtartva a kiskőrösi születésű Petőfi Sándor nevét (akinek egyébként nemhogy a vegyi harchoz nem lehetett köze, de költői érdemei elismerése mellett kijelenthető, hogy katonai pályafutása is inkább szimbolikus).⁵

A részben elveszett tradíciókat, bár teljesen pótolni nem lehet, de bizonyos fokig feléleszteni igen. Nemzetközi szinten erre jó példákat találunk, nemcsak a – folytonosság szempontjából szerencsésebb – Nyugat-Európában, de a hazánkhoz hasonló történelmi kataklizmákon átment közép-európai országok egy részében is. Úgy vélem, mindkét térség példáiból lehet tanulni: Nyugat-Európának mintául kell szolgálnia az elérendő cél vonatkozásában, míg Közép-Európa egyes haderői azt mutathatják meg, hogyan lehet egy töredezett történelemből újra egészet kovácsolni.

A fenti célok elérésére különösen jó időszak a 2018-as év, mely egyszerre az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kitörésének 170., a Nagy Háború utolsó évének 100., a doni áttörésnek pedig a 75. évfordulója. A kerek évfordulókhoz kötött rendezvényeken keresztül – kiemelve a centenáriumi éveket – a társadalom szélesebb köréhez és nagyobb mértékben juthatnak el a különböző korok magyar alakulatainak történetei, az egyéni helyállások, melyek felerősíthetik a családi gyökerek keresését a társadalomban.

A MAGYAR HONVÉDSÉG KATONAI HAGYOMÁNYAINAK LEHETSÉGES FORRÁSAI

Megvizsgálva a mai Magyar Honvédség számára szóba jöhető tradíciókat, több szempontot is mérlegelni kell.

Az első és legfontosabb, hogy olyan korszakok alakulatai, eseményei és neves szereplői jelenjenek meg, mint az MH hagyományait meghatározó elemek, amelyek/akik a magyar nemzet és állam szerves fejlődésével összhangban állnak, attól nem idegenek. Visszatekintve katonai múltunkra, ennek a kritériumnak a legtöbb esetben képesek vagyunk megfelelni, hiszen példák bőséggel állnak rendelkezésre a válogatáshoz.

⁴ Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 47.

⁵ Márciusi ifjak életrajza III.: Petőfi Sándor. <https://www.hirmagazin.eu/marciusi-ifjak-eletrajza-petofi-sandor-iii-resz> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 09.)

Ezen indoklás alapján a katonai hagyományok ápolásának és őrzésének szempontrendszeréből csak a Magyarországi Tanácsköztársaság (1919. március 21. – augusztus 1.) és a nyilas-hungarista uralom (1944. október 15. – 1945. május 9.) időszakát kell kivonni, a német megszállás (1944. március 19-től) és a szovjetek által Magyarországra kényszerített politikai rendszer évtizedeit (1944–1990) pedig csak korlátozott mértékben figyelembe venni.⁶

Ez utóbbi kitétel kapcsán szükséges hangsúlyozni, hogy az ország mindenkori, közvetlen politikai berendezkedése önmagában nem feltétlenül befolyásolja a hagyományápolást. Jó példa erre a Magyar Néphadsereg korszaka. Fennállása idején az ország szovjet megszállás alatt állt, a nemzeti érdekek többnyire nem érvényesülhettek, a fegyveres erők pedig hol közvetlenül, hol közvetve szovjet ellenőrzés és irányítás alatt álltak. Parancsra idegen „hősöket”, idegen szimbólumokat kellett tisztelni. Ennek ellenére ezen évtizedek alatt született meg néhány olyan szakcsapat (elektronikai harccsapatok, helikopteres alakulatok stb.), amely ma is létezik. Ebből következik, hogy az ilyen egységek hagyományai a szocialista korszakban gyökereznek, s csak ebből a megfontolásból káros lenne azokat elutasítani, már csak azért is, mert mással helyettesíteni nem mindig lehet.

Amint a külföldi példák is mutatják, lehetőség lenne megteremteni – az elmúlt évtizedek számos politikai változása és katonai átszervezése ellenére is – a történeti folytonosságot a jelenlegi katonai alakulatok és nagy hagyományokkal rendelkező, büszke elődalakulatok között. Hogy a gyakorlatban ez hogyan működik, arra jó példa a volt MH Támogató Dandár, amely MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandárra alakulva sikeresen olvasztotta magába mind az egykori cs. és kir. 32. gyalogezred (az alegységét képező 32. Nemzeti Honvéd Diszegység révén), mind pedig a laktanyát (egykori IV. Károly király laktanya – a jelenlegi Petőfi név véleményem szerint itt is változtatásra szorulna, pl. az időközben boldoggá avatott utolsó királyunk nevének visszaadásával) egykoron használó m. kir. budapesti 29. honvéd gyalogezred hagyományainak java részét, azonosulva a névadó és ezen elődalakulatok szellemiségével is.⁷

A kérdés, hogy a hagyományok hogyan jeleníthetők meg a mindennapi életben. Ennek nyilvánvalóan sok lehetősége van, az elnevezéseken túl a laktanyákban és közterületeken emlékművek, emléktáblák állítása és gondozása, az elődalakulathoz kapcsolódó fontos személyekről és eseményekről való megemlékezés, az állomány csapattörténeti ismereteinek bővítése, az alakulathoz való tartozás egészséges büszkeségének megteremtése mind-mind eszközül szolgál a cél – a kohézió, a tartás és ezáltal a nagyobb hatékonyság – eléréséhez.

A – csapathagyomány-ápolással összefüggő jelképek és ünnepek, valamint az emlékművek katonai objektumokban történő elhelyezésének engedélyezéséről szóló 51/2017. (IX. 15.) HM utasítás alapján kiterjesztett kompetenciával bíró – HM Társadalmi Kapcsolatokat Koordináló Főosztály által működtetett Csapathagyomány Munkacsoport végzi e területek koordinálását és az elvi döntéseket meghozó eljárások számára a beérkező javaslatok értékelését, valamint a munkacsoport saját javaslatok kidolgozását is végzi.

A hagyományok fizikai megjelenítésének egyik, jelenleg katonai alakulatoknál még ritkán alkalmazott eszköze a katonai hagyományőrzés, annak is elsősorban az a formája, amikor a hagyományőrök valamely korábbi időszak tipikus katonáit jelenítik meg, nemcsak a korszakhoz tartozó öltözet és felszerelés minél pontosabb másolásával, de általánosságban

⁶ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 09.)

⁷ M. Tóth György: A Petőfi Sándor laktanya 100 éve. Az MH vitéz Szurmay Sándor Helyőrség Dandár kiadványa, 2013, 38.

a megjelenés, viselkedés, valamint a minél több, a megjelenített időszakhoz kapcsolódó jellegzetesség bemutatásával. Ennek megfelelően ez a foglalatosság nagy potenciált rejt magában a múlt megidézése szempontjából, a feladat ennek az eddiginél jobb kihasználása a honvédség és a katonai szervezetek érdekében.

KATONAI HAGYOMÁNYŐRZÉS ÁLTALÁNOSSÁGBAN

Egy ország, egy nemzet történelmi katonai hagyományainak őrzése és ápolása az egyik legnemesebb, történelemmel foglalkozó tevékenység, függetlenül attól, hogy ezek az események egy-egy korszak kedvező vagy kedvezőtlen megítélését adják az adott nemzet történelmében.

Ahogy az elesett katona többé nem ellenség, és megilleti a mindenkori végtisztesség, az elmúlt korok háborús eseményei – pillanatnyi megítélésüktől függetlenül – történelmi tények, melyek tanulsággal szolgálnak a jelen számára. A katonai múlt hiteles megismerése nemcsak a történelmi ismeretek bővítése és hiteles rögzítése miatt szükséges, hanem a történelmi tanulságok és tapasztalatok leszűrése és a jövő alakítása szempontjából is kívánatos.

Hogy a múlt kézzelfogható megjelenítésére létezett igény, azt jól mutatja a rómaiak példája, akik gladiátorviadatok során több esetben történelmi csatákat igyekeztek megjeleníteni. A középkor és a kora újkor is ismert „újrajátszásokat”. Ebben az időszakban természetesen már nem valós küzdelelről volt szó, hanem csak a történelmi események (a kor által elképzelt módon, a hitelességre törekvés még nem volt elsődrendű szempont) közönség által is átélhető megjelenítéséről. Szintén elterjedt volt, hogy viszonylag közeli történelmi eseményeket mutattak be, valós haderő felhasználásával, a hadicselekményeket közvetlenül nem látott civil lakosság számára. (Pl. 1824-ben Angliában „újrajátszották” a waterlooi csatát.⁸)

1. kép Az Eglinton Tournament csoportos lovagi összecsapása 1839-ben (Anstruther 188.)

⁸ Ian Anstruther: *The Knight and the Umbrella: An Account of the Eglinton Tournament, 1839*. London. Geoffrey Bles Ltd., 1963, 188.

A fordulat a korai romantikában következett be, amikor a felvilágosodás és az ipari forradalom által átformálódó társadalom mintegy ellenpólusaként újból felértékelődött a középkor és a lovagi eszmények (vagy legalábbis annak a kor által elképzelt változata), így kísérletek történtek lovagi tornák megjelenítésére. 1839-ben Eglinton earlje rendezett lovagi tornát, amelyet több mint 100 000 fő tekintett meg.⁹

Emellett megmaradtak a közeli eseményeket akár a tényleges résztvevőkkel bemutató rendezvények is. Például Custer tábornok híres 7. lovasezredének túlélői már egy évvel később, 1877-ben élőképekben mutatták be a történeteket, vagy Nagy-Britanniában a zulu háborúk 25 veteránja „verte vissza” 75 zulu harcos „támadását” egy 1895-ös bemutaton.¹⁰

A modern katonai hagyományőrzés, ahogyan azt a legtöbben ismerjük, valójában az 1960-as évektől van jelen az Egyesült Államokban, ahol az 1861–1865-ös polgárháború centenáriuma alkalmából kezdtek ezzel civilek tömegei foglalkozni. Innen terjedt át aztán a mozgalom más országokra, mindenhol elsősorban a saját történelmi múltat jelenítve meg.¹¹

KATONAI HAGYOMÁNYŐRZÉS MAGYARORSZÁGON

A magyar nemzet katonanemzet, amit 1100 éves Kárpát-medencei történelmünk bizonyít. A katonai hagyományőrzés fontos feladata jelentős események, valamint a katonai erények bemutatása, feledésbe merülésük megakadályozása.

2. kép Ludovikás emlékműavatás 1930-ban (Siposné – B. Kalavszky, 2011)

Erre mindig alkalmas volt a magyar hadtörténet jeles időszakainak felidézése. Ha a modern kort vizsgáljuk, akkor az Osztrák–Magyar Monarchiában is láthatunk egy kísérletet a fent említett nemzetközi példákhoz hasonló hagyományőrzésre, amikor I. Ferenc József 1898-as, 50 éves uralkodói jubileumára több, nagy múltú császári és királyi (közös) ezred bemutatta történelmét, különböző korok katonáinak egyenruhájába beöltözött alegységekkel. Bár ez egy egyszeri alkalom volt, és valószínűleg nem törekedtek teljes hitelességre (ugyanakkor könnyen elképzelhető, hogy az ezredeknél rendelkezésre álltak eredeti eszközök, illetve tudjuk azt, hogy a lovassági ezredek, amelyek ebben az időben nem rendelkeztek ezredzászlókkal, múzeumból megkapták saját korábbi zászlóikat), mégis egy fontos lehetőséget mutatott meg a történelem élővé tételéhez.

⁹ Anstruther: i. m. 188–189.

¹⁰ Howard Giles: A Brief History of Re-enactment. EventPlan Limited, 2014, 45.

¹¹ Robert Lee Hadden: Reliving the Civil War: A reenactor's handbook. Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 1999, 4.

Az első világháborút követően, bár szervezett formában nem folyt hagyományörzés, a háborús veteránok bizonyos rendezvényeken viselhették monarchia korabeli egyenruháikat, illetve sok alakulat valamilyen módon folytonosságot talált megszűnt közös vagy magyar királyi honvéd alakulatokkal. A Frontharcos Szövetség fogta össze elsődlegesen a megszűnt alakulatok állományát és hagyományait.¹²

Arra azért ebben a korszakban is találunk példát fényképeken, hogy egy ludovikás emlékműavatásnál a napóleoni korról kezdődően hat különböző időszak (napóleoni sorgyalogos, 1848-as honvéd, korai monarchiás honvéd, monarchia későbbi időszakai, aktuális egyenruha) egyenruhájába öltözött katona áll díszőrséget.¹³ Vagy említhetjük Bábólnán az egykori monarchiás méneskari egyenruhába öltözött harsonások alkalmazását ünnepélyes alkalmakkor.

3. kép *Bábólnai harsonások felvonulása (valószínűleg az 1933-as gödöllői cserkész jamboreen). Az állományt méneskari növendékek adják (HM HIM gyűjteménye)*

1945 után, az 50-es évek leegyszerűsítő történelemszemlélete csak néhány, „haladónak” megjelölt korszak katonai hagyományainak ápolását engedte meg, és ez a mai populáris történelemszemléletben, ha egyre gyengülve is, de tovább él. A magyar katonai hagyományörzés szerencsétlenségére e korszakok szinte mind „forradalmi és szabadságharcos” korszakok, ami együtt jár az irreguláris vagy legalábbis hiányosan felszerelt és kiképzett elemek jelentős súlyával az adott kor hadviselésében. Ez abból a szempontból probléma, hogy általánossá teszi az egyedit, vagyis a szabálytalan felszerelések, fegyverzet, viselkedés könnyen „kimagyarázhatóvá” válik a korszak viszonyaira való hivatkozással. Sajnos ez a

¹² Dr. Oroszi Antal: A katonai hagyományápolás rendszerének kialakulása és szerepe a Magyar Királyi Honvédség felkészítésében. *Új Honvédségi Szemle*, 1992/12, 88.

¹³ Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika*. Zrínyi Kiadó, 2011, 101.

mentalitás a mai napig erős a magyar katonai hagyományörzés bizonyos rétegeiben.¹⁴ (A második világháborús katonai hagyományörzésben sokan például nem tudnak túllépni a 65M „surranó” alkalmazásán, pedig beszerezhetőek jó minőségű 35M bakancsreplikák.)¹⁵

Ugyanakkor az 50-es évek kapcsán pozitívként meg kell említeni, hogy mivel ekkor még volt lovas magasabbegysége a Magyar Néphadseregnek, így mód nyílt hagyományörző hazafiosztály létrehozására,¹⁶ amely díszszemléken 1848-as huszárságot jelenített meg.¹⁷

Kicsit előregorva, hivatalosan az 1970-es katonai díszszemlén jelentek meg több korszak lovasai (kurucok, 1848/49-es szabadságharcos huszárok, 19-es „vörös” huszár, „lovas partizán”). Ezekről maradtak fenn ugyan vázlatok és filmfelvétel, ugyanakkor a felszerelés, egy tisztí öltözet kivételével, már nem lelhető fel, valószínűleg a filmgyártáshoz használt ruházatok közé került a szemle után.¹⁸

Ezt követően az 1980-as évek vége felé, az egyesülési és gyülekezési jog szabadabbá tételével jelenhettek meg olyan katonai hagyományörző civil egyesületek, amelyek már nem állami keretek között, önkéntes civilekkel valósították meg a katonai hagyományok illetlen megjelenítését. A történelmi hagyományokkal való újbóli szorosabb azonosulás jele volt a történelmi zászlók sorának megjelenése hivatalos ünnepeken, amelyek először az 1985-ös díszszemlén debütáltak.¹⁹

A rendszerváltás idején elsősorban az 1848/49-es, valamint (részben ehhez kapcsolódva) a huszárság mint kifejezetten magyar gyökerű csapatnem hagyományait megjelenítő csoportok alakultak, és a mai napig ez a két terület mozgósítja a legtöbb hagyományörzőt. Ugyanakkor, jelentősen reprezentáltak más korszakok is. Vagyis elsősorban

- a napóleoni háborúk korát,
- az 1848/49-es szabadságharcot,
- az első világháborút,
- a második világháborút, valamint
- a Magyar Néphadsereg időszakát, azon belül is kiemelten 1956-ot megjelenítő csoportok tevékenységével számolhatunk.

Ugyanakkor gondot okoz, hogy a csapatok színvonala korántsem egyenletes, míg egyes egységek szinte minden apró részletben a megjelenített korszak katonájának öltözeti, alaki és viselkedéskultúrájával rendelkeznek, mások kifejezetten igénytelen módon, a legalapvetőbb szabályok figyelmen kívül hagyásával jelenítenek meg valamit. Ebből a szempontból talán az 1848/49-es hagyományörzés mutatja a legszélesebb spektrumot, amely bármely nagyobb létszámot mozgósító hadijátékon megfigyelhető.²⁰

Elmondható, hogy az elmúlt évtizedben bizonyos fokig kettészakadt a magyar katonai hagyományörzés. Vannak egyrészt minél nagyobb autenticitásra törekvő, folyamatosan fejlődő, fegyelmzett (ehhez gyakran hozzájárul, hogy a tagok jelentős része aktív vagy

¹⁴ A hagyományörzők típusairól. <http://hagymazorgeto.blogspot.hu/2013/06/a-hagyomanyorzek-tipusai.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 12.)

¹⁵ Galéria: Hagyományörző Tagozat – MATASZ – Magyar Tartalékosok Szövetsége. <http://www.matasz.com/gsztk/sgallery/gallery.php?list.22.1> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 12.)

¹⁶ Bacsoni Tamás: Magyar katonai egyenruhák 1945–1956. Huniform Könyvek, Budapest, 2008, 40., 152., 192.

¹⁷ Sándor Zsolt őrnagy (MH KKK) szóbeli közlése.

¹⁸ Dr. Bacsoni Tamás őrnagy, a HM HIM ruházati gyűjtemény vezetőjének szóbeli közlése.

¹⁹ Magyar nemzeti és történelmi jelképek. <http://www.nemzetijelkepek.hu/tortenelmi-galeria.shtml> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 12.)

²⁰ Németh Balázs: Így látom – az 1848/49-es hagyományörzés hazánkban. <http://kapszli.hu/igy-latom-az-1848-49-es-hagyomanyorzes-hazankban/> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 10.)

4. kép 1848-as huszárok az 1970-es díszszemlén (HM HIM gyűjteménye)

volt katoná)²¹ csapatok, másrészt pedig olyan formációk, amelyek inkább „a buli kedvéért” folytatják ezt a tevékenységet, kevésbé ügyelve a külső-belső igényességre. Önmagában ez persze még nem lenne meglepő, hiszen minden szakterületnek vannak jobb és kevésbé jó művelői – ami a jelenlegi katonai hagyományörzésben a gondot okozza, hogy sok gyenge minőségű csapat, ahelyett hogy felzárkózni próbálna, inkább aláadni igyekszik mások fejlődését, konkurenciát, illetve görbe tükröt látva azokban.²²

E dinamika kialakulásában jelentős szerepe van az olyan önkormányzatoknak, illetve sajnos néhány esetben állami szerveknek is, amelyek „úgy is jó lesz” alapon teret engednek kevésbé hiteles formációk ténykedésének helyi és nemzeti ünnepeken, mintegy legitimálva ezzel azok minőségét. Ehhez kapcsolódik az a sajnálatos jelenség, hogy az utóbbi években megjelent a „megélhetési hagyományörző” típusa, aki – vélt vagy valós múltbeli eredményeire, és ennek következtében kialakult ismertségére támaszkodva – immár a fejlődés igénye nélkül, elsősorban anyagi nyereségre törekedve, mintegy üzleti vállalkozásként jelenik meg katonai hagyományörzőként. Problémát jelent még 1848 (és részben 1956) kapcsán, hogy e korszak katonai hagyományörzőinek kevés lehetősége van nemzetközi kapcsolatokat építeni, más országok hagyományörzőihez képest megmérteniük saját magukat. A katonai hagyományörzés – érthető módon – a nagyobb fegyveres konfliktusok csomópontjai köré szerveződik, és mivel az 1840-es évek, a forradalmi hullámtól eltekintve, alapvetően béké-

²¹ Példa erre az első világháború centenáriuma a HM HIM-mel együttműködésben létrejött Centenáriumi Hagyományörző Honvéd Gyalogdandár ernyőszervezet, amelynek törzsét jelentős részben aktív állományú tisztek alkotják. <http://www.centenariumidandar.hu> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 10.)

²² Gyórfy-Villám András: Hagyomány vagy paszomány? Magyar Huszár és Katonai Hagyományörző Szövetség. <https://magyarhuszar.hu/hir/hagyomany-vagy-paszomany> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 16.)

ben teltek Európa nagy részében, így hazánkon kívül kevés ország van, amelynek katonai hagyományörzői pont ezt választják megjelenítendő időszakuként.

A fentiek tükrében, megismerve immár mind a katonai hagyományápolás néhány alapvonását, mind az elmúlt korok harcosait megjelenítő katonai hagyományörzés múltját és jelenlegi állapotát, nézzük, hogy milyen szerepet tölthet be a hagyományörzés (és tölthetnek be a hagyományörzők) a Magyar Honvédség alakulatainak életében.

A HAGYOMÁNYÖRZÉS HONVÉDELMI ÉRDEKŰ FELHASZNÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Látható, hogy a csapathagyományok közül szinte mindegyik a katonai hagyományörzők által megjelenített, nagyobb háborúkat magukban foglaló korok valamelyikére vezethetők vissza, vagyis adott lenne – követve az osztrák haderő által jelenleg is alkalmazott mintát –, hogy egy-két megfelelő színvonalú, arra érdemes hagyományörző csoportot összekapcsoljunk egy létező alakulattal, amelynek egy korábbi korszakát az adott hagyományörző csoport meg tudná jeleníteni, átélhetővé téve így az adott időszakot a mai katonagenerációk számára.²³

5. kép Tényleges állományú osztrák katonák és katonai hagyományörzők közös díszelgése a bécsi Mária Terézia laktanyában (a szerző felvétele)

A civil státusú katonai hagyományörzők ezenkívül még az alábbi területeken bizonyulhatnak hasznosnak a honvédelem ügyére nézve:

Probléma, hogy az MH növekvő számú „éles” feladatai mellett sok civil reprezentációs felkérést is teljesíteni kénytelen, amelyek általában díszőrségek, koszorúvivők stb. biztosítását jelentik. Ugyanakkor ezek mégis fontosak, mivel biztosítják a honvédség jelenlétét

²³ Dr. Tóth Gergely százados: Hagyományörzőkkel Bécsben. <http://www.honvedelem.hu/cikk/57964> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 11.)

a társadalomban, növelik a láthatóságot, főleg olyan területeken, ahol már nincsen aktív katonai alakulat. E helyzetben az egyik megoldás megfelelően képzett és felszerelt civil hagyományőrzők alkalmazása lehetne e feladatok azon részére, amelyek amúgy is egy-egy történelmi korszakhoz kötődnek.

Szintén a civil kapcsolatokat, de a toborzást is szolgálják a nagyobb tömegeket vonzó rendezvényekre történő honvédségi kitelepülések, bemutakozások. Ezt színesítheti, valamint érzelmileg gazdagabbá teheti a hagyományőrzők jelenléte. Bizonyított, hogy az emberek sok esetben érzelmi, irracionális alapon hoznak döntést (pl. „nagyapám is ebben az ezredben szolgált”), és csak utána keresnek ehhez racionális indokokat, megerősítésként. Hagyományőrzők jelenléte ezen alkalmakkor erősítheti ezt a hatást. Ugyanakkor van még tennivaló a tekintetben is, hogy a honvédség állománya valóban partnernek tekintse a nem katonai állományú hagyományőrzőket. Egyrészt, jogos elvárás, hogy a hagyományőrzőknek magas követelményeknek kell megfelelniük, képesnek kell lenniük a korabeli szabályos öltözet és viselkedés maradéktalan reprodukálására minden élethelyzetben (társaságban, díszben stb.), nem működik a „mi a fronton harcolók kényszerű szabálytalanságait jelenítjük meg” olcsó kifogása. Másrészt, a honvédség állományának is el kell ismernie a katonai hagyományőrzésbe önként anyagi erőforrásokat és időt fektető erőfeszítéseit, és támogatni kell célkitűzéseiket, valamint meg kell adni minden lehetséges segítséget.

6. kép *Hagyományos alaki bemutató a Petőfi Sándor laktanyában 2012 júliusában (a szerző felvétele)*

A hagyományőrzéssel foglalkozók maguk is célcsoport lehetnek a toborzás során, illetve bevonhatók „anyaalakulatuk” (az általuk megjelenített alakulat jogutódjának) mai feladataiba, például szociális, családsegítési teendők ellátásával. A hagyományőrzők sok esetben kiterjedt civil kapcsolatokkal rendelkeznek, ezt a „hálózatot” is a honvédség szolgálatába állíthatják.²⁴ Ugyanakkor hagyományőrző tevékenységük során a honvédségnek tiszteletben kell tartania autonómiájukat, bármennyire is erős a kísértés, hogy a parancsnoki lánc részeként kezeljék a katonai hagyományőrzőket, ennek fel kell ismernie a határait. (Például,

²⁴ Kun Szabó István vezérőrnagy: A honvédelem és társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései. Honvédségi Szemle, 2017/1. szám, 80–81.

hogyan a hagyományörző saját pénzen, nehezen beszerezhető ruházatot és eszközöket használ, ennek megfelelően óvatosabban fog vele bánni, mint egy katona a „kincstári” holmival.) Nem célszerű adminisztratív módon „koordinálni” a katonai hagyományörző tevékenységet, sokkal inkább konkrét ügyek és események mentén kell partneri viszonyt kialakítani az arra érdemes hagyományörző civil szervezetekkel.

A hagyományörzők által feltárt – bizonyos esetekben a kísérleti történettudomány eszközeihez hasonló módon „kipróbált” – történeti tények és tapasztalatok hozzájárulhatnak a jelenlegi alakulat történetének színesítéséhez, vagy akár hagyományokban gyökerező új dolgok tanulásához is. (Jó példa erre az – egyelőre kísérleti jelleggel felelevenített – „hagyományos alakí”, amelyet katonai hagyományörzők közreműködésével sajátított el a kijelölt, tényleges állományúakból álló díszszakasz.²⁵)

7. kép Az Ír Gárdaezred alegységének felvonulása Londonban (a szerző felvétele)

Továbbgondolva ugyanakkor a fenti pontokat, látható, hogy nem feltétlenül kell megállni civil hagyományörzők katonai alakulatok feladataiba történő bevonásánál, hanem a másik irányból – a katonai alakulat felől – is lehet közelíteni a civil hagyományörzőkhöz, mégpedig „hagyományos díszelgő” alegységek felállításával.

²⁵ Draveczi-Ury Ádám: Alaki és gasztronómiai bemutató. <http://www.honvedelem.hu/cikk/32877> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 10.)

GYAKORLATI JAVASLAT A HAGYOMÁNYŐRZÉS „HONVÉDELMESÍTÉSÉRE”

Elsősorban a mai napig monarchiaként létező, nyugat- és észak-európai országok (részben) ceremoniális funkciójú katonai alakulatait megvizsgálva, látható, hogy azok általában vagy egészében, vagy részben korábbi időszakok egyenruháit és alaki fogásait (is) bemutatják. Leggyakrabban a 19. század vége, 20. század eleje az az időszak, amelynek hagyományait megjelenítik. Ezen alakulatok katonái kettős funkciót látnak el, egyrészt általában valódi, modern eszközökkel felszerelt harci egységként is képesek tevékenykedni, ugyanakkor díszelgő tevékenységükkel olyan időszakot mutatnak be, amikor még a harcászat is zárt rendben folyt. Ebből is ered a fent jelzett időszak preferálása, hiszen az első világháborút megelőzően és a háború első éveiben volt a zárt rendben történő harc utoljára az általános katonai kiképzés fontos része.

Magyarországon, amennyiben sikerülne a jelenlegi katonai alakulatokat valamely neves (jog)előd ezredhez kötni, megjelenne az igény arra is, hogy e jogelődöt – a katonai hagyományörzés eszköztárának igénybevételével – fizikailag is megjelenítse az alakulat. Az állomány öntudata, büszkesége és ezáltal harcértéke is magasabb, ha katonai szervezeteik saját jogelődjeik hagyományait továbbviszik. Ezen alakulatok saját korábbi egyenruháikban jelenhetnének meg ünnepségeken, ahol demonstrálják alakulatuk múltját, annak dicsőséges pillanatait. Az alakulatok hagyományápolásának egységes alapokra helyezése mindenképpen hozzájárulna egy, a jelenleginél egységesebb szellem kialakulásához, ezáltal hadtörténetünk 1945 utáni hézagos és egyoldalú ábrázolása szélesebb és pontosabb alapokra kerülne.

A civilek által megvalósított katonai hagyományörzés legnagyobb problémája jelenleg a színvonal erősen változó volta: mivel civil szervezetekről és civil személyekről van szó, akik sok szabadidőt és jelentős anyagi forrásokat áldoznak erre az elfoglaltságra, így adminisztratív, tiltó eszközökkel nyilvánvalóan nem lehet szabályozni ezt a tevékenységet, ez nem is lehet cél. Viszont lehet kedvező irányba befolyásolni a civil hagyományörzés területén zajló folyamatokat is, egyrészt anyagi és erkölcsi támogatás nyújtásával a megfelelően teljesítő civil szerveződések számára, másfelől pedig számukra példa adásával, amelyhez felzárkózhatnak.

A tervek szerint a Zrínyi 2026 program keretében, évről évre kis lépésekkel haladva (1-2 alakulat/év) a Magyar Honvédség jelenlegi alakulatainak jogelődjeit fel kell kutatni, meg kell találni, és meg is kell jeleníteni. Ezáltal, kis anyagi ráfordítással látványos, a Magyar Honvédség morálja, valamint az MH és a civil társadalom közötti kapcsolatok vonatkozásában is pozitív változások érhetők el.

Az elképzelések szerint az alakulatokat egy szakaszerőnyi, a jogelődnek megfelelő első vagy második világháború korabeli, háború alatti díszöltözettel, fegyverrel és felszereléssel lehetne ellátni. Itt összekapcsolódik a csapathagyományok ápolása és a katonai hagyományörzés konkrét tevékenysége, ennek megfelelően szervezetileg is célszerű, ha ezt egyazon minisztériumi szerv fogja össze.

Az így létrejövő, tényleges állományú katonákból álló alegységek mind a személyi állomány kiképzettségét, mind az egységes felszerelést illetően mintaadók lehetnek az azonos korszakot megjelenítő civilek számára, amelyek – amennyiben egy bizonyos színvonalat képesek elérni, és meghatározott paraméterek alapján bizonyítják „kompatibilitásukat” a katonai alegységgel – közös tevékenységekbe is bevonhatók lesznek. A HM Társadalmi Kapcsolatok Koordináló Főosztály és elődszervezetei – mint a Magyar Honvédségben folytatott csapathagyomány-örzés és katonai hagyományörzés legfelsőbb szintű szakmai irányítói – több módon is igyekeztek ezt a célt elősegíteni. Egyrészt, csírájában megteremtődött a

katonai hagyományörző csoportok egységes képzésének és minősítésének (vizsgáztatásának) rendszere, másrészt a megfelelő szintet elérő csapatok anyagi és szakmai támogatása révén is javul a tevékenység színvonala.²⁶ Amennyiben a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program során megvalósulnak a katonai alakulatok oldalán is a fent vázolt fejlesztések, úgy ez egy erős kapocs lehet a honvédség és a társadalom kapcsolatában.

A távlati cél olyan, a katonai szervezetek és civilek együttműködésén alapuló katonai hagyományörzés megteremtése, amely nemcsak a Honvédség és tágabb értelemben a magyar állami szervek hagyományörzéssel összekapcsolódó protokolláris igényeit elégíti ki, hanem hozzájárul az MH társadalmi beágyazottságának növeléséhez, valamint a múlttal való élő kapcsolat kialakításához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A hagyományörzők típusairól. <http://hagymazorgeto.blogspot.hu/2013/06/a-hagyomanyorzek-tipusai.html>
- Anstruther, Ian: *The Knight and the Umbrella: An Account of the Eglinton Tournament, 1839*. London, Geoffrey Bles Ltd., 1963.
- Baczoni Tamás: *Magyar katonai egyenruhák 1945–1956*. Huniform Könyvek, Budapest, 2008.
- Centenárium Hagományörző Honvéd Gyalogdandár. <http://www.centenariumidandar.hu>
- Draveczi-Ury Ádám: *Alaki és gasztronómiai bemutató*. <http://www.honvedelem.hu/cikk/32877>
- Galéria: Hagományörző Tagozat – MATASZ – Magyar Tartalékosok Szövetsége. <http://www.matasz.com/gsztk/sgallery/gallery.php?list.22.1>
- Giles, Howard: *A Brief History of Re-enactment*. EventPlan Limited, 2014.
- Győrffy-Villám András: *Hagyomány vagy paszomány?* Magyar Huszár és Katonai Hagományörző Szövetség. <https://magyarhuszar.hu/hir/hagyomany-vagy-paszomany>
- Hadden, Robert Lee: *Reliving the Civil War: A reenactor's handbook*. Mechanicsburg, PA, Stackpole Books, 1999.
- Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.
- Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam: a civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.
- Kun Szabó István: *A honvédelem és társadalom kapcsolatrendszerének aktuális kérdései*. Honvédségi Szemle, 2017/1.
- M. Tóth György: *A Petőfi Sándor laktanya 100 éve*. Az MH vitéz Szurmay Sándor Helyőrség Dandár kiadványa, 2013.
- Magyar nemzeti és történelmi jelképek. <http://www.nemzetijelkepek.hu/tortenelmi-galeria.shtml>
- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>
- Márciusi ifjak életrajza III.: Petőfi Sándor. <https://www.hirmagazin.eu/marciusi-ifjak-eletrajza-petofisandor-iii-resz>
- Németh Balázs: *Így látom – az 1848/49-es hagyományörzés hazánkban*. <http://kapszli.hu/igy-latom-az-1848-49-es-hagyomanyorzes-hazankban/>

²⁶ Snoj Péter: Minősítés a korhűség érdekében. <http://www.honvedelem.hu/cikk/60304> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 12.)

Dr. Oroszi Antal: *A katonai hagyományápolás rendszerének kialakulása és szerepe a Magyar Királyi Honvédség felkészítésében.* Új Honvédségi Szemle, 1992/12.

Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika.* Zrínyi Kiadó, 2011.

Snoj Péter: *Minősítés a korhűség érdekében.* <http://www.honvedelem.hu/cikk/60304>

Dr. Tóth Gergely százados: *Hagyományörzőkkel Bécsben.* <http://www.honvedelem.hu/cikk/57964>

Törő Lajos: *A katonai etika, a tisztí hivatás és értékrend néhány kérdése.* Honvédségi Szemle, 2016/1.

Csudáknak éve, 1848–1849

A *Csudáknak éve...* című dobozkönyv a Zrínyi Kiadó háborús relikviákat is tartalmazó dokumentumkönyv-sorozatának legújabb tagja. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményeit feldolgozó, különleges kiadvány az öt kötetre tervezett *Kézzelfogható hadtörténelem* sorozat negyedik kötete. Szerkesztője dr. Hermann Róbert és dr. Csikány Tamás.

Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc történetéről, szellemiségéről, kihívásairól, emberi sorsairól szóló dobozkönyv a 32 oldalpáron megírt hadtörténeken túl tartalmaz több száz illusztrációt, korabeli indulókat és katonadalokat hordozó CD-t, valamint egy DVD-t, amelyen szakértőkkel, hadtörténészekkel folytatott stúdióbeszélgetések, a magyar és a császári csapatok egyenruházatának, illetve felszerelésének összehasonlítása látható.

A könyvet közel 60 korabeli dokumentum-hasonmás nyomata teszi igazán különlegessé: hadijelentések, Görgei, Bem és Kossuth levelei, kitüntetési okirat, térképek, szabályzatok, felhívások, rendeletek, kiáltványok, valamint papírpénzek találhatók e különleges könyv zsebeiben. A mellékletek közti legkülönlegesebb kuriózum az a korabeli kokárdareplika, amelyet az 1849-ben létrehozott Magyar Katonai Érdemrend III. osztályú koszorúja díszít.

2014-ben, a Nagy Háború centenáriuma alkalmából jelent meg az első, *A Nagy Háború 1914–1918* című dobozkönyv, amelyet 2015-ben a *Hadikronika 1939–1945* című, a második világháborúval foglalkozó kötet követett. A harmadik, *Remény és pokol 1956* című kiadvány a forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulója alkalmából jelent meg, 2016-ban. Várhatóan 2020-ban jelenik meg a Trianont feldolgozó, sorozatszáró kötet.

Nagy-L. István:

TÁBORNOKI KAR, TISZTIKAR ÉS TÁRSADALOM A FRANCIA HÁBORÚK IDŐSZAKÁBAN (1787–1815)¹

ÖSSZEFOGLALÓ: *Bármely állam fegyveres ereje az állam társadalmának szoros lenyomatát viseli magán, de egyben – igaz, különböző mértékben – vissza is hat a társadalomra. Ez a kölcsönhatás az időben és térben jelentős eltérést mutat, de a történelem során végig megfigyelhető jelenség.*

KULCSSZAVAK: *tábornoki kar, tisztikar, francia háborúk*

A kora újkori Európában a „hadügyi forradalomnak” nevezett fejlődési folyamat eredményeként a 17. század végére szinte az összes államban egy olyan hadsereg jött létre, amely az állam által fizetett – sok esetben jelentős arányú, külföldről származó – katonákból állt. Az állami bevételek növekedése lehetővé tette a hadsereg létszámának további emelését, az így kialakult hadkiegészítési vákuum viszont elégtelenné tette az addig belföldi és külföldi toborzásra épülő hadkiegészítést.

A kivetítő utat Németalföld és Svédország mutatta meg az összeírási hadkiegészítési mód kifejlesztésével, amit II. Frigyes Poroszországa tökéletesített, de Franciaország és a Habsburg Monarchia is bevezetett. Az állam lakosságát a hadseregbe nagyobb számban integráló rendszer 1789-ig egyetlen államban sem vált kizárólagossá, tehát mindenhol találunk még jelentős idegen katonaságot az uralkodó zászlói alatt. Változást ezzel kapcsolatban a francia forradalmi állam intézkedései hoztak, mivel a hadsereget kizárólag állampolgárokból állították fel.

A francia haderőreform újdonsága nem az összeírási rendszer, még csak nem is az általános hadkötelezettség bevezetése volt. Nem is lehetett, mert az első már érvényben volt 1789-ben, a második viszont az elsőből következett, csupán a bevonulás kötelezettsége alól felmentettek körét húzták jelentősen szorosabbra. A valódi újdonságot a haderő kötelelemének teljesen új alapra helyezése jelentette: addig a hadsereg az uralkodó személyéhez kötődött, ezen túl pedig már magához a polgárivá alakult államhoz. A katonáskodás az addigi alattvalói kötelezettségből állampolgári kötelezettséggé vált. Azonban még ez sem jelentette az idegen zsoldoscsapatok alkalmazásának teljes kiiktatását a hadseregből.

A Habsburg Monarchia hadereje története során mindvégig meghatározó fegyveres erő volt. Ez tette lehetővé, hogy a 17. század végén kétfrontos háborút vívhasson a törökök és a franciák ellen, és hogy a 18. század elején a spanyol örökösödési háborúban vezetésével sikeresen szorítsák vissza a francia hatalmi törekvéseket, majd azt is, hogy század derekán a Habsburgok osztrák ágának fiúági kihalását követő krízis is sikerrel vészelve át a Monarchia.

A 18. század egésze folyamán az 1745-ig császáriak, azt követően császári-királyiak nevezett hadsereg létszámát tekintve – a francia után – Európa második legnagyobb had-

¹ Az előadás és annak jelen szerkesztett változata az NKFIH FK 123779. számú, A császári-királyi hadsereg magyar tábornokai 1787–1815 című pályázat segítségével valósult meg.

erejének számított. Relatív erejét tekintve II. Frigyes porosz hadserege a 18. század derekán megelőzte, a folyamatosan fejlődő orosz hadsereg pedig megközelítette, ugyanakkor a francia hadsereg válsága miatt ahhoz közelíteni tudott. A francia forradalom kitörése idején a négy kontinentális nagyhatalom hadereje nagyságrendileg egyforma erőt képviselt.

A 18. század utolsó harmadában a császári-királyi hadsereg folyamatos reformokat élt meg. A legfontosabb változást a Habsburg Monarchia örökös tartományaiban bevezetett összeírásos hadkiegészítés jelentette, de mindhárom fegyvernem – gyalogság, lovasság, tüzérség – szervezete megtette az utolsó lépéseket az egységesülés útján, a szervezett csapattisztképzés elindulásával a tisztikar képzettségének színvonala nőtt, a műszaki szakcsapatok is jelentős fejlődést mutattak, s talán nem túlzás azt állítani, hogy a Mérnökkar a világ legjobban képzett hadmérnökeit fogta össze.

A császári-királyi hadseregben a 18. század utolsó harmadában – több más európai hadsereggel szemben – nem találunk teljes mértékben idegen katonákból álló egységeket, például svájci vagy ír zsoldoscsapatokat. Ennek ellenére nem becsülhetjük le az idegenek számát a hadsereg állományában, mert az 1781-től egységes, hadkiegészítésüket területi elven kapó ezredek állományában szép számmal találunk idegeneket, különösen a Német-római Birodalom területéről származókat. A Habsburg Monarchia feje, aki egyben a Német-római Birodalom császára is volt,² nem toborozhatott kénye-kedve szerint a birodalomban, csak ott, ahol ezt a helyi birtokos megengedte. Ennek ellenére a birodalom Habsburg-párti területeiről nagy számban kerültek katonák a császári-királyi hadseregbe. Rajtuk kívül viszont a legénységi állományban említésre méltó külföldi csoportot nem találunk.

Egészen más a helyzet a tábornoki és tisztikar tekintetében. A 18. századi állandó hadseregek a vállalkozó zsoldosvezérek 16. századi világából nőttek ki, ami még a 18. században is éreztette hatását. A zsoldosok nyelvüktől, kultúrájuktól, nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül vállaltak szolgálatot különböző hadurak seregeiben attól függően, hogy ki tudta vagy akarta szolgálatukat megfizetni. A tisztek és tábornokok még a 18. században is szabadon mozogtak az egyes hadseregek között. A legjobb példa erre talán a híres Savoyai Eugén, akit XIV. Lajos nem fogadott be a hadseregébe, így szolgálatait I. Lipótnak ajánlotta fel. De említhetnénk Ernst Gideon von Laudont, aki skót eredetű családból származott, apja svéd és lengyel szolgálatban is állt, maga Ernst orosz szolgálatba lépett, majd miután II. Frigyes nem vette fel a porosz seregbe, Mária Terézia szolgálatába állt. A példákat folytathatnánk, hiszen csak a tábornoki karban tucatszám találunk hasonlókat, ami akkoriban teljesen normálisnak számított.

A 18. század utolsó harmadának császári-királyi hadseregében a legénységi állomány és az irányítást végző tiszti- és tábornoki kar látszólag élesen elkülönült egymástól. Ezt tükrözik az 1790-es, 1791-es és 1792-es magyar országgyűléseken felmerült katonai kérdések, különösen a magyar ezredekben szolgáló tisztek problémaköre. A magyar rendek állítása szerint a magyar ezredekben a magyar tisztek nem tudnak érvényesülni, túlságosan sok az idegen tiszt, akik elveszik a lehetőséget a rendek saját fiai elől az előléptetések területén.³ A magyar rendek állítása adatokkal kétségekívül alátámasztható, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a magyar rendek idegennek neveztek minden nem magyar honfiút, tehát azokat is, akik a Habsburg Monarchia más területeiről származtak. Ráadásul a magyar rendek elsősorban

² Mária Terézia, aki a Habsburg Monarchia fejének számított, először 1745-ben férjét, (Lotaringiai) I. Ferenc (István) császárt, majd 1765-től fiát, II. Józsefet is társuralkodójává fogadta saját területeinek mindegyikén. Ezt követően egészen a Német-római Birodalom 1806-os megszűnéséig valóban egy kézben volt a két tisztség.

³ *Diarium Comitiorum Regni Hungariae...* Anni 1792. Buda, 1791–1840, 72–73.

saját fiaik érdekében szóltak, tehát a magyar nemesség aránya érdekelte őket. Nem csoda, hogy az uralkodó érvelése ezzel szemben az volt, hogy magyarok is szolgálnak szép számmal idegen, tehát nem magyar ezredekben. Az uralkodó végül – legalább szavakban – eleget tett a kérésnek, mondván, hogy a magyar ezredekben lehetőség szerint magyar tisztet fog alkalmazni, igaz, törvénycikk erről nem született.

Az országgyűlési üzenetváltásnak témánk szempontjából több tanulsága is van. A magyar rendek a Habsburg Monarchiára perszónálunióként tekintettek. Bár hallgatólagosan tudomásul vettek bizonyos közös ügyeket, amelyeket az uralkodó az udvari kormánysszervein keresztül, összbirodalmi érdekek alapján intézett, de ezekbe is beleszólást akartak szerezni: kérték az uralkodót, hogy magyarokat is nevezzen ki az udvari kormánysszervekbe. A magyar társadalom vezető ereje nem fogadta el az uralkodói abszolútizmust, annak felvilágosult formáját sem, beleszólást követelt az ország sorsának irányításába. II. (I.) Ferenc tisztában volt a magyar rendek erejével és társadalmi befolyásával, ezért engedett.

A rendek követelései között megjelent a hadügy kérdése is, ami egyrészt saját legitimációja – a honvédelmi kötelezettség fejbenei adómentesség – szempontjából volt fontos, de láthatjuk benne az állami szuverenitás csírájának, az önálló hadseregnek az igényét is. Nem lehet teljességgel szétválasztani a rendek haderővel kapcsolatos nézeteinek egyes elemeit, ugyanakkor pontosan meghatározni sem lehet a követeléseiket. Az 1715:8. és az 1741:63. törvénycikk, valamint a francia háborúk korának⁴ katonai vonatkozású törvénycikkei nem alkotnak koherens egészet, a magyar hadügyről pedig sem politikusok, sem katonák nem írtak sokat és politikai testületek sem tárgyalták részletesen.⁵ Mindez azt mutatja, hogy a magyar hadügy duális rendszerét – a „közös” császári–királyi hadsereget és a magyar inszurrekcionális honvédelmi szervezetet – alapvetően helyesnek tarthatta a politikai közvélemény. Sem az országgyűlési viták, sem az a kevés írás, amely katonai reformtervekkel foglalkozott, nem támasztott az aktuálistól eltérő igényt. A magyar ezredek magyar tisztikarának igénye, a magyar tisztképzés beindítása, a beszállásolások terheinek és potenciális konfliktusainak mérséklése, illetve az inszurrekció modernizálása azok a pontok, amelyek körül a magyar politikai vezetők gondolatai jártak.

A másik fontos tanulság, amelyet a magyar ezredek tisztikarával kapcsolatos követelésből levonhatunk, a legénységi állomány és a tisztikar távolsága. A kérdés megértéséhez legalább vázlatosan ismernünk kell a tisztai pályaképet. A 16–17. században szinte teljességgel elképzelhetetlen volt a legénység soraiból a hadsereg vezető elitjébe való bekerülés. A hadseregek élén többnyire született arisztokratákat találunk, akik tisztként kezdték katonai szolgálatukat, családjuk rangjától függően akár egészen magas pozícióban.

⁴ A francia háborúk korának legújabb szakirodalmához lásd Vizi László Tamás: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye szerepére. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014.; Vizi László Tamás: Magyarország és a francia háborúk. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): „Franciák Magyarországon, 1809” – Konferencia, II. Budapest–Győr, 2012, 261–277.; Lázár Balázs: Krajovai és topolyai báró Kray Pál táborszernagy katonai pályája. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2013.

⁵ A katonai kérdés sok, a korszakban divatos emlékirat formájában megszerkesztett javaslatcsomag részét képezte, de ezek többsége általánosságokon, az aktuális problémák megoldásán túl jelentősebb távlati terveket nem tartalmazott. Különösen szembetűnő, hogy az 1790–1791:67. törvénycikkkel elrendelt rendszeres bizottsági munkálatok számára előírt ügykörök is rendkívül kevés katonai vonatkozást tartalmaznak – a bizottság mindössze a katonai szabályzatról, a katonaság ellátásáról és a magyar tisztképző akadémia felállításáról való tárgyalásra kapott mandátumot. Márkus Dezső (szerk.): Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár, 1740–1835. évi törvénycikk. Budapest, 1901, 202–215.

A 18. század folyamán a császári-királyi hadseregben ez a rendszer némileg módosult. Alapjaiban ugyan nem változott meg (továbbra is nagy számban találunk magas rangú arisztokratákat, különösen a tábornoki kar felső rétegeiben), de megnyílt az út az alacsony születésű, tehetséges karrierkatonák előtt. A legjobb példa erre a korszak legismertebb magyar hadvezére, Hadik András, aki szegény köznemesi sorból emelkedett a legmagasabbra, de Alvinczy József, Kray Pál, Kraracsay András mellett tömegével lehetne még említeni olyan tábornokokat vagy törzstiszteket, akik legénységi állományból emelkedtek fel tehetőségük és nem gyakran szerencsésük révén. A Mária Terézia által kimondott és alkalmazott meritokrácia⁶ elve a hadseregben egyértelműen érvényesült. Ha a jó származást teljes egészében nem is váltotta le a tehetség és az érdem, de legalább már nem volt alapfeltétel, nélküle is lehetett érvényesülni. A 18. század második felében viszont a rátermettség vagy a hosszabb csapatszolgálat elengedhetetlenné vált a legmagasabb katonai elit körében. Az uralkodócsalád tagjait leszámítva elvétve találunk olyan tábornokot, aki legalább egy évtizedes csapatszolgálatot ne teljesített volna. A tiszti utánpótlás rendszerében ekkor vált általánossá az önköltséges hadapródi rendszer, amely legénységi állománynak számított, és számarányát tekintve a tisztek legnagyobb aránya ezen keresztül került a hadseregbe.

A magyar rendek követelését akkor értjük meg igazán, ha figyelembe vesszük a két korábbi szempontot. A katonatiszti hivatás a korábbihoz képest akár még demokratizálttnak is nevezhető, hiszen a hadseregben elmosódtak azok a merev rendi korlátok, amelyek a társadalom életét alapvetően szabályozták. A tisztikarban egyenrangúnak számított a városi polgár, vagy akár a parasztfi, aki több évtizedes szolgálattal ért el a tiszti rangok aljának valamelyikére, a szegény köznemes katonának szökött fia, a jómódú nemes, vagy akár az ifjú arisztokrata. A magyar rendiség politikai vezető ereje természetesen érzékelte a folyamatot; nem is elsősorban a hadsereg sajátos belső társadalmára szólt fel, hanem nagyobb helyet követelt benne saját magának. A „magyar ezredbe magyar tisztet” követelése mögött a karrierkatonáskodás egyértelmű megszilárdulása, a magyar társadalom által való elfogadása, sőt igénye bújjik meg. Az országgyűlési nemesség nem mesterséges beavatkozást kívánt saját érdekében, hanem a katonatiszti pálya előmeneteli lehetőségének hosszú távú biztosítását, amelyen keresztül saját képviselőit akár tömegével be tudta juttatni a katonai elitbe, hogy így biztosítsa saját érdekei képviseletét.

Ugyanezt a törekvést láthatjuk a magyar tisztképzés megszervezésének követelésében is. A Magyar Nemesi Testőrség 1760-as megszervezése és működtetése komoly anyagi terhet jelentett az országnak, de korántsem tudott tömegével magyar ifjakat képezni a tiszti pályára. Nyilván ezt nem is lehetett elvárni az új intézménytől, hiszen elsődleges feladata nem ez volt. A birodalmi katonai nevelő intézmények hiába voltak nyitva a magyar ifjak előtt is, arányuk alacsony maradt a hadmérnöki és a hadapródiskolában is. Nyilván az a tény, hogy az országhatáron túl voltak ezek az intézmények, illetve elsősorban katonatisztek fiait vették fel, az idegen tanárokkal és képzési nyelvvel együtt jelentősen beszűkítette a magyarok számát.

A katonai pályának ezentúl még egy nagyon fontos tulajdonságára is rá kell világítanunk, mégpedig a társadalmi mobilitás lehetőségére. A rendi társadalom korlátait átlépő társadalmi emelkedés csatornáit közül a hadsereg egyértelmű és tartós rangemelkedést adhatott a katona egész családjára számára. Mária Terézia 1757-ben elrendelte, hogy harmincéves kifogástalan

⁶ A témához legújabban lásd Olga Khavanova: „Kitűnő tehetséggel ellátott, különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” (Hivatalnoki pályafutások a magyar Kamaránál a felvilágosult abszolutizmus idejében.) Századok, 148. évf. 2014, 1209–1228.; Olga Khavanova: Az apai érdemeket a fiúkban jutalmazni. Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején. Századok, 139. évf. 2005, 1105–1129.

tiszti szolgálatot követően a nem nemes tisztek nemesi címet kérhetnek, a nemesek a szokásos taksa mellett bárói, ingyenesen lovagi címet igényelhetnek.⁷ Ez a rendelkezés szinte páratlan jelentőségű és minőségű volt a katonatiszti pálya presztízsének és társadalmi szerepének történetében, és különösen a városi polgárság, illetve a társadalom szabad elemei számára jelentett nagyon fontos lehetőséget a nemesítésre. A jómódú polgárok – nagy arányban német nyelvűek – jól iskolázott, képzett tiszti alpanyagot szolgáltatottak a hadseregnek, gyorsan elérhették a tiszti rangot, amely már a második generációban a legmagasabb körökig érő lehetőséget hordozta magában. A nemesség számára a bárói cím elérése az arisztokráciába történő felvételt tette lehetővé.

Talán még ennél is nagyobb vonzerőt jelentett a katonatisztek számára a Katonai Mária Terézia Rend, amelynek megalapítására 1757-ben, a kolini csatát követően került sor. A Rendbe vallástól függetlenül be lehetett kerülni kandidáció útján a Rend káptalanjának többségi döntése alapján, vagy a Rend nagymesterének egyedi (valójában rendkívül ritka) döntése után. Akik a Rendbe felvételt nyertek, automatikusan nemességet és lovagi címet kaptak, és kérelmezhatték a bárói címet is. Ha Napóleon katonái a tarsolyukban hordozták a marsallbotot (ami azért valójában egy rendkívül erőteljes csúsztatás), akkor nem túlzás azt állítani, hogy a császár katonái pedig a bárói címet. A Rend társadalmi mobilizációs vonzereje kétségkívül komoly szerepet játszott a császári-királyi hadsereg tisztikarának teljesítményében és történetében, és messze a hadsereg legnagyobb presztízsu kitüntetése maradt.

A katonai pálya révén elért társadalmi rangemelkedés fontos tulajdonságaként említhetjük, hogy a mobilitás egyenes ágon tovább volt örökíthető, így a család számára tartós emelkedést hozott, ellentétben például a főpapi szolgálattal, amelynek közvetlen társadalmi hozadéka nem volt az alacsony sorból magas főpapi tisztséget elérők családja számára.

A magyar rendi társadalom politikai vezető rétege számára a fennálló helyzet tehát alapvetően megfelelt. A rendszer – saját érdekeinek üdvös – módosításáról mégsem mondott le, megfogalmazta ezzel kapcsolatos elvárásait, amelynek lényege saját befolyásának növelése volt. A magyar országgyűlés azonban nem vállalt fel a kérdésben konfliktust az uralkodóval, aki elvileg nem emelt kifogást a kérés ellen. Bár számára kétségkívül intó jel lehetett a Festetics György nevével fémjelzett, a korábnál radikálisabb követelés, amit az országgyűlés sem igazán támogatott, illetve elfogadta az uralkodói elutasítást. A kompromisszum azonban tetten érhető, mivel a beadványt benyújtóknak komolyabb bántódása nem esett, az országgyűlés viszont lemondott a követelések komolyan vételéről.

II. Lipót, majd II. (I.) Ferenc óvatosan járt el még a mérsékelt követelések tekintetében is. Vizsgálatot rendeltek el és ígéretet tettek a magyar tisztek előmenetelének biztosítása és arányuk emelése érdekében, de azt már nem engedték, hogy minderről országgyűlési törvénycikk szülessen. A magyar tisztképző intézmény ügyének sem mondtak ellent, azt sokkal inkább a szorító körülmények miatt alapították meg nagy késéssel, 1808-ban. Az oktatás beindításának elmaradása 1808 után sokkal inkább a nehéz gazdasági helyzetnek, végül pedig az 1811–1812-es országgyűlés nagy politikai viharainak, az uralkodói abszolutizmus ismételt alkalmazásának, a magyar politikai vezetők és az uralkodó konfliktusának volt köszönhető, de ennek története már túlmutat jelen tanulmányunk keretein.

A tiszti- és tábournoki karra vonatkozó részletes adatok ismertetése előtt fontos megismerkednünk a Habsburg Monarchia 18. század végi hadügyi rendszerével. Ennek alapját

⁷ Réfi Attila: A császári-királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792–1815). MTA BTK – Nádasy Ferenc Múzeum, Budapest–Sárvár, 2014, 109–110.

és erejének meghatározó részét a császári-királyi hadsereg képezte, amelynek tagjai az uralkodóra esküdtek fel, csak neki és személyes megbízottjainak tartoztak engedelmességgel. A hadsereg nem kötődött sem a Monarchia területéhez, sem annak részeihez, hanem összbiriodalmi haderőként működött. A Monarchia területein léteztek még olyan középkori eredetű, alapvetően területvédelmi célú hadügyi szervezetek, mint a tiroli véderő, a magyar (és horvát), valamint az erdélyi inszurrekció. Francia mintára a második koalíciós háború alatt állították fel a csehországi Károly főherceg Légiót, majd 1808-ban a Magyar Szent Korona országain kívül a Landwehrt mint területvédelmi intézményt.

E milíciászerű képződményekben az volt a közös, hogy tisztikaruk alacsonyabb rangú tagjait saját berkeiken belülről választották meg, de felső vezetésük legnagyobb részét a császári-királyi hadseregtől „kapták kölcsön”, illetve használták a hadsereg infrastruktúráját is. Bármennyire is törvénytelen volt a magyar felkelés szempontjából, hadseregszervezeti és vezetési oldalról elkerülhetetlenül a császári-királyi hadsereg auxiliáris, kiegészítő jellegű szervezeteiként működtek, annak alárendeltségében. Másik fontos tényező, hogy ezek a kiegészítő haderők önmagukban csonkák voltak: nem rendelkeztek saját tüzérséggel, műszaki biztosítóegységekkel, logisztikával, törzssel, így ilyen tekintetben a császári-királyi hadsereg egyfajta ernyőszervezeteiként működtek.

Miben áll a hadsereg jelentősége – természetesen azon a tényen túl, hogy Európa egyik nagyhatalmának fegyveres erejeként létezett? A legfontosabb tényező, hogy a Habsburg Monarchia egyetlen olyan igazgatási szervezete volt, amely kizárólag az uralkodótól függött, és a Monarchia egészére vonatkozó ügyintézési joga volt az ehhez tartozó középszintű közigazgatási szervezettel, a főhadparancsnoksági rendszerrel együtt. Nem találunk még egy olyan, akár bírósági, pénzügyi vagy közigazgatási szervezetet, amely az abszolút uralkodói akarat közvetlen közvetítésére volt képes mindenféle megszorítás nélkül, a birodalom egész területén. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a hadügy teljes egésze uralkodói hatáskörű lett volna a birodalom teljes területén. A magyar rendeknek a hadiadó megajánlásán és az általa kiállított újoncok számának meghatározásán⁸ keresztül komoly befolyása maradt a biriodalmi hadügyre, de ezt a befolyást általában nem katonai, hanem politikai tőkére váltották át.

A császári-királyi hadseregben a 18. század második felére kialakultak a modern tiszti rangok, mai nevén rendfokozatok.⁹ Ezt megelőzően a beosztás és a rang még nem vált el egyértelműen egymástól (jól mutatva a rendfokozatok kialakulásának történeti folyamatát), de II. József hadseregében már – rendkívül egyértelmű és szabályzatokban kimondott módon – minden katonának rögzített rangja, illetve pontosan meghatározott beosztása volt. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a katonai rangok ne mutattak volna változást, de ezek csak módosulások lehettek, az alapstruktúra változatlan maradt egészen a Monarchia felbomlásáig. Az 1765 és 1815 közötti időszakban egyébként még ilyen apró módosulás sem történt a rangok rendszerében. A tábournoki és tiszti rangok rendszere a következő táblázatban foglalható össze:

⁸ Az uralkodó szabad toborzást bármikor elrendelhetett Magyarországon területén is a rendek hozzájárulása nélkül, de ez rendkívül drága (például az újoncok ekkor 10-20 forintot is kaptak, míg rendi állításánál csak hármat) és alacsony határfokú intézkedés lehetett, háború idején egyenesen alkalmatlan a szükséges újoncmennyiség kiállítására.

⁹ A „rendfokozat” szó használata a 18. században anakronisztikus, mivel ekkoriban „Rang”-nak (ném.), de gyakran „charge”-nak (fr.) nevezték. Magyarul a „rang” szót, illetve a közbeszédben a francia szó torzult alakját, a „sarzsi”-t használták, ezért tanulmányomban a „rang” elnevezést használom a rendfokozatra.

1. táblázat *Tábornoki és tiszti rangok rendszere (Szerkesztette a szerző)*

	Gyalogság, tüzérség, műszakiak, törzs, egyéb		Lovasság	
	magyar	német	magyar	német
tábornokok	tábornagy	Feldmarschall		
	táborszernagy	Feldzeugmeister	lovassági tábornok	General der Cavallerie
	altábornagy	Feldmarschall Lieutenant	A lovasságnál nem volt ilyen rang.	
	vezérőrnagy	Generalmajor Generalfeldwachtmeister		
törzstisztek	ezredes, óbester	Oberst, Obrist	A lovasságnál nem volt ilyen rang.	
	alezredes, viceóbester	Oberstlieutenant, Obristlieutenant		
	őrnagy	Major, Feldwachtmeister		
főtisztek	kapitány, százados	Hauptmann	első kapitány, első százados	Rittmeister
	századoshadnagy, alszázados	Capitänlieutenant	másodkapitány, alszázados	Zweiter Rittmeister
	főhadnagy	Oberlieutenant	A lovasságnál nem volt ilyen rang.	
	alhadnagy	Unterlieutenant		
	zászlós	Fähnrich		

A lovasság kivételezett helyzetét mutatja, hogy több rang esetében is saját elnevezést kaptak az itt szolgáló tisztek és tábornokok. Kiváló jelzése ez a dragonyosok teljes értékű lovassággá válása folyamatának, hiszen egészen az 1769-es lovassági szabályzat kiadásáig a dragonyosok esetében a legmagasabb főtiszti rangot *Hauptmannak* nevezték, 1769-től viszont már *Rittmeisternek*.

Az egyes rangok elnevezésében találhatunk némi bizonytalanságot a német és a magyar kifejezésekben is. A németben az őrnagyi rang eredetét mutatja a *Feldwachtmeister*, mint olyan törzstiszt, aki a felderítésért, járőrszolgálatért, biztonságért felelős. Ez a funkció a 18. század második felére átalakult, s a hosszú nevét is egyre inkább *Majorra* cserélték. Ennek ellenére hivatalos iratokban is előfordul még a 19. század elején is. A tábornokok között a vezérőrnagy esetében ugyanezt a folyamatot figyelhetjük meg. Az ezredesi rang esetében az apró változás okát nem ismerjük; tény, hogy a 18. század második felétől az *Oberst* használata vált általánossá.

A császári-királyi hadseregben a vizsgált korszakban 1798 előtt 11, azt követően 15 gyalogezred, 1798 előtt 8, azt követően 11 huszárezred, valamint végig 17 határőr gyalogezred és

egy huszárezred állt fenn.¹⁰ II. József halála idején egy gyalogezredben békelábon 70 fő- és négy törzstiszt, hadilábon 94 fő- és öt törzstiszt, egy huszárezredben békelábon 48 fő- és négy törzstiszt, mozgósítva 66 fő- és öt törzstiszt, egy határőr gyalogezredben békelábon (a kanton személyzetét nem számítva) 48 fő- és három törzstiszt, mozgósítva 64 fő- és három törzstiszt szolgált. Ez csak békelábon bő kétezer, hadilábon háromezer fő- és törzstiszti helyet jelentett, ami – párhuzamba állítva a Magyar Szent Korona országai nemességének 330 ezer fő¹¹ létszámával, illetve a potenciálisan szintén a tisztí utánpótlás részének tekinthető polgárság pontosan meg nem határozható, de legalább százezres¹² tömegével – valójában bőven teljesíthető lett volna a magyar társadalom középső rétegei számára, különösen úgy, hogy a társadalom szabad elemeiből (például hajdúk, kunok, jászok, székelyek) is könnyedén válhattak tisztek.

A hadseregben szolgáló magyar tisztek számának meghatározása nem könnyű feladat, mert alig-alig kap ehhez támpontot a kutató.¹³ A vizsgálandó személyek száma sokezres nagyságrendű, márpedig egyéni vizsgálat elengedhetetlenül szükséges a honosság vizsgálatához.

Egyetlen összefoglaló forrással viszont rendelkezünk, amelynek elemzése fontos támpontot nyújthat. A magyar országgyűlés magyar tisztekkel kapcsolatos felirata nyomán elindított vizsgálat eredményeként összeállítottak egy névjegyzéket a Magyarországon született tisztekről, ami az egész hadseregben 1870 tisztet mutatott ki. Ez a szám azonban csalóka, mert benne vannak a Magyarországon született, itt szolgáló tisztek fiaiból lett későbbi tisztek is, akiknek semmiféle kötődésük, honosságuk nem volt szülőföldjükön, de ugyanúgy hiányoznak a hasonló módon magyarként idegen országban született tisztgyerekek, illetve a magyar arisztokraták Bécsben született gyermekei is. A listát elemezve azonban megállapíthatjuk, hogy a hungarus tisztek száma valahol 1500 és 1700 fő között mozgott, tehát még a magyar egységek békelétszám által támasztott igényeinek sem feltétlenül tudott eleget tenni, és elmaradt a Magyar Szent Korona országainak területeitől. Ezt a megállapítást azonban annyival feltétlenül árnyalnunk kell, hogy a lista nem tartalmazza a határőrcsapatok tisztikarát. Ha a határőrezredek kivesszük a számításból, akkor is legfeljebb a békelétszámot tudta biztosítani a magyar társadalom a magyar egységek számára, és akkor még nem is számoltunk törzssel, műszaki csapatokkal, tüzérséggel.

A hadvezetés szempontjából a csapatok tisztekkel történő ellátása mindenek felett álló szempontként érvényesült, ami természetesnek tekinthető. A magyar országgyűlés azon

¹⁰ A tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé a magyar egységek részletes bemutatását, a témához lásd Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765–1815 – Szervezettörténet és létszámviszonyok. Gróf Esterházy Károly Múzeum, Pápa, 2013.; Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg létszám-nyilvántartási rendszere és ennek magyar vonatkozású iratai a francia háborúban, 1792–1815. Levéltári Közlemények 84., Budapest, 2013, 175–209., illetve részletesen az első koalíciós háború időszakához: Nagy-L. István: Magyar csapatok részvétele, újoncai és veszteségei az első koalíciós háborúban, 1792–1797. Hadtörténelmi Közlemények, 129. évf. 2016/2., 315–350.

¹¹ Benda Kálmán: Az udvar és az uralkodó osztály szövetsége a forradalom ellen (1795–1812). In: Vörös Károly (szerk.): Magyarország története 1790–1848. V. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 486.

¹² Benda: i. m. 548. A polgárság definíciójának problémaköre túlmutat e tanulmány keretein; tisztí utánpótlásnak potenciálisan elsősorban a szabad királyi városok gazdagabb rétegeit tekintem. II. József népszámlálásának adatai szerint a szabad királyi városok teljes férfi lakossága 223 ezer főt tett ki. Ehhez jön még a mezővárosok lakosságának felső rétege, így a bő 100 ezres potenciális létszám talán reálisnak tekinthető.

¹³ A lovasság törzstiszteinek feldolgozását példaértékű módon végzi Réfi Attila. Lásd Réfi Attila (2014): i. m.; Réfi Attila: A császári-királyi ulánuszerekek törzstisztejei a francia háborúk idején (1792–1815) – Életrajzi lexikon. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2016.; Réfi Attila: Császári-királyi karabélyos és vértés törzstisztek a francia háborúk idején (1792–1815) – Életrajzi lexikon. I. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2015.

kifogása, hogy a magyar ezredekben idegen tiszteket túl nagy számban alkalmaznak, ilyen szempontból nem védhető állítás, mint ahogyan az sem, hogy a magyar tiszteket hátrányos megkülönböztetés éri az előléptetések során.¹⁴ Maga a jelenség azonban magyarázatot ad arra, hogy miért volt kevés magyar tiszt a császári-királyi hadseregben, hiszen az országgyűlés kifogásai a nemesség egészének álláspontját tükrözték: a nemes ifjak azért nem mentek tömegével tisztí pályára, mert úgy vélték, hogy ott hátrányosan különböztetik meg őket az idegenekkel szemben.

A hadsereg tábornoki kara tekintetében meglehetősen széles körű szakirodalmi ismeretekkel rendelkezünk. Ha azonban mélyebben megvizsgáljuk a szakirodalmat, akkor sajnálatos módon kevés kutatást találunk az adatok mögött. A tábornoki kar egészének primer forrásokra alapozott kutatása eddig még nem készült el, így csak a saját, folyamatban lévő kutatásainkra tudunk támaszkodni az általános jellemzők megrajzolásában.

A tábornokok összlétszáma¹⁵ az 1787 és 1815 közötti időszakban 1247 főt¹⁶ tett ki. Ez azonban magában foglalja azokat is, akik csak címzetes, tiszteletbeli tábornoki rangot viseltek, de valójában egyetlen napot sem szolgáltak tábornokként. Őket nyilván valóan kiemelhetjük a tábornokok közül, így a valós tábornokként szolgálók számának 945 főt kapunk. A császári-királyi hadseregben a nevezett időszakban legalább egymillió katona fordult meg, tehát a tábornoki kar a teljes létszám ezredrészét sem tette ki.

Az aktív tábornokok 945 fős csoportjából 216 fő hungarus származását látom bizonyítottnak, ami 22,85%-ot jelent. Ez az arány felületes vizsgálatot követően alacsonynak tűnhet, de ha a tábornoki karból kivesszük a Habsburg Monarchia területén kívül születetteket (a Svájcban, Spanyolországban, Savoyában, Oroszországban, Lengyelországban, Franciaországban, Angliában, Írországban, Dániában, Hollandiában, valamint ismeretlen helyen születettek csoportja 113 fős, a Német-római Birodalomban, de Habsburg-területen kívül születetteké viszont 163 fős), akkor a 669 fős¹⁷ maradékból a 216 fő 32,29%-ot tesz ki, ami már szépen megfelel a magyar katonaság mintegy egyharmadnyi arányának a hadseregben. A tábornoki kar tekintetében a császári-királyi hadseregben a magyarok tehát semmiképpen sem szenvedtek el hátrányos megkülönböztetést. Abszolút számarányuk alacsonysága nem ennek, hanem a Habsburg Monarchia területéről érkező nagy létszámú tábornoki rétegnek volt köszönhető. Ez a jelenség egyébként rendkívül gyakori volt a korabeli hadseregekben, amelyre talán az orosz hadsereg a legjobb példa.

A 216 főnyi, hungarus értelemben vett magyar tábornokból 127-en a Magyar Királyság területén, 25-en a Horvát Királyság, valamint a károlyvárosi, báni és varasdi határőr generalátus területén, 22-en a szlavóniai vármegyékben és a szlavóniai határőr generalátus területén, négyen a Bánátban és a hozzá kapcsolódó határőrterületen, 23-an az Erdélyi Nagyfejedelemségben (szintén a határőrterületekkel együtt), 12-en idegen földön, ketten viszont ismeretlen helyen születtek. Feltűnően magas a délvidéken születettek száma, ami egyértelműen a határőrcsapatok soraiból felemelkedett tábornokokkal magyarázható.

¹⁴ Nagy-L. István: A 34. gyalogezred törzstisztszjei az első koalíciós háborúban. Turul, 90. évf. 2017/1., 40.

¹⁵ A tábornoki karra vonatkozó adatok háttérként szolgáló adatbázis bemutatására terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség. Az összeállításához használt levéltári forrásanyag és szakirodalom válogatott jegyzékét lásd a felhasznált irodalomban.

¹⁶ A tanulmányban közölt számok a kutatás 2018. januári állapotát tükrözik. További kutatások ezeket a számokat részleteiben módosíthatják, azonban alapvető, lényegét érintő változások már nem várhatók.

¹⁷ E 669 fő egy része is a Habsburg Monarchia területén kívülről származott, mivel Szilézia és Itália területén egyelőre lehetetlen elkülöníteni a Habsburg-fennhatóságú területeket időben megfelelően a tábornokok születési idejével.

A határőrezredek a 18. század középső harmadában regularizálták, a század utolsó évtizedére ezek a kiváló egységek számos elsőrangú parancsnokot „termeltek ki” soraik közül. Nem szabad elfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy a Magyar Szent Korona országainak területéről kiállított katonaság felét a határőregységek tették ki.

A tábornokok vallási megoszlása rendkívül tanulságos képet fest:

2. táblázat *A tábornokok vallási megoszlása (Szerkesztette a szerző)*

	lakosságarány* %	tábornokok	
		száma	aránya %
római katolikus	42,1	164	75,93
görögkatolikus	9,4	–	–
görögkeleti	23,5	14	6,48
evangélikus	8,3	20	9,26
református	15,5	12	5,56
unitárius	0,3	–	–
zsidó	0,9	–	–
ismeretlen	–	6	2,77
	100	216	100

* Faragó Tamás: Bevezetés a történeti demográfiába. I. 316–317. <http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/648023.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 20.)

Az adatokból látható, hogy a római katolikusok messze túlreprezentáltak, míg a görögkatolikusok, unitáriusok, zsidók meg sem jelentek a tábornokok között, de az ortodoxok aránya is rendkívül alacsony. Némileg meglepő módon az evangélikusok aránya magasabb az országos átlagnál, míg a reformátusoké jelentősen alacsonyabb. Az evangélikusok magas számarányára egyértelmű magyarázatot ad, hogy közöttük többen városi németek, erdélyi szászok, cipszerek, akik jellemzően evangélikus hitűek voltak. Ezzel ellentétben a reformátusság jellemzően magyar nemzetiségű, így esetükben az országgyűlés által megfogalmazott fenntartások érvényesülését tapasztalhatjuk.

A vallás a francia háborúk korának tábornoki karában egyértelműen nem játszott már szerepet az előléptetések során. A császári-királyi hadsereg is sokkal szabadabb vallási légkörben élt, mint az egész társadalom. A Carolina Resolutio itt nem volt hatályban, a német birodalmi rendek közül pedig mindig szép számmal érkeztek protestánsok. A Katonai Mária Terézia Rend szabályzata is negligálta a jelölt vallását, attól függetlenül lehetett dönteni a felvételtől, ami egy szigorúan, már-már bigott módon vallásos uralkodónő által alapított, egyértelműen lovagrendi mintára létrejött, sajátos rend esetében komoly jelzésértéket hordoz. Témánk szempontjából elegendő talán csak annyit megjegyezni, hogy a korszak legmagasabbra ívelő katonai pályája Alvinczy József nevéhez kapcsolódik, aki a Katonai Mária Terézia Rend mindhárom fokozatát megkapta, és erdélyi református nemesi családból származott.

A tábornoki rang társadalmi mobilizációs szerepét tekintve meglepő eredményt kapunk:

3. táblázat *A tábornoki rang társadalmi mobilizációs szerepe (Szerkesztette a szerző)*

társadalmi helyzet	születéskor		halálkor	
	fő	arány %	fő	arány %
herceg	2	0,93	2	0,93
gróf	20	9,26	27	12,50
báró	27	12,50	95	43,98
<i>arisztokrata összesen</i>	49	22,69	124	57,41
nemes	134	62,03	92	42,59
polgár	9	4,17		
határőr	22	10,19		
ismeretlen	2	0,93		
Mindösszesen	216	100	216	100

A tábornoki kar eredetét egyértelműen a társadalom felsőbb rétegeiből vette ugyan, de korántsem olyan nagy számban, amint azt várnánk. A született arisztokrácia 22,69%-os részaránya ugyan egyáltalán nem alacsony, de a két Esterházy hercegen kívül grófból és bárókból állt, összetételéből korántsem köszönnek vissza a magyar főnemesség ismert családjai. A grófok esetében különösen feltűnő az indigenák nagy száma (két Mittrowsky, két Lamezan-Salins, Soro, Tige, Klebelsberg).

A tábornoki kar tömegét, közel kétharmadát a nemességgel rendelkezők adták. A katonatiszti pályát jellemzően a társadalom középső rétegei terepének tartjuk, hiszen egy magas társadalmi presztízzsel járó foglalkozást űzhettek, ami szűkösen ugyan, de a megélhetést is biztosította generációkon át. A számok alátámasztják, hogy a tábornoki kar legfőbb forrásának a nemességet tekinthetjük.

A születéskor nemességgel nem rendelkezők meglepően nagy számban képviseltetik magukat a tábornoki karban. Valójában a nemesek között is találunk olyanokat, akik eredetileg polgárok voltak, s bár armálist tudtak szerezni, mentalitásukban mindvégig polgárok maradtak. A legérdekesebb csoportot a határőrök jelentették, akik egyfajta szabad átmenetel képeztek a jobbágyok és a kiváltságosok között. Helyzetüket talán leginkább a hajdúkéval lehet párhuzamba állítani. Magas rangjukat katonai tehetségükkel és szívós munkával érték el, megalapítva a tábornoki kar egy később különösen fontossá váló csoportját.

A társadalmi mobilizáció a tábornokok között meglepően nagy méretet öltött. A nemességgel nem rendelkezők mindegyike megszerezte a nemességet. Az arisztokráciába való bekerülés mértékét nyugodtan nevezhetjük tömegesnek, hiszen az összes tábornok harmadának, az arisztokráciánál alacsonyabb sorban születettek közel felének sikerült bekerülnie az arisztokráciába. Ez egyértelműen a Katonai Mária Terézia Rendnek köszönhető. Néhány esetben a rangemelkedés ugyan nem a katonai szolgálathoz kötődött (például Pejachevich Antal apja kapott grófi címet), de a döntő többség maga vagy apja Katonai Mária Terézia Rendjének köszönhetette a rangemelkedést.

A tábornoki, illetve a tisztikar és a társadalom kapcsolatrendszerének néhány elemét felvillantva szűkre szabott kereteink között is talán sikerült rámutatni a hadsereg elitjének a 18. század második felében elkezdődő átalakulására. A rendi társadalom szétfeszülő korlátai a hadseregben ekkor már korántsem bizonyultak erősnek, a társadalmi mobilizáció

lehetősége, a katonai pálya presztízsének növekedése tette lehetővé a tehetséggel, de kevés összekötéssel rendelkezők számára a katonai pályán való érvényesülést. Ekkor indult el az a folyamat, amely magas születés nélkül is lehetővé tette a legmagasabb katonai rangok és beosztások elérését – egyelőre még inkább csak az alacsonyabb rangú nemeseknek. De a folyamat egyértelműen mutatja, hogy a Habsburg Monarchia fegyveres ereje már a 18. század második felében kimozdult korábbi komfortzónájából, és ugyan még rendkívül lassú léptekkel, de elindult azon az úton, amely távlatilag a tábornoki és tisztikar polgárosodása irányába mutatott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benda Kálmán: *Az udvar és az uralkodó osztály szövetsége a forradalom ellen (1795–1812)*. In: Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790–1848*. V. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 425–471.
- Diarium Comitorum Regni Hungariae ... Anni 1792. Buda, 1791–1840.
- Khavanova, Olga: *Az apai érdemeket a fiúkban jutalmazni. Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején*. Századok, 139. évf. 2005.
- Khavanova, Olga: *„Kitűnő tehetséggel ellátott, különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” (Hivatalnoki pályafutások a magyar Kamaránál a felvilágosult abszolútizmus idejében)*. Századok, 148. évf. 2014.
- Lázár Balázs: *Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornagy katonai pályája*. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2013.
- Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár, 1740–1835. évi törvények*. Budapest, 1901.
- Nagy-L. István: *A 34. gyalogezred törzstisztei az első koalíciós háborúban*. Turul, 90. évf. 2017/1.
- Nagy-L. István: *A császári-királyi hadsereg 1765–1815 – Szervezettörténet és létszámviszonyok*. Gróf Esterházy Károly Múzeum, Pápa, 2013.
- Nagy-L. István: *A császári-királyi hadsereg létszám-nyilvántartási rendszere és ennek magyar vonatkozású iratai a francia háborúkban, 1792–1815*. Levéltári Közlemények 84., Budapest, 2013.
- Nagy-L. István: *Magyar csapatok részvétele, újoncai és veszteségei az első koalíciós háborúban, 1792–1797*. Hadtörténelmi Közlemények, 129. évf. 2016/2.
- Réfi Attila: *A császári-királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792–1815)*. MTA BTK – Nádasdy Ferenc Múzeum, Budapest–Sárvár, 2014.
- Réfi Attila: *A császári-királyi ulánuszrezdek törzstisztei a francia háborúk idején (1792–1815) – Életrajzi lexikon*. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2016.
- Réfi Attila: *Császári-királyi karabélyos és vértés törzstisztek a francia háborúk idején (1792–1815) – Életrajzi lexikon*. I. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2015.
- Vizi László Tamás: *„Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye szerepére*. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014.
- Vizi László Tamás: *Magyarország és a francia háborúk*. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): *„Franciák Magyarországon, 1809” – Konferencia*, II. Budapest–Győr, 2012, 261–277.

Vizi László Tamás:

A NAPÓLEONI ÁRMÁDIA ELLENI MAGYAR NEMESI FELKELÉS AZ 1796 ÉS 1805 KÖZÖTTI KOALÍCIÓS HÁBORÚKBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Az 1789-es franciaországi eseményeket a magyar nemesi közvélemény visszafogott szimpátiával fogadta, s azokban a II. József abszolutisztikus törekvéseivel szembeni saját alkotmányvédő politikáját látta igazolni. Ez a lelkesedés azonban hamar alábbhagyott, s a magyar nemesség nagy része viszonylag gyorsan szembefordult a feudális gazdaságtársadalmi struktúrát egyre radikálisabban felszámoló francia eszmékkel. A magyar nemesség a francia forradalmi eszméket elutasító, a francia forradalmi, majd a napóleoni nagyhatalmi törekvésekkel szembeszálló Habsburg Birodalom szövetségésévé, politikájának támogatójává vált, s az 1792-től 1815-ig tartó francia háborúk¹ idején Párizssal szemben mindvégig Bécs katonai szövetségese maradt. Ennek jeleként a francia háborúk időszakában hét alkalommal – 1792-ben, 1796-ban, 1802-ben, 1805-ben, 1807-ben, 1808-ban és 1812-ben – hívták össze a magyar országgyűlést. Ezekon kisebb-nagyobb vitákat követően megszavazták a háborúk folytatásához szükséges katonai létszámokat és hadiadókat (contributio),² a hadicélokra fordítandó segélypénzeket (subsídium),³ valamint négy alkalommal „föjlánlották Őszent felségének, hogy” – igénybe veheti és elrendelheti – „a törvény által előírt esetben és a törvények értelmében, Magyarországon és kapcsolt részeiben a nemesi általános fölkelés”-t (insurrectio, magyar változatban: insurrekció)^{4, 5}

KULCSSZAVAK: nemesi felkelés, koalíciós háború, katonai kötelezettség, törvények és rendeletek, katonai szervezés, koalíciós háborúk

Az insurrekció hadba hívására a napóleoni háborúk során négy ízben került sor: 1797-ben, 1800-ban, 1805-ben és 1809-ben. A felkelések szervezésekor mind a négy alkalommal az insurrekcióra vonatkozó törvényes eljárásokat követték. Alapként az 1741. évi

¹ Zachar József: Háború, háború, háború... 1792–1815. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): Franciák Magyarországon, 1809. I. Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2010, 15–35.; Marczali Henrik: A francia forradalmi háborúk eredete és keletkezése. Budapesti Szemle, 1876/11., 160–167.

² Poór János: Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2003, 90–91.

³ Poór: i. m. 127–141.

⁴ Poór: i. m. 162–194.

⁵ Erről „az ország által tett szabad ajánlatról” az 1796. évi II. törvénycikk utolsó bekezdése rendelkezett. Domanovszky Sándor: József nádor iratai 1792–1804. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újabbkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925, 126–127.; Domanovszky Sándor: József nádor élete. I. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újabbkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1944, 205–223.; Horváth Mihály: Magyarország történelme. VIII. Franklin, Budapest, 1873, 202.; Szederkényi Nándor: A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban. Athenaeum, Budapest, 1896, 152.

LXIII. törvénycikk szolgált, amelyet 1796-ban a II., 1805-ben az I., 1808-ban pedig a II. és a III. törvénycikkkel újrászabályoztak, módosítottak, illetve kiegészítettek.⁶ Az inszurgenseket e szerint az uralkodó szólíthatta hadba „nyílt háboru idején”⁷ a haza védelmére, de csakis abban az esetben, ha az ellenséget „a rendes hadsereg nem bírná föltartóztatni és nyilvánvaló betörés fenyegetné az országot”.⁸ A törvények értelmében a felkelés meghirdetésekor egyaránt fegyverbe szólították a perszonális, a banderiális és a portális inszurrekciót. A perszonális inszurrekció keretében a személyes felkelést rendelték el. Ennek értelmében minden nemesnek, jövedelmétől függően, lovas vagy gyalogos szolgálatot kellett teljesítenie, természetesen saját költségén. A felmentést és a helyettesállítás lehetőségét a törvény külön szabályozta. A portális inszurrekció értelmében – a hadiadó középkori mérőszámának, az ún. „portának” megfelelően – portánként meghatározott számú katona kiállítására, felszerelése és eltartása terhelte a nemességet és a nemesi jogokkal rendelkező testületeket.

A szervezés központi irányítója a nádor volt, aki mellé mind a négy alkalommal főhadsegédet, szárnysegédet és parancsörtsiztet neveztek ki. Az inszurrekció külön vezérkarral – korabeli elnevezéssel: táborkarral – rendelkezett, amelynek élén a táborkari főnök feladatait ellátó főszállásmester állt. A felkelés önálló hadmérnöki karral, tüzérparancsnoksággal, műszaki csapatokkal, katonai élelmezési osztállyal, postaszolgálattal, hadbíróval, tábori főpappal, valamint törzsorvossal és egészségügyi személyzettel egészült ki. Az inszurrekció adminisztratív ügyeinek intézésére létrehozták az Insurrections General Commandót.⁹

A vármegyékben a főispánok vezetése alatt álló szervezőbizottságok intézték a felkelés előkészítő munkáit. Felmérték a nemesség vagyoni viszonyait, s ennek alapján határozták meg a perszonális inszurrekció keretszámait, illetve a jövedelem szerinti szakaszokba, osztályokba sorolást. Ezek az összeírások szolgálták a portális inszurrekció felszerelési és eltartási költségeihez való hozzájárulás megállapítására és kivetésére is. A vármegyék külön felkelési pénztárakat (*cassa concurrentionalis*) is létrehoztak. Ide folytak be a portális inszurrekció céljaira a megyei közgyűlések által a nemességre kivetett rendkívüli adók, az önkéntes megajánlások és egyéb adományok. Ezekből az összegekből fedezték az inszurgensek ruházatának, fegyverzetének és felszerelésének a költségeit, valamint a vármegyei felkelő csapatok ellátását. A pénzkezelést szigorúan szabályozták, s a bevételeket kizárólag a nemesi felkelés céljaira lehetett fordítani.¹⁰

⁶ A nemesi felkelés törvényi szabályozására lásd Vizi László Tamás: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014, 101–110.

⁷ Lásd erre vonatkozóan az 1681. évi XLVI. törvénycikket, amelynek címében is szerepel a nyílt háború: „nyílt háboru idején az országlakók személyes felkelést ajánlanak”. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=68100046>. TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D22 (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.)

⁸ Lásd erre vonatkozóan „a fölkelésnek az írott módon való följajánlásáról” szóló 1808. évi II. törvénycikket. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80800002>. TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26 (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.)

⁹ Gömörö Gusztáv: Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúkban. Hadtörténelmi Közlemények, VI. évf. 1893, 51., 57.; Takáts Tibor: Az utolsó magyar nemesi felkelés csapategészségügyi szolgálatának működése 1809-ben. Honvéddorvos, 1962/4., 321–331.; Takáts Tibor: A francia hadsereg egészségügyi szolgálatának működése a napóleoni háborúk magyarországi szakaszán 1809-ben. Honvéddorvos, 1961/3., 226–237.; Gyalóky Jenő: A magyar nemes insurrekció reformtervei 1797-től 1809-ig. Századok, LIX. évf. 1925/b., 128.

¹⁰ Vörös Károly: A magyar nemesi felkelés a napóleoni háborúk korában. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. VII. Salgótarján, 95.; Horváth Árpád: Tolna vármegye és az utolsó nemesi felkelés. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): Tanulmányok Tolna megye történetéből, III. Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1972, 174.

A szervezés módja a szabad királyi városok esetében is hasonló volt. A kiállítandó létszámot a vármegyék közölték a városi tanácsokkal, amelyek intézkedtek a felkelők kiállításáról és felszereléséről. A költségeket a városi kamarási hivatalok állták. A szabad királyi városok által kiállított felkelőket azon vármegyék inszurgensei közé osztották be, amely megyékben a városok találhatóak voltak.

A felkelők második mustráját követően – amelyet általában a megyeszékhelyeken tartottak – az inszurrekciós kerületek parancsnokai átvették a vármegyék által kiállított és felszerelt inszurgenseket, majd elindították őket a kijelölt gyülekezési táborok felé. Itt folytatódott a kiképzés.

Az inszurrekció meghirdetésétől a felkelők útba indításáig legkevesebb két, de inkább három hónapra volt szükség. Ez idő alatt derültek ki igazán az inszurrekció szervezeti hiányosságai, mozgósítási nehézségei. A felkelés ugyanis – az állandó békelétszám hiányában – sem kiképzett tiszt, sem kiképzett legénységi állománnyal nem rendelkezett. Hiányzott továbbá a használható lóállomány, a fegyverzet, a ruházat és mindennemű felszerelés. Miután pedig hadba szólításukra csak az ellenség nyilvánvaló betörése esetén kerülhetett sor, így mindent az utolsó pillanatban kellett előteremteni, ami sokkal bonyolultabbá és nehezebbé tette az inszurgens haderő mozgósítását.¹¹

A NEMESI FELKELÉS HADBA SZÓLÍTÁSA AZ ELSŐ KOALÍCIÓS HÁBORÚ MÁSODIK SZAKASZÁBAN (1796–1797)

1796. március elején a hadviselő felek között kiújult csatározások rendkívüli katonai nehézségek elé állították a Habsburg Birodalom császári–királyi hadvezetését. A legnehezebb helyzetbe az itáliai frontszakasz került, ahol a Bonaparte tábornok vezette francia hadsereg 1796 tavaszán több alkalommal is vereséget mért az osztrák katonai erőkre.¹² Az császári–királyi haderő itáliai katonai pozíciói 1797 elején tovább romlottak, ráadásul a franciák a Rajna jobb partján is támadásba lendültek.

A Napóleon vezette itáliai haderő 1797. március–április fordulóján tovább nyomult előre, és Villach, Klagenfurt, Leoben, valamint Simmering elfoglalásával félnapi járőföldre megközelítette a császárvárost, ami Bécsben óriási pánikot keltett.¹³ A katonai események hatására 1797. április 8-án I. Ferenc fegyverbe szólította a magyar nemesi felkelést.¹⁴ Az inszurrekció meghirdetését követően József nádor báró Alvinczy József¹⁵ tábornagy segítségével haladéktalanul hozzákezdett a felkelés szervezéséhez. Megkezdték az inszurrekció

¹¹ Gyalóky Jenő: A magyar nemesinsurrekció 1805-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXVI. évf. 1925/a, 258., 274.; Domanovszky Sándor: József nádor iratai 1804–1807. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1929, 146–150.; Domanovszky (1944): i. m. 417–418.

¹² Az 1796–1797. évi francia–osztrák háborút részletesen elemzi: Bánlaky József: A francia háborúk időszaka (1792–1815). A magyar nemzet hadtörténelme. 20. N/a, Budapest, 1941, 56–128.; Wertheimer Ede: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében. I. Ráth, Budapest, 1884, 28–37.; Horváth M.: i. m. 192–197.; Gömöry (1893): i. m. 397–400. A háború magyar hadtörténeti vonatkozásaira lásd Pilch Jenő (szerk.): A magyar katona vitézségének ezer éve. II. Franklin Társulat, Budapest, 1933, 138–141.

¹³ Horváth M.: i. m. 205.; Domanovszky (1944): i. m. 279.

¹⁴ Horváth M.: i. m. 206.; Horváth Á.: i. m. 96.

¹⁵ Borberekai Alvinczy József (1735–1810) tizenöt éves korától állt a császári–királyi haderő szolgálatában. Katonai pályafutása során végigjárta a katonai „szamárlétrát” az önkéntes tisztjelöltségtől egészen az 1808-ban elnyert tábornagy címig. 1796-ban tábornagy rendfokozatban és beosztásban a császári–királyi itáliai hadsereg főparancsnoka volt. Ebben a minőségében szenvedett vereséget Arcolenál és Rivoli mellett Bonaparttól.

táborkarának és főhadiszállásának összeállítását, az országos fegyvertárakból a fegyverzet és egyéb tábori felszerelések beszerzését; élelmezési tervet készítettek, gondoskodtak az egészségügyi szolgálatról, s katonai intézkedések egész sorát hozták. A kerületi szervezési gyakorlat több évtizedes rendszerét követve az inszurrekciót is kerületenként szervezték, tehát mindegyik kerület élére egy-egy tapasztalt katonát állítottak. A tiszántúli kerület vezetésével báró Splényi Gábor altábornagyot, a Tiszán inneni kerület irányításával Mészáros János vezérőrnagyot, a Dunán inneni kerület parancsnoklásával Pálffy Miklóst, míg a dunántúli kerület vezetésével herceg Esterházy Miklós vezérőrnagyot bízta meg a nádor.¹⁶ A munkálatokat az április 18-án megkötött leobeni fegyverszünetet követően is tovább folytatták,¹⁷ s a fegyverszünet ideje alatt az inszurrekció visszavonásának még a gondolata sem merült fel. A császári-királyi hadvezetés számolt ugyanis a háború kiújulásának lehetőségével, s ezért a békekötés előtt nem látta indokoltnak és célszerűnek a szervezés felfüggesztését.

Az inszurrekció tulajdonképpeni szervező munkálatai a vármegyékben 1797. április közepén kezdődtek meg, s a hónap végén és május elején már javában folytak: készültek a megyei összeírások, megalakultak a vármegyei állandó bizottságok, meghatározták a hadkötelezettek körét, és megkezdődött a vármegyék által kiállítandó lovas és gyalogos inszurgensek felszerelése.¹⁸

1797 júniusára az inszurgensek létszáma a négy szervezési kerület kimutatásai szerint meghaladta a húszezer főt: mintegy 18 ezer lovas és 3500 gyalogost számlált.¹⁹ Többségüket Zala és Vas megyékben vonták össze, míg másik részük még útban volt a kijelölt táborozási körzetek felé.²⁰ A beérkezett inszurgens csapatok harcászati beosztását is ekkor készítették el – elsőként a dunai kerületek felkelő lovasságáét. A négy (412–599 fő) vagy hat (808–946 fő) századból álló huszárezredek²¹ előbb osztályokba (divíziókba), majd dandárokba szervezték. A felkelőegységeket a hadvezetés 1797. augusztus 3. és szeptember 13. között Szombathely mellett, gyakorlatozás céljából összevonta. A gyakorlatozó inszurgenseket augusztus közepén József nádor invitálására az uralkodó Szombathelyen személyesen is meglátogatta, és elismerően, sőt meglepedéssel szólt a felkelők harcértékéről.²² Az inszurgensek augusztus 30–31-én újabb sikeres hadgyakorlatot hajtottak végre, amelyről a nádor szeptember 1-jén tett jelentést a királynak.²³

Az inszurgensek katonai kiképzése szeptember közepétől az alsó-ausztriai Lichtenwörth térségi laktáborokban folytatódott.²⁴ Itt érte a felkelőket az 1797. október 17-én megkötött

¹⁶ Gömörly Gusztáv: A magyar nemesi fölkelések, 1797 és 1800–1801. Hadtörténelmi Közlemények, I. évf. 1888, 49–50., 52.; Horváth Á.: i. m. 96.

¹⁷ Domanovszky (1925): i. m. 176–182.; A leobeni fegyverszünet szövegét lásd Hahner Péter: A nagy francia forradalom dokumentumai. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 460–461.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Fejér Megyei Levéltára (FML). Fejér Vármegye Insurrekciós Bizottságának iratai (a továbbiakban: MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9.) 1797. máj. 23., No. 15., 22.; Sebestyén József: Az 1797-i komárom megyei nemesi fölkelés. Hadtörténelmi Közlemények, XX–XXII. évf. 1919–1921, 148–149.; Gömörly (1888): i. m. 50.; Horváth Á.: i. m. 96–97.

¹⁹ Fényes Elek: Magyarország leírása. I. Magyarország általánosan. Nyomatott Biemelnél, Pesten, 1847, 144.; Gömörly (1888): i. m. 53.; Horváth M.: i. m. 207.

²⁰ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9. 1797. jún. 14., No. 34.

²¹ Gyalókay (1925/b): i. m. 136.

²² Domanovszky (1925): i. m. 186.; Horváth M.: i. m. 207.

²³ Domanovszky (1925): i. m. 186.

²⁴ Gömörly (1888): i. m. 54.; Iványi István: Katonai vezényszók 1797-ből. Hadtörténelmi Közlemények, V. évf. 1892, 123–125.

campoformiói békekötés²⁵ híre. A háborút lezáró békeszerződés azonban nem jelentette az inszurgensek automatikus hazabocsátását. Október végén ugyanis a csapatok még nem haza, hanem téli szállásra vonultak. A felkelőknek a megyékbe történő visszavonulására és feloszlására vonatkozó határozat végül december első felében, a béke rastatti ratifikálása és a békeokmányok kicserélése után, de már a tél beálltakor született meg.

Az 1797 áprilisában meghirdetett magyar nemesi felkelést a kortársak eredményesnek és sikeresnek tekintették. A féléves leobeni fegyverszünetet kihasználva, a folyamatos, mintegy négy hónapos katonai gyakorlatozás eredményeként az inszurgensek ugyanis harcász állapotba jutottak, s bevetésüket csak a campoformiói béke megkötése és a háború lezárása akadályozta meg. A 112 és fél lovasszázadból, 3 és háromnegyed gyalogzászlóaljából, valamint a 14 ágyút és 2 tarackot kezelő tüzérekéből álló 1797. évi nemesi felkelés vitézei tehát harci cselekményekben nem vettek részt, csupán a gyakorlatozás tapasztalataival gazdagodva tértek haza vármegyéikbe.²⁶

AZ ÚJABB FRANCIAELLENES KOALÍCIÓ ÉS A MAGYAR NEMESSÉG HADBA HÍVÁSA 1800-BAN

A rastatti békekongresszuson ratifikált campoformiói béke nem hozott tartós fegyvernügvást az európai kontinensen. A forradalmi Franciaország ugyanis nem elégedett meg határainak biztosításával, hanem átlépte azokat, bekebelezte Belgiumot és Hollandiát, létrehozta a franciabarát Helvéciai Köztársaságot, és alaposan átrendezte Itália politikai térképét. Az európai hatalmi egyensúlyt durván megsértő Franciaország ellen Anglia azonnal megkezdte az újabb franciaellenes szövetség szervezését. A második koalíciót az 1798. december 29-én Szentpétervárott megkötött angol–oros szövetség alapozta meg, amelyhez hamarosan csatlakozott Portugália, Nápoly, Törökország és több délnémet állam. A szövetségesegek Lombardia visszaszerzését, Franciaország területi visszaszorítását és nem titkoltan a francia forradalmi kormányzat megdöntését jelölték meg céljukként. A III. György angol király és I. Pál orosz cár megbízottai által aláírt pétérvári szerződés eredményeként 1799 elején mozgásba lendült az orosz haderő, s ez, alig több, mint egyéves szünet után, a harcok kiújulását jelentette.²⁷

A Habsburg Birodalom ekkor még nem csatlakozott nyíltan a második koalícióhoz, háborús szándékának azonban egyértelmű jelét adta azzal, hogy az A. V. Szuworov herceg vezette orosz hadsereget átengedte országai területén.²⁸ Az orosz átvonuláshoz történt osztrák hozzájárulást *casus bellinek* minősítették Párizsban, s 1799. március 12-i keltezéssel Franciaország hadat üzent a Habsburg Birodalomnak.²⁹ Az újabb francia háború kedvezően indult a koalíció számára. Az egyesített osztrák–orosz erők sorozatos sikereket értek el Itáliában a Napóleont nélkülöző franciákkal szemben. 1799 őszén azonban fordulat állt be a háború menetében: Masséna francia tábornok előbb Limmánál, majd Zürich mellett mért vereséget az egyesült orosz–osztrák erőkre. A kudarcok nyomán az orosz cár hazarendelte az Itáliában és Németországban harcoló csapatait.

²⁵ A campoformiói béke szövegét lásd Hahner: i. m. 474–478.

²⁶ Fényes: i. m. 144.; Gyalókay (1925/b): i. m. 128., 147.; Vizi (2014): i. m. 111–124.

²⁷ Az 1799. évi és az 1800. évi háború eseményeinek hadtörténeti részleteit lásd Bánlaky: i. m. 128–201.; a magyar vonatkozásait lásd Pilch: i. m. 142–157.; a második koalíció létrejöttének előzményei és a háború menete a lunéville-i békéig: Wertheimer: i. m. 38–66., 67–96.; Horváth M.: i. m. 208–216.; Gömör (1893): i. m. 400–403.

²⁸ Darvas István: Szuworov hadai Magyarországon 1799-ben. Századok, LXXXIII. évf. 1949/1–4., 282–291.

²⁹ Az Ausztriának küldendő hadüzenet Direktórium általi indokolását lásd Hahner: i. m. 487–490.

Az Egyiptomból időközben hazatérő Bonaparte tábornok vezetésével 1800 tavaszán ismételten meginduló francia támadás a Habsburg Birodalom számára újabb vereséget hozott: 1800. június 14-én Marengónál, majd néhány nap múlva Höchstädtnél. Június 20-án ugyan aláírták Bécsben az angol–osztrák szerződést – amelynek értelmében Anglia 2 millió font sterling segélyt ajánlott fel a háborút folytató Monarchiának –, de ez a birodalom kedvezőtlen katonai helyzetén mit sem változtatott. Július 15-én I. Ferenc megbízottai három hónapos fegyverszünetet kötöttek a franciákkal, s kísérletet tettek egy békekongresszus összehívására. Ezt azonban Anglia nem támogatta, amelynek következményeként Napóleon szeptember elején felmondta a Béccsel megkötött fegyverszüneti megállapodást.³⁰

A várhatóan kiújuló háború hatására a király 1800. szeptember 4-én ismét fegyverbe szólította az általános nemesi felkelést. A helyzet sokban hasonlított az 1797. évihez, hiszen az inszurrekció szervezése, felállítása és katonai kiképzése ezúttal is a fegyverszüneti időszakban kezdődött meg. Az inszurgens csapatokat így ismételten végső hadművelési tartalékként kezelhette a császári–királyi hadvezetés, miközben fenntartásuk nem a kincstárat, hanem a nemességet terhelte. Kiújuló háború esetén bevethetők, békekötés után pedig minden további kötelezettség nélkül feloszthatók voltak.

A nádor által irányított szervezőmunka az 1797-es felkelés mintájára újfent kerületenként indult meg. A Dunán inneni kerület vezetésével báró Benyovszky altábornagyot, a dunántúli irányításával herceg Esterházy Miklós vezérőrnagyot, a Tiszán inneni és a tiszántúli kerületek parancsnoklásával Mészáros János és báró Splényi Gábor altábornagyokat bízta meg József főherceg. A nádort főparancsnoki teendőinek ellátásában ismételten báró Alvinczy József tábornagy, ugyanezt az erdélyi részekben gróf Mittrowszky József tábornagy segítette.³¹

Az uralkodó 1800. szeptember 22-én írt levelében tájékoztatta a nádort arról, hogy a franciákkal újabb 45 napos fegyverszünetet kötött. Egyúttal köszönetet mondott az eddigi inszurrekciós szervezőmunkáért, de annak gyors ütemű folytatását kérte.

A fegyverszünet ideje alatt a francia és az osztrák kormányok – nem utolsósorban Anglia hajthatatlan magatartása miatt – nem tudtak közös nevezőre jutni a béke kérdésében. Erről I. Ferenc 1800. november 20-án kelt levelében tájékoztatta a nádort, s tudatta vele, hogy a franciákkal kötött fegyverszünet november 28-án lejár.³² József főherceg válaszában az inszurgensek megyei szemléiről számolt be az uralkodónak,³³ aki november 25-i válaszlevelében a katonai helyzetre hivatkozva a dunai kerületek felkelőinek összevonását és azonnali útba indítását kérte.³⁴

A háborúzó felek között 1800. november végén kiújultak a hadműveletek. A döntő ütközetre 1800. december 3-án a bajorországi Hohenlindennél került sor, ahol a János főherceg vezette császári–királyi haderő vereséget szenvedett Moreau tábornok francia csapataitól. Az ellenség ismételten közvetlenül Bécsset fenyegette.³⁵

³⁰ Horváth M.: i. m. 216–217.

³¹ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9., 1800. szept. 4., No. 1.; Gömöry (1888): i. m. 55.; Horváth M.: i. m. 217.; Angyal Dávid: Az 1800-iki nemesi fölkelés történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, XVI. évf. 1915, 354.

³² Domanovszky (1925): i. m. 357.

³³ Domanovszky (1925): i. m. 357–358.

³⁴ Domanovszky (1925): i. m. 358.

³⁵ Bánlaky: i. m. 201–205.; Horváth M.: i. m. 218–219.

1800 decemberének elejéig az ország nyugati határaihoz vezényelték a magyar nemesi felkelő haderőt.³⁶ I. Ferenc a nádor jelenlétében december 12-én megszemlélte az inszurgenseket. Erről a december 14-én Sopronban kelt napiparancs így emlékezett meg: „...ő Felsége a fölkelés gyors fölállításával, a gyakorlatokban oly rövid idő alatt elsajátított ügyességekkel és előmenetelökkel, a csapatoknál észlelt fegyelemmel és renddel nemcsak nagyon meg van elégedve, de ezeket minden várakozáson felülieknek találta. Ő Felségének sok oka van teljes bizalommal szemlélni, hogy ha a körülmények követelni fogják, e jeles hadsereg készséggel és bátor lélekkel fog az ellenség elé vonulni.”³⁷

1800 decemberében az inszurgens haderőt Alsó-Ausztria és Bécs fedezésére, a Lajta mellé vonták össze.³⁸ A nemesi felkelők bevetésére azonban – az 1797. évi inszurrekcióhoz hasonlóan – ezúttal sem került sor. A francia és az osztrák fél közötti további ellenségeskedések ugyanis az 1800. december 25-én Steyerben aláírt újabb fegyverszünettel lezárultak, s ha vontatottan is, de ismételten megkezdődtek a békeszerződést előkészítő tárgyalások. Az udvar azonban számolt a háború esetleges további folytatásával, s ezért a király utasítására a nemesi felkelőket nem oszlatták fel, hanem alakulataikat Bécsújhely körül vonták össze.³⁹ Az inszurrekció főparancsnokságát Laxenburgba helyezték át, a felkelőserég élelmezésére Minkendorfban, Schwandorfban és Bécsújhelyen élelmiszerraktárakat hoztak létre, Königshof, Loretto és Windpassing települések ciszterci, szervita és minorita klostromait pedig katonai ispotályokká alakították át.⁴⁰

A laxenburgi főhadiszállást 1801. január 17-én főherceg testvérei kíséretében I. Ferenc is felkereste. A látogatás során az inszurrekció vezérkarának jelenlétében a vendégek megtekintették a lovas és gyalogos felkelők közel háromórás hadgyakorlatát, amelyről annak befejezését követően valamennyien elismerően nyilatkoztak.⁴¹

Az 1801 elején megkezdődött béketárgyalások 1801. február 9-én a lunéville-i béke aláírásával zárultak.⁴² A béke megkötése azonban ezúttal sem jelentette az akkor 26 600 gyalogosból (28 gyalogzászlóaljából) és 10 778 lovasból (57 és háromnegyed lovasszázadból) álló⁴³ inszurgens haderő azonnali feloszlását és hazabocsátását. Erre a döntésre még két hónapot várni kellett, s ez idő alatt a szervezés, ha lassabban is, de tovább folytatódott. A nemesi felkelőket eközben átvezényelték a Bécstől délkeletre, a Duna jobb partján található Fischamend melletti laktáborba, ahol még hetekig gyakorlatoztatták őket. Csak az uralkodói szemlét követően, 1801. április 15-én került sor az inszurrekció hivatalos feloszlására. A nádor és a kerületi parancsnokok külön kiáltványban búcsúztak el az inszurgensektől. A felkelőtisztek egyenruhájukat az elbocsátás után is megtarthatták, s továbbra is viselhették tiszti jelvényeiket.⁴⁴

³⁶ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9., 1800. szept. 7., No. 19.

³⁷ Domanovszky (1925): i. m. 358–359.; Gömöry (1888): i. m. 62.; Horváth M.: i. m. 219.

³⁸ Domanovszky (1925): i. m. 359–364.; Gömöry (1888): i. m. 62.

³⁹ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 1801–1–ad 9. (414. fol.); Gömöry (1888): i. m. 62.

⁴⁰ Szendrei János: Egykorú hírlapi tudósítások a francia háborúk idejéből. Hadtörténelmi Közlemények, XIII. évf. 1911, 585–586.

⁴¹ Szendrei: i. m. 586.

⁴² Horváth M.: i. m. 219–220.

⁴³ Gömöry (1888): i. m. 62.; vö. Fényes: i. m. 144.

⁴⁴ Gömöry (1888): i. m. 62–63.; Horváth Á.: i. m. 100.; Agyal: i. m. 355.; Vizi (2014): i. m. 125–139.

A MAGYAR NEMESI FELKELÉS SZEREPVÁLLALÁSA AZ 1805. ÉVI NAPÓLEON ELLENI KOALÍCIÓS HÁBORÚBAN

A háborúzó felek között Lunéville-ben megkötött fegyvernyugvás nem tartott sokáig. A békeszerződésben vállalt kötelezettségeit ugyanis egyik fél sem tartotta be, amelynek következtében az ellenségeskedések Anglia és Franciaország között 1803 májusában kiújultak. A londoni kormányzat élére 1804-ben visszakerülő, kérlelhetetlen franciaellenességéről híres konzervatív ifj. William Pitt azonnal hozzáfogott egy újabb koalíció megszervezéséhez. Szövetségeseinek kezdeti támogatásához Pitt 2 millió font sterlinget szavaztatott meg a parlamenttel. A pénzügyi támogatás kilátásba helyezése a későbbiekben is az angol diplomácia hatékony eszközének bizonyult.

A Franciaország elleni harmadik koalíció az 1804. december 3-án megkötött angol–svéd, majd az 1805. április 11-én, Szentpéterváron aláírt angol–orosz megállapodással alakult meg. A szövetséghez – angol és orosz sürgetésre – 1805. augusztus 9-én a Habsburg Birodalom is csatlakozott. A bécsi kormány 1 millió font sterlinget kapott a háborús előkészületekre Londontól, s hadiévenként Anglia további 4 millió font sterling támogatást ígért a birodalomnak. A koalíció megalakulására válaszként Napóleon felhagyott az angliai invázió tervével, és szövetséget kötött Bajorországgal, Badennel, Württemberggel és Nassauval. Annak ellenére, hogy a hadműveletek már 1805. augusztus végén megindultak a szemben álló felek között, Napóleon csak szeptember 23-án üzent hadat Ausztria császárnak, s egyben Magyarország királyának, I. Ferencnek.⁴⁵

Bár a csatározások a hadjárat kezdetén még messze nyugaton folytak, az előző háborúk tapasztalatai alapján mégis joggal számítani lehetett arra, hogy a katonai események idővel megközelítik, vagy akár el is érik a Magyar Királyság határait. Erre az eshetőségre József nádor is gondolt, és szeptember 5-én hozzáfogott az inszurrekciós előkészületekhez, noha a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül csak korlátozott lehetőségei voltak. Az országgyűlési döntést megelőző munkálatok csupán a szervezéssel összefüggő tervek kidolgozására, a felkelők összeírására, fegyverzeti, ruházati és egyéb felszerelési anyagainak előzetes beszerzésére és biztosítására, valamint a felsőbb parancsnoki állomány kijelölésére szorítkozhattak. De tervek készültek az inszurgens sereg gyalogszázalajakra és lovasszázadokra, majd hadosztályokra történő tagolásáról, az egyes inszurgenskerületek létszámának várható alakulásáról. A nádor tehát sürgette a szervezőmunkát, hiszen az 1797-es és az 1800-as felkelések példáján jól látta, hogy az inszurrekció felszereléséhez és hadra fogható állapotba hozásához az országgyűlési felajánlástól számítva legkevesebb három hónapra van szükség.⁴⁶

József főherceg inszurrekciós igyekezetét a háború főhadszínterén lezajló október eleji hadművelati események igazolták. Napóleon bravúros gyorsasággal elvágta egymástól az orosz és osztrák erőket, majd váratlan támadást indított a Duna völgyének irányába, ahol a meglepett, kapkodó és terveit állandóan változtató Mack tábornok által vezetett császári-királyi haderő helyzete október közepére Ulm térségében válságosra fordult.

⁴⁵ A harmadik koalíciós háború előzményeit, okait és részletes menetét a békeszerződés aláírásáig lásd Bánlaky: i. m. 215–262.; Wertheimer: i. m. 233–255., 303–323., 340–368., 369–395.; Horváth M.: i. m. 269–270.; Gömör (1893): i. m. 403–404. A háború magyar hadtörténeti és politikai vonatkozásait lásd Pilch: i. m. 158–165.; Vizi László Tamás: The Hungarian Kingdom's defensive war against Napoleon in 1805. *Tradecraft Review – Periodical of the Scientific Board of Military Security Office*, 2010/2., 42–54.

⁴⁶ Gyalóky (1925/a): i. m. 257–258., 274.

Ezeknek az aggasztó és lehangoló katonai híreknek az ismeretében került sor a magyar országgyűlés 1805. október 13-i pozsonyi megnyitására. A diéta összehívásáról – nyilvánvaló politikai megfontolásokból – még augusztus végén döntöttek Bécsben. A Magyar Kancellária jelzései szerint ugyanis az előző felkelések során számos vármegye nehezményezte, hogy az inszurrekció meghirdetését nem előzte meg országgyűlési határozat vagy ajánlás.⁴⁷ Az udvar tehát törvényes mederbe kívánta terelni a felkelés ügyét, de nyár végén még nem tudhatta, hogy az október közepére tervezett országgyűlési megnyitó milyen nehéz és kritikus katonai helyzetben találja a birodalmat.

Az egyenesen a harcterről Pozsonyba érkező uralkodó kétségbeesetten fordult a magyar nemességhez és annak segítségét kérte.⁴⁸ Miután a császári-királyi haderő valamennyi frontszakaszon elszenvedett komoly veszteségei és súlyos vereségei karnyújtásnyira hozták a háborút a Magyar Királyság határaihoz, a magyar országgyűlésnek azonnal reagálnia kellett. Ilyen előzmények és körülmények között alkotta meg október 27-én a diéta az 1805. évi I. törvénycikket, s ezzel hozzájárulását adta a nemesi felkelés fegyverbe hívásához.⁴⁹

1805. november első napjaira a birodalom katonai helyzete válságosra fordult. November 2-án Napóleon bevonult Linzbe, s miután az orosz haderő döntő ütközetet nem vállalva kitért a franciák elől, Bécs védhetetlenné vált. Ennek hírére a nádor – egyeztetve az uralkodóval – november 8-án a dunántúli kerületben, továbbá a Dunán inneni kerület legtöbb megyéjében felfüggesztette a felkelés szervezőmunkálatait. József főherceg ugyanis okkal tartott attól, hogy az inszurrekciós előkészületek egyrészt akadályozzák az esetleges fegyverszünet megkötését, másrészt irritálhatják a határ közelébe érkező ellenséget. Ez az intézkedés viszont csak az érintett megyék csapattesteinek megalakítását halasztotta el, s nem jelentett felmentést az inszurrekciós kötelezettségek és előkészületek alól.⁵⁰ A nemesi felkeléssel kapcsolatos uralkodói álláspont azonban november 12-re megváltozott. A franciák ezen a napon bevonultak Bécsbe, ami alapvetően új katonai és politikai helyzetet teremtett. Ennek ismeretében I. Ferenc utasította a teljhatalommal néhány nappal korábban felruházott nádort, hogy hivatalosan is szólítsa fegyverbe Magyarországon a nemesi felkelést.⁵¹

Az inszurrekció meghirdetésekor a nádor által kora ősszel megkezdett szervezőmunkálatok eredményeképpen a felkelés előkészületei az inszurgens kerületekben már javában folytak. József főherceg vezetésével megalakult a nemesi felkelés főparancsnoksága, és gróf Sztáray Antal tábornagy, báró Ott Károly, báró Szentkereszty Zsigmond és báró Duka Péter altábornagyok személyében kinevezték a Dunán inneni, a dunántúli, a Tiszán inneni és a tiszántúli inszurgenskerületek parancsnokait. A felkelés adminisztratív ügyeinek intézésére megalakították az *Insurrections General Commandót*, amelynek élére Fábry Mihály nyugalmazott altábornagyot nevezték ki. Az inszurrekciós haderő tábornoki főnöki teendőit – az 1797-es és 1800-as felkelésekhez hasonlóan – Gomez y Parientos Móric vezérőrnagy látta el.⁵²

⁴⁷ Horváth M.: i. m. 271.; Angyal: i. m. 355–359.

⁴⁸ Vizi László Tamás: The Military Role of the Hungarian Nobility in the French War of 1805. In: Blanco Núñez, J. M. et al.: XXXIst International Congress of Military History. Comisión Española de Historia Militar, Ministerio de Defensa, Madrid, 2006, 181–190.

⁴⁹ Az „általános fölkelés kijelentéséről az alább irott módozat szerint” szóló 1805. évi I. törvénycikk teljes szövegét lásd <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80500001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.)

⁵⁰ Domanovszky (1929): i. m. 188–190., 300–301.; Domanovszky (1944): i. m. 432–433.; Gyalókey (1925/a): i. m. 278.

⁵¹ Domanovszky (1929): i. m. 176–178., 189–190.; Domanovszky (1944): i. m. 431–432.

⁵² Gyalókey (1925/a): i. m. 268–269., 277.

Bécszet 1805. november 13-án elfoglalták a franciák, Louis-Nicolas Davout⁵³ marsall francia katonái Vialanne lovassági tábornok vezetésével 1805. november 15-én Pozsony térségében átlépték a Magyar Királyság határát: elfoglalták a koronázóvárost, s megszállták Pozsony, Nyitra, valamint Trencsén vármegyék egyes részeit.⁵⁴ Ezzel az ország nyugati és északnyugati vármegyéi, ha csak néhány hétre is, de hadszíntérré változtak. A francia megszállás azonban nem tartott sokáig, mivel a döntő összecsapásra készülő Napóleon november 30-án elrendelte Pozsony és környéke kiürítését, s csapatainak zömét Austerlitz felé irányította.⁵⁵

Ezt megelőzően azonban Napóleon megbízásából Davout marsall, hadtestparancsnok 1805. november 26-án Bécsből kiáltványt intézett a magyar nemességhez. A Davout-féle kiáltvány egyfajta semlegességi felhívás volt, amely felszólította a magyarokat, hogy tartózkodjanak mindenfajta ellenségeskedéstől, csapatállítástól és inszurrekciótól. Ennek fejében a rendek kiváltságainak és a nemesi alkotmányának a tiszteletben tartását ígérték a franciák.⁵⁶ A kecsgetőnek tűnő ajánlat azonban visszhang nélkül maradt, s eltekintve Pálffy Lipót pozsonyi helyőrségparancsnok Davout marsallal történő levélváltásától,⁵⁷ a kiáltvány teljesen közömbös fogadtatásban részesült.

A harmadik koalíciós háborúban Austerlitznél⁵⁸ 1805. december 2-án elszenvedett osztrák–orosz döntő vereséget követő, december 6-án megkötött fegyverszüneti megállapodás súlyos és szigorú feltételei – az oroszok azonnali hazavonulása, a magyar nemesi felkelés szervezésének haladéktalan leállítása, a demarkációs vonal megvonása értelmében jelentős területek francia megszállás alá kerülése – már előrevetítették, hogy Napóleon dicsőséges békekötést szeretne, s a vesztes félnek nem lesz könnyű dolga a közelgő béketárgyalásokon. A Habsburg Birodalomnak számolnia kellett további komoly területi veszteségekkel, de a birodalom sorsa is Napóleon kezében volt ekkor.

A hadviselő felek közötti közvetlen ellenségeskedések lezárulása ellenére a magyar nemesi inszurrekció szervezése újabb lendületet kapott. A nádor ugyanis lehetségesnek tartotta a háború esetleges folytatását, ami akár a hadműveleteknek a Magyar Királyság területére történő áttolódását is jelentette volna. A fegyverszünet 3. pontja ugyan kimondta, hogy a december 6-ig felállított felkelőegységek együtt tarthatók, de azt követően újabb szervezés nem történhet s minden további szervezést haladéktalanul le kell állítani, a nádor azonban nem állította le a megkezdett szervezőmunkát, sőt egyenesen tovább sürgette és szorgalmazta

⁵³ Louis-Nicolas Davout (1770–1823) Franciaország marsallja és a császári gárdák parancsnoka. Az austerlitz csatában ő irányította a francia jobbszárnyat. 1806-ban a porosz derékhad áttörésével eldöntötte az austerlitz csatát, amiért Napóleontól megkapta az Auerstädt hercege címet. Nevéhez fűződik az 1809. április 22-i eckmühli győzelem és a wagrami csata eldöntése is. Az Eckmühl hercege címet is ekkor érdemelte ki. Napóleon száznapos visszatérésének idején a császárság hadügyminiszteri posztját töltötte be. Davout-t, aki katonai pályafutása során egyetlen csatát vagy ütközetet sem veszített el, 1819-ben „Franciaország pairjévé” nevezték ki.

⁵⁴ Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon, 1809. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 7.

⁵⁵ Veress D.: i. m. 8.

⁵⁶ Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország. Magvető Kiadó, Budapest, 1977, 41–44.; Veress D.: i. m. 7–8.; Ódor Imre: Magyarország és a francia háborúk (1792–1815). In: Rác Árpád (szerk.): Nagy képes milleniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Rubicon – Aquila Könyvek, Budapest, 2000, 257.; Gyalókey (1925/a): i. m. 281–282.

⁵⁷ Horváth M.: i. m. 280–284.; Kosáry: i. m. 41–46.; Gyalókey (1925/a): i. m. 280–282.; Ódor: i. m. 257.

⁵⁸ A három császár csatájaként elhíresült 1805. december 2-i austerlitz összecsapásra vonatkozóan lásd a legújabb magyar nyelvű összefoglalót: Nagy István: Az austerlitz csata. Aetas, 2001/2. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00018/2001-2-06.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 31.); Nagy István – Vizi László Tamás: Három császár csatája – két császár békéje. Rubicon, XVI–XVII. évf. 2005/10.–2006/1., 8–9.

azt.⁵⁹ Moson, Sopron, Vas, Árva és Liptó vármegyékét kivéve elrendelte az „egész inszurgens lovasság” azonnali mozgósítását. A dunántúli kerület gyülekezőhelyeként Székesfehérvárt és Veszprémet jelölték ki.⁶⁰ A béketárgyalások során tapasztalt túlzott francia követelések ugyanis a háború esetleges kiújulásának lehetőségét rejtették magukban. A nádor utasítására a kerületi parancsnokok és a melléjük rendelt tábornokok rohammunkában készítették el az alakuló inszurgenscsapatok hadászati beosztását.

A nádor által december elején felgyorsított katonai előkészítő munkálatok azonban nem tartottak sokáig, mivel I. Ferenc 1805. december 15-én kelt leiratában minden további inszurrekciós szervezőtevékenységet leállított. Ez nyilván összefüggésben állt a francia–oszátrák béketárgyalásokkal, amelyek ekkorra végső stádiumukba léptek.

A két uralkodó megállapodása szerint a békealkudozások Nikolsburgban kezdődtek, majd Brünnben folytatódtak. A tárgyalások azonban december közepéig csak lassan és vontatottan haladtak. A fordulat akkor következett be, amikor a francia diplomácia Poroszország leválasztásával megfosztotta Ausztriát utolsó lehetséges kontinentális szövetségésétől is. A magára maradt Habsburg Birodalom ezek után már könnyű prédának bizonyult Napóleon számára.

A béketárgyalások végső, befejező szakasza a francia megszállás alatt lévő Pozsonyban zajlott. Itt, a primási palota dísztermében 1805. december 26-án aláírt békeszerződés értelmében a Habsburg Birodalom átengedte Franciaországnak Velencét, ideértve Isztriát és Dalmácia egy részét. Bécs lemondott továbbá valamennyi dél-németországi birtokáról, Tirolról és Voralbergről (e területeken Bajorország, Baden és Württemberg osztoztak). A Habsburg Birodalom kárpótlásként ugyan megkapta Salzburgot és Berchtesgadent, ez azonban aligha tudta ellentételezni az Itáliából való kiszorulás tényét. Ráadásul el kellett ismernie Bajorország és Württemberg szuverén királysággá történő alakulását.⁶¹ Eredményként csupán azt könyvelhette el a birodalom, hogy a francia csapatok elhagyták a Magyar Királyság területét, s ezzel a pozsonyi béke *de facto* véget vetett az északnyugat-magyarországi francia jelenlétnek⁶² – mint ahogy az 1805 ősze óta tartó háborúnak.⁶³ A béke, amelyet a felek 1806. január 1-jén ratifikáltak, a francia akaratot és Párizs kontinentális hegemoniáját tükrözte.

A pozsonyi béke nem hozta magával az addig összegyűlt mintegy 15–20 ezer inszurgens⁶⁴ azonnali feloszlását. Az inszurrekciót feloszlató királyi rendelet csak a béke megkötését követően két hónappal, 1806. február 28-án kelt, s csak általánosságban mondott köszönetet a nemesi felkelő sereg megalakítása körül fáradozó személyeknek, parancsnokságoknak és hatóságoknak. Holott a nádor, aki tisztában volt annak a munkának a nagyságával, amelyet a vármegyék és a szabad királyi városok a felkelés szervezése során tettek, 1806. január 18-án a vármegyék erőfeszítéseit részletesen elemezve felterjesztést készített az uralkodónak. Február 20-i jelentésében a ténylegesen kiállított nemesi felkelők létszámát is közölte: számításai szerint 1805. december közepéig a Magyar Királyság 20 239 fő inszurgens mozgósított.⁶⁵

⁵⁹ MNL FML.–IV–A–4. fasc. 9., 1805. dec. 10., No. 128.

⁶⁰ Domanovszky (1944): i. m. 447.; Domanovszky (1929): i. m. 239–241., 371.; Gyalókey (1925/a): i. m. 286.

⁶¹ Nagy–Vizi: i. m. 8–9.; Erich Zöllner: Ausztria története. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 258.; Karl Vocelka: Ausztria története. Corvina Kiadó, Budapest, 2006, 82.

⁶² Horváth M.: i. m. 279–289.; Wertheimer: i. m. 28–96., 233–255., 303–323., 340–368., 369–395.; Bánlaky: i. m. 56–201., 215–262.; Kosáry: i. m. 39–49.; Veress D.: i. m. 7–8.; Ódor: i. m. 257.; Vizi (2012): i. m. 270–271.

⁶³ Domanovszky (1944/a): i. m. 447.; Domanovszky (1929): i. m. 392.; Gyalókey (1925/a): i. m. 287.

⁶⁴ Gyalókey (1925/a): i. m. 289.; Domanovszky (1929): i. m. 462.

⁶⁵ Domanovszky (1929): i. m. 459–463.; vö. Gyalókey (1925/a): i. m. 287., 289–290.; Horváth M.: i. m. 287.

A napóleoni háborúk során 1805-ben harmadszor is fegyverbe szólított magyar nemesi felkelés ezúttal sem esett át a tűzkeresztségen. Ellentétben azonban az 1797-es és 1800-as inszurrekciókkal, amelyek során zajlott le a nemesi felkelők összeírása és felszerelése – s a megkötött fegyverszüneteket kihasználva, a többhetes gyakorlatozásoknak köszönhetően az inszurgensek harcász állapotba kerültek, s bevetésüket csupán a háború korai befejezése akadályozta meg –, az 1805-ös felkelés szervezése a békekötés idején még javában tartott. Nem is szólva a dunántúli és Dunán inneni kerületekről, ahol csak a fegyverszünet megkötését követően gyorsultak fel igazán az események. 1805-ben a felkelés meghirdetése után rövid időn belül leállították a további szervezőmunkát. Így a békekötés idején még a felkelők első mustrájára sem került sor. A háborúk tehát mindhárom esetben még az inszurgensek bevetése előtt befejeződtek.

A napóleoni háborúk során utolsó ízben fegyverbe szólított inszurgensek csak az ötödik koalíciós háborúban, 1809-ben – de akkor is csak az osztrák császári-királyi reguláris csapatokat támogatva – kerültek szembe a kor legkiválóbb hadseregével, a francia haderővel. A magyar nemesi felkelés 1809-es történetének ismertetése azonban már túlmutat e tanulmány keretein.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1681. évi XLVI. törvénycikk – nyílt háború idején az országlakók személyes felkelést ajánlanak. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=68100046.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D22>
1805. évi I. törvénycikk az általános fölkelés kijelentéséről az alább írott módózat szerint. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80500001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26>
1808. évi II. törvénycikk a fölkelésnek az írott módon való följánlásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80800002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D26>
- Angyal Dávid: *Az 1800-iki nemesi fölkelés történetéhez*. Hadtörténelmi Közlemények, XVI. évf. 1915.
- Bánlaky József: *A francia háborúk időszaka (1792–1815)*. A magyar nemzet hadtörténelme. 20. N/a, Budapest, 1941.
- Darvas István: *Szuvorov hadai Magyarországon 1799-ben*. Századok, LXXXIII. évf. 1949/1–4., 282–291.
- Domanovszky Sándor: *József nádor élete. I.* In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkortörténetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1944.
- Domanovszky Sándor: *József nádor iratai 1792–1804*. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkortörténetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925.
- Domanovszky Sándor: *József nádor iratai 1804–1807*. In: József nádor élete és iratai. Magyarország újkortörténetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1929.
- Fényes Elek: *Magyarország leírása. I. Magyarország általánosan*. Nyomatott Biemelnél, Pesten, 1847.
- Gömöry Gusztáv: *A magyar nemesi fölkelések, 1797 és 1800–1801*. Hadtörténelmi Közlemények, I. évf. 1888.
- Gömöry Gusztáv: *Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúkban*. Hadtörténelmi Közlemények, VI. évf. 1893.
- Gyalókey Jenő: *A magyar nemesinsurrectio 1805-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, XXVI. évf. 1925/a.
- Gyalókey Jenő: *A magyar nemes insurrectio reformtervei 1797-től 1809-ig*. Századok, LIX. évf. 1925/b.
- Hahner Péter: *A nagy francia forradalom dokumentumai*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

- Horváth Árpád: *Tolna vármegye és az utolsó nemesi felkelés*. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből*, III. Tolna megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1972, 93–183.
- Horváth Mihály: *Magyarország történelme*. VIII. Franklin, Budapest, 1873.
- Iványi István: *Katonai vezényszók 1797-ből*. Hadtörténelmi Közlemények, V. évf. 1892.
- Kosáry Domokos: *Napóleon és Magyarország*. Magvető Kiadó, Budapest, 1977.
- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Fejér Megyei Levéltára (FML). Fejér Vármegye Insurrekciós Bizottságának iratai.
- Marczali Henrik: *A francia forradalmi háborúk eredete és keletkezése*. Budapesti Szemle, 1876/11.
- Nagy István: *Az austerlitz csata*. Aetas, 2001/2. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00018/2001-2-06.html>
- Nagy István – Vizi László Tamás: *Három császár csatája – két császár békéje*. Rubicon, XVI–XVII. évf. 2005/10.–2006/1.
- Ódor Imre: *Magyarország és a francia háborúk (1792–1815)*. In: Rác Árpád (szerk.): *Nagy képes millenniumi hadtörténet*. 1000 év a hadak útján. Rubicon–Aquila Könyvek, Budapest, 2000, 255–265.
- Pilch Jenő (szerk.): *A magyar katona vitéségének ezer éve*. II. Franklin Társulat, Budapest, 1933.
- Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Sebestyén József: *Az 1797-i komárom megyei nemesi fölkelés*. Hadtörténelmi Közlemények, XX–XXII. évf. 1919–1921.
- Szederkényi Nándor: *A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban*. Athenaeum, Budapest, 1896.
- Szendrei János: *Egykorú hírlapi tudósítások a francia háborúk idejéből*. Hadtörténelmi Közlemények, XIII. évf. 1911.
- Takáts László: *A francia hadsereg egészségügyi szolgálatának működése a napóleoni háborúk magyarországi szakaszán 1809-ben*. Honvédervos, 1961/3.
- Takáts László: *Az utolsó magyar nemesi felkelés csapategységügyi szolgálatának működése 1809-ben*. Honvédervos, 1962/4.
- Veress D. Csaba: *Napóleon hadai Magyarországon, 1809*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
- Vizi László Tamás: *„Kövess példájokat vitez eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye insurrekciós szerepére*. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2014.
- Vizi László Tamás: *The Hungarian Kingdom's defensive war against Napoleon in 1805*. Tradecraft Review – Periodical of the Scientific Board of Military Security Office, 2010/2.
- Vizi László Tamás: *The Military Role of the Hungarian Nobility in the French War of 1805*. In: Blanco Núñez, J. M. – Castro Martín, P. de – García Hernán, E. (coord.): XXXIst International Congress of Military History. Comisión Española de Historia Militar, Ministerio de Defensa, Madrid, 2006, 181–190.
- Vocelka, Karl: *Ausztria története*. Ford. Liska Endre. Corvina Kiadó, Budapest, 2006.
- Vörös Károly: *A magyar nemesi felkelés a napóleoni háborúk korában*. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. VII. Salgótarján, 1981, 93–101.
- Wertheimer Ede: *Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében*. I. Ráth, Budapest, 1884.
- Zachar József: *Háború, háború, háború... 1792–1815*. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): *Franciák Magyarországon, 1809*. I. Győr Megyei Jogú Város Levéltára – Magyar Országos Levéltár – Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2010.
- Zöllner, Erich: *Ausztria története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Szelke László:

KATONÁK, KÉMEK, KALANDOROK

Az SOE és a 2. vkf. osztály a második világháborúban (1940–1942)

ÖSSZEFOGLALÓ: *Arthur Conan Doyle híres magán-detektívjéhez, Sherlock Holmeshoz hasonlóan a brit titkosszolgálati szerv, az SOE (Special Operations Executive) központi irodája is a Baker Street 64. szám alatt működött. Az SOE 1940-ben jött létre. Feladata elsősorban a Nagy-Britanniával ellenséges csoportok támogatása, a németek által megszállt országokban az ellenállás megszervezése, illetve koordinálása, a partizánmozgalmak és ellenzéki (a német hadsereg és hadiipar elleni) szabotázsakciók tervezése és végrehajtása, valamint a németellenes, illetve angolbarát propaganda terjesztése volt.*¹

KULCSSZAVAK: *katonák, kémek, kalandorok, második világháború*

A második világháború idején Nagy-Britannia a kontinens többi országához hasonlóan Magyarországon is igyekezett létrehozni egy jól működő, hírszerzésre, propagandatevékenységre és akár konkrét szabotázsakciók kivitelezésére is alkalmas hírszerző hálózatot. Az SOE, amely főként angol nagyvállalatok tisztségviselőiből és baloldali „rózsaszín értelmiségiekből”, „budoár bolsevikokból” szerveződött, a magyarországi hálózat kiépítésével Basil Davidson újságíró, a Reuters hírügynökség budapesti tudósítóját bízta meg.

Davidson Budapestre való érkezése után azonnal felvette a kapcsolatot Edward Howe újságíróval, aki évek óta a *The Times* magyarországi tudósítója, a háború kitörése óta pedig szintén az SOE embere volt. Davidson – Howe révén és tudósítói munkájának köszönhetően – rövidesen megismerkedett a magyarországi viszonyokkal, a magyar politikai és szellemi élet legfontosabb képviselőivel, valamint igyekezett felkutatni a titkosszolgálati munkájához elengedhetetlenül szükséges leendő magyar munkatársait is.

Először Ullein-Reviczky Antallal, a Külügyminisztérium sajtófőnökével „barátkozott össze”, Teleki Pál miniszterelnökhöz pedig Sztankovits Viktor ügyvéd-újságíróval keresztül volt jól használható kapcsolata. Davidson tisztelgő és ismerkedő látogatást tett a rendszer legális ellenzéki vezetőinél: a legitimista Sigray Antalnál, a kisgazda Eckhardt Tibornál, a szabadságpárti Rassay Károlynál, a szociáldemokrata Peyer Károlynál és a Horthy kormányszóra mindvégig befolyással bíró egykori miniszterelnöknél, Bethlen Istvánnál.

De németellenes, antináci vagy antifasiszta alapon ugyanúgy kapcsolatot keresett a rendszerkritikus értelmiségiekkel vagy a falukutatóknak nevezett népi írókkal is. Ahogy Ignóus írja: „*Budapesten annak idején Davidson egy politikailag tarka hírszerző és hír-*

¹ John Grosvenor Beevor: *SOE Recollections and Reflections, 1940–1945*. Bodley Head, London, 1981.; William James Millar Mackenzie: *The Secret History of SOE: Special Operations Executive, 1940–1945*. St. Ermin's Press, London, 2000, 501–506.; Michael Richard Daniel Foot: *SOE: The Special Operations Executive 1940–1946*. Random House, London, 1999, 284–287.; Francis Shelton: *Különleges küldetéseim. Ügynök csellóval a II. világháborúban*. Scolar Kiadó, Budapest, 2010, 284–285.; Deák István: *Európa próbatétele. Együttműködés, ellenállás és megtorlás a második világháború alatt*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2015, 131–132.

terjesztő magyar kört toborzott össze, melynek szálai legitimistáktól és »nempolitizáló« angolbarátoktól szociáldemokratáig, a falukutatók »forradalmi« szárnyáig, s állítólag a földalatti kommunista sejtekig terjedtek.”²

Ujszászy Istvánnak, a hírszerzéssel és kémelhárítással is foglalkozó Magyar Királyi Honvéd Vezérkar 2. Osztály vezetőjének vallomása megerősíti és jól kiegészíti az Ignótus által írottakat: „A brit hírszerzés Magyarországon főleg társadalmi, politikai, kereskedelmi úton dolgozott, de voltak rendszeresen díjazott ügynökei is. Társadalmi úton érintkezést keresett az arisztokráciával, anglofil elemekkel, a sznobságukról ismert zsidó magyiparosokkal, bankárokkal. Összeköttetést tartott a közép- és mérsékelt baloldali politikusokkal, továbbá az Angliával üzleti viszonyban álló kereskedőkkel, sportemberekkel. [...] Támogatták a hírszerzést a Magyarországon tartózkodó angol turisták, azok társadalmi kapcsolatai.”³

Davidson, Sztankovits Viktor segítségével megalapította a Brita Nova hírügynökséget, amely a *Külföldi Hírek* című, Budapesten megjelenő sajtóorgánium kiadója volt (főszerkesztője szintén Sztankovits lett). A *Külföldi Hírek* javarészt németellenes és kivétel nélkül angolbarát cikkeire előszeretettel, rendszeresen és nagy terjedelemben hivatkoztak a magyar sajtó ellenzéki lapjai. A legális propaganda mellett Davidson illegális röpcédulákat is, aki készített és terjesztett, amelyeket Pálóczi-Horváth György újságíró és Békeffi László, a kor híres konferansziéja fogalmazott meg számára.⁴ A Brita Nova ezenkívül hírszerzéssel is foglalkozott: Pálóczi-Horváth például rendszeresen továbbított politikai, gazdasági és katonai jellegű információkat Davidson és az angol nagykövetség számára.⁵

Davidson megbízható emberei közé tartozott a kiscgazda Auer Pál jogász is; az SOE első hivatalosan és formálisan beszervezett embere lett Magyarországon. Ügyvédi irodája egyben fedőszervként is működött: Davidson több emberével is rajta keresztül érintkezett, ő intézte a Brita Nova jogi természetű ügyeit. Ő volt Davidson pénztárosa is, ugyanis az irodáján keresztül történt az SOE magyarországi hálózatának finanszírozása. Auer képviselte a szintén fedőszervként működő A. B. C. export-import külkereskedelmi vállalat érdekeit – ez ügyben többször járt Belgrádban, és mindig találkozott egy bizonyos Hauser angol őrnaggyal, aki titkosszolgálati vonalon Davidson felsőbb kapcsolata volt.⁶

A magyar katonai hírszerzést és kémelhárítást végző 2. vkf. osztály⁷ tudomásával és Teleki Pál jóváhagyásával Budapesten tevékenykedő Davidson bízott a magyar miniszterelnök semlegességre törekvő politikájában, így komolyabb politikai szervezésre sem került sor. Teleki váratlan öngyilkossága után azonban Davidson és legszűkebb stábjja elhagyta az országot.⁸

Pálóczi-Horváth György követte Davidsont a semleges Törökországba. Isztambulban is együtt dolgoztak, s Pálóczit magyar ügyekben egyre nagyobb hatáskörrel ruházták fel. Visszaemlékezése szerint a magyarországi SOE-munka jól elhatárolható korszakokra ta-

² Ignótus Pál: Az angol titkos hírszerző szolgálatról. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény 3332., és Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 3. 2. 4. K-1629.

³ Haraszi György (szerk.): Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2007, 555. (Továbbiakban: Ujszászy.)

⁴ ÁBTL 3. 1. 5. O-9244, ÁBTL 3. 2. 5. O-8-028; ÁBTL 3. 1. 5. O-9244; HL Tanulmánygyűjtemény 3332.

⁵ ÁBTL 2. 1. I/51-a

⁶ ÁBTL 3. 2. 4. K-1432

⁷ Szakály Sándor: A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből, 1918–1945. Magyar Napló–Veritas, Budapest, 2015, 11–30.

⁸ ÁBTL 2. 1. I/55

golódott: „Az első korszakban, 1941 szeptemberétől 1941. december 11-ig, vagyis Davidson Istanbulba érkezésétől az angol–magyar hadüzenetig és az angol követség Budapestről való eltávozásáig, előkészület folyt. Davidson megkezdte az istanbuli magyar hálózat kiépítését, s megkísérelte – nyilván a Budapesten tartózkodó angol követség útján – a kapcsolatok kiépítését. Ez azonban 1941. december 11-ig nem járt sikerrel, mert a követség Magyarországról való eltávozása után került sor a második korszakra, amely 1942. április végéig tartott, s amely időszak alatt Davidson titkos futárokkal kísérletezett, akik tudtommal egytől-egyig lebuktak. 1942 áprilisától 1943 februárjáig »altatták« Istanbult, vagyis onnan nem végeztek bedolgozási munkát, minthogy a magyar és a német elhárító szervek figyelme igen erősen ráirányítódott az onnan eredő offenzív munkára. A harmadik korszak a Kállay-féle megadás előkészítő időszaka volt, ezt követte 1943. szept. 9-től 1944. márc. 19-ig a Kállay-kormányral való konspiratív kapcsolat korszaka, amely alatt mindennemű bedolgozás szünetelt. 1944. márc. 19-től az SOE istanbuli kirendeltségének 1944 végén történt felszámolásáig újra kapcsolatokat próbáltak felvenni egy német-ellenes fordulat vagy utolsó pillanatban végrehajtandó kiugrás végrehajtására alkalmasnak látszó elemekkel.”⁹

Davidson egyértelműen kudarcot vallott az európai kontinens többi országában „szokásos” SOE-feladat végrehajtásában: nem tudta támogatni egy kormányképes ellenzéki szövetség vagy egy Londonba távozó emigráns kormány létrehozását. A sikertelenséghez az is hozzájárult, hogy nem voltunk németek által megszállt ország, sőt sokáig még hadviselő fél sem.

Ha Davidsonék távozása, vagy az angol hadüzenet után az országban maradt volna egy megszervezett, kiképzett és kipróbált, jól működő hálózat, akkor a későbbiekben nem kellett volna a már török földről küldött titkos futárokkal kísérletezni. Az istanbuli magyar hálózat kiépítése azonban sikerrel járt. Pálóczi visszaemlékezése szerint az SOE-nak dolgozott, illetve a szervezettől kisebb-nagyobb megbízásokat fogadott el dr. Péterffy Tibor egyetemi tanár; dr. Pothoroczky György külkereskedelmi megbízott; dr. Schwartz egyetemi tanár; dr. Erdélyi György, a Chinoin gyár vezérképviselője; Léderer Sándor, az Orion gyár vezérképviselője; Grün Zsigmond bördíszműves; dr. Váli Ferenc egyetemi tanár és Stössel Nándor újságíró. Az SOE-val kapcsolatban állt továbbá Ujváry Dezső főkonzul, Pósfay László követségi titkár, dr. Csiky Ferenc kereskedelmi attasé és Frey András újságíró.

Ujzászy Istvánnak az ÁVH fogságában írott feljegyzései szerint a sztambuli angol hírszerző kirendeltséggel a következő személyek tartották a kapcsolatot: Frey András újságíró; Hegedűs Gyula újságíró; Miske-Gerstenberger Jenőné (Mary), a sztambuli magyar főkonzulátus munkatársának angol származású felesége; Kovács Imre parasztíró; Acsay László építészmérnök; dr. Ujváry Dezső sztambuli magyar főkonzul; Pálóczi-Horváth György újságíró; Cserépfalvi Imre könyvkiadó, ifj. Bethlen István gróf, követségi titkár; Barankovics István szerkesztő, újságíró; ifj. Wilhelm Károly; dr. Szent-Györgyi Albert szegedi egyetemi tanár; Kóródy Tibor országgyűlési képviselő; Andrássy Mihály gróf, szigetvári földbirtokos; Hartmann József szabadkai nagyiparos és Békeffi László konferanszié.¹⁰

⁹ ÁBTL 3. 1. 5. O-9244

¹⁰ Ujzászy: i. m. 558–559. Ujzászy visszaemlékezése szerint a genfi angol hírszerző kirendeltséggel többek között Hagenmacher Harry GYOSZ-elnök, Dreher Ottó, Kornfeld Móric, Vida Jenő, Weiss Alfonz, Chorin Ferenc nagyiparosok, Bede István követségi tanácsos, Rassay Károly középbaloldali politikus, gróf Dessewffy Gyuláné, valamint Varga Béla, Sulyok Dezső, Gordon Ferenc, Jékely Ferenc és Hegymegi Kiss Pál kisgazdapárti politikusok álltak kapcsolatban. A stockholmi angol hírszerzés kapcsolatot tartott Raoul Wallenberg svéd követségi titkárral, Márai Sándor íróval, Gellért Andor újságíróval, Ullein-Reviczky Antal stockholmi magyar követtel, Nemeshegyi Tibor stockholmi magyar főkonzullal és Böhm Vilmos követségi titkárral.

Dr. Váli Ferenc egyetemi tanár a Magyar Revíziós Ligán keresztül került kapcsolatba a brit titkosszolgálattal, amelyhez Teleki Pál közvetlen megbízásából az akkor a Miniszterelnökségen belül szerveződő ügynevezett „tájékoztatói ügyosztályon” keresztül jutott el. Az osztály feladata a nyugati kormányzatok titkos diplomáciai csatornákon történő tájékoztatása volt a magyar kormány németbarát politikájának látszólagosságáról, illetve kényszerűségéről. Minderről 1951-ben történt kihallgatása során részletesen beszámolt.

Carlile Macartney, a Teleki politikáját a BBC-ben támogató angol történész szerint: *„Teleki valójában jelentős erőfeszítéseket tett, hogy titkos eszközökkel ellensúlyozza hivatalos politikája ilyen és egyéb vonatkozású következményeit. A miniszterelnökségen egy külön szolgálatot hozott létre, amely névlegesen (általánosan elfogadott vonalon) a nemzet »szellemi nevelésével« foglalkozott, de valójában fedőszerve volt egy titkos »nemzetpolitikai szolgálatnak«, amelynek Teleki igazi politikájának a terjesztése volt a célja. Ez részben egy titkos nyomdán keresztül működött, amelyet olyan titkosan irányítottak, hogy nemcsak a szerkesztői munkát (aminek irányelveit általában személyesen Teleki adta meg), hanem még a szedést, csomagolást, postázást, sőt az iroda takarítását is csak magasabb beosztású és kipróbált hűségű emberek végezheték. A sajtótermékeket a feltűnés elkerülése végett egyszerre csak kis mennyiségben postázták, a postai bélyegzőket hasonló módon vásárolták meg (mivel a posták szabad használatának kormányprivilegiuma nem volt kihasználható). Ilyen módon röpiratokat, pamfleteket és egy hírmagyarázó folyóiratot terjesztettek, amely bel- és külpolitikai helyzetelemzéseket, az elkövetkezendő belpolitikai fejleményekről (Teleki által rendelkezésre bocsátott) előrejelzéseket és Németország és hívei tevékenységével kapcsolatos leleplezéseket tartalmaztak, alkalmilag igen ötletes propagandafogásokkal. Gyakran ugyanazt az anyagot több, egymástól különböző formában is kiadták, a címzettek különféle társadalmi csoportjai szellemi színvonalához és különleges érdeklődési köréhez alkalmazva. A szolgálat szorosan együttműködött az egyházakkal (Serédi bíboros, Apor győri püspök, valamint a katolikus egyház és a protestáns egyházak néhány más vezető személyisége volt beavatva). Különleges felhívást intéztek a nagy egyházi szervezetekhez (mint amilyenek a katolikus és protestáns paraszt- és munkásegyesületek). A szolgálat helyi megbízottak hálózatával rendelkezett, akik közül sokan a klérushoz tartoztak vagy olyan személyek voltak, akik az említett szervezetekkel összeköttetésben álltak. Többek között ilyen volt Mgr. Varga Béla, a Kisgazdapárt alelnöke, Kovács Béla, a Kisgazdapárt háború utáni főtitkára (akit az oroszok elraboltak), és Mgr. Pehm József, a későbbi Mindszenty bíboros. Ezek nemcsak a központból származó irodalom szétoztásában működtek közre, hanem hírszerzési munkát is végeztek, és néhányukat nemcsak német és nyilaskeresztes tevékenység felderítésével bízták meg, hanem azzal is, hogy számoljanak be a helyi közigazgatási tisztviselők viselkedéséről, különösen az olyan esetekről, amikor nemzetiségi területeken nem követik lelkiismeretesen a kormány nemzetiségi politikáját.”*¹¹ Teleki Pál miniszterelnök számára tehát a Miniszterelnökségen is rendelkezésre állt egy apparátus, amely a németek hatalmi törekvéseinek semlegesítését és az ország függetlenségének megőrzését támogatta.¹² Ennek a vezetője Szent-Iványi Domokos diplomata volt.¹³ Szent-Iványi később a Magyar Függetlenségi Mozgalomban és a Kiugrási Irodában tevékenykedett, és vált a németellenes magyar ellenállás kiemelkedő alakjává.

¹¹ Carlile Aylmer Macartney: Október tizenötödike. A modern Magyarország története, 1929–1945. I. Gede, Budapest, 2006, 456–457.

¹² Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. Századok, 1997/2., 303–352.

¹³ Szent-Iványi Domokos emlékirata. Magyar Országos Levéltár, K 63, 473, 75/a.

Az 1927. július 27-én alakult Magyar Revíziós Liga¹⁴ az 1930-as évek közepétől a budapesti Gresham-palotában, Herczeg Ferenc író elnöklete alatt működött, s célja a revízió belföldi és külföldi népszerűsítésén túl a német hatalmai törekvésekkel szembeni szellemi önvédelem, majd a különbéke-tárgyalások titkos diplomáciai előkészítése volt. Az angolszász hatalmakkal a Kállay-kormány például a Revíziós Liga titkári hálózatán keresztül kezdte meg a „béketaogatásokat”. A liga a legjobb embereit igyekezett küldeni a semleges európai országokba, amely a legjobb lehetőségeket nyújtotta a kapcsolatok felvételére és a hírszerzésre. Így került Gellért Andor Stockholmba, Honti Ferenc Genfbe, Tamás András pedig Lisszabonba.¹⁵

Váli 1942 őszén, a Belvárosi Kávéházban, egy Bajcsy-Zsilinszky Endrével folytatott beszélgetést követően találkozott Ullein-Reviczky Antal külügyi sajtófőnökkel, aki Fall Endréhez, a Revíziós Liga egyik vezetőjéhez irányította. Törökországba kellett utaznia. Az utazás teljes körű technikai előkészítését (a szükséges papírok és engedélyek beszerzését, megfelelő „fedősztori” kidolgozását) Fall Endre vállalta magára. Váli 1943 februárjában, az utazása előtt közvetlenül még egyszer találkozott Fall Endrével, majd Ullein-Reviczkyval. Ullein-Reviczky ekkor közölte vele, hogy feladata az angolszász körök tájékoztatása lesz: eszerint Magyarország a nyugati szövetségekkel szemben nem tekinti magát hadviselő félnek, és kész bármikor tárgyalásokat folytatni az országnak a nyugati szövetségek által történő megszállásáról. Ullein-Reviczky külön felhívta Váli figyelmét a várható provokációkra, valamint arra, hogy a kapcsolattartásra kizárólag a diplomáciai postát veheti igénybe.

Váli Törökországba érkezve jelentkezett az angol nagykövetségen, majd Pálóczi-Horváthnál, s ezután mint a Kállay-kormány titkos, de hivatalos megbízottja tevékenykedett Isztambulban. Az angoloktól kapott feladata értelmében rendszeresen jelentést tett az isztambuli magyar kolóniában látottakról és hallottakról, illetve ugyanitt az angol politikának megfelelő propagandát folytatott.

A német megszállással Váli feladatának hivatalos jellege természetesen megszűnt. Egy ízben Ankarába utazott a Lakatos-kormánnyal történő kapcsolatfelvétel ügyében, de 1946 nyaráig, hazatéréseig, a török fővárosban maradt, és továbbra is az angoloknak dolgozott. Olyannyira, hogy hazatéréseit az angolok a szovjet követségen keresztül intézték, így minden bizonnyal jobb fedést biztosítottak a számára. Ezek után nem meglepő, hogy a Pénzügyminisztériumban angol és amerikai ügyekkel foglalkozhatott, és hozzáférhetett a Jóvátételi Hivatal angol és amerikai érdekeltségekről és vagyonokról készült, szigorúan bizalmas anyagaihoz. A magyar kormánnyal folytatott jóvátételi tárgyalásokon így az angolszász hatalmak Váli révén már előre ismerhették a magyar adatokat és álláspontot.¹⁶

Davidson szerette volna sikerrel befejezni félbehagyott budapesti munkáját, a magyarországi kapcsolatok kiépítését, ezért leveleket fogalmaztatott és fordíttatott le Pálóczi-Horváth-

¹⁴ Zeidler: i. m. 331. Ujszászy is többször említi a Magyar Revíziós Ligát. Emlékezete szerint a VKF 2 szorosan együttműködött vele, közösen tartottak külföldön hírszerző ügynököket. Az intézmény vezetői és levelezői (Bajowsky Lajos – Nagyszombat, Pozsony, gróf Esterházy János – Pozsony, gróf Csáky Mihály – Kelet-Szlovákia, Veller Máttyás – Berlin, Vajta Ferenc – Berlin, Bajowszky József – Washington, New York, Hevesi Pál – Párizs, Póka-Pivny Béla – London, Divéky Adorján – Varsó, Mészáros Gyula – Ankara, Kaukázus felől Baku, Gellért Andor – Stockholm, Mészáros István – Helsinki, Moszkva) erősen az angolszász barátság felé hajlottak. Ujszászy: i. m. 335., 521., 560. A Revíziós Ligának később a „békétárgyalások” előkészítésében is kiemelt szerep jutott: a nem hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvételével ez a – Telesi által válogatott és jól kiépített – titkári hálózat kezdte meg a tapogatózásokat a nyugati szövetségek felé. Uo. 278.

¹⁵ Zeidler: i. m. 331.

¹⁶ ÁBTL 3. 1. 9. V-85139.

tal, amelyeket a futárokkal kellett volna eljuttatniuk Cserépfalvi Imréhez, Kovács Imréhez, Bálint Györgyhöz, Kertész Róberthez, Barankovics Istvánhoz és Szakasits Árpádhoz. Davidson Törökországból folyamatosan keresett megbízható embereket a magyarországi futárszolgálatra. A veszélyes feladatra végül Visnovitz Jenőné, Lutfi Tozan és Miske-Gerstenberger Jenőné vállalkozott.

A Pálóczi által aláírt, s Cserépfalvinak, Bálint Györgynek és Kovács Imrének címzett első levélben az SOE általános feladatainak megfelelően egy puccs előkészítését, illegális újságok kiadását, röpcédulakampányokat, ipari szabotázst, a magyarországi helyzet forradalmasítását javasolta és kérte: *„A magyar népek mindent el kell követnie, hogy bebizonyítsa a nagyvilág előtt, hogy nem Hitler cinkosa: hogy ebbe a háborúba őt a kiszipolyozó, elnyomásban tartó uralkodó osztály kényszerítette bele. A környező európai népek minden módon bebizonyítják, hogy gyűlölik a hitleri elnyomást. A magyar nép – ha nem akar új Trianont – jól teszi, ha sürgősen bizonyítékát adja hasonló állásfoglalásnak.”*¹⁷

Az első és a második levélben is szó esik arról a százezer pengőről, amit Cserépfalvinak küldött, valamint arról az angol nyelvű propaganda-rádióadásról (Magyar Nép Rádióátlomása), amit Pálóczi vezetett. Szintén mindkét levélben hangsúlyosan szerepel, hogy az SOE-direktíváknak megfelelően Pálóczi szeretne ellenzéki politikusokat vagy neves közéleti embereket emigrálásra bírni, és a világszerte ismert és elismert Bartók Béla vezetésével, több emigráns politikus, így Eckhardt, Vámbéry Rusztem és Károlyi Mihály támogatásával, valamint az esetleg emigráló Rassay Károly és Szakasits Árpád részvételével egy „szabad magyar mozgalmat” vagy „ellenkormányt” alakítani. Később más, de nagyon hasonló kombinációban felmerült a szintén világhírű Szent-Györgyi Albert emigrálásának a lehetősége is: *„Ha valaki a mi köreinkben meg tudná közelíteni Szentgyörgyi professzort, meg kellene tenni. Hajlandó-e kijönni és a független magyar mozgalmat vezetni és irányítani? Csécsi Imre nem tud kijönni? Vagy egy más szocialista vezető? A magyar politikai emigráció úgy Angliában, mint Amerikában: egymással veszekszik. Eckhardt októberben még arról írt, hogy »ő a magyar kormány külföldi, alkotmányos ellenzéke«. Jellemző, hogy az angoloknak Vámbéry személye és csoportja sokkal rokonszenvesebb, mint az Eckhardté. Hivatalos támogatást azonban egyik csoport sem kap, és – érzésem szerint – nemzeti bizottságként, vagy pláne ellenkormányként a jövőben sem fogják egyiket sem elismerni. Más volna a helyzet, ha mostanában kijönné néhány komoly politikus. Mondjuk a Rassay, egy-két szocialista és még egy-két jó név.”*¹⁸

A levelek tartalma összhangban állt a brit külügyminiszter, Anthony Eden által megfogalmazott állásponttal, amely szerint nincs egyetlen komolyan vehető emigráns szervezet sem, amely akár Magyarországon, akár az emigrációban döntő befolyással rendelkezne. Így az angolok sem Eckhardtot, sem Károlyit, sem Jászit, sem Vámbéryt, sem Zsilinszky Antal csoportját nem ismerték el hivatalosan, amely egyébként is, minden bizonnyal nem kevés komplikációt okozott volna a kiemelten támogatott cseh emigrációval, vagy akár a Szovjetunióval ápol politikában.¹⁹

¹⁷ Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982, 384.

¹⁸ Levél Isztambulból. Pálóczi Horváth György levele a magyar ellenálláshoz. Kritika, 1980/12., 11–12.

¹⁹ Juhász Gyula: Magyarország nemzetközi helyzete és a magyar szellemi élet, 1938–1944. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 37–38. Már az 1941 áprilisában kimondott diplomáciai kapcsolatok megszakítása után, de még az 1941 decemberében megküldött hadüzenet átadása előtt a britek négy pontban határozták meg a Magyarországgal kapcsolatos politikájuk lényegét. 1. Csökkenteni a Németország érdekében tett aktív magyar katonai erőfeszítéseket. 2. Csökkenteni a Németországba irányuló élelmiszer-, nyersanyag- stb. szállításokat.

Davidson már 1941 tavaszán, jugoszláv területen, útban Törökország felé panaszkodott Pálóczi-Horváthnak, hogy rajta kívül több embernek is felkínálta az angol útlevelet – például Rassay Károlynak, Békeffi Lászlónak, Stark Jánosnak, Szakasits Árpádnak, Gratz Gusztávnak –, de kivétel nélkül elutasították az ajánlatot.²⁰ Ennek magyarázata az is lehet, hogy a hazai közeletet a magyar 2. hadsereg pusztulásáig nem hatotta át a háborús pszichózis, és a német megszállásig – vagy talán egészen a nyilas puccsig – nem tapasztalhatta meg a háború összes borzalmát. Azt is fontos megállapítanunk, hogy a magyarországi legális és illegális ellenzék a békekötést és a háborúból való kilépést a kormányzattól és a kormányzótól várta, és ennek megfelelően fogalmazta meg saját taktikáját és stratégiáját.

A leveleknek a címzettekhez való eljuttatása korántsem volt zökkenőmentes, és nagyon komoly bonyodalmakat okozott. Javarészüik sohasem jutott el a hozzájuk, hiszen a 2. vkf. osztály ismerte a futárok személyét és magyar földre lépésük pontos időpontját.²¹ Markos György, a hírhedt „vándorló fegyház” tagja, aki Kovács Imréhez hasonlóan szintén a Cserépfalvi Kiadónál jelentette meg könyvét a Szovjetunióról, visszaemlékezéseiben felveti annak a lehetőségét is, hogy az akció provokációs célból lehetett olyannyira ostobán megtervezve, hogy Davidson mindhárom futárát őrizetbe vehették.²² 1942 januárjában Visnovitz Jenőné Istambulból hazatérően már nyomozók várták a Déli pályaudvaron, 1942 márciusában Lutfi Tozant provokációra gyanakodva maga Cserépfalvi Imre könyvkiadó, míg 1942 júniusában Miskénét Bethlen András főszerkesztő jelentette fel.

A futárok lebukásában a sorozatos konspirációs hibák mellett fontos szerepet játszott egy a 2. vkf. osztálynak dolgozó titkos ügynök is, Starosolszky Aranka.²³ Cserépfalvi Imre először 1941 tavaszán találkozott vele a Váci utcai könyvüzletben.²⁴ A fiatal és csinos hölgy írónőként mutatkozott be, és publikálási lehetőség céljából kereste fel a kiadót. Dicsérte az általuk megjelentetett könyveket, és készülő kéziratának keresett méltó helyet. Cserépfalvi-nak gyanús volt a hölgy. Később egy baráti „füles” alapján kiderült Starosolszky „valódi” foglalkozása, így a következő alkalommal már a kiadó lektoraként tevékenykedő Kovács Imre találkozott vele. Kovács Imre is végighallgatta a hölgy „meséjét”, majd kissé pikírtan

¹⁹ (folyt.) 3. Meg a német hadsereg átvonulását Magyarországon. 4. Magyarország német megszállását kiprovokálni, ezáltal gyengíteni a fronton harcoló német haderőt. Juhász: i. m. 39. Az 1943. szeptemberi angol–magyar különbéke előkészítése során a brit vezérkar a brit kormánynak írott feljegyzésében a következő álláspontot képviselte: „A mi szempontunkból egy német invázió Magyarország ellen nagyon jól szolgálná érdekeinket. Az alatt a két-három hónap alatt, ami szükséges lenne ahhoz, hogy Németország összeszedje a nélkülözhetetlen erőket, felülkerekedjen az ellenálláson és befejezze az ország megszállását, Németország nem kaphatna segítséget Magyarországtól és csak keveset Romániától. Ez alatt az idő alatt rá lehetne kényszeríteni, hogy erőit a Balkánon tartsa. Még azután is, hogy Magyarországon a rend helyreállna, a németek helyzete sokkal rosszabb lenne, mint most. Azonfelül a német erők eltérítése Magyarország lerohanására és megszállására másutt a német pozíciók veszélyes gyengüléséhez vezethetne.” Juhász: i. m. 52. Mindezek ismeretében, és különösen Borhi László új kutatásainak köszönhetően ma már látható, hogy a magyar béketapogatózások és béketárgyalások, valamint a balkáni front megnyitásának a terve propagandacélokat szolgált. Valószínűsíthető, hogy Hitler a hazánk területére bedobott angol és amerikai ejtőernyősöket egy Magyarország átállását és a balkáni front megnyitását előkészítő akcióként értelmezte, és végül ezért döntött Magyarország megszállása mellett az angolszászoknak oly kedvező időpontban, a normandiai második front megnyitása előtt néhány hónappal. Juhász: i. m. 53–54. és Borhi László: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. MTA BTK TTI – Osiris Kiadó, Budapest, 2015.

²⁰ ÁBTL 3. 2. 4. K-1629.

²¹ ÁBTL 3. 1. 5. O-9244. és ÁBTL 3. 2. 5. O-8-028.

²² Markos György: Vándorló fegyház. Magvető Kiadó, Budapest, 1971, 309–310.

²³ Ujszászy: i. m. 345., 502., 510., 550., 552., 554.

²⁴ Cserépfalvi (1982): i. m. 254.

visszautasította. Ám rá is mély benyomást gyakorolt a hölgy szépsége, így biztos volt abban, hogy hamarosan valakit sikerrel hálóz majd be a csinos provokátor.²⁵ Nem kellett csalódnia: „Pár hónap múlva Kovács Imre elmondta, hogy a Hangli Kioszkban találkozott a rendkívül közkedvelt Békeffi László kabaréművésszel, akit úgy ismertek városzerte, mint az ellenállási mozgalom élharcosát. Békeffi igen bizalmasan közölte vele, hogy különös szerencse révén megnyílt a lehetősége arra, hogy újra kapcsolatba léphessen az angol titkosszolgálattal. A közeli napokban fog kiutazni egy igen művelt, tökéletesen megbízható barátjéhoz, akinek nagyon jó összeköttetései vannak diplomáciai körökben, s módjában volna kijuttatni és behozni olyan anyagokat, amelyek egy komoly szellemi szabotázs megszervezéséhez szükségesek. Kérte Imrét, hogy készítsen el egy tervezetet a mozgalom beindítására, és sorolja fel, hogy mivel segíthetik külföldről a szervezkedést. Imre félig tréfásan érdeklődött a »barátnő« iránt: fiatal? csinos? jó svádájú? Majd Békeffi dicsérető válaszai után azt kérdezte: »Nem Starosolszky Aranka ez a bizonyos futárjelölt?« Békeffi megdöbbenve kérdezte: honnan ismeri a barátnőjét? Imre kitért az egyenes válasz elől, inkább arra törekedett, hogy lebeszélje Békeffit erről a veszélyes kapcsolatról. Közölte vele, hogy meggyőződése szerint Starosolszky Aranka nem megbízható ilyen veszélyes ügyekben – bajt hozhat mindnyájunkra. Ajánlotta, hogy szakítsa meg sürgősen ilyen irányú kapcsolatát vele. Békeffi fölháborodva tiltakozott, képtelennek tartotta ezt a nagyfokú bizalmatlanságot.”²⁶ Békeffinek 1942 nyarán már egészen más lehetett a véleménye Starosolszkyról, de addig még Cserépfalviékkal is nagyon sok minden történt.

A 2. vkf. osztály nagyban hozzájárult Davidson magyarországi hálózatának lebukásához, amelynek következtében az SOE teljes mértékben kivonta a hírszerzést a magyar ügyekből, és a továbbiakban a jugoszláv, majd az olasz vonalon alkalmazta.²⁷

Magát a felderítő és elhárító ügynökséget Merkly Antal alezredes vezetésével hozták létre 1942-ben, az Isztambulból induló angol kémtevékenység semlegesítésére. Az 1943 őszéig fedőnéven, a Bajza utca 44. szám alatt működő szervezethez tartozott Bágyoni Ferenc szakértő, Németh Tibor százados, Szentkirályi Géza százados, Gedővári János hadnagy, Rózsa Tamás hadnagy, Halász Ferenc ellenőr, Simon Illés ellenőr, Maga Jenő segédellenőr és Knapik József gépkocsivezető.²⁸ És persze a hálózathoz tartozott a csinos ügynőknő, Starosolszky Aranka is.²⁹ Merkly legjobb ügynöke és bizalmi embere György András, más néven Grosz Andor kereskedő volt. A kereskedők mellett a 2. vkf. osztály az Isztambulban vendégszereplő színházi és cirkuszi társulatok, zenekarok tagjait, illetve énekesnőket, színésznőket és artistákat is igyekezett beszervezni.³⁰

Davidson félreállítása, kurírjainak lebukása, valamint a győri szabotázsperben érintett személyek (többek közt Békeffi László és dr. Marton Dezső) elítélése után az angolok majdnem egy évig, 1943 kora tavaszáig pihentették az isztambuli vonalat.

Egymással több szálon is összefüggésbe hozható a magyar kormány által 1943 tavaszán Isztambulban kezdeményezett béketapogatózás a Bajza utcai 2. vkf. osztály felszámolásával, Aday János szofia és ankarai katonai attasé nyugállományba helyezésével, Bartalis Kálmán

²⁵ Uo. 255.

²⁶ Uo. 256.

²⁷ Pálóczi-Horváth is kénytelen elismerni a VKF 2 ez irányú munkáját, de elsősorban Davidsont teszi felelőssé a lebukásokkal kapcsolatban. Szerinte „ha valóban beszervezett hálózatról lett volna szó, akkor megszervezték volna a titkos érintkezés módjait is, a kapcsolattartás egész technikáját, és nem kellett volna titkos futárokkal kísérletezni”. ÁBTL 3. 1. 5. O-9244.

²⁸ ÁBTL 3. 1. 5. O-9244.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

isztambuli katonai attasé felmentésével, majd ezt követően a helyükre Hatz Ottó kinevezésével (aki ankarai katonai attasé lett isztambuli székhellyel). A magyar kormány ezekkel az intézkedésekkel is igyekezett kedvezőbb körülményeket biztosítani a titkos tárgyalásokhoz, majd később a folyamatos információcseréhez. Az angolok is érzékelték a növekvő isztambuli magyar érdeklődést: ennek köszönhető Pálóczi-Horváth Isztambulba helyezése és magyar referenssé történő kinevezése.³¹

HATZ OTTÓ, A KETTŐS ÜGYNÖK

Hatz Ottó, Grosz Andor vagy Bágyoni Ferenc azonban nem csak a 2. vkf. osztállyal tartott szoros kapcsolatot.³² Hatz például Szófiába érkezése után azonnal megismerkedett Otto Wagnerral, fedőnevén Deliusszal, aki Harmadik Birodalom katonai hírszerző és elhárító szervezete, az Abwehr szófiai kirendeltségének vezetőjével volt, s akihez mindvégig szoros munkakapcsolat fűzte. Hatz csak 1948. február 7-én, a szovjetunióbeli kihallgatásai során vallotta be először, hogy az isztambuli magyar kereskedelmi attasén, a 2. vkf. osztálynak is dolgozó Csiki Ferencen keresztül már 1941-ben kapcsolatba kerül a Szövetségesek hírszerző szerveivel. Hatz többször is vállalta, hogy a diplomáciai futárpostáján keresztül továbbít isztambuli lengyelektől kapott leveleket és pénzüsszegeket a budapesti lengyel bizottság címére. Az isztambuli lengyel konzulátusra címzett, Budapestről, Szapáry gróf által feladott borítékok között azonban talált egy gyanús küldeményt, amelyet nem továbbított, hanem további vizsgálat céljából Deliushoz juttatott. A zárt boríték mikrofilmre vett hírszerzési adatokat is tartalmazott: a lengyel hálózat tehát a lengyel menekültek segélyezése mellett az angolok számára is dolgozott. Deliusszal megbeszélték, hogy Hatz dezinformációs célból továbbra is kapcsolatot tart a lengyelekkel, de a jövőben mindenről tájékoztatni fogja őt. Delius ettől kezdve teljesen megbízott Hatzban, amely körülmény néhány évvel később Hatz szempontjából különösen fontossá vált.

Hatz ezt követően a 2. vkf. osztály mellett a mai CIA elődjének, az OSS-nek (Office of Strategic Services), az Abwehrnek és a különböző zsidó segélyszervezeteknek is dolgozó Grosz Andoron, majd az amerikaiaknak is dolgozó Kövess Lotháron, a Standard Oil Company tisztviselőjén keresztül 1943 őszén több alkalommal is találkozott az amerikaiakkal, köztük a MI6-et az OSS-re cserélő Alfred Schwarzcal, az isztambuli hálózat Dogwood fedőnevű vezetőjével. Dogwood ezt követően Jasmine fedőnév alatt Hatzot is beszervezte. Grosz fedőneve Trillium, Kövessé Jacaranda, Bágyonié Pink lett. A Hatzra nézve legveszélyesebb ügynök Laufer Frigyes volt, aki az amerikaiaknak Iris fedőnéven dolgozott, azonban ő volt az is, aki az Abwehr lefejezése és Richard Klatt Szófiából Budapestre költözése után, az isztambuli zsidó származású hálózat tagjai közül egyedülként az SS titkosszolgálat, a Sicherheitsdienst (SD) bizalmi embere is tudott maradni.

Hatz tehát kettős ügynökökkel körülvéve – közben ő maga is kettős ügynökké válva – igyekezett a magyar kormány és az amerikaiak között közvetíteni. Az amerikaiak a békekötéskor várható jóindulatukért cserébe a magyar kormánytól folyamatos tájékoztatást kértek a német gazdaság és a német hadigépezet aktuális helyzetéről, valamint partizánakciók

³¹ Ujszászy: i. m. 275.

³² Hatz Ottóról, Alfred Schwarzról, Otto Wagnerről és Richard Klattról lásd a Hatz szovjetunióbeli kihallgatási jegyzőkönyveit tartalmazó dossziét: ÁBTL 3. 2. 1. Bt-262/2, és az elsősorban amerikai levéltári anyagokat feldolgozó kötetet: Charles Fenyesi: Három összeesküvés. Rundstedt tábornagy, Canaris tengernagy és a zsidó mérnök, aki megmenthette volna Európát. Európa Kiadó, Budapest, 2007.

szervezése mellett a magyar csapatoknak a keleti frontról való teljes kivonását is követelték. Hatz az amerikai feltételekről Budapesten beszámolt Kádár Gyulának, a 2. vkf osztály vezetőjének és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnöknek. Hosszas mérlegelés után Kádár és Szombathelyi is a kapcsolatfelvétel mellett döntöttek. A Magyar Rádióban ez így rejtjelezték: „*Isztambulból jelentik, hogy az izmiri kiállításon a magyar pavilon a két ország közötti gazdasági kapcsolatok további jó ütemű fejlődéséről tanúskodik.*” Válaszul az amerikaiak ezt az előbbihez hasonlóan semmitmondónak tűnő üzenetet olvasták be: „*Török politikai körök azt várják, hogy a közeljövőben fontos katonapolitikai események fognak bekövetkezni.*” A megállapodás tehát az ismertetett feltételekkel az amerikaiak és a magyarok között 1943 decemberében ezúton megkötötték.

Hatz Ottót ezt követően, 1944 januárjában ankarai és isztambuli katonai attasénak nevezték ki. Hatz, hogy a titkos amerikai kapcsolatot a németekkel szentesítse, valamint saját személyét is biztosítsa – a kettős ügynökök miatt a közeljövőben bizonyosan bekövetkező lebukásra is gondolva –, veszélyes játékba kezdett: Kádár Gyulával 1944 januárjában, Münchenben Canarisnak, majd egyedül 1944 februárjában Deliusnak is felfedte az OSS-szel történt kapcsolatfelvételt. Az OSS-szel folytatott tárgyalások célját az információszerzésben jelölte meg, egyúttal gondosan elhallgatva ez ügyben a magyar kormánykörök érintettségét. Canaris a kapcsolatok megszakítását, míg Delius a kapcsolatok fenntartását javasolta az amerikaiakkal. Az isztambuli amerikaiakat – titkolva, hogy Canaris előtt saját maga leplezte le amerikai kapcsolatait – pedig arról tájékoztatta, hogy az OSS-hez fűződő kapcsolata valamiféleképpen a német hírszerzés tudomására jutott, és minden bizonnyal figyelik őt. Tájékoztatta továbbá az amerikaiakat a magyar kormánynak arról a szándékáról, hogy a kapcsolatokat szeretné politikai szintre emelni, és mielőtt döntene és lépne, tudni szeretné, hogy mire számíthat a háborúból történő kilépése esetén. Dogwood azonban ezt meghallva a kapcsolat megszakításával, majd ezt követően Budapest bombázásával is fenyegetőzött.

Végül Dogwood újabb feladattal, két rádióadó Budapestre juttatásával bízta meg Hatzot, aki bár a feladatot elvállalta, nem teljesítette. Az egyik rádiót elrejtette, majd az amerikaiakat arról tájékoztatta, hogy az megsemmisült Szófia bombázásakor, a másik Budapestre szállításával pedig titkárát, Bágyoni Ferencet bízta meg. Budapesten Kádár Gyula arról informálta, hogy svájci és külügyminisztériumi kapcsolatokon keresztül végül döntés született egy amerikai ejtőernyős különítmény ledobásáról, amelyről Hatznak korábban nem volt tudomása. Isztambulban, már Magyarország német megszállását követően, 1944 áprilisában Dogwood azt állította Hatznak, hogy erről őt nem informálták. Ha ez valóban így történt, akkor a genfi OSS, így Allan Dulles nem tartotta fontosnak az isztambuli OSS tájékoztatását a *Sparrow Mission* fedőnevű tervezett akcióról. Hatzot ezt követően jelentés-tételre Budapestre rendelték.

A kettős játszma nagymestere azonban mielőtt Budapestre utazott volna, üzenetet hagyott Deliusnak, hogy a magyar fővárosba utazik az amerikaiaktól kapott rádióadót átadni a 2. vkf. osztálynak, majd Bécsben az Abwehr egyik ezredesét is tájékoztatta az amerikai rádióról. Hatz most is jól számított: Budapesten Kádár Gyula letartóztatásának a híre fogadta, és a Bágyoni által a rádióval együtt hozott levélből egyértelműen kiderült, hogy a németek jól ismerik az isztambuli amerikai hálózatot, és a rádióról is tudnak. Hatznak ezek után nem volt kétsége arról, hogy az ő letartóztatása is a küszöbön áll, ezért a Hadik laktanyában, egy német összekötő jelenlétében személyesen adta át a 2. vkf. osztályt képviselő Garzuly alezredesnek a rádiót és a levelet. Nem sokkal ezt követően, 1944. május elején a Gestapo valóban letartóztatta Hatzot (és a többieket is), de miután Delius igazolta Hatz sztoriját, már május végén szabadon engedték.

Hatz terve bevált, szabad volt. Hogy a németek gyanakvását teljes mértékben eloszlassa és elnyerje bizalmukat, június elején még egyszer Isztambulba utazott, ahol a németek tudomásával egy kitalált, a Bakonyban harcoló nem létező partizánegység számára kért utánpótlást. A már korábban említett és az angolok ügynökeként azonosított Váli Ferenc közvetítésével eljuttatott üzenetet az angolok komolyan vették, és a kért időpontban, illetve helyszínen felszerelést, fegyvereket és élelmiszereket dobtak le. Három ejtőernyős is érkezett a küldeménnyel, ezeket a németek már várták és azonnal letartóztatták. A németek ezt követően Hatz Ottót olyannyira a bizalmukba fogadták, hogy támogatták Csata Lajos honvédelmi miniszter szárnysegédévé való kinevezését. Hatzot október 15. után hadtestparancsnokká nevezték ki, de nem sokkal később átszökött a szovjetekhez.³³

Hatz lélegzetelállító, és nem mellékesen sikeres játszmáit Kádár Gyula egyenesen zseniálisnak nevezte.³⁴

AZ ELSŐ FUTÁR: VISNOVITZ JENŐNÉ (ADÉL)

1942. január 18-án éjszaka lakásában letartóztatták Cserépfalvi Imrét, a Hadik laktanyába vitték, majd fizikai bántalmazások között³⁵ megkezdték a kihallgatását is. Elsősorban Pálóczi-ról, Kovács Imréről, Bálint Györgyről, szociáldemokrata és kommunista kapcsolatairól kérdezték. Nem egészen két hét múlva hazaengedték, de nem hagyhatta el a várost, és mindennap jelentkeznie kellett a Hadikban.

Bálint Györgynek még január 19-én reggel egy ismeretlen nő átadott egy Isztambulból küldött csomagot. Bálint György azonnal beleolvasott a mikrofilmeket tartalmazó levélbe, majd szerette volna megmutatni Cserépfalvinak, hogy megbeszéljék. Cserépfalvi helyett azonban csak a feleségével tudott beszélni, aki elmondta neki, hogy a férjét az éjszaka letartóztatták. Bálint a mikrofilmeket még aznap leadta a Hadik laktanyában lévő Defenzív Alosztályon. Ott röviden kihallgatták és szabadon engedték.

Cserépfalvi Imre hazatérése után néhány nappal a kiadóban találkozott Bálint Györggyel és Kovács Imrével. Megállapodtak abban, hogy a jövőben csak a legszükségesebb esetben találkoznak, és ha további provokáció történne, úgy azt haladéok nélkül bejelentik a Defenzív Alosztályon.

Néhány hét múlva Bálint és Cserépfalvi idézést kaptak a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének Bíróságától. A megadott időben egy rögtönítélő bíróság ítélték Visnovitz Jenőné ügyében. Bálint, Cserépfalvi és Visnovitzné szembesítése eredménytelen maradt. Mint később kiderült, azért, mert Visnovitzné már a Déli pályaudvarra érkezésekor letartóztatták, így a csomagot nem adhatta át Cserépfalvinak. Bálint provokálása is sikertelen volt, mivel a mikrofilmeket a kézbesítést követően leadta a Hadikban.

Visnovitz Jenőné vallomásában beismerte, hogy 1941 végétől kezdve több ízben vállalt futárszolgálatot az angol titkosszolgálat megbízottjai számára. Legutóbb decemberben adtak át neki egy küldeményt, amelyet Temesvárra vitt egy fényképészhez, és kapott még egy csomagot, amelyet Budapesten, Cserépfalvi Imrének kellett átadnia. Az angol ügynökként is dolgozó fényképésszel együtt nagytiton keresztül elolvasták a Budapestre címzett mik-

³³ A regénybe illő, sőt filmvásznonra kívánczó történet elsősorban az ÁBTL 3. 2. 1. Bt-262. jelzetű dossziék, főként a szovjet fogság idején keletkezett kihallgatási jegyzőkönyvek, valamint Kádár Gyula visszaemlékezése alapján rekonstruálható: Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronköhidáig. I–II.* Magvető Kiadó, Budapest, 1978.

³⁴ Kádár: i. m. II. 617.

³⁵ Cserépfalvi (1982): i. m. 261–265.

rofilmeket. Visnovitzné január 17-én lépte át a magyar–román határt, és 18-án, a reggeli órákban tartóztatták le telefonálás közben a Déli pályaudvaron.

A tárgyi bizonyítékot csak nagy nehezen találták meg a nyomozók: a Pálóczi levelét tartalmazó 14 mikrofilm egy rókaprém fejrészébe volt preparálva. Feltételezhető, hogy Grün Zsigmond bődíszműves volt a mikrofilm ügyes preparálója.

Visnovitz Jenőné kötél általi halálra, majd kegyelemből tizennyolc évi börtönbüntetésre ítélték.³⁶

A MÁSODIK FUTÁR: TOZAN SATVET LUTFI

1942. március 30-án megérkezett Cserépfalvihoz a második futár, Tozan Satvet Lutfi. E körülménynek köszönhetően Cserépfalvit, Bálint Györgyöt, majd Kovács Imrét letartóztatták, s először a hírhedt Hadik laktanyába, majd néhány nappal később a nem kevésbé rettegett Margit körüti katonai fogházba szállították.³⁷

A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága 1942. április 30-i rendelkezése szerint Cserépfalvi Imre elsőrendű, Bálint György másodrendű és Kovács Imre harmadrendű vádlott „Budapesten, még közelebről ismeretlen időpontban az angol titkos szolgálatban álló Davidson Basil angol állampolgárral és Pálózi Horváth György Magyarországról Egyiptomba emigrált hírlapíróval szövetkezve elhatározták, hogy Magyarországon a hitlerizmus és fasizmus ellen mozgalmat szerveznek és vezetnek, a belső ellenállást kiépítik a szövetségesek ellen, hogy Németország Magyarországot nyíltan megszállja és a tengely-hatalmak katonai érdekeinek veszélyeztetése céljából propagandát fejtenek ki, röpiratot terjesztenek, engedély nélkül hetilapot jelentetnek meg, rövid hullámú rádiókészülékkel az 1941. évi április hó elején Ankarába távozott Davidson Basil és Pálózi Horváth Györgyöt a magyarországi politikai hangulatról és esetleges katonai hírekről értesítik. A tervük végrehajtása céljából 1941. június 30-ika után most nevezett társaikkal futárok útján érintkezést tartottak, Cserépfalvi Imre I. r. gyanúsított a tengely-hatalmak érdekeit veszélyeztető munkákat adott ki, irányította a szervezkedést, annak előmozdítása érdekében 1942 januárjában 100 000 pengőt vett át a földmunkások és iparimunkások megszervezésének a céljaira és ezt az összeget továbbította, Bálint György II. r. gyanúsított az ipari munkásság körében, míg Kovács Imre III. r. gyanúsított a földmunkások között szervezkedést indított, – vagyis háború idején – a magyar állam és a szövetségesek fegyveres erejének szándékosan hátrányt, illetőleg az ellenségnek szándékosan előnyt okoztak...”³⁸

E vádpontok alapján hűtlenség büntetnének gyanúja miatt nyomozó eljárást és egyúttal vizsgálati fogságot rendeltek el, ugyanis a bíróság szerint tartani lehetett a szökésüktől, a bizonyítékok megsemmisítésétől és a megkezdett bűncselekmények további folytatásától is.

A Magyar Királyi Honvéd Vezérkarfőnökség által a belügyminiszternek küldött hivatalos tájékoztatás szerint: „...a forradalmi belső szervezkedésnek már nemcsak a belső előkészítése folyt, hanem annak végrehajtása is megkezdődött, és adatok állnak rendelkezésre arra nézve, hogy a forradalmi előkészítő szervezkedés bizonyos társadalmi szervezetekben mint fedőszervekben kezdetét vette. Ebben az ügyben a külföldi szálak felderítését a V. K. F. 2. osztály tovább folytatja. A M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke Ügyészének két helyettese a

³⁶ Cserépfalvi (1982): i. m. 261–268.

³⁷ Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései, 1945–1963. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989, 115–116.; Kovács Imre: Magyarország megszállása. Katalizátor Iroda, Budapest, 1990, 14–15.

³⁸ HL HM 1943. eln. 13. o. 33997. sz

szervezés magyarországi irányítóit, Cserépfalvi Imre könyvkereskedőt, Kovács Imre író és Bálint György hírlapírót vizsgálati fogságba helyezte. Mivel az osztálynak részben hatáskörén kívül esik forradalmi jellegű belső megmozdulások ellenőrzése, és különben is erre a célra megfelelő nyomozó szerve nincsen, kívánatos lenne, ha a belső szervezkedés ellenőrzése a csendőri és rendőri nyomozó szervek által lenne foganatosítható.”³⁹

Közben a Davidson-levelekben említett 100 ezer pengőt keresve a nyomozók átkutatták Cserépfalvi céges és magániratait is, azt igyekezvén bizonyítani, hogy a megjelent könyvek súlyos anyagi veszteséggel jártak, és a veszteségek kiegyenlítéséhez volt szükség a titkoszolgálati pénzekre. A nagy apparátussal végzett nyomozás a külföldi hatalom által küldött pénznek azonban sem a könyvkiadó könyvelésében, sem a családi iratok között nem akadt nyomára.⁴⁰

A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága figyelembe vette azt is, hogy az első futár lebukott még a levelek átadása előtt, a második futár által kézbesített levelet pedig, ismételt provokációra gyanakodva, maga Cserépfalvi vitte be a Hadik laktanyába. Ráadásul Illyés Gyula és Zilahy Lajos írók is közbenjártak az érdekükben Szombathelyi Ferenc Honvéd Vezérkar főnökénél, így a háborús időkben könnyen halálbüntetéssel sújtható hűtlenség vádjá alól felmentették őket. Az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás vádjával Szombathelyi Honvéd Vezérkar főnök az ügyészségre tette át az ügyet, „mert a rendelkezésre álló adatokból megállapíthatóan gyanúsítottak a terhükre róható cselekményeket még a háború idejére szóló büntetőjogi rendelkezések hatályba lépte előtt követték el”.⁴¹

Kovács Imre már augusztusban, Cserépfalvi és Bálint György csak szeptemberben szabadult a Margit körútról. Mindhárman egyébként „a nyomozó eljárás során történt kihallgatásuk alkalmával tagadták, hogy Pálóczi-Horváth Györgytől, vagy bárki mástól forradalmi szervezkedésre utasítást, vagy pénzt és egyéb támogatást kaptak volna. Védekezésük szerint Pálóczi-Horváth György a leveleket előzetes megbeszélés nélkül, tehát teljesen önkényesen küldözgette nekik... Arra adat, hogy nevezettek a szervezkedés érdekében Pálóczi-Horváth Györggyel az érintkezést felvették volna, még a szóban forgó levelekben sincsen”.⁴²

Az 1943. január 26-án született határozat értelmében tehát „ezek szerint – jóllehet nem kétséges az, hogy Pálóczi-Horváth György, még a háború kitérése előtt Cserépfalvi Imrével és társaival kapcsolatban volt – arra nézve nem merült fel elegendő bizonyíték, hogy nevezettek Pálóczi-Horváth Györggyel vagy bárki más, az ellenség érdekében ténykedő személlyel a háború kitérése után is kapcsolatban állva a magyar fegyveres erőnek hátrányt, az ellenségnek pedig előnyt okozó tevékenységet fejtettek volna ki”.⁴³

A hűtlenség vádját így nem tudták bizonyítani, de az ügyészség hamarosan az izgatás vádját sem találta megalapozottnak. 1943 áprilisában végül megszületett az ügyészségi

³⁹ Cserépfalvi (1982): i. m. 274.

⁴⁰ Uo. 280–281. és HL HM 1943. eln. 13. o. 33997. sz. dokumentumban megfogalmazott hivatalos vélemény szerint „az eddigi megállapítások során a hites könyvszakértő közrevonásával megtartott bírói szemle alatt a Cserépfalvi Kft. kereskedelmi könyveiből illegitim eredetű bevétel nem mutatható ki, s a vállalat kimutatott forgalma jelentékenyebb összegű többletbevételt nem is bír el. A vállalat üzleti eredménye minden évben kedvező volt”.

⁴¹ HL HM 1943. eln. 13. o. 33997. sz.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

felmentő ítélet is. Ez azonban Bálint Györgyön már nem segíthetett: még novemberben munkaszolgálatra hívták be, Ukrajnába vitték, ahol januárban meghalt.⁴⁴

A HARMADIK FUTÁR: MISKE-GERSTENBERGER JENŐNÉ (MARY)

A harmadik futár, Miske-Gerstenberger Jenőné május 2-án, a délutáni órákban telefonon felhívta Szakasits Árpádot a *Népszava* szerkesztőségében, s arról tájékoztatta, hogy számára fontos üzenetet hozott, és a levelet szeretné átadni neki a Belvárosi Kávéházban. Szakasits ezt elutasította, s javaslatára a szerkesztőségi kifutófiú kereste fel a kávéházban Miskénét, hogy bekísérje őt Szakasitshoz a szerkesztőségbe. Miskéné nem mutatkozott be, hanem átadta a levelet, és megkérdezte, hogy Szakasits mit válaszol a levél írójának.

Szakasits nagyon óvatos volt, beugratásra gyanakodott. Davidson írását nem ismer- te fel (vagy nem akarta felismerni), és a levél gyors átolvasása után sem kívánt választ adni. Miskéné, látva Szakasits zavarát, megnyugtatta őt, hogy diplomata útlevéllal utazik, Kertésznek és Barankovicsnak is hozott levelet, és a válaszát később is – dupla borítékban egy községi címre, megadott névre és jelzéssel – elküldheti, ha mégis meggondolja magát, és válaszolni szeretne.

Miskéné távozása után Szakasits a levelet még egyszer elolvasta, majd az egész ügyet Büchler Józseffel, Mónus Illéssel, Peyer Károllyal és Kéthly Annával is megbeszélte. Végül úgy határoztak, hogy a levelet nem mutatják meg senkinek, feljelentést sem tesznek, de a levélre választ sem adnak, hanem zárt borítékban közjegyzői letétbe helyezik.

A Pálóczi-Horváth által fogalmazott és Davidson nevében továbbított levél létére egy a téma szempontjából látszólagos mellékkörülmény által derült fény. A Magyar Történelmi Emlékbizottság sikeres március 15-i demonstrációja után az illegális kommunista párt, köz- vetítők által, szorosabb együttműködést ajánlott fel a szociáldemokratáknak. Szakasitsnak – a két párt összehangolt politikálásának és az egységfront létrehozásának javaslatával – átadtak egy memorandumot. A letartóztatott kommunista közvetítők a tárgyalások és a memorandum átadását is beismerték, így Szakasits Árpádot (majd Büchler Józsefet és Mónus Illést) is a Hadik laktanyába vitték. Kéthly Annát és Peyer Károlyt országgyűlési képviselő- ként mentelmi joguk védte. Szakasits is beismerte a kommunistákkal történt tárgyalásokat és a memorandum átvételét, így a nyomozók a *Népszava* szerkesztőségében átvizsgálták Szakasits íróasztalát és iratait. Itt a memorandumot nem, viszont a közjegyzői elismervényt megtalálták. A közjegyzői irodában a zárt borítékban elhelyezett Davidson-levelet a nyomozók lefoglalták, majd a Hadikban Szakasits jelenlétében felbontották és elolvasták.

A levélben Davidson hivatkozik Szakasitscsal való régi barátságára, a jövő pártjának nevezi a Szociáldemokrata Pártot, amelynek nagy szerepe lesz a háború utáni újjáépítésben, valamint – az SOE-ban megszokott módon – szabatázsakciók végrehajtását javasolja és kéri a szocdem vezetőkötől.

Szakasits és társai felsőbb utasításra hamarosan elhagyhatták a Hadik laktanyát.⁴⁵ Nem így Miskéné. A *8 Órai Újság* szerkesztője, Bethlen András a neki címzett levelet a kézbesítés után átadta Sombor-Schweinitzer Józsefnek, a Budapesti Rendőr Főkapitányság Politikai Osztálya vezetőjének. Így a vesztére Starosolszky Arankával is összeismerkedő Miskénét letartóztatták,⁴⁶ és 1942. június 15-én az 1930. évi III. törvénycikk értelmében hűtlenség

⁴⁴ Cserépfalvi (1982): i. m. 286.

⁴⁵ ÁBTL 3. 2. 4. K-139.

⁴⁶ Ujzászky: i. m. 550.

büntették elkövetése miatt halálra ítélték. Az ítéletet kegyelemből életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták, majd nem sokkal később Miskénét „kicsérélték” egy magyaroknak dolgozó ügynökre, és Isztambulban átadták az angoloknak.⁴⁷

Miske-Gerstenberger Jenőnek el kellett válnia angol származású feleségétől, hogy megtarthassa minisztériumi állását. Miskéné 1946-ban visszatért Magyarországra, de annak híre, hogy férje újra megnősült, teljesen lebetegítette. 1947-ben az oroszok a Szovjetunióba internálták, ahonnan csak 1955-ben térhetett haza. Miske Jenő új házassága ellenére visszavárta első feleségét, így amikor megtudta, hogy az oroszok letartóztatták és deportálták a nőt, 1947-ben öngyilkosságot követett el. Miskéné 1955-ben történt hazatérése után Kőszegen telepedett le, de már 1956 tavaszán kivándorló útlevéllel Londonba távozott, és ott a brit külügyminisztérium, a Foreign Office orosz osztályán helyezkedett el.⁴⁸

A GYŐRI SZABOTÁZSPER

1942 tavaszán azonban nem csupán Cserépfalvi Imre és Szakasits Árpád ügye adott munkát a 2. vkf. osztály nyomozóinak, hanem egy sokkal kiterjedtebb és veszélyesebbnek tűnő ügy, a győri Magyar Waggon- és Gépgyár ellen tervezett szabotázsakció.⁴⁹

Az 1942. április 10-én, dr. Dominich Vilmos százados, hadbíró vezetésével hűtlenség bűntette ügyében lefolytatott tárgyaláson Nadas Ernő elsőrendű vádlott a következőket ismerte be: 1940 májusában megismerkedett Kóczián Miroszlávval, aki a német felvonulási vonalról való információk begyűjtésével bízta meg. Nadas beszervezett további négy személyt: Singer Imrét, Szántó Györgyöt, Lengyel Sándort és Neubauer Györgyöt, majd a tőlük kapott híreket továbbította Kócziánnak. 1941-ben Kóczián bemutatta neki Howe angol újságíró, aki budapesti lakásán robbanóanyagot adott át neki. Nadas Győrbe hazatérve utasította házvezetőnőjét, Piesz Irmát (II. rendű vádlott), hogy a robbanóanyaggal teli táskát rejtse el a lakásban. Nadas szintén Howe lakásán találkozott először Davidsonnal, majd a Gresham Kávéházban is összefutottak, de általában dr. Marton Dezső (III. rendű vádlott), a Gresham-palotában működő Pódium Kabaré titkára vállalta Győr és Budapest között a futárszolgálatot. Végül Nadas Ernő a letartóztatása napján átadta a robbanóanyagot Olajos Istvánnak, a győri szociáldemokrata vasmunkások elnökének.

Dr. Marton Dezső vallomásaiban a következő áll. Békeffi László konferanszié mutatta be neki 1940-ben az angol követségen dolgozó Redward sajtófőnököt és Davidson-t. Marton feladata volt, hogy minden második csütörtökön a Davidson-tól kapott levelekkel utazzon le Nádashoz, és a választ is hozza el tőle. Egy alkalommal egy csomagot is átvett Davidson-tól, amelyben a vasúti kocsik csapágyainak tönkretételéhez alkalmas anyag volt. Békeffi arra kérte Martont, hogy Starosolszky Aranka számára szerezzen beutazó vízumot a török

⁴⁷ ÁBTL 3. 2. 4. K-139.

⁴⁸ ÁBTL 3. 2. 4. K-139.

⁴⁹ Ujszászy emlékezete szerint 1941 végén vagy 1942 elején létrejött egy német–magyar megállapodás, amely a csepel–horthyligeti repülőgépgyár német háborús célokat szolgáló Me–109, Me–110 és Ju típusok előállítására vonatkozott. Szintén a németek rendelkezésére bocsátották a Magyar Optikai Műveket (MOM, Csörsz utca), a Magyar Finommechanikai Műveket (GAMMA, Fehérvári út), a Magyar Fegyvergyárat (FÉG, Soroksári út), a győri Magyar Waggon- és Gépgyárat, a diósgyőri Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárat (MÁVAG), a lippei olajkutakait vagy az almásfűzitői olajfinomítót. Ezekben az üzemekben állandó német anyagátvevő bizottságok is működtek, az ipari kémelhárításban pedig közreműködtek a bécsi német Abwehrstelle emberei is. Ujszászy: i. m. 240.; Molnár Ernő: Az 1942-es győri vagongyári szabotázsakció és Nadas Ernő szerepe. Műhely, 1981/4., 70–80.

követségen. Egy másik alkalommal Békeffit és Starosolszkyt a Gresham Kávéházban látta beszélgetni, és hallotta, hogy Sztankovits Viktorról folyik a szó.

A tárgyalás minden bizonnyal legemlékezetesebb momentuma Marton és Békeffi (IV. rendű vádlott) szembesítése volt. A szemmel láthatóan megtört Marton Dominich hadbíró ismételt kérdéseire többször is úgy felelt, hogy Békeffinek tudomása volt az ő győri útjairól, míg Békeffi mindvégig tagadta ezt. Marton végül ártatlannak vallotta Békeffit. Békeffi a tárgyaláson mindössze annyit ismert el, hogy ismeri és törökországi útjára pénzt adott Starosolszky Arankának, valamint, hogy Davidsonnal újságírói minőségében többször is találkozott, aki időről-időre – így utoljára 1941. április első napjaiban is – felajánlott neki egy londoni, majd egy kairói szpikeri állást, amelyet ő minden esetben visszautasított.

Tozan Lutfi (V. rendű vádlott) és a tanúként meghallgatott Cserépfalvi Imre vallomása erejéig itt visszatérünk a korábban már tárgyalt 100 ezer pengő ügyére. Tozan beismerte, hogy Törökországból cigarettásdobozban szállított leveleket, és azt is, hogy pénzt kellett volna átadnia Cserépfalvinak, de tagadta, hogy az átadásnál bármiféle jelszót használt volna.

Cserépfalvi Imre tanúvallomásában előadta, hogy Tozan a betanult jelszó elmondása után a részére pénzt és leveleket szeretett volna átadni, de ő ezt nem vette át tőle, ezt követően pedig azonnal jelentette az ügyet a Hadik-laktanyában.

A 2. vkf. osztály nyomozója, Garzuly József tanúvallomásában részletesen ismertette a Cserépfalvi-ügy hátterét, Redward, Davidson, Pálóczi-Horváth és Sztankovits szerepét, valamint az 1942. januári és márciusi események nyomozati hátterét, miszerint a magyar hatóságoknak mindkét esetben pontos információik voltak a futárok érkezéséről.

Olajos István, a Nadas Ernőt feljelentő vagonyári munkás tanúvallomásában elmondta, hogy Nádassal a győri szocdem párt szakszervezeti helyiségében többször is találkoztak és beszélgettek. Nadas az egyik beszélgetés alkalmával ceruza nagyságú robbanóanyagot mutatott Olajosnak, és azt kérte tőle, hogy a vagonyárban valamit robbantson fel. Olajos – művezetője, Csiffári Mátyás tanácsára, amelyet a művezető tanúvallomása is megerősített – az esetet telefonon azonnal jelentette a Győri Rendőrkapitányságon. Az 1945 után keletkezett iratok tanúsága szerint a győri szociáldemokraták ez ügyben eligazítást kértek az országos központtól, ahol a szabotázs bejelentését javasolták a győri elvtársaknak. Olajost mindenesetre a rendőrségen kioktatták, hogy látszólag vállalja el a vagonyár transzformátorházának felrobbantását és a robbanóanyagot vegye át Nádastól. Miután ez megtörtént, a két robbanóanyagot, egy gyújtózsínort és két gyutacsot leadta a rendőrkapitányságon, amelyet az ügyben eljáró győri rendőrnyomozó vallomása is alátámasztott. Ezek után Nádast letartóztatták.

A tárgyaláson a vádlottakat először kihallgató nyomozók mellett az orvos szakértőt, a katonai szakértőt és a robbantási szakértőt is meghallgatták. Az orvos szakértő szakvéleményében megállapította, hogy a vádlottak sem cselekményük elkövetésekor, sem jelenleg nem szenvedtek, illetve szenvednek elmebetegségben vagy beszámítást kizáró más betegségben. A katonai szakértő kifejtette: a vádlottak által tervezett szabotázs sikeres végrehajtása komoly károkat okozott volna a magyar államnak mint hadviselő félnek. A robbantási szakértő pedig megerősítette: a lefoglalt robbanóanyag megvizsgálása azt bizonyította, hogy tényleges használat esetén az üzemben valóban nehezen helyrehozható károkat okozott volna.

Míg a vád képviselője ezek után a vádlottak bűnösségét hangsúlyozta, addig a vádlottak képviselői enyhe büntetést és a legmagasabb kegyelem gyakorlását kérték. Egyedül Békeffi ügyvédje kérte a konferanszié vád alól való felmentését, és védecének szabadlábra helyezését.

A tárgyalás a következő nap, április 11-én délelőtt az ítélet kihirdetésével és indoklásával véget is ért.⁵⁰ Nádas Ernőt, Marton Dezsőt, Piesz Irmát és Tozan Lutfit kötél általi halálra ítélték, majd kegyelemből Marton büntetését életfogytiglani, Piesz Irma büntetését 12 évi, Tozan Lutfi büntetését 15 évi szabadságvesztésre mérsékeltek.

Nádas Ernőn még aznap végrehajtották a halálos ítéletet. Továbbá úgy határoztak, hogy a letartóztatásban lévő többi vádlott, így Szántó, Singer, Lengyel és Neubauer mellett Békeffi ügyét is egy későbbi időpontban, más bíróság tárgyalja majd.

A BÉKEFFI-PER

Néhány hónappal később, július 31-én Békeffi Lászlót újra honvédtörvényszék elé állították. Andorka Rudolf katonai attasé naplójának tanúsága szerint a budapesti ellenzéki szalonokban is élénk figyelemmel követték a Békeffi-ügyet; a naplóban több bejegyzés is foglalkozik Békeffivel.⁵¹ A per másik vádlottja Starosolszky Aranka volt. A fedésben újságíróként, valójában a 2. vkf. osztály ügynökeként az isztambuli vonalon dolgozó Starosolszky „beismerte”, hogy őt Békeffi küldte titkos üzenetekkel Davidsonhoz Törökországba. Békeffi elismerte, hogy több esetben is találkozott már Starosolszkyval, de a nő először színdarabja elhelyezésének ügyében járt nála, majd később pénzt kért tőle törökországi útjára.

A szembesítés is eredménytelen maradt: Békeffi végig tagadta, hogy bármiféle titkos üzenet továbbításával bízza volna meg Starosolszkyt. A bíróság végül Békeffi Lászlót 12 évi, Starosolszky Arankát 2 évi fegyházbüntetésre ítélte. Starosolszky büntetését azonnal egy évre mérsékeltek, majd néhány héttel a tárgyalás után szabadlábra helyezték.⁵²

Békeffi a Margit körüti fogházban, a váci fegyházban, a szegedi Csillagbörtönben, a budapesti 10. és a 11. Helyőrségi Kórházban, majd újra a Margit körúton, Komáromban, végül Dachauban raboskodott.⁵³

Cserépfalvi visszaemlékezése szerint Békeffi a Margit körúton is különleges bánásmódban részesült: amíg a többiek éheztek, addig neki állítólag válogatott finomságokat szolgáltak fel: „...1942 június havában a Margit körüti fogházban Békeffi a szemben lévő cellában szomszédom volt. Igen hangosan és kihívóan viselkedett. Minden reggel bement a fegyházörnek, hogy milyen ételeket és italokat kíván a nap folyamán behozatni a cellájába [...] Azt terjesztették róla, hogy a legmagasabb szintről, Horthy utasítására részesül kivételezésben.”⁵⁴

A kivételes bánásmódot és a Békeffivel szembeni ÁVH-s anyaggyűjtést egyaránt megerősíti Horváth János, a Magyar Kommunista Párt Baranya megyei Bizottsága titkárhelyettesének feljelentő levele, amelyet Péter Gábornak címzett 1947. január 20-án: „Kedves Péter Elytárs! A Békeffi ügyére vonatkozólag annyit szeretnék megemlíteni, hogy az én véleményem szerint Békeffi sohasem volt Horthy-ellenes és Horthy is támogatta őt. Én 1942 júniusában voltam a Margit körüti fegyházban, akkor volt Békeffi is ott bezárva. Békeffi magánzárkát kapott

⁵⁰ ÁBTL 3. 1. 6. P-2507, ÁBTL 3. 1. 6. P-178, ÁBTL 3. 2. 5. O-8-028, ÁBTL 3. 1. 5. O-9244.

⁵¹ Lőrincz Zsuzsa (összeáll., jegyz.): A madridi követségtől Mauthausenig – Andorka Rudolf naplója. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978, 225., 226., 229., 230.: 1942. III. 18., 1942. III. 22., 1942. III. 31., 1942. IV. 11. dátumú bejegyzések.

⁵² Lévai Jenő: A margitkörüti vészbírák... Vádirat Babós József, Dominich Vilmos és hadbíró-pribékjeik ellen. Részletek a különböző ellenállási mozgalmakból. Légrády Testvérek, Budapest, 1945, 39–55.

⁵³ Békeffi Lászlóval kapcsolatos iratok: HL Pgy/M/431.

⁵⁴ Cserépfalvi (1982): i. m. 256.

(: ami nagy kitüntetés volt, helyszűke miatt :) és egész éjjel égett a villany nála, továbbá írógépet is kapott a zárkába, amin rendkívül sokat dolgozott. Zárkájának ablaka velünk szemben volt. El volt terjedve a fegyházban az a hír, hogy Békeffi csak azért van bent, hogy kifelé rendbe legyenek a dolgok, és ha kijön, »megbízható« provokátor legyen. Csak azért irtam meg ezeket a dolgokat, hogyha szükségetek van rá, használjátok fel. Elvtársi üdvözléssel: Horváth János megyei biz. titkár h.”⁵⁵

Békeffit „jól felhasználhatónak” gondolták a Magyar Közösség ellen irányuló perben is.⁵⁶ A konferanszié a sajtóhadjárat hatására végül úgy döntött, hogy nem tér vissza Magyarországra, mivel pontosan tudta, hogy mi várna rá. Svájcban telepedett le, s bár 1954-ben megkapta az amerikai állampolgárságot, egészen 1962-es haláláig ott is maradt.⁵⁷ Békeffi gondolatai örök érvényűvé lettek: „Semmiféle színű diktatúra nem túri a gúnyt, a viccet, a tréfát – egyszóval az igazságot.”⁵⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára iratanyagai.

Beevor, John Grosvenor: *SOE Recollections and Reflections, 1940–1945*. Bodley Head, London, 1981.

Békeffi László: *A száműzött Podium*. Continental Book Shop, Toronto, 1955.

Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. MTA BTK TTI – Osiris Kiadó, Budapest, 2015.

Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.

Cserépfalvi Imre: *Egy könyvkiadó feljegyzései, 1945–1963*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.

Deák István: *Európa próbatétele. Együttműködés, ellenállás és megtorlás a második világháború alatt*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2015.

Fenyvesi, Charles: *Három összeesküvés. Rundstedt tábornagy, Canaris tengernagy és a zsidó mérnök, aki megmenthette volna Európát*. Európa Kiadó, Budapest, 2007.

Foot, Michael Richard Daniel: *SOE: The Special Operations Executive 1940–1946*. Random House, London, 1999.

Haraszti György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2007.

Ignotus Pál: *Az angol titkos hírszerző szolgálatról*. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény 3332.

Juhász Gyula: *Magyarország nemzetközi helyzete és a magyar szellemi élet, 1938–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. I–II. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.

Kovács Imre: *Magyarország megszállása*. Katalizátor Iroda, Budapest, 1990.

Lévai Jenő: *A margitkörüti vészbirák... Vádirat Babós József, Dominich Vilmos és hadbíró-pribékjeik ellen. Részletek a különböző ellenállási mozgalmakból*. Légrády Testvérek, Budapest, 1945.

Levél Isztambulból. Pálóczi Horváth György levele a magyar ellenálláshoz. Kritika, 1980/12.

⁵⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V-2000/40.

⁵⁶ Köztársaság-ellenes összeesküvést lepleztek le. Szabadság, 1947. január 1. Békeffi László svájci szerepét tisztázzák. Szabadság, 1947. január 17. Békeffi László kalandos pályafutása. Szabadság, 1947. január 19.

⁵⁷ Békeffi László: *A száműzött Podium*. Continental Book Shop, Toronto, 1955, 12.

⁵⁸ Békeffi: i. m. 11.

- Lőrincz Zsuzsa (összeáll., jegyz.): *A madridi követségtől Mauthausenig – Andorka Rudolf naplója*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.
- Macartney, Carlile Aylmer: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története, 1929–1945*. I–II. Gede, Budapest, 2006.
- Mackenzie, William James Millar: *The Secret History of SOE: Special Operations Executive, 1940–1945*. St. Ermin's Press, London, 2000.
- Markos György: *Vándorló fegyház*. Magvető Kiadó, Budapest, 1971.
- Molnár Ernő: *Az 1942-es győri vagongyári szabotázsakció és Nadas Ernő szerepe*. Műhely, 1981/4.
- Shelton, Francis: *Különleges küldetésem. Ügynök csellóval a II. világháborúban*. Scolar Kiadó, Budapest, 2010.
- Szakály Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből, 1918–1945*. Magyar Napló–Veritas, Budapest, 2015.
- Szent-Iványi Domokos emlékirata. Magyar Országos Levéltár, K 63, 473, 75/a.
- Zeidler Miklós: *A Magyar Revíziós Liga*. Századok, 1997/2.

Kázmér László százados:

A VERESÉG, AHOGY A FRONTKATONA LÁTTA, ÉS AHOGY A SAJTÓN KERESZTÜL A LAKOSSÁG LÁTHATTA

ÖSSZEFOGLALÓ: *Kutatásomban azt vizsgálom, hogy a lakosság haderőről alkotott véleményét miként befolyásolhatták a nyomtatott sajtó cikkei és a harcokból hazatért katonák beszámolóí. A tanulmányban a tér és az idő korlátait a második világháború idején a keleti frontra vezényelt magyar 2. hadsereg és a Pesti Hírlap ezen időszakban megjelent számaiban közölt publikációk határolják. Célom, hogy a megjelent cikkek és a katonák által készített szubjektív források közt olyan összefüggéseket tárjak fel, melyek alakíthatták a társadalom haderőről alkotott véleményét, növelhették vagy éppen rombolhatták a Magyar Királyi Honvédségbe vetett közbizalmat.*

KULCSSZAVAK: *második világháború, szubjektív források, világháborús sajtó*

CÉL, KUTATÁS, MÓDSZER, VIZSGÁLATI MENET ÉS KIINDULÓ ALAP

Hadtörténetírásunk számos munkával gazdagította a Magyar Királyi Honvédségről szóló ismereteinket. Az 1938–1939 közti időszakot egy fegyvernem kialakulásának és harci alkalmazásának szemszögéből dolgozta fel Kiss Gábor Ferenc.¹ A Szovjetunió elleni 1941-es hadműveleteket részletekbe menően Andaházi Szeghy Viktor kutatásai² alapján ismerjük. Az 1942–43-ban a Donnál lezajlott hadieseményeket Szabó Péter³ munkája mutatja be tudományos igényességgel. A modern összefoglaló művek sora⁴ is bizonyítja, hogy a korszak hadtörténeti feltárása sokat lépett előre az utóbbi évtizedben. Mint láthatjuk, a második világháború témáját sok jeles történész kutatta, viszont a hátsószak és a front ilyen irányú elemzése ez idáig még javarészt váratott magára.

A kutatás módszertanát tekintve, első lépésként megfogalmazom a tanulmány kiinduló alapját, majd az analízis és a szintézis segítségével felállítom a kutatott források vizsgálati rendszerét, melyben ábrázolni lehet a közvetített vélemények tendenciáit. Végül az indukció és a dedukció alkalmazásával teszek következtetést a jelenségek magyarázatára.

Úgy gondolom, hogy a társadalmat és a haderőt nem lehet egymástól függetlenül vizsgálni, mivel a nemzeti haderő a társadalom szerves része. A hadsereg személyi állományát

¹ Kiss Gábor Ferenc: „Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton...” – A magyar királyi Honvédség gyorscsapatai. Belvedere Meridionale, Szeged, 2014.

² Andaházi Szeghy Viktor: A magyar királyi honvédség részvétele a Szovjetunió elleni támadásban. 1941. június–december. Belvedere Meridionale, Szeged, 2016.

³ Szabó Péter: Don-kanyar. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994., 2001.

⁴ Szabó Péter – Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945. Tóthágas Plusz Kft., Budapest, 2009.; Szabó Péter – Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943. Püedlo Kiadó, Budapest, 2002.; Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

a haza állampolgárai alkotják, így sohasem képes teljesen elszigetelődni a társadalomtól. A társadalom egészéhez viszonyítva legfeljebb a haderő által kifejtett hatás változhat, létszámának és szerepének megfelelően. Így például egy militarizált társadalomban a lakosság szélesebb rétege kerül közvetlen kapcsolatba a haderővel, mint egy önkéntes és kis létszámú hadsereggel rendelkező országban. Ennek megfelelően a társadalmi kapcsolatot folyamatosan tekintem, melyet a népszerűség alakulásának tekintetében kétféle korrelációra bontok.

A közvetlen viszony az a fajta személyes érintkezés, amikor az állampolgárok katonai szolgálatot látnak el, így a haderőről alkotott magánvéleményüket megoszthatják ismerőseikkel. Trianon után a fegyveres erő fejlesztésével, azon belül is a hadkötelezettség bevezetésével az állampolgárok egyre nagyobb része vált a megjelenő tömeghadsereg tagjává. Ennek következtében a honvédelem több százezer család életébe lépett be. A haderőről alkotott véleményeiket elmondhatták szóban, illetve leírhatták naplójukba vagy visszaemlékezéseikbe. Az ilyen írásokon keresztül akár emberöltőkkel később is tudomást szerezhetünk gondolataikról. Így fény derülhet olyan jelenségekre vagy történésekre, melyeket egykor rejtettnek tartottak.

Közvetett összeköttetés alatt az olyan csatornát értem, melyben az emberek egy közvetítő közegen keresztül szerezhetnek ismereteket a fegyveres erőről. A szubjektív beszámolóktól eltérően a telekommunikációs közeg eszközei széles társadalmi réteg számára voltak elérhetőek. A világháború idején ezek közé lehet sorolni a filmhíradót, a telefonhíradót, a rádióadást vagy a nyomtatott sajtót. További különbség, hogy a tömeg befolyásolására és a hivatalos információk terjesztésére az államnak⁵ ez a csatorna sokkal kézenfekvőbb lehetőséget biztosított.

Jelen tanulmányban nem tárgya a forrásokban lévő információk hitelességének a vizsgálata, mivel számomra a közvetíteni kívánt morális hangulat a hangsúlyos. A téma következtetésének pontosítása érdekében a jövőben érdemes lenne több politikai érdeket képviselő lap és szubjektív forrás feldolgozása.

SAJTÓFORRÁSOK ÉS VIZSGÁLATI RENDSZERÜK

A második világháború idején a Magyar Királyság területén megjelenő 1379⁶ újság közül a legjelentősebbek a következők voltak: Budapesti Hírlap, Az Est, Friss Újság, Kis Újság, Magyarság, Magyar Újság, Neues Politisches Volksblatt, Neues Pester Journal, Népszava, 8 órai Újság, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Új Lap, Az Újság és Világ.⁷ Az ország mindenkor miniszterelnöke a nyomtatásban megjelenő sajtót a néphangulat alakítására alkalmas eszköznek tekintette. Bár új sajtótörvényt nem tudott megszavaztatni, a negyedik hatalmi ág szabályozását elengedhetetlennek tartotta. Amire a két módszer közül az egyik a miniszterelnöki lapengedélyezés 4578/1920 sz. ME rendelete, valamint a belügyminiszteri lapbetiltás 6357/1920 sz. ME rendelete.⁸

Hazánkban leginkább a liberális sajtónak létezett nagy múltja, így a további kutatás bevezetéseként a fentebb felsorolt újságokból a liberális sajtó zászlóvivőjének számító Pesti

⁵ A sajtószabadság fokának megfelelően más erők is vezérelhetik a sajtóanyagok keletkezését.

⁶ 1942-ben 1379 lapból 779 fővárosi és 600 vidéki. Buzinkay Géza – Kókay György: A magyar sajtó története. I. Rákóczi Kiadó, Budapest, 2005, 207.

⁷ Buzinkay–Kókay: i. m. 207.

⁸ Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016, 332.

Hírlapot választottam. A hírlap a Légrády testvérek családi vállalkozásaként indult, majd vezetőségükkel 1925-ben átalakult részvénytársasággá. A lap népszerűségének ellenére a kiadáshoz szükséges anyagi forrásokat a bevételek nem fedezték, ezért a legtöbb újsághoz hasonlóan mecénások⁹ támogatták. Korán felismerték a külföldi tudósítások¹⁰ fontosságát, ezért több publicistájuk is rendszeresen járta Európát, akik rendszeresen közöltek magyar fordításban külföldi lapokban (többek közt a Daily Mailben) megjelent cikkeket. A húszas évek közepén, Rákosi Jenő¹¹ visszatérével a régi Budapesti Hírlap túlfutott nemzetiességének örökösévé vált a lap, ezzel átvéve annak szerepét és olvasókörét. Rákosi halálával Herczeg Ferenc vette át a szerkesztői posztot, akivel a nemzeti hanghordozás megmaradt, viszont a revízió egy racionálisabb képét hirdette, mely már etnikai alapokon épült fel.¹² A liberalizmus szabad gondolatvilága és a hangsúlyos nemzeti hanghordozás kettőse révén a tulajdonosok a területi visszacsatolások szószólójaként helyezték el lapjukat. Ennek megfelelően az egyik legterebélyesebb kiadványbokról¹³ hozták létre a hírlapjuk körül. A harmincas években a Magyar Revíziós Liga¹⁴ olasz, francia, angol és német nyelven jelentetett meg havilapokat. A vezető lapjukkal párhuzamosan megjelentettek heti képes, vasárnapi, divat-, regényűjság, lakberendezési és háztartási mellékleteket, valamint rádióműsorról is kiegészítették az újságszerkesztést.¹⁵

A Pesti Hírlap¹⁶ lapjai közül feldolgoztam az 1941 júniusa és 1944 novembere közt megjelent számaiból 937¹⁷ példányt. A lapokból digitalizáltam a Magyar Királyi Honvédséggel közvetlenül foglalkozó cikkektől (például: hadijelentések és azok kiegészítései, térképes rovatok, háborús élmények és hadi beszámolók) egészen a haderővel kapcsolatba hozható (például: nekrológok, állami vezetők felhívásai, hirdetések) minden megjelent anyagot. Megközelítőleg 1200 db cikket lehet ebbe a tágabb témakörbe sorolni. Figyelembe véve az írások jellemző szövegezését, szerkesztését, terjedelmét és hangsúlyos szavait, vizsgáltam a haderő tekintetében megjelent pozitív vagy negatív jelentéstartalommal bíró közléseket. Ezt követően állapítottam meg a viszonyítási rendszer két pólusát. Így a pozitív határértékre tettem a gyorsadtest által elért sikerek következtében megjelenő magasztos hangnemben íródott publikációkat. A negatív végtel meghatározásával gondban voltam, mivel a nyilas hatalomátvétel során a legtöbb lapot betiltották, a megmaradt lapok főszerkesztőinek javarészét eltávolították. A tisztogatás a Pesti Hírlapot sem kerülte el, cikkeit cenzúrázták,

⁹ Támogatók: GYOSZ (Gyáripárosok Országos Szövetsége), TÉBE (Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete). In: Buzinkay: i. m. 364.

¹⁰ A trianoni tárgyalásokon is jelen voltak, illetve 1924-ben Kosztolányi Dezsőnek még a pápával is alkalma volt interjút készíteni.

¹¹ Buzinkay: i. m. 342.

¹² Buzinkay: i. m. 366–367.

¹³ Vidéki kiadás (1921–1924), Képes Újság (1915–1921), Érdekes Újság (1913–1925), Képes Pesti Hírlap (1927–1939), Pesti Hírlap Vasárnapja (1923–1937), Képes Vasárnap (1937–1944), Regénytár (1923–1924) – Pesti Hírlap Könyvek – 52 kötet, Pesti Hírlap Díszkönyvtára – 12 kötet, Műveltség Útja – 6 kötet és évenként Pesti Hírlap Nagy Naptár.

¹⁴ A Magyar Revíziós Liga az irredenta tevékenység szervezésére, összehangolására létrehozott társadalmi szervezetként arra törekedett, hogy a világ fontosabb országaiban felhívja a figyelmet a trianoni béke igazságtalanságaira, s ezzel elősegítse a revízió sikerét. Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_magyar_revizios_liga/ (Letöltés időpontja: 2018. 01. 08.)

¹⁵ Buzinkay: i. m. 363.

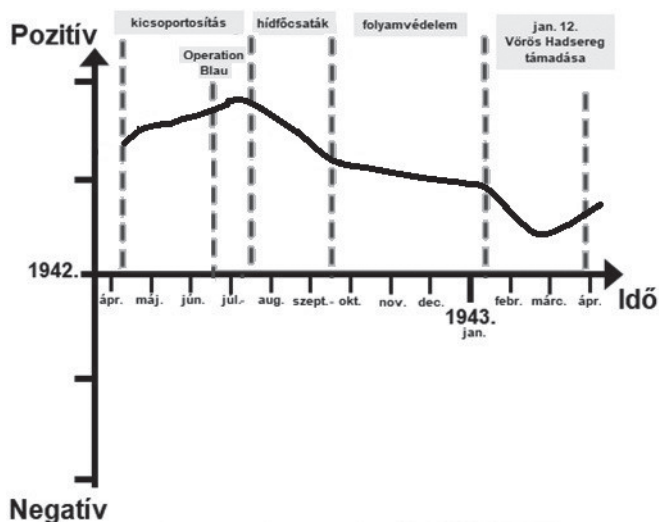
¹⁶ DEENK BTK Könyvtár helyrajzi szám: 189.798.

¹⁷ Az 1941-es évfolyam 169 db szám, az 1942-es évfolyam 258 db szám, az 1943-as évfolyam 269 db szám és az 1944-es évfolyam 241 db szám.

terjedelmét korlátozták, munkatársait lecserélték.¹⁸ Ezért szükséges a nyilas hatalmi rendszer által nem ellenőrzött országrészen kiadott újságok¹⁹ által képviselt gondolatok feldolgozása. Ily módon a negatív vélelet az a lesújtó morális hangulat jelenti, mely a még mindig harcoló honvédekkel szemben jelent meg.

SAJTÓFORRÁS-VIZSGÁLAT

A kialakított rendszerben, az idő függvényében, havi bontásban az elemzési szempontoknak megfelelően ábrázoltam a közvetíteni kívánt hangulat változását.

1. ábra Sajtó által közvetített hangulat változása (Szerkesztette a szerző)

A kicsoportosítás időszakában a háború kedvező alakulásának fényében jelentek meg a cikkek. A tudósítások leginkább a honvédek búcsúztató ünnepeivel foglalkoztak, melyekben a beszédet mondó prominens személy rangjától függően részletezték az eseményeket. Ezenkívül a keleti fronton zajló hadi cselekmények jellemzésére, a „sikeres védelmi harcokról” és a „megszál-

ló feladatokról” számoltak be. Bemutatták a tartalékos és a hivatásos tisztikart, valamint az állami honvédelmi nevelést. A kicsoportosítás során a hangnem fokozatosan emelkedettebb. Az elvonuló honvédekre mind gyakrabban használták a „hős” jelzőt. Beszámoltak a partizánok elleni sikeres harcokról és „derekas” helytállásról. Felhívták a figyelmet, hogy a háborúban megsebesültek ellátása okán vérre van szükség, így az itthoniaknak kötelességük a véradás. Részletesen beszámoltak a modern harcok újszerű kihívásairól és a felkészültség fontosságáról. Dicsérték a hazai harcszerű hadgyakorlatok korszerűségét, melyek a harcba indulókat kiválóan felkészítették.

Júniusban kissé megtorpant a lendület, ami az Egyesült Államokkal beállt hadiállapotnak tudható be.²⁰ Kihirdetésével párhuzamosan megjelentek az első cikkek a hősi halottakról és sebesültekről. A hadijelentések jelentős része viszont a sikerekről és bátorságról számolt

¹⁸ A végrehajtáshoz szükséges törvényi háttérrel az 1944. április 6-án kelt 10600/1944 M. E. rendelet adta.

¹⁹ Magyar Nép: Farkas Pál szerkesztésében Nyíregyházán megjelent napilap, mely rendszeresen beszámolt a hadi helyzetről, átpártolt és fogságba esett katonákról, az Ideiglenes Nemzeti Kormány hírdetményeiről. A témával kapcsolatban az egyik legjelentősebb cikke Veress János vezérezredes Honvéd Vezérkari főnök felhívása a magyar katonához 1944. nov. 28-án.

²⁰ Bár Bárdossy László miniszterelnök 1941. december 11-én hadat üzent, melyet 13-án meg is erősített, viszont az Egyesült Államok Szenátusa csak 1942. június 5-én mondta ki a hadiállapotot.

be. Bemutattak olyan katonákat, akik vitézségükért kitüntetésekert kaptak. A veszteségekről szóló beszámolók a valóságot megközelítő mértékben kaptak hangsúlyt az újságok hasábjain.

A pozitív kicsengésű cikkeknek újabb lendületet adott a nyári német offenzíva.²¹ Szinte minden katonáról szóló publikációban helyett kapott a hősiesség, a becsület és a bátorság. A hadakozásra jellemzően a „siker”, „ütőképesség”, „előretörés” és „megsemmisítő győzelem” kifejezéseket használták. Már-már a gyorshadtest sikereit idézi, amikor a magyar katonák tekintetében a „kiváló” jelzőt használták a publicisták. Ugyanakkor több alkalommal a társadalmi népszerűség egyik kézzelfogható példájáról tesznek említést, melyben a fronton harcoló katonáknak kiküldött szeretetadományokról²² írnak. A tárgyaltd időszakot tekintve a közvetített hangulat értéke június és július fordulóján érte el tetőfokát.

A Don folyó elérését követően a hírek hangvételében egy megszakítás nélküli csökkenő tendenciát lehet megfigyelni. Ezen jelenség egyértelműen a súlyos veszteségekkel járó hídfőcsatáknak²³ tudható be. Eltűntek a korábban alkalmazott győzelmet kifejező kijelentések és megjelentek a honvédekkel szemben álló ellenség „erőfölényéről” és „túlerejéről” szóló beszámolók, valamint a harcok jellemzésére a „kemény harcok” vagy a „heves harcok” kifejezést használták. Ezzel mintegy magyarázva a korábbi sikerek elmaradását. A veszteség mértékét pedig az első világháború isonzói csatáihoz viszonyítva mutatták be, melyhez képest a mostani nem tűnik olyan súlyosnak.²⁴ Viszont minden negatív cikkre több pozitív benyomást keltő jutott. Nemcsak a szovjetek veszteségeivel foglalkoznak, hanem egyes honvédek vitézségének és helytállásának bemutatásával.

A folyamvédelem első részében egyfajta fellendülés jellemezte a híreket, később „Téli tábornok” megjelenésével ismételtlen egy csökkenő tendencia mutatható ki. A legjellemzőbb beszámoló a „sikeres vállalkozásokról” vagy „meghiúsult szovjet támadásokról” szóltak. Viszont már rendszeresen bemutatták a hősi halált halt katonákat, valamint többször írtak a „bajtársiasságról”, „önfeláldozásról” és „magyar katonai szellemről”. Sok számban megjelenik a „...társadalom a honvédekért!”²⁵ felhívás, melyben téli ruhát gyűjtenek a magyar katonáknak. Ugyan drámai fordulatról nem beszélhetünk, viszont az év végére már a negatív és pozitív hatású cikkek aránya megközelítette egymást. Amit jól példáz a „totális háború” kifejezés megjelenése, mely nem adhatott sok bizakodásra okot.

Az 1943. január 12-én megindult szovjet támadás és az azt követő visszavonulást egészen a hadsereg kivonásáig egy időszakként lehet tárgyalni. Kijelenthető, hogy az elszenvedett súlyos vereség mértékének megfelelően nem mutatkozik meg a Pesti Hírlap hasábjain. A „nagy szovjet” támadásról sok alkalommal beszéltek, viszont igyekeztek a magyar katonák becsületes helytállását kihangsúlyozni. A cikkek felhívják a figyelmet, hogy az 1943-as év döntő lesz a háború kimenetele szempontjából, valamint az „az fog győzni, aki tovább tud kitartani” jelmondatot hangsúlyozták. Egyre inkább megjelennek a negatív hangvételű publikációk, melyek „hadiárvról”, a „súlyos elhárító harcokról”, újabb „szovjet támadásokról” és a „súlyos veszteségekről” beszélnek. Ugyanakkor rengeteg helyen adnak hírt arról, hogy büszkék lehetünk a „házáért és szabadságért” küzdő honvédeinkre, akik „mozgó védelemmel”

²¹ 1942. június 28-án vette kezdetét az „Operation Blau” fedőnevű offenzív művelet a keleti fronton, melyben a magyar 2. hadsereg egységei is részt vettek.

²² A hadsereg katonáinak nemcsak családtagjaik, hanem ismeretlen emberek (jellemzően fiatal hölgyek) kisebb meglepetéscsomagokat küldhettek ki. Ilyenekről a naplórók rendszeresen beszámoltak.

²³ 1942. júl. 28. és szeptember 15. közt (50 nap) a veszteségek elérték a 21 000 főt. Szabó Péter: i. m. 138–145.

²⁴ 18. sz. hadijelentés kiegészítése. Pesti Hírlap, 1942. 08. 30., 3.

²⁵ Országos mozgalommá vált, melynek legfőbb szószólója Magyarország kormányzójának felesége volt.

elhárítják a „bolszevisták tömegtámadásait”. Majd a „lanyhuló” vöröstámadásokkal szemben katonáink szilárdan tartják állásaikat és sok helyen már „nyugalom” van.

Legvégül beszámoltak hős csapataink hazatértéről és a téli csata magyar hőseiről. A 2. hadsereg hazaszállítása idején jelentek meg azok a publikációk, melyek a háború kimenetelével foglalkoztak, és azzal, hogy a „kis nemzetek nem felelősek a háborúért”.

A SZUBJEKTÍV FORRÁSOK ÉS VIZSGÁLATI RENDSZERÜK

A haderőről alkotott társadalmi gondolkodást nemcsak a közvetítő közeg tudta befolyásolni, hanem azok a személyes vélemények, melyeket a hadseregben szolgálók „vittek haza”. A tömeghadsereg sorkatonáival évente szélesedett a hadsereggel közvetlen kapcsolatba kerülők létszáma. Ezzel párhuzamosan nőtt azon személyek köre, akik a leszerelt vagy aktív²⁶ katonákkal kapcsolatba kerülhettek és információhoz juthattak. Hogy mi volt a véleményük a haderejükéről, arról a szubjektív forrásaikban (naplók, emlékiratok) találunk információt. A vizsgálathoz felhasználtam Erdős Lajos tart. hadnagy,²⁷ Gróf Imre tart. zászlós,²⁸ Juhász Bálint ht. százados,²⁹ Kadosa Árpád tart. hadnagy,³⁰ dr. Körmendy István tart. főhadnagy,³¹ Lukács Géza tart. főhadnagy,³² Perey Miklós ht. hadnagy,³³ Polgár János őrmester³⁴ és Somogyi (Steiner) János tizedes³⁵ visszaemlékezéseit. A kilenc szerző közül heten tiszti,³⁶ míg ketten legénységi rendfokozatot viseltek. A tisztek közül ketten hivatásosként, öten tartalékosként szolgáltak, akik a polgári életben is értelmiségi munkát végeztek. A tisztek származását tekintve mind keresztény középosztályba sorolható családokban születtek és nevelkedtek. Mindannyian képzett katonák voltak, akik áttestek a tűzkeresztségen, valamint többségük Kormányzói dicséretet, illetve Vitézségi Érmeket érdemelt ki. Legmagasabb beosztásban Juhász Bálint szds. szolgált, méghozzá a 12. k. hadosztály vezérkari főnökeként. A tisztek tekintetében a legalacsonyabb beosztásban a zászlósok voltak, akik szakaszparancsnokként kezdték a frontszolgálatukat. Az általuk írt források közül harctéri naplót vezetett Erdős, Gróf, Kadosa és Lukács. Perey a világháború után Kassay Albert ezredes³⁷ felhívása okán jegyezte le visszaemlékezését. Körmendy 1985-ben, míg Polgár 1987-ben írta meg emlékeit, Somogyi és Juhász pedig a rendszerváltás után készítették el memoárjaikat.

A kiválasztott források személyes élmények alapján készültek. Gyáni Gábor szerint az eseményeket átélt szerzők, a hivatásos történetírókkal ellentétben, akik a történeteket megfelelő kontextusban szakszerűen képesek ábrázolni, saját élményeikből szerzett joguktól vezérelve mutatják be az egyes eseményeket. Mivel a szerzők átélték az eseményeket, olyan

²⁶ Aktív – jelen szóhasználatban a honvédséggel valamilyen szolgálati viszonyban lévőket jelenti.

²⁷ Erdős Lajos hdgy. a TVGY-ből.

²⁸ Lukács Bence Ákos – Szabó Péter: Somogyi rosseb hadosztály a Don-kanyarban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015, 35–42., 89–95., 137–148., 219.

²⁹ Juhász Bálint szds. a TVGY-ből.

³⁰ Kadosa Árpád hdgy. a TVGY-ből.

³¹ Körmendy István fhgy. a TVGY-ből.

³² Lukács–Szabó: i. m. 48–49., 100–105., 154–159., 226–227., 355–358.

³³ Lukács–Szabó: i. m. 71–72., 116–117., 168–170.

³⁴ Polgár János őrm. a TVGY-ből.

³⁵ Lukács–Szabó: i. m. 20–24., 42–48., 96–100., 149–154., 220–226., 358–363.

³⁶ A tisztet mint összefoglaló fogalmat használom, mivel a kor rendfokozatai értelmezése szerint a zászlós tisztvárományosnak, míg a hadnagy, főhadnagy és százados főtisztnek számított.

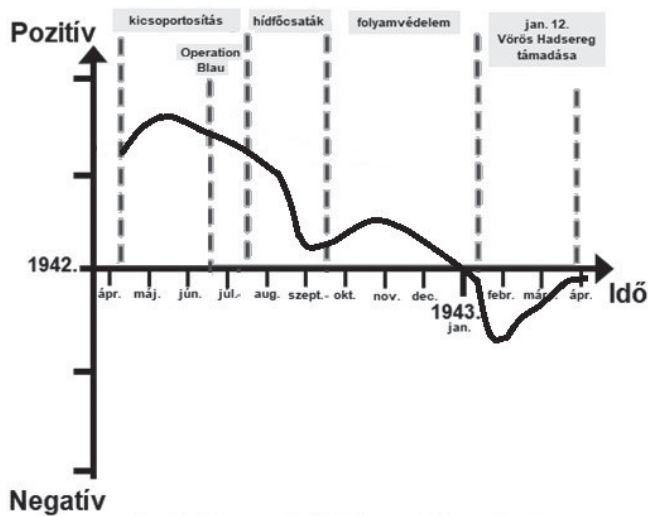
³⁷ Kassay Albert ezredes 1942. 09. 15. – 1943. 04. 01. között a 10. tábori tüzérszázály parancsnoka, a háború után felhívást intézett a túlélőkhöz, hogy az ezredtörténet megírásához küldjenek feljegyzéseket.

helyzetbe kerültek, hogy gondolataikat el kell fogadnunk, mivel nem lehet ellenérveket felsorakoztatni a szubjektív szemléletükkel szemben.³⁸ Azonban fontos megjegyezni, hogy a szubjektív forrásaikból történelmi tényeket megállapítani csak más független objektív forrásokkal együtt lehet. Jelen helyzetben irreleváns kérdés a források tényszerűségének vizsgálata, mivel a cél annak megállapítása, hogy az egyes személyek miként viselkedtek a haza fégyveres ereje iránt és ebből kifolyólag mit adhattak tovább az ismerőseiknek, akár igazat állítottak, akár nem.

A források elemzése közben gyűjtöttem minden olyan megnyilvánulást, melyben a szerzők utalást tettek a haderőre. A visszaemlékezésekből levont következtetések alapján felállítottam a vizsgálati rendszert. Legmagasabban helyeztem el azt a morális helyzetet, amikor önbizalommal telve magabiztosan álltak a feladatuk előtt, mivel hittek önmagukban, társaikban, fegyvereikben és parancsnokaikban. A legalacsonyabb mutatót az általános szembefordulás, átállás, tömeges megadás és szökés képviseli. A határértékek által közbezárt dimenzióban jól elhelyezhető a haderőbe vagy a sikerbe vetett hit teljes mértékű léte vagy hiánya. Kiinduló állapotnak tekintem az elkeseredettségéből és a pusztá kötelességtudatból tett végrehajtást.

SZUBJEKTÍV FORRÁSOK VIZSGÁLATA

A vizsgálati rendszernek megfelelően a morális állapotokat személyenként az idő függvényében ábrázoltam, majd összesítettem³⁹ a kapott folyamatokat. Fontos megjegyezni, hogy az idézeteket úgy válogattam össze, hogy azok legszemléletesebben mutassák be a lelkiállapot változásának mozzanatait.

2. ábra A szubjektív források által közvetített hangulat változása (Készítette a szerző)

A családtagoktól való fájdalmas búcsú után a katonai szerelvények elindultak a frontra. A vizsgált források alapján a kicsoportosítást alapvetően két részre lehet bontani. Az első a vasúti szállítás, míg a második a gyalogmenet végrehajtását foglalja magában. Már az indulás is elég lelkesítő hangulatban telt, amit a visszacsatolt területeken történő

áthaladás tovább fokozott, ráadásul egy kézzelfogható példát adott a kivonulás indoklására. A morál egyre erősödött, melyet jól példáz a 12. híradószázad éneklése. „Tizenkettes távirá-

³⁸ Gyáni Gábor: Történelemszociológusok. L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2002, 298–300.

³⁹ A személyenkénti görbék által megadott számtani közepét vettem.

szok fel a fejekkel!”⁴⁰ Másokból a kalandvágy vagy a boldog tudatlanság beszélt. „*Én olyan hangulatban mentem, mintha egy IBUSZ utazásra mentem volna és nem háborúba.*”⁴¹ A jó szervezetségnek köszönhetően a hat napig tartó úton az ellátás folyamatos és bőséges volt. Többen megjegyezték, hogy a háború sújtotta területeken borzalmas nyomorban éltek az emberek és ezért rengeteget adakoztak. „*Mi meg oly bőséggel szórjuk közéjük a kenyérdarabokat, hogy az már szinte pazarlás.*”⁴² Ebben az időben panasznak vagy elégedetlenségnek nyoma sincs. Az ábrán is látható, hogy ekkor éri el a diagram a legjobb értéket.

A kirakodást követően vette kezdetét a kicsoportosítás második szakasza. A 10. és 12. könnyű hadosztály Resica vasútállomástól megközelítőleg 960 km-es gyalogmenet⁴³ végrehajtásával érte el a Don folyót. Az embert próbáló igénybevétel napról-napra amortizálta a katonák fizikai és mentális állapotát, ennek következtében megszorodtak a személyek közti konfliktusok. „*Látta, hogy csak zászlós vagyok...! – lehordott a sárga földig. Láttam, hogy tombolni való kedve van – mit várhat az ember egy huszárszázadostól huszárai élén?! – megértettem, hogy hülye, magyarázkodni meg katonáéknál úgy sem lehet...*”⁴⁴ A megpróbáltatásokat csak fokozta, hogy egyre többször haladtak át partizánveszélyes területeken. „*Június 8., hétfő. Éjszaka, hétfőre virradóra egy erdei tisztáson pihentünk, az út mellett sünszerű biztosításban. Az erdő tele partizánokkal. Várjuk, hogy megtekintenek bennünket, de nem történt semmi...*”⁴⁵ Bár a negatív csökkenés folyamatos volt, a haderőbe vetett bizalom drasztikus mértékben nem romlott. A kimerítő gyaloglás ellenére kifejezetten sok pozitív élmény is akadt. „*...Az út három helyen volt aláaknázva. Hála árkászaink ügyességének, mindhárom ártalmatlanná tették. Különben vezetőségünk is messzemenő övintézkedéseket tett. Fogas borona megy az ezred éle előtt mintegy 300 méterre.*”⁴⁶ Sokan említik a diverzánstámadások ellen hozott számos biztonsági rendszabályt. Érdekesség, hogy a többség nem tekintette komoly fenyegetésnek a partizánokat, ami éppen a hathatós intézkedéseknek volt köszönhető. A menet első fele még könnyebben telt, erre jó példa Gróf zászlós bejegyzése. „*Június 17., szerda. Csernyigovban pihentünk. Kifogtam, szolgálatban voltam. A német katonákból álló futballcsapatot századunk 5:1-re verte. Itt bőséges ellátást kaptunk mindenben. Dohány, pálinka, szivar, sajt, vaj és sült disznó!*”⁴⁷ Viszont ahogy teltek a napok és átlépték a félezer kilométert, a kimerültség és a fáradtság egyre inkább eluralkodott rajtuk. „*Július 20., hétfő. A sátram előtt egy fa alatt emberhulla. Nem számít! Olyan vagyok, mint a dög, egy kis dögszag éppen csak emlékeztető. Embereim is fáradtak, lovak helyett tolják a kocsit.*”⁴⁸ Ekkor már kifejezetten demoralizált hatást keltett, amikor egy modern gépesített alegység haladt el mellettük. „*...lófogatú szekerek és a menet közben is főző, gőzölgő tabori konyha jelenléte inkább valami vándorló néptörzs látványát keltették az idegen nézőben, mintsem harcba induló seregtestet.*”⁴⁹ Éppen akkor érték el Osztrogozsszk települését, amikor a Vörös Hadsereg átkelt Korotojajknál és hídfőállást foglalt. Így a hadsereg vezetése kénytelen volt az éppen beérkező 12. k. hadosztály részeit már másnap támadásba vezényelni.

⁴⁰ Kadosa Árpád hdgy., 5.

⁴¹ Polgár János őrm., 10.

⁴² Kadosa Árpád hdgy., 6.

⁴³ 5 hét alatt átlagosan napi 25–30 km-t tettek meg.

⁴⁴ Kadosa Árpád hdgy., 13.

⁴⁵ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 36.

⁴⁶ Lukács Géza tart. fhdy. Lukács–Szabó: i. m. 53.

⁴⁷ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 37.

⁴⁸ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 41.

⁴⁹ Juhász Bálint szds., 40.

A hadsereg területén hét jelentősebb hídfőcsata⁵⁰ zajlott le, melyből csak egy volt egyértelműen győztes. A diagramon ez az időszak jól kivethető. A katonák morális állapotára érzékelhetően rányomta a bélyegét, hiszen a jelentős veszteségek ellenére sem jártak sikerrel. Ekkor már komoly bírálókat is megfogalmaztak a haderővel szemben. A zászlóaljszinten dolgozó Polgár őrmester hallotta az előljáró nyilatkozatát a veszteségekről. *„Hadd hulljon a férgese. – Igen, ám de nem a férgese, hanem a java hullott, a férgese az elfeküdt és nem ment.”*⁵¹ Az első harci élményekről sokan részletesen leírták tapasztalataikat. *„...végül szd erejű támadások jöttek. De ekkor már az aknavetőink is dolgoztak és rövid fél óras harc után az elg. visszavonult. Észrevettem, hogy az orosz tüzérség el kezdte belőni az aknavetőimet. Ezért elrendeltem az av. tüzvezetőnek Pokker tizedesnek, hogy süllyessze le az összes vetőket. Még a csövük sem látszott ki. [...] az összeműködés tökéletes volt.”*⁵² Utóbbi jelenet jól példázza felkészültségük magas színvonalát, viszont akadtak olyanok, akik hiányosságaikról tettek tanúbizonyságot. *„A páncélosok persze pillanatok alatt lerohantak a hídig, felgyújtották a várost, utána hazamentek. A gyalogság nem követte őket. [...] A támadás során egy üteg nyílt mezőn foglalt állást. [...] Alig lőtt onnan egy órát, 14 orosz bombázó alacsonyítámadásban szórta rá a bombáit.”*⁵³ A kimerültségnek már a tisztikarban is szembevető jelei mutatkoztak. *„Zsiga borzasztó ideges. Nem akarja megengedni az alvást sem. Mindenkit őrségre parancsol. Én nem bírok magammal, olyan álmos vagyok. Ruhástól lefekszem és mélyen alszom.”*⁵⁴ A jelenben állandósuló életveszély és a kiszámíthatatlan jövőkép kettőse egyre inkább éreztették hatásukat. Gróf Imre augusztus 25-én már az alábbiakat jegyzi fel: *„...egyre jobban jönnek a hírek, hogy szeptemberben hazamegyünk. Egyenlőre nem hiszek semmi ilyen áldott jó hírnék, nehogy csalódjak ellenkező esetben.”*⁵⁵ Tőle függetlenül Lukács pár nappal később hasonlókat ír. *„Azt halljuk, hogy október 15-ére otthon leszünk. Nem tudok másra gondolni...”*⁵⁶ Már szeptemberben mutatkoztak olyan szükségből hozott megoldások, melyek nem vetítettek kedvező jövőndőt. *„Kezdetben sátorlapokban temették el a meghaltakat azután jött egy parancs, hogy a sátorlapra szükség van azokat nem szabad temetés céljára felhasználni és ha lehet a bakancsot is le kell venni a halottakról.”*⁵⁷

A véres hídfőcsaták után némi lélegzetvételhez jutottak, ami az írásaikban is jól visszatükröződik. A megtépázott alegységeket pihentetés céljából hátravonták a peremvonalból. Sokan megírták, hogy furcsa volt ismét egyenesen járni és lehetőségük volt a tisztálkodásra. *„A 36/III. zászlóalj váltott az éjszaka bennünket. [...] 8 heti első vonalbeli szolgálat után. [...] De mégis jobb érzés volt hátramenni, hátra, mindig hátrább! [...] jókedvvel beszélgettünk otthoni dolgokról.”*⁵⁸ A kivonás reménye némileg elhalványult, amikor parancs érkezett az óvóhelyek és szállások téliesítéséről. *„Szeptember hónapban jelentős hozzáállással elkezdődtek az erődítési földmunkák. A védvonal teljes hosszában ki lett ásatva, összefüggő futóárokrendszer és a téli föld alatti, fűthető bunkerek ...”*⁵⁹ Kifejezetten pozitív hatása volt

⁵⁰ 1942. június 28. – szeptember 16. közt három hídfőben a következő megosztásban három urivi, kettő korotojaki és kettő csucsjei csata.

⁵¹ Polgár János őrm., 12.

⁵² Erdős Lajos hdgy., 4.

⁵³ Perey Miklós ht. hdgy. Lukács–Szabó: i. m. 117.

⁵⁴ Lukács Géza tart. fhdgy. Lukács–Szabó: i. m. 103.

⁵⁵ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 94.

⁵⁶ Lukács Géza tart. fhdgy. Lukács–Szabó: i. m. 105.

⁵⁷ Polgár János őrm., 16.

⁵⁸ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 139.

⁵⁹ Somogyi János tiz. Lukács–Szabó: i. m. 149.

az otthoniaktól kapott küldeményeknek. Nemcsak a családtagok által küldött képeslapok, irások, újságok és kisebb csomagok okoztak örömet, hanem egy társadalmi megmozdulás jóvoltából a teljesen ismeretlen emberekől kapott levelek. *„Egy tanítóképzős leány megírta, hogy csupán szórakoztatni kíván nehogy félreértsem. [...] valamilyen otthoni kezdeményezés lehet ég tudja honnan kapták meg nevünket és címünket.”* *„Kedves Ismeretlen”* *„Kedves magyar katonai!”* *„Kedves tanár Úr!”*⁶⁰ A tél beálltával és a lovak jelentős hányadának hátraszállításával az ellátás komoly problémába ütközött. Ennek ellenére is rendszeresen érkeztek az otthoni küldemények. *„November 25., szerda. 28 levél jött nekem, és a tizedikén feladott kilogrammos csomag.”*⁶¹ Fontos megjegyezni, hogy ezek kézbesítése jóval kisebb logisztikai kihívást jelenthetett, mint a napi több mint 200 000 meleg ételadag elkészítése. *„Élelmezésünk igen gyenge. Ha nem lenne itt krumpli és káposzta, éhen halnánk. [...] A ruházat rongyos. Nincsen cérna a foltozáshoz. A lábbelik elkoptak, a fehérenmű rongyos.”*⁶²

A napokból hetek, azokból hónapok lettek. Az elcsigázottság és az elkeseredés, a rossz ellátás és a zord tél, a kivonulás kezdete óta eltelt több mint fél év már mindenütt érezte hatását. Valamint a valós tudás hiányában kialakult önbizalom pedig egyre gyakrabban szedte áldozatait. *„...amikor a két járőr a sötétben megközelítette egymást, a beszélgetés – a két ruszin katona közt – még mindig folyt. Balogh Béla tartalékos hadnagy a ruszin honvéddel beszélgetését meghallva orosz járőrnek vélte őket, és leadott feléjük egy géppisztolysorozatot. Az őrzetetőt találta el a leadott sorozatlövés.”*⁶³

A védvonalat hiányosnak tartották és jellemzően nem bíztak a képességeikben. *„Az orosz ott jön át és akkor, ahol és amikor akar. Legalábbis eddig. Egyáltalán nem csodálkoznék, ha a faluban egyszer orosz járőr kérné a jelszót.”*⁶⁴ Talán a legjobban Gróf zászlós foglalja össze a helyzetet. *„Az éjjeli vizsgálat során vagy 8-10 embert alva találtunk figyelőhelyén. Az orosz szájában, a felrobbant hídnál aludt az őr, ahonnan könnyen elvihetik, csak két métert kell mászniuk. [...] elég volt ebből a mesterségből, a kimerültség nagyon látszik rajtuk. Rossz rájuk nézni, és mégis vannak olyanok, akik ezekkel a szerencsétlenekkel akarják a telet itt tölteni.”*⁶⁵

A romló morális helyzeten a sikeres vállalkozások, a kevés pihentetés és a meginduló szabadságoltatások sem tudtak komoly mértékben javítani. *„A hazatérési vágy mind jobban él a lelkemben. Mindenhol csak arról beszélnek az emberek, hogy mikor jön el az az idő, hogy leváltsanak bennünket.”*⁶⁶ A szerencsésebbek kikapcsolódásként még moziba is mehettek. *„Ma, 14-én moziba voltam. A haditudósító század táborigi mozija jött ki hozzánk. A „Csaba királyfi útján” és a „Behajtani veszélyes” című filmeket néztük végig.”*⁶⁷ Leginkább a kisebb eredményeket hozó harcok mutattak pozitív hatást. *„A vállalkozás sikerült, a fiúk mind egészségesen visszajöttek, [...] Bogdán honvéd ütötte le az őrt puskatussal, úgy, hogy eltört a puskája. [...] Hát nagyon szép, csak már menjünk haza!”*⁶⁸ Karácsonyra a katonák elérték a morális mélypontot, átlépték azt a képzeletbeli határt, amin már a kisebb megoldások nem tudtak javítani. *„Valamiféle borúlátás lett úrrá rajtam, mintha az itthoniak már*

⁶⁰ Kadosa Árpád hdgy., 64.

⁶¹ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 146.

⁶² Perey Miklós ht. hdgy. Lukács–Szabó: i. m. 170.

⁶³ Somogyi János tiz. Lukács–Szabó: i. m. 98–99.

⁶⁴ Perey Miklós ht. hdgy. Lukács–Szabó: i. m. 168–169.

⁶⁵ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 141.

⁶⁶ Lukács Géza tart. fhdgy. Lukács–Szabó: i. m. 156.

⁶⁷ Lukács Géza tart. fhdgy. Lukács–Szabó: i. m. 157.

⁶⁸ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 147–148.

lemondtak volna rólunk. [...] A katonai vezetés is csupán fiatal tartalékosokat, zászlósokat küld ki pótlásnak, a hivatásosok egymást óvják a fronttól. Ezek itthon, amazok odakinn tanulják a harcászatot, a hadvezetést.”⁶⁹

Ilyen állapotban érte a haderőt a januári⁷⁰ szovjet támadás. A válságot csak fokozta, hogy az ellenséges hadművelet éppen a váltás végrehajtása közben indult. „1943. január 11-én a nyíregyházi 12. gyalogezred géppuskás szakasza váltott le bennünket. [...] Újból vissza kellett maradni velük. [...] Másnap [...] délután egy óra körül sebesültem meg aknaszilánktól.”⁷¹ A hön áhított váltás beérkezésével a sokat szenvedett katonákat csak az indulás foglalkoztatta. Amikor végre elindulhattak hazafelé, jött a parancs, hogy forduljanak vissza. „Voltak csapatok ahol az indulatok elszabadultak és fejnélküli menekülés lett.”⁷² Sok helyen a parancsok végrehajtása meg sem kezdődött, ha nem voltak hozzá kényszerítő eszközök. „A táborig csendőrség, tiszthelyettesek körvédelembe szerettek volna bennünket állítani. Meg lett nekik magyarázva, hogy nekünk nem parancsolnak.”⁷³ Viszont akadtak jó páran, akik ellenálltak, és képesek voltak felvenni a harcot a túlerővel szemben. Január 16-án „reggel Somoskeőy alezredes úr távbeszélőn ismét parancsot adott, hogy az osztály Osztrogozsszkba vonuljon vissza. [...] vonatkozó parancsát írásban fogja közölni. Vártunk erre a parancsra. [...] a délutáni órákban meghozta a parancsot Kálmán Ferenc motorkerékpáros küldönc, [...] menetelő osztályt az oroszok oldalba kapták, s igen nagy veszteséget okoztak. A lövegek közül csak a 10/5. üteg két tarackja érkezett Osztrogozsszkba”.⁷⁴ A beszámolóik alapján a támadást megállíthatatlannak tartották, ezért a harc helyett az életösztön vált dominánssá. Aki tudott, Osztrogozsszk irányába igyekezett kijutni. A várost magyar és német erők tartani tudták, így nagyon sokan kijutottak a bekerítés veszélye alól. „A kórháznál sem orvost, sem ápolószemélyzetet nem találtunk. Csak a sok jajgató beteget, sebesültet. [...] csalódottan távoztunk.”⁷⁵ Igyekeztek mindig nyugat felé haladni, egy részük rendezetlenül, viszont sokuk valamilyen ideiglenes szervezeti kötelékben. A településtől településig tartó hátrálást Lukács főhadnagy jól jellemzi. „Jelentkezem a városparancsnokságon. Tiszti karhatalmi szakaszba osztottak be. Őrséget állunk az élelmiszerraktárnál. Mindenki menekül a városból. Páncélosaink maradványai harcolnak az oroszokkal, és késleltetik előrenyomulását. Nagy Gézával négy napig tartunk ki a városban.”⁷⁶ Minél nyugatabbra jutottak, annál szervezettebbé vált a helyzet. A harc képesekből manővererőt szerveztek, a fegyverteleneket nyugatra irányították. Megjelentek a fertőtlenítő és az élelmiszerezellátó pontok. Kadosa Árpád a németek alárendeltségébe került híradó szakfeladatok ellátása végett. „A várost rommá bombázták. [...] Ennek ellenére a teutonok nagyszerűen berendezkedtek [...] teljesen otthon hangulatát varázsolták maguk köré. [...] Egyszerűen ilyen berendezkedésre mi magyarok képtelenek volnánk, sajnós.”⁷⁷ A biztonságot jelentő körletekbe érve nagy volt a bizonytalanság. „Most már csak azt nem tudtuk mi fog velünk történni, hadifoglyok vagyunk vagy internáltak vagy a Jány féle parancs szerint újra leszünk-e szervezve és újra bevetnek valahol.”⁷⁸ Végül

⁶⁹ Kadosa Árpád hdgy., 66.

⁷⁰ 1943. január 12-én az urivi, majd január 14-én a csucsjei hídfőkből indítottak.

⁷¹ Gróf Imre tart. zls. Lukács–Szabó: i. m. 219.

⁷² Polgár János őrm., 18.

⁷³ Polgár János őrm., 19.

⁷⁴ Dr. Körmendi István tart. fhdgy. Lukács–Szabó: i. m. 302.

⁷⁵ Somogyi János tiz. Lukács–Szabó: i. m. 225–226.

⁷⁶ Lukács Géza tart. fhdgy. Lukács–Szabó: i. m. 227.

⁷⁷ Kadosa Árpád hdgy., 71–72.

⁷⁸ Polgár János őrm., 22.

elérkezett a várva várt hazatérés a vasúti szerelvényekkel. „Ekkor vettük észre, hogy mi Székesfehérváron vagyunk. A rendőrség szorosan a mentet oszlopunk mellé sorakozott fel [...] ők fegyveresen a járdán kísérték bennünket.”⁷⁹

KÖVETKEZTETÉS

A történetekhez viszonyítva megállapítható, hogy a sajtóban közölt kép és a frontot megjárt katonák visszaemlékezése közt szignifikáns különbség kimutatható.

A kicsoportosítás első időszakában még közel hasonló volt az eredmény. A kettéválás a kicsoportosítás második szakaszában történt, ahol a katonáknak elképzelhetetlen nagy távolságot gyalogszerrel kellett megtenniük. Akadt olyan is, aki a további gyaloglás helyett az öngyilkosságba menekült. A megpróbáltatás ellenére a több tízezer ember manőverét inkább az összedettség és a szervezettség jellemezte. A fokozatos demoralizációt a túlterheltségre lehet visszavezetni.

Az első igazi mélypontot a hídfőcsatákban elszenvedett veszteségek okozták. Érthető okok miatt a sajtó csak korlátozottan követte le a fejleményeket. A forrásokból viszont képet kapunk az eseményekről. Az eredménytelenség és a veszteségek mértékével kapcsolatos gondolataikat a szerzők egyaránt feljegyezték naplóikban, illetve évekkel később írt memoárjaikban. Ezek közt a katonai tudásbeli, kiképzésbeli hiányosságok és a modern technológia hiányai is megtalálhatók. Kovács Gyula vk. ezredes augusztus 17-én kelt tapasztalati jelentésében ezt megfelelően foglalta össze. „Feltűnő, hogy a harcok nem bízik a fegyvereiben. A tűzfegyelem nagyon gyenge. A sikert vérrel csikarjuk ki, összefogott tűz helyett. Az alsóbb és magasabb vezetőket megfosztottuk az önbizalmától, ami a háborúban nélkülözhetetlen.”⁸⁰

A folyamvédelem fázisában a sajtó a rendszeres és rendre sikeres vállalkozásokról, valamint a gyors reakcióidejű villámcsoportokról számolt be. Ezzel szemben a fronton harcolók egészen más tapasztalatokat éltek meg: szenvedtek a hidegtől, a rossz ellátástól, a hiányos egyéni felszereléstől és a gyötrő honvágytól. A kemény téli időszakban az alapvető létfenntartás is komoly kihívás elé állította a hadsereg vezetését.

Mindezek következtében az 1943 januárjában megindult szovjet támadás egy kimerült magyar haderővel találta szemben magát. A megsemmisítő vereséget még a sajtóban is súlyosnak nevezték. Ugyan a valóságról nem írhattak, hiszen a valós veszteségről a hadsereg vezetésének sem volt sokáig pontos ismerete.⁸¹

Általánosságban elmondható, hogy a katonai eredménytelenség társadalmi népszerűtlenséget szül. Ez akkor is így van, ha a hivatalos közlések valamiféle eredményt kommunikálnak. Dicsőimnuszot legfeljebb az egyéni teljesítmények hősiességéről lehet zengeni, de mint hadsereg, összességében súlyos vereséget szenvedett. A kiváltó okok eredőjének megállapításakor sokan sokfélélt felsoroltak. A siker elmaradását az azt biztosító feltételrendszer hiányával lehet összefoglalni. E hiányosság miatt abszurd lenne a hadműveleti feladat sikeres végrehajtását elvárni a magyar 2. hadseregtől, viszont az sem mindegy, hogy mekkora veszteséggel tud kijönni egy elkerülhetetlen vereségből. Megfordítva a gondolatmenetet: a megfelelő feltételrendszer képes biztosítani a sikert, mely magával vonzza a népszerűséget.

⁷⁹ Polgár János őrm., 23.

⁸⁰ Juhász Bálint szds., 82.

⁸¹ A szovjet támadás napok alatt szétzilálta a vezetési rendszert, így a jelentések nem juthattak el a hadsereg parancsnokához. Szabó Péter: i. m. 195–211.

A vizsgálat eredményéből szükségszerűen az alábbi megállapítás következik: amennyiben a lakosság körében emelni kívánjuk a haderő népszerűségét, elkerülhetetlen feladatnak látszik a katonák haderőbe vetett hitének növelése, amiben a feltételrendszer megteremtése kulcsfontosságú tényező.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szubjektív források

- Lukács Bence Ákos – Szabó Péter: *Somogyi rosseb hadosztály a Don-kanyarban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
- Gróf Imre tart. hdgy.: 35–42., 89–95., 137–148., 219.
- Lukács Géza tart. fhdgy.: 48–49., 100–105., 154–159., 226–227., 355–358.
- Perey Miklós ht. hdgy.: 71–72., 116–117., 168–170.
- Somogyi (Steiner) János tiz.: 20–24., 42–48., 96–100., 149–154., 220–226., 358–363.
- TVGY: Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltárának VII. fonfőszoportjának, Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteményéből:
- Erdős Lajos tart. hdgy.: 3.290 levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés.
- Juhász Bálint ht. szds.: 3.290. levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés.
- Kadosa Árpád tart. hdgy.: 2.889. levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés.
- Dr. Körmendy István tart. fhdgy.: 2.889. levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés.
- Polgár János őrm.: 3.233 levéltári számon bejegyzett visszaemlékezés.

FELHASZNÁLT HÍRLAPOK

- DEENK BTK: Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi Kar, Hírlaptárából:
- Bihari Hírlap, 1944. Nagy Gusztáv (szerk.)
 - Kis Ujság, 1945. Dessewffy Gyula (szerk.)
 - Kossuth Népe, 1946. Felkai Ferenc (szerk.)
 - Magyar Nép, 1944. Farkas Pál (szerk.)
 - Magyar Nép, 1945. Pintér András (szerk.)
 - Pesti Hírlap, 1941–44. Légrády Testvérek
 - Világ, 1945. Dr. Supka Géza (szerk.)

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Andaházi Szeghy Viktor: *A magyar királyi honvédség részvétele a Szovjetunió elleni támadásban. 1941. június–december*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2016.
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016.
- Buzinkay Géza – Kókay György: *A magyar sajtó története I.* Rákóczi Kiadó, Budapest, 2005.
- Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt*. Nyitott könyvműhely kiadó, Budapest, 2010.
- Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.

- Gyáni Gábor: *Történelemszociográfia*. L' Harmattan kiadó, Budapest, 2002.
- Kiss Gábor Ferenc: „Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton...” – *A magyar királyi Honvédség gyors-csapatai*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2014.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006.
- Pihurik Judit: *Naplók és memoárok a Don-kanyarból 1942–1943*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.
- Püski Levente: *A Horthy-korszak 1920–41 – Magyarország története*. 18. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.
- Romsics Ignác: *Magyar Sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2010.
- Romsics Ignác: *Magyarország a második világháborúban*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2011.
- Szabó Péter: *Don-kanyar*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.
- Szabó Péter – Számvéber Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*. Püski Kiadó, Budapest, 2002.
- Szabó Péter – Számvéber Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945*. Tóthágas Plusz Kft., Budapest, 2009.
- Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Ungváry Krisztián: *A második világháborúban – Magyarország története*. 19. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.
- Zeidler Miklós: *A Magyar Revíziós Liga*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_magyar_revizios_liga/

Murinkó Attila ezredes:

EMLÉKEK ÉS GONDOLATOK: A PROFESSZIONÁLIS HADERŐRE VALÓ ÁTTÉRÉS ÚTJÁN...

„Szeretnénk felfelé ívelő pályára tenni a Magyar Honvédséget a fejlesztéseken, a forrásbővítésen keresztül. Ez a törekvés a NATO-n belül hozott döntésekkel is összhangban van. A Magyar Honvédség a rendszerváltás után komoly változásokon, a társadalomhoz, a gazdasághoz hasonlóan rengeteg próbatételen ment keresztül.”¹

Dr. Simicskó István

ÖSSZEFOGLALÓ: A társadalmak kialakulásával a védelmi, illetve területszerzési, gyarapítási szándék érdekében sajátos, az adott kor követelményeit lekövető képességekkel rendelkező fegyveres szervezetek (haderő, sereg) alakultak ki, amelyek az egyes történelmi korszakokban különböző (az előzőtől eltérő) hatékonysággal, erővel, szervezeti struktúrákkal, valamint technikai felszereltséggel, más szóval képességekkel rendelkeztek. A használt alapfogalmak, mint professzionális, vagy az oly gyakorta egyszerűen alkalmazott profi, illetve professzionális haderő elemzésével eljutunk ahhoz a feltételezéshez, hogy minden történelmi korban, időszakban megvoltak, kialakultak annak sajátos fegyveres, katonai szervezetei, amelyek az adott kor társadalmi-gazdasági környezete, politikai kihívásai szerint akár a professzionális karaktereket vagy azok egyes részeit mutatták fel.

KULCSSZAVAK: haderő, professzionális haderő, struktúraváltás

BEVEZETÉS

Egy ország hadserege akkor nevezhető professzionális hadseregnek, ha az ehhez szükséges sajátosságokat és alkotóelemeket birtokolja. A *professzionális hadsereg főbb jellemzői* közül kiemelendő, hogy a kor reális, beazonosított követelményei szerint kialakított hadrend – szervezeti struktúra – biztosítja a korszerű, vagyis az adott történelmi időszak és szituáció követelményének megfelelő haditechnikával felszerelt és arra kiképzett állomány hatékony alkalmazását. További fontos kitétel, hogy a nemzeten belül az annak biztonságát garantáló haderő rendelkezék folyamatos kölcsönös kapcsolattal a társadalom meghatározó elemeivel és az állampolgárokkal. Ebből a kapcsolati hálóból eredeztethető, hogy az aktív haderő alkalmazásában a tartalékképesség tervezett és rendelkezésre áll.

A gondolatmenet célkitűzéseisehez kapcsolódóan az írás későbbi része a tömeghadseregről a professzionális – hivatásos – haderőre történő áttérés folyamatát, annak főbb jellemzőit ismerteti néhány személyes tapasztalat szemléltetescélú hivatkozásával. A vélemények bizonyos mértékben megoszlanak abban, hogy az elmúlt években kifejtett erőfeszítések és az

¹ Draveczi-Ury Ádám: Zrínyi 2026. Az átfogó fejlesztések időszaka következik. https://www.honvedelem.hu/cikk/61339_zrinyi_2026 (Letöltés időpontja: 2018. 02. 21.)

elért eredmények ellenére milyen elmaradások, illetve teendők maradtak a professzionális haderőre történő áttérésben. Hiszen a professzionális haderő kialakítása nem pillanat eredménye, nem köthető fordulóponthoz. Ez egy folyamat, amiben elkerülhetetlenül *kihívásokkal* és várt, vagy akár váratlanul jelentkező *hatásokkal* kell szembenézni. Az 1990. március 15-től ismételten Magyar Honvédségnek nevezett nemzeti haderőnkben megkezdődött professzionális képességfejlesztési folyamatnak természetes jelleggel szintén vannak sajátos tapasztalatai, amelyeket ajánlatos figyelembe venni. A *kihívások* közé sorolható, hogy a sorkatonai szolgálat felfüggesztése után a honvédség és a lakosság, a társadalom közötti kapcsolat meglazult, és akár eltávolodás is megfigyelhető. Magyarország eltérő gazdasági háttérrel rendelkező megyéiben eltérő megközelítés, felfogás létezik a hon védelmének kérdésében, a honvédséggel való kapcsolat szükségességében, illetve minőségében.

Nemzetközi téren – jóllehet Magyarország a NATO tagja lett – a Magyar Honvédség számára valójában az út-, illetve a partnerkeresés, és az ebből adódó különböző feladatok végrehajtása folytatólagosan megmaradt. Az országvédelemre történő felkészülés, így a szükséges létszám megteremtése és megtartása szintén kiemelten kezelendő.

A PROFESSZIONÁLIS SZÓ JELENTÉSE

A címhez kapcsolódóan szükségesnek vélem az alapfogalmak áttekintését. Halljuk és látjuk, hiszen a média rendszeresen felemlíti e témát, illetve különböző tevékenységekkel, szolgáltatásokkal kapcsolatban szintén erre történő utalások vannak a köztudatban. Úgy vélem, gondolatébresztőként néhány kapcsolódó alapfogalom körbejárásával közelebb kerülök az írás következtetéseihez. Az egyik közismert és kedvelt internetes keresőprogram segítségével számszerűen is láthatjuk a nevezett téma fontosságát, az iránta megnyilvánuló érdeklődést. A *professzionális haderő/hadsereg* kifejezésekre végrehajtott keresés több tízezer találatot eredményezett.

A vizsgált témát tágabban értelmezve, a *professzionális* szóra a keresőben több millió találat jelenik meg. Az idegen szavak gyűjteménye is közelebb visz minket a behatároláshoz, amely szerint a professzionális nem más, mint aki hivatásos, szakértői, mesteri.² A fogalom tovább pontosítható, ha megnézzük a „professzionális” kifejezés szinonimáit. Keresésünkre a szinonimaszótár szerint³ a válasz: perfekt, tökéletes, makulátlan; professzionista, hivatásos, profi, szakszerű, szakértő, szakavatott.

A következő – a talán már kissé szlengesnek tűnő – kifejezés, amelyet a tanulmányban megkísérlek értelmezni, az a *profi*, amire bizony több példát láthatunk az internetes keresés során. Például egyik ismert hazai üzletlánc is ezt a nevet viseli. A Profi⁴ kereskedelmi egység a rendszerváltáskor – Magyarországon elsőként – nagykereskedelmi raktárházakból hozott létre élelmiszerdiszkont-hálózatot. Az üzlet mára eltűnt, boltjait más üzletláncok vásárolták fel.

A filmipar szintén használta ezt a fogalmat: a nyolcvanas években lett kasszasiker A profi című film, a címszerepben Belmondóval.⁵ Folytatva a magányos hős harcát, egy évtizeddel

² https://idegen-szavak.hu/keres/_professzionalis (Letöltés időpontja: 2018. 02. 24.)

³ <https://szinonimaszotar.hu/keres/professzionalis> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 21.)

⁴ <http://www.ceginformacio.hu/cr9310005315> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 23.)

⁵ James Travers: *Le Professionnel* (1981). Film synopsis. <http://www.filmsdefrance.com/review/le-professionnel-1981.html> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 24.)

később megjelent *Leon, a profi*.⁶ Az említett alkotások hőseinek jellemzői akár félre is vihetnék racionális gondolatainkat, de nem erről van szó. Tanulhatunk az esetekből, bizonyos tipizálás lekövethető. Mindamellett – ahogy arra a későbbiekben rámutatok – a haderő nem a magányos hősök társaságát jelenti, különösen, ha *professzionális hadseregről* beszélünk.

A katonaság esetében rendszerről, azt alkotó részelemekekről, közösségekről van szó, ahogy ezt a katonai terminológia kifejezi (alegységek, egységek). Egyébként a civil szervezetek, vállalkozások működése, illetve a filmalkotások is továbbgondolásra, figyelemre serkentenek bennünket, katonákat. Hiszen a profi végrehajtási képesség, a feladat megoldása iránti elkötelezettség, a helyzethez való gyors adaptálódási képesség mind iránymutatók számunkra.

Lényegesnek tartom az alapok és az alapfogalmak vizsgálatánál, behatárolásánál megemlíteni azt a gondolatmenetet, amely a sorkatonaság szolgálati idejének lerövidítése, majd annak felfüggesztése idején kapott hangot, amikor megteremtődött az áttérés lehetősége a professzionális hadseregre.⁷ Ez a megállapítás akkor, abban a környezetben jól hangzott, de csupán részben volt helytálló, hiszen ez országonként változhat. Az kétségtelen, hogy egy rosszul működő, kevésbé hatékony, a professzionális képességektől elmaradó sorkatonai szolgálat felszámolása, felfüggesztése valóban hozzájárulhat a hivatásos – professzionális – haderő kialakításához. De az önmagában még nem a megoldás. Hiszen a sorkatonai szolgálat más értelmezést nyer, ha megnézzük a finn, az osztrák vagy a svájci, illetve nagyobb léptékben mérve a török haderőt. Vagy mi a helyzet professzionalitást illetően Izrael esetében, ahol mindenkinek kötelező a hadseregben szolgálnia 18 év felett, még a nőknek is? A szolgálati idő a férfiak esetében három, míg a nőknél két év.⁸ Úgy vélem, nem alaptalan kijelenteni, ezek a hadseregek valóban a professzionális haderő jelképei.

Az eddigieket összefoglalva láthatjuk, hogy a professzionalitás nem csak a katonák sajátossága. A társadalom különböző szféráiban létezik, amelynek meghatározó elemei mi, katonák is lehetünk, illetve vagyunk. A felmerül a kérdés: miért kell professzionálisnak lenni és hogyan lehetünk azok? Minderre a következőkben próbálok megfelelő válaszokat adni.

A (had)történelmi fejlődés egyes időszakaiban – a hatalmi érdekek, a képességekre vonatkozó követelmények és környezeti sajátosságok figyelembevételével – több alkalommal találkozhattunk a haderő megerősítésére, átalakítására, mondhatjuk profibbá tételére törekvő szándékkal. Egyikként említhetem például a bandériális hadsereg megszervezésének időszakát Magyarországon. Maga a kifejezés az egy zászló alatt összegyűlteket jelöli. A nemesség adómentességet élvezett, a fegyverforgatásért cserében úgymond a vérükkel adóztak. Ez a hadszervezeti rendszer a későbbi professzionális haderővel szemben kevésbé volt hatékony, hiszen tagjai nem életvitelszerűen üzték a katonáskodást, a zászló alatti összehívás „leletével” visszatértek eredeti életvitelükhöz.

Mátyás király a bandériális haderő mellett – annál sokkal nagyobb mértékben – hivatásos zsoldoshadsereget is alkalmazott, melynek tagjai – mivel életvitelszerűen a katonáskodásnak éltek, ezért – profi szintre emelték a munkájukat. Mátyás halála után az általa létrehozott fekete sereg megszűnt. Napóleon haderején keresztül láthatjuk, hogy a bandériális hadviselési

⁶ Christopher Hooton: Remembering Leon: The Professional, just a perfectly-balanced movie. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/features/remembering-leon-the-professional-just-a-perfectly-balanced-movie-a6731866.html> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 21.)

⁷ Lépés a hivatásos haderő felé. A hat hónapos sorkatonai szolgálat a honvédségi átalakítás fontos része. https://mno.hu/migr_1834/lepes-a-hivatasos-hadero-fele-837112 (Letöltés időpontja: 2018. 02. 25.)

⁸ Izraeli Védelmi Erők. Izrael Állam Nagykövetsége, Budapest. <http://embassies.gov.il/budapest/AboutIsrael/State/Pages/Izraeli-Vedelmi-Erok.aspx> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 11.)

forma a 19. századra elavultnak tekinthető, helyét a tömeghadseregek vették át. Hazánkban 1848-ban döntött az országgyűlés arról, hogy nemcsak az adófizetést terjeszti ki mindenkire, hanem a hadkötelezettséget is.

Úgy vélem, a hadszervezeti rendszer nem a szolgálat önkéntessége vagy állampolgári kötelezettsége alapján képes professzionálisan tevékenykedni, szolgálatot ellátni. Mélységi felderítő szakmai tapasztalataim alapján azt tudom mondani, hogy katonáink – döntő arányban önkéntesen csatlakoztak hozzánk, hivatásos tisztekhez és tiszthelyettesekhez – a professzionális harcost testesítették meg. Nem tudok, nem is próbálok semmiféle hiányosságot felfedni tevékenységükben a mai szerződéses katonákkal összevetve. Talán a tárgyszerűséghez még az is hozzátartozik, hogy a professzionálisan gondolkodó, szolgáló sorkatona típusa nem csupán a mélységi felderítőkre volt jellemző.

A PROFESSZIONÁLIS HADERŐ JELENTŐSÉGE

Az alapfogalmak rövid értelmezése után – úgy vélem – fontos megmagyarázni, hogy valójában *miért* is szükséges napjainkban a professzionális haderő. Egy haderőnek milyen környezetben kell ilyen képességeket kialakítania? A válasz egyszerű is lehet: azért, mert a kihívások, kockázatok, fenyegetések erre kényszerítenek bennünket! Korunkban – a korábbiakhoz hasonló módon – környezetünk és annak a biztonságra gyakorolt hatásai, elemei által adottak a követelmények ehhez. Ha valaha, akkor napjainkban meglehetősen összetett kihívásokkal, biztonsági kockázatokkal nézünk szembe, és ebben a komplex helyzetben a katonáknak is megvan a maguk sajátos felelőssége. Az 1. ábra bemutatja azt az irányt és célt, amire katonáknak professzionálisan készülniük kell.

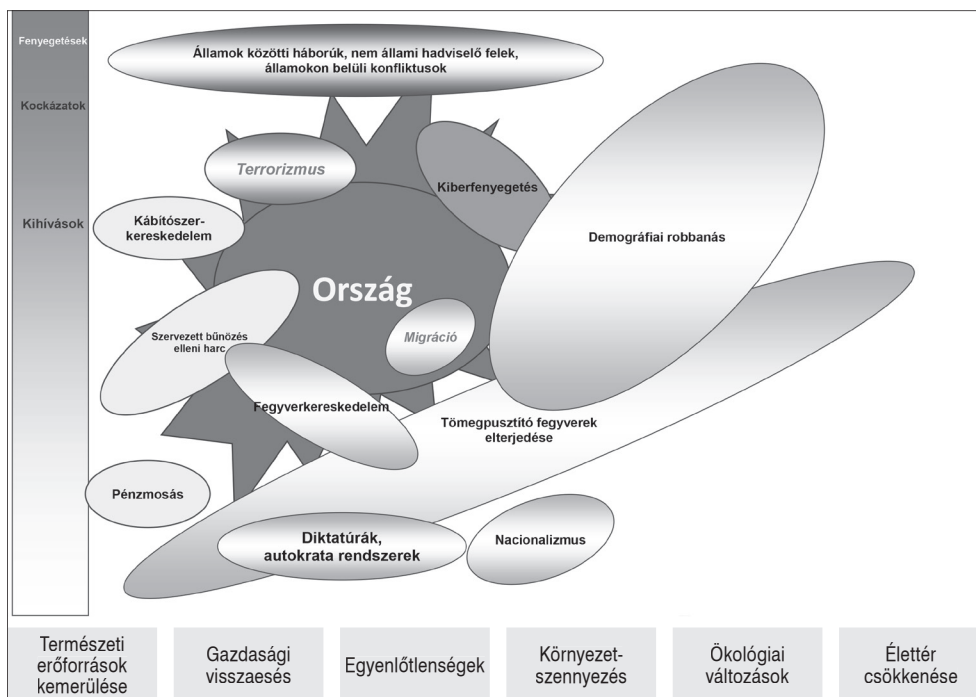
A honvédelmi miniszter egyik, e témához kapcsolódó médianyilatkozata közelebb visz a kérdés megválaszolásához: „Új kihívásokkal kell szembenéznünk a terrorcselekmények, a migrációs válsághelyzet révén. Válaszokat kell adnunk arra, hogyan képzeljük el Magyarország biztonságának garanciáit a mai változó nemzetközi környezetben.”⁹

Korunk sajátosságainak figyelembevételével felsorolom a professzionális hadsereg főbb jellemzőit, amelyek nem fontossági sorrendet jelentenek, sokkal inkább összefüggéseket szemléltetnek. Természetesen megjegyzendő, hogy a lista nem teljes.

A *hadrend* azt jelenti, hogy a katonai szervezetek állománya folyamatosan feltöltött, a létszámban jelentős hiány nem mutatkozik, a szervezeti elemek mint fogaskerekek összekapcsolódva együtt, egymást támogatva forognak. Mindenki képes saját feladatkörében hatékonyan elvégezni a feladatát. A *haditechnika* pedig az adott korban jellemző fenyegetettségre képes reagálni az annak alkalmazására felkészített katona által. Véleményem szerint a technika nem tekinthető elsődlegesen meghatározó tényezőnek, hiszen egy profi kezében még egy kőbalta vagy parittyá is lehet hatékony fegyver.

Ha a feladat végrehajtásához rendelkezésre áll a szükséges *egyéni és kollektív felszerelés*, akkor biztosított lesz az egységes megjelenés. Az egymásra épülő elemekből álló rendszer képes folyamatosan, fennakadás nélkül működni, mivel az *ellátás* időben töretlenül biztosított. A *felkészítés*, a kiképzés nyújtja a katonák számára az előbb ismertetett fenyegetettségek, kihívások kezelésére történő felkészülését. Ennek következetesnek és szintén folyamatosnak kell lennie. A kiképzés életszerű, igen meghatározó tényező. Meggyőződésem, hogy a professzionális haderő esetében az egyén, a katona felkészültsége, elhivatottsága az elsődleges

⁹ Draveczki-Ury: i. m.

1. ábra Korunk kihívásai és fenyegetettségei¹⁰

tényező. Nem lehet lényeges eltérés a feladatokban, a vezetésben, illetve a felkészítésben és a kiképzési módszerekben. Hiszen már a békeidőszakban kell készülni a háborúra! Ez az antik mondás latinul jól ismertem cseng a fülünkben: „*Si vis pacem, para bellum.*” Vagyis: „*Ha békét akarsz, készülj háborúra!*”

Az aktív és – nem elhanyagolhatóan – a tartalékos állomány rendelkezésre állása – ideértve a mozgósítás dinamikus képességét – a béke és a háború problematikáját eleveníti fel, és szintén jellemzi a professzionális haderőt. Az utóbbi években felértékelődött és új megközelítést kapott a tartalékos rendszer. A hatékonyan működő tartalékos rendszer jelenleg kialakított különböző változatai kellően kiegészítik az aktív magyar haderő képességeit. Az utóbbi évek mulasztásait gondosan megfogalmazott elvekkkel és azok következetes támogatottságával lehet korrigálni.

Folytatva a meghatározó elemek felsorolását, a *gondolkodásmód*, a *szellemiség* szintén igen fontos tényező, amire már Szun-ce is felhívta figyelmünket a több mint kétezer évvel ezelőtti írásában: „*Ezért a győzelem megismerésének öt alapelve van: Akinél a felettesek és alárendeltek ugyanazt akarják, az győz.*”¹¹ Legyen meg az alkotó, a gondolkodó ember tulajdonsága, vagyis a végrehajtás önálló képessége az adott szinteken. Maradva még egy példa erejéig Szun-ce intelmeinél, mely szerint „*Ha ismered az ellenséget és ismered magadat, nem kell félned száz csata kimenetelétől sem. Ha ismered magadat, de az ellenséget nem, akkor minden elnyert győzelemhez egy vereséget is el fogsz szenvedni. Ha sem*

¹⁰ Az ábra a szerző és Tóth Barnabás összeállítása.

¹¹ Szun-ce: A hadviselés törvényei. Fordította: Tőkei Ferenc. <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm> (Letöltés időpontja: 2018. 02. 23.)

magadat, sem az ellenséget nem ismered, minden csatában alulmaradsz.”¹² Az önismeret, valamint az önfejlődés alapja a *tapasztalatok visszaforgatása*, amelynek technikájával a Magyar Honvédség rendelkezik, és azt működteti is. A *társadalmi kapcsolatok*, az elfogadottság és a támogatottság szintén meghatározó egy haderő értelmezésében, rendszeralapú megközelítésében. A honvédség a társadalom alkotó része, különböző szegmenseivel lazább vagy szorosabb kapcsolata van, a katonák az ország különböző megyéiből jönnek és húznak mundért. A hadsereg nem önmagáért létezik, a társadalomnak érezni kell, hogy létezik egy számára biztonságot garantáló szervezet, vagyis az érte van. Összefoglalóan – a professzionális haderő jellemzésével kapcsolatban – az alábbi fogalmakat hangsúlyoznám:

- hadrafoghatóság;
- hatékonyság;
- megoldási képesség.

Úgy vélem, hogy minden kornak megvannak a sajátos kihívásai, hadi cselekedetei, ezért a haderő megítélése, jellemzése korszak- és helyszíntől függő, valamint társadalmi-gazdasági környezetébe ágyazottan, meghatározottan értelmezhető.

A Magyar Honvédség professzionális haderőre történő áttérésének, alakulásának folyamata egy viszonylag rövid időszakot ölel fel. A jelentős létszámmal rendelkező Magyar Néphadsereg is különböző átalakítási folyamatokon ment keresztül, és elkötelezett tagja volt az 1955. május 14-én megalakított Varsói Szerződésnek. A szocialista blokk katonai szervezete 1991-ben megszűnt, ezt követően hazánk fokozatosan közeledett az ENSZ és a NATO felé. Ennek következtében magyar katonák szolgáltak Kuvaitban, Irakban és afrikai országokban.

NEMZETKÖZI SZEREPVÁLLALÁS

Tehát ez a nagy létszámú, a maihoz viszonyítva jelentősen eltérő feladatrendszerben működő hadsereg kezdte meg az az óta is tartó átalakulását. Akkor egy rendkívül gyorsan kialakult geopolitikai vákuumban fogalmazódott meg az *önállóság*, az önvédelem képességének, igényének gondolata, amely viszonylag rövid életűnek bizonyult. A nyitás, mármint a partnerek, illetve a szövetségesek keresése nem váratott sokáig magára. A kilencvenes évek elején megkezdett *békepartnerségi*¹³ NATO-programhoz Magyarország az 1994. januári brüsszeli NATO-csúcsértekezletet követően csatlakozott.¹⁴

Ebben az időszakban új jelenségként figyelhattuk meg részvételünket a különböző *nemzetközi missziókban*. A nemzetközi szervezetek feladatának támogatása mellett az országok közötti megállapodásokon alapuló külszolgálati feladatokban is szerepet vállaltunk. Ilyen volt például a Többnemzeti Erők és Megfigyelők (MFO¹⁵) misszió, az 1979-es békeszerződés ellenőrzésére létrehozott független nemzetközi békefenntartó erő. Érdekessége ennek a feladatnak, hogy magyar katonák és rendőrök 1995 óta szolgáltak az MFO-ban.¹⁶

1995-ben a PFP keretében a Magyar Honvédség tagja lett a NATO első 50 ezer fősnél nagyobb békefenntartó műveletének, a bosznia-hercegovinai rendezést ellenőrző, segítő

¹² Szun-ce: i. m.

¹³ Partnership for Peace – PFP.

¹⁴ Magyarország a NATO-ban. http://2010-2014.kormany.hu/download/0/7b/20000/magyarorszag_a_NATO-ban.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 06. 21.)

¹⁵ Multinational Force and Observers.

¹⁶ Magyarország az MFO misszióban. <https://honvedelem.hu/cikk/mfo> (Letöltés időpontja: 2018. 03. 03.)

Végrehajtó Erőnek (IFOR¹⁷), majd az elkötelezettséget folytattuk 2004-ig a Stabilizációs Erőben (SFOR¹⁸), illetve a műveletek támogatása érdekében biztosítottuk a taszári bázist. Az útkeresés végéhez érve 1999-ben Magyarország csatlakozott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez.¹⁹ Ettől kezdve már NATO-tagként szolgáltak magyar egyenruhások a Balkánon, ideértve a Koszovóban 1999 nyarától zajló műveleteket. Bosznia-Hercegovina mellett így nagy létszámban teljesítettek szolgálatot katonáink Koszovóban, a stabilizációs szerepük itt is megkérdőjelezhetetlen.

A későbbi, 2004-es európai uniós tagságunkból eredően is adódtak és adódnak nemzetközi feladatok, amelyekben részt veszünk, és amelyek szerves részei a vizsgált átalakulási folyamatnak. A felsorolásból látható, hogy jelentős próbákat álltunk ki, amelyek során figyelemre méltó eredményeket értünk el annak érdekében, hogy hitelesen mondhassuk: a Magyar Honvédség következetesen halad a professzionális haderővé alakítás, fejlesztés útján. Az IFOR-missziót az SFOR, majd azt az EUFOR²⁰ vette át, immár az Európai Unió vezetésével.

Egy másik jelentős, és a Magyar Honvédség átalakulása, fejlesztése szempontjából meghatározó nemzetközi NATO-művelet az afganisztáni Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (ISAF²¹), amelyhez Magyarország az elsők között csatlakozott.²²

KIHÍVÁSOK

Hosszú út vezetett ahhoz, hogy a sorkatonaság ideiglenes felfüggesztésével a Magyar Honvédség távolabb kerüljön a társadalom széles rétegétől, és marginalizálódjon. A lakossági kapcsolataink lassacskán megszakadtak, leépültek, mivel az említett események miatt a tartalékosok létszáma is csökkent. A leszűkült kapcsolatokat a társadalommal részben a szolgálatra jelentkező szerződéses katonák jelentették.

Ennek felismeréséről és megoldási lehetőségekről nyilatkozott dr. Simicskó István honvédelmi miniszter: *„A haderő nem működhet tartalékok nélkül. A jelenleg mintegy 5500 főből álló tartalékos rendszer fenntarthatósága és bővíthetősége már középtávon is gondot okozhat. Ezért nyitni kell a fiatalok, illetve olyan társadalmi csoportok irányába, akik magukénak érzik a haza védelmének ügyét, elkötelezettek, és szeretnének részt vállalni ebben a feladatban. Széles társadalmi bázisra tervezzük felépíteni a megújuló tartalékos rendszert.”*²³

Ahogy az egykori nagy gyakorlatok, az országra kiterjedő társfegyveres, egyenruhás szervezetekkel végrehajtott közös rendezvények is elmaradtak, úgy lassacskán a társadalom egyes elemeitől is megfigyelhető bizonyos elszigetelődés.²⁴ Gazdasági, létbiztonsági

¹⁷ Implementation Force.

¹⁸ Stabilization Force.

¹⁹ Jane Perlez: Expanding alliance: The overview; Poland, Hungary and the Czechs Join NATO. <https://www.nytimes.com/1999/03/13/world/expanding-alliance-the-overview-poland-hungary-and-the-czechs-join-nato.html> (Letöltés időpontja: 2018. 06. 25.)

²⁰ European Union Force.

²¹ International Security Assistance Force.

²² NATO takes on Afghanistan mission. <https://www.nato.int/docu/update/2003/08-august/e0811a.htm> (Letöltés időpontja: 2018. 03. 11.)

²³ Draveczi-Ury: i. m.

²⁴ Lóderer Balázs: A civil szervezetek szerepe, lehetőségei és korlátai, valamint az együttműködés mechanizmusai a civil-katonai együttműködésben. PhD-értekezés. NKE, Budapest, 2014, 116. <http://ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9971/L%C3%B3derer%20Bal%C3%A1zs%20%C3%A9rtekez%C3%A9s?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés időpontja: 2018. 09. 12.)

jellemzők figyelembevételével azt mondhatom, hogy megyénként eltérőek a honvédelmi ismeretek szintjei, illetve a kapcsolódás a lakosság és a honvédség között. Ahol van alakulat vagy utánpótlás szerződésesként, ott beszélhetünk kapcsolódásról. Ismert, hogy egyes megyékben nincs alakulat, katonai szervezet, illetve nem jelentkeznek reprezentatív számban szerződésesnek. Az 1990-es éveket döntően meghatározta az útkeresés a partneri hálón belül, ami napjainkra már körvonalazódott és jelentős nemzetközi műveletekben, feladatokban veszünk részt.

„A katonai kapcsolatok eddig is kiválóak voltak, évente átlagosan negyven hadgyakorlaton veszünk részt, a legtöbb esetben amerikai katonákkal együttműködve, illetve közös feladatokban. Washingtonban elismerik iraki, afganisztáni és nyugat-balkáni szerepvállalásunkat, nagyra értékelték a honvédség bekapcsolódását a balti légtérvédelemben, illetve a lövészszzad felajánlását is. Mindenképpen arra lehet számítani, hogy a katonai kapcsolatok mellett most a politikai kapcsolatok is felértékelődni, javulni fognak, a katonai együttműködés iránt pedig továbbra is elkötelezettek vagyunk. Ezzel együtt az a cél, hogy megerősítsük az európai védelmet: biztonságunkért nekünk is többet kell tennünk” – emelte ki a miniszter.²⁵

Ez napjainkban felismert tényként kezelendő, és az érintett szervezetek megteszik azt, amit az utóbbi időszakokban megtenni elmulasztottunk. Itt megemlíthetjük a létszám jelentős leépítését, szakmák felszámolását, csonkítását, amelyeket a tapasztalt állomány kilépése, eltűnése után igen fáradtságosan lehet majd újjáéleszteni. Azt hiszem, a létszám folyamatos fenntartása, a képzett katona megtartása szintén égető fontossággal jelentkezik napjainkban. Mindezen kihívások és hatások miatt kiemelt, sarkalatos kérdés a Magyar Honvédség társadalmon belüli átértékelődése, a társadalommal való összefogásunk erősítése.

A professzionális haderő kialakítása, fenntartása nem köthető konkrétan egy időponthoz. Úgy vélem, logikusabb inkább egy szinte lezárhatatlan, spirálisan előremutató folyamatról érdemes eszmét cserélni. Korszakonként és kultúránként visszatérően megjelenő kérdés a *humán képesség és a haditechnika dilemmája*, bizonyos ellentmondása. Melyik legyen az elsődleges a másikkal szemben. Véleményem szerint a technikát nem hagyhatjuk figyelmen kívül, de a humán potenciált sem. Ehhez részben kapcsolódik a hadsereg háttérbázisa, illetve kapcsolata a háttérrel. A meghatározás – professzionális haderő – kötelez, de nem mentesít a kötelemek alól.

Minimális elvárásként értelmezhetjük ezt a képességeink folyamatos szinten tartásaként, de nem tekinthetünk el az optimális megoldás felé vezető lépésektől. Mindez folyamatos fejlesztést, a kornak megfelelő képesség kialakítását célozza meg. Fontos ebben a felsorolásban kihangsúlyoznom a *motiváció, a szakmai képesség* megtartása mellett az *egyben tartás, a megtartás* fontosságát is.

Nem elhamarkodott kijelentés, hogy a hagyományos, klasszikus és az aszimmetrikus, a hibrid hadviselés jellemzőek napjainkra. A professzionális haderőre történő áttérés, transzformálódás egy folyamat, amely nem tekinthető időpillanathoz kapcsolhatóan lezártnak, ahogy a kihívások, fenyegetettségek is folyamatosan változnak.

ÖSSZEZGÉS

A Magyar Honvédség régóta nem tapasztalt, lényeges történelmi átalakulási folyamat állapotában van, szinte a képességeit próbára tevő kihívásokkal átalakuláson megy át 1991-től.

²⁵ Draveczki-Ury: i. m.

A hasznosítható tapasztalatok kellő mennyiségben megvannak, és a személyi állomány szakmai rátermettsége nemzetközi téren elismert. Ebből eredően igen jó, megnyugtató alapok állnak rendelkezésre a haderőnk szellemi és materiális fejlesztéséhez. Ennek megvalósítása érdekében vette kezdetét a *Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program*, amelynek keretén belül a professzionális haderő fejlesztésének, működtetésének, illetve fenntartásának iránya és megoldása fogalmazódott meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Draveczi-Ury Ádám: *Zrínyi 2026. Az átfogó fejlesztések időszaka következik*. https://www.honvedelem.hu/cikk/61339_zrinyi_2026
- Hooton, Christopher: *Remembering Leon: The Professional, just a perfectly-balanced movie*. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/features/remembering-leon-the-professional-just-a-perfectly-balanced-movie-a6731866.html>
- Izraeli Védelmi Erők. Izrael Állam Nagykövetsége, Budapest. <http://embassies.gov.il/budapest/AboutIsrael/State/Pages/Izraeli-Vedelmi-Erok.aspx>
- Lépés a hivatásos haderő felé. A hat hónapos sorkatonai szolgálat a honvédségi átalakítás fontos része. https://mno.hu/migr_1834/lepes-a-hivatasos-hadero-fele-837112
- Lóderer Balázs: *A civil szervezetek szerepe, lehetőségei és korlátai, valamint az együttműködés mechanizmusai a civil-katonai együttműködésben*. PhD-értekezés. NKE, Budapest, 2014. <http://ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9971/L%C3%B3derer%20Bal%C3%A1zs%20%C3%A9rtekez%C3%A9s?sequence=1&isAllowed=y>
- Magyarország a NATO-ban. Külügyminisztérium. http://2010-2014.kormany.hu/download/0/7b/20000/magyarorszag_a_NATO-ban.pdf
- Magyarország az MFO misszióban. <https://honvedelem.hu/cikk/mfo>
- NATO takes on Afghanistan mission. <https://www.nato.int/docu/update/2003/08-august/e0811a.htm>
- Perlez, Jane: *Expanding alliance: The overview; Poland, Hungary and the Czechs Join NATO*. <https://www.nytimes.com/1999/03/13/world/expanding-alliance-the-overview-poland-hungary-and-the-czechs-join-nato.html>
- Szun-ce: *A hadviselés törvényei*. Fordította: Tőkei Ferenc. <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm>
- Travers, James: *Le Professionnel (1981). Film synopsis*. <http://www.filmsdefrance.com/review/le-professionnel-1981.html>
- <http://www.ceginformacio.hu/cr9310005315>
- https://idegen-szavak.hu/keres/_professzionalis
- <https://szinonimaszotar.hu/keres/professzionalis>

ABSTRACT

Dear Reader 3
 Issue 2018/6 of Defence Review – as a special edition – contains the edited and peer-reviewed versions of the contributions presented at Conference „Society and National Defence”, held in November 2017.

SOCIOLOGY

Maj. Attila RÁCZ (Res.): The popular attitude to the Hungarian Defence Forces on the basis of the microcensus in 2016 and other representative surveys 4

In society every activity, including military career, has some prestige shaped by the community. Although former research indicated that setting up a voluntary defence force in Hungary was supported by its society, the general tendency clearly seems to have changed. Nowadays the prestige of armed organizations and that of the military profession is highly underrated. To stop the further deterioration of social prestige and of the Hungarian Defence Forces' moral stance is a guideline in the strategic documents of current defence leadership as well.

Keywords: Hungarian Defence Forces, migration crisis, social adjudicatio, 2016 microcensus, trust, prestige, predictable

PÉTER BALOGH: Challenges and opportunities – the present Hungarian national defence in social dimension 10

In this paper we investigate the interconnectedness of national defence and the social sphere. Our aim is to introduce – in certain cases preliminary – results of empirical case studies which illustrate the various ways how national defence might appear and may become embedded in society. The key conceptual element of our research is social embeddness, accordingly we interpret the issue of national defence as one linked through several ways to the wide range of social life. The empirical overview covers three aspects: the representation pattern of national defence in the media; the level and differing factors of institutional trust towards the Hungarian Defence Forces; and the bottom-up organizations of society. Based on the results of the case studies we explore and demonstrate how certain opportunities and challenges in the field of home defence may emerge from the social dimension.

Keywords: Hungarian Defence Forces, civil society, challenges

Maj. Gen. István KUN SZABÓ: Soldier as a special member of society 26

The present study gives an overview on the relationship between Hungarian society and national defence from the point of view of the organization of the defence forces and the defence education of society. It also presents the current institutional system dedicated to enhance the relations between defence and society and the future directions of its development.

Keywords: organization of defence forces, Hungarian Defence Forces, defence education of society

TRAINING AND EDUCATION

GÁBOR BERKECZ: The relation between the Hungarian Defence Forces and Hungarian society based on the lessons learned from the operation of Kratochvil Károly Defence Secondary School in Debrecen 41

After the Austro-Hungarian „Compromise”, the military secondary education became a special stage of Hungarian education system. Each subsequent historical era tried to adapt the system of defence education according to its own needs and opportunities. With the exception of a few brief decades the defence training and education has always been present in Hungarian education. The discontinuation took place in 2007, when the last of the military secondary schools – the Béri Balogh Ádám Military Secondary Boarding School – in subordination to and structure of the Hungarian Defence Forces. The situation was classical: the child was thrown out with the bathwater. At the beginning of the second decade of the new millennium a chance appeared to restart the system of defence secondary schools.

Keywords: national defence, secondary school, military secondary boarding-school, military education, Generation Z

Lt. Col. István Zoltán Szabó: Is defence education up-to-date? Are our guidelines reliable? 45

Each society tries to develop the most appropriate and ideal of people for the development and goals of its own values. Globalization, social, political, economic and security relations require the development of individuals that are conscious and active in the development processes of the society. The educational process is not independent of society, and even the aims, forms, principles and tools of education are regulated by the needs of society. In this study, I search for answers to the question if there are actual and acute questions of patriotic education in today’s globalising society and the changing objectives of education?

Keywords: patriotic education, military education, youth policy, army and society

PSYCHOLOGY

Col. Sándor Andó: Psychology support of border police missions 58

Since the onset of the migration crisis in Hungary, the Hungarian Defence Forces Military Hospital and the Hungarian Defence Forces’ military psychologists have been involved in the coordination tasks related to the border protection operations. Psychologists are engaged in preparing the military personnel for the mission at hand and sharing valuable, useful psycho-educational information, in order to preserve the personnel’s mental health. The objective of the present study is to summarise the experience of the various border operations from a psychological perspective.

Keywords: border policing, psychological support, training, experience

Zsuzsanna Borbély – Cecília Andrea Fridrich – Erzsébet Tózsér: The impact of border policing missions on the private life of military personnel 65

One of the main routes of the illegal migration wave, which began explosively in 2015, ran through Hungary thus our country played an active role in handling the situation. Not only the Hungarian Defence Forces but the Hungarian National Police also served regularly along the Temporary Border Fence. The most significant mission was to guard the border, which was executed by both Riot Police and the designated law enforcement units of every county police department.

A study made in 2016 focused on the assessment of the psychological burdens generated by the tasks and circumstances, and their consequences, on the personnel deployed on the mission, including their private life.

Keywords: police company, workplace stress, private life, migration

Maj. Szilárd Sajtos: Existentialist aspects in military pastoration and spiritual care 80

As a result of combat experience many things begin to be questioned by a soldier in relation to the actual event and the entire (military) system, and the soldier will inevitably find himself vis-à-vis some universal questions regarding human existence. This study examines whether a psychological trauma can be analysed not only in psychological terms but also from an ontological point of view. Following its proceedings on a timeline, how can an ontological trauma-therapy be described? How can this process be conducted by means of finding a meaning, a method of existential analysis and logotherapy? What are the relevant theological aspects of these efforts, and how can they be applied in the course of a military chaplain’s pastoral ministry?

Keywords: Dasein (there-being), Heidegger, Daseinsanalysis, Frankl, logotherapy and existential analysis, combat trauma, ontology

MILITARY SCIENCE

Viktor Bérces: Expectability measure relating to social flexibility in national defence issues 94

The real structural transformation of the Hungarian Defence Forces started in 1989, and it had a significant impact on the – rather close – relations between national defence and society. The subsequent closedown of various barracks and military units and organisations resulted in the transition from the conscript forces to a small, all-voluntary armed forces, as a consequence of the process. In order to establish its reserve the voluntary reserve system was established.

At the same time, since the 2010s, government measures have been taken aimed at the reintegration of citizens into defence administration in order to increase the voluntary involvement and the affinity towards defence issues. The primary purpose of the present paper is to analyse the main stages of this process on chronological basis, and the outline perspectives relating to the development options of the examined area.

Keywords: obligation of national defence, social reactions, tolerance, voluntary reserve system, National Security Strategy

Lt. Ibolya Tünde Bokros – Maj. Csilla Varga (Res.): Civil-Military cooperation capability in EU-led operations and its development in Hungary 104

The aim of the paper is to present the process of civil-military cooperation (CIMIC) and coordination (CMCO) in the European Union, its forms in the EU-led operations and also to present the Hungarian CIMIC capability. The second half of the article presents the Civilian Military Cooperation and Psychological Operations Centre (MH CKELMK), which was established in Hungary in 2003, detailing the development and usability of the Hungarian civil-military capabilities. In order to further utilize the possible way of improvement of the CMIC capability of the Hungarian Defence Forces, the author describes the United States Army Land Forces Civil Affairs Teams (USA CAT), whose model of operation may be an example for the national capability for the transformation of the Centre, the reorganisation of the domestic capabilities, and its use in practice.

Keywords: CIMIC, CMCO, LOT, EU-led missions, functional specialist, USA CAT

Zoltán Ferencz: An assessment of social impacts of disasters – assessment of the role of the Hungarian Defence Forces 123

The paper is aimed at presenting how natural and industrial disasters or the detection of their risks influence the security perception and behaviour of certain groups of society and their impact on the assessment of the activities of the Hungarian Defence Forces. There is an area identified as a constitutional basic mission of the Forces: intervention in disaster and emergency situations. Its social significance and role in establishing and maintaining the trust in the Forces is presented in the study using “sociology of risk” approach.

Keywords: disaster, social impact, risk perception, resilience, trust, armed forces

Lt. Col. Tamás Mógor: The significance of the Air Forces’ activities in maintaining the sovereignty and security of Hungary 134

By abolishing conscription and reducing the number of the military units the Hungarian Defence Forces lost its social presence which allowed it communicate the importance of the country’s defence. This connection weakened between the families and the cause of the national defence as the professional military, because of its size, was not be able to bond with society. But the activity of the Air Force somehow remained in the society’s focus. To comply with our NATO and international defence expectations furthermore to protect the Hungarian sovereignty the air force is on duty 24 hours a day, seven days a week. This article is very important also because through it civil society can understand the activities of the Hungarian Air Force.

Keywords: sovereignty, air policing, air defence readiness duty

MILITARY HISTORY, HISTORICAL SOCIOGRAPHY

Capt. Gergely Tóth: Military re-enactment at service of civil-military relations 140

The paper outlines the history of military re-enactment, with focus on Hungary, as well as its social importance and the possible ways to integrate civilian enthusiasm, sacrifice and voluntary work. It describes ways of strengthening civil-military relations based on military and unit traditions and how to utilise them for recruitment and career-building purposes.

Keywords: military re-enactment, civil-military relations, unit traditions

István Nagy-L.: General corps, officer corps, and society during the French wars (1787–1815) 154

Any country’s armed forces are the reflections of society of that particular state although it reacts somehow with the society as well – to various extent, though. This interaction shows huge differences in time and space, nevertheless, it is a permanent phenomenon throughout history.

Keywords: general corps, officer corps, French wars

Tamás László Vizi: The insurrection of Hungarian nobility against Napoleon’s armies during the coalition wars between 1796 and 1805 166

The Hungarian nobility met the 1789 events in France were with moderate enthusiasm and regarded them as the justification of its own pro-constitution policy. However, such emotions were soon gone and the majority of Hungarian nobility relatively fast turned against the increasingly radical French ideas eliminating feudal structures both in economy and society. Hungarian nobility turned into the ally

of the Habsburg Empire rejecting the revolutionary ideas and countering the French then Napoleonic great-power ambitions, and supported its policy remaining the ally of Vienna against Paris during the French wars between 1792 and 1815. As a result, the Diet of Hungary was convened seven times during that period – in 1792, 1796, 1802, 1805, 1807, 1808 and 1812. At those sessions, after some debates the military contributions and taxes for the war were approved and four times His Royal Highness was offered to call to arms the nobility in the framework of general insurrection.

Keywords: insurrection, coalition war, military obligation, laws and regulation, military organisation,

László Szelke: Spies, soldiers, adventurers. The 2nd Directorate of the GS and the SOE during World War 2 179

Similarly to Sir Arthur Conan Doyle’s famous detective, Sherlock Holmes, the headquarters of the British Special Operations Executive (SOE) could also be found in Baker Street, at 64 though. The SOE was established in 1940 with its main mission to organise and coordinate the resistance against the German forces, plan and execute sabotage, and spread anti-Nazi and pro-Britain propaganda during WW 2.

Keywords: soldiers, spies, adventurers, World War 2

Capt. László Kázmér: Defeat as seen by a line soldier and its image presented to the population by the press 198

The present paper examines how the opinion of the population could be influenced by the reports in the printed media and the accounts of soldiers returning from combat. In the study, the place and the time are limited by the publications about the Hungarian 2nd Army on the eastern front during World War 2 and the publications by daily paper Pesti Hírlap. The author’s goal is to disclose relations between the published reports and the subjective accounts of soldiers, which could have shaped the views of society about the military could improve or weaken the confidence of society in the Royal Hungarian Army.

Keywords: Second World War, subjective sources, world war press

Col. Attila Murinkó: Thoughts and memories on the transformation process of full professional armed forces 212

Parallel with the development of nations armed forces were developing for the conquest or defence of territories. Such armed organisations (military forces, army) had various levels of efficiency, capabilities, structures, and technologies (always differing from those of previous eras). The analysis of the notions in use, such as professional, or full-voluntary, leads to the presumption that each historical era had its own typical military/armed organisations, which had the characteristic social and economic features of that particular era, were aimed at meeting the political challenges of that environment.

Keywords: defence forces, professional army, structural transformation

ZRÍNYI KIADÓ